

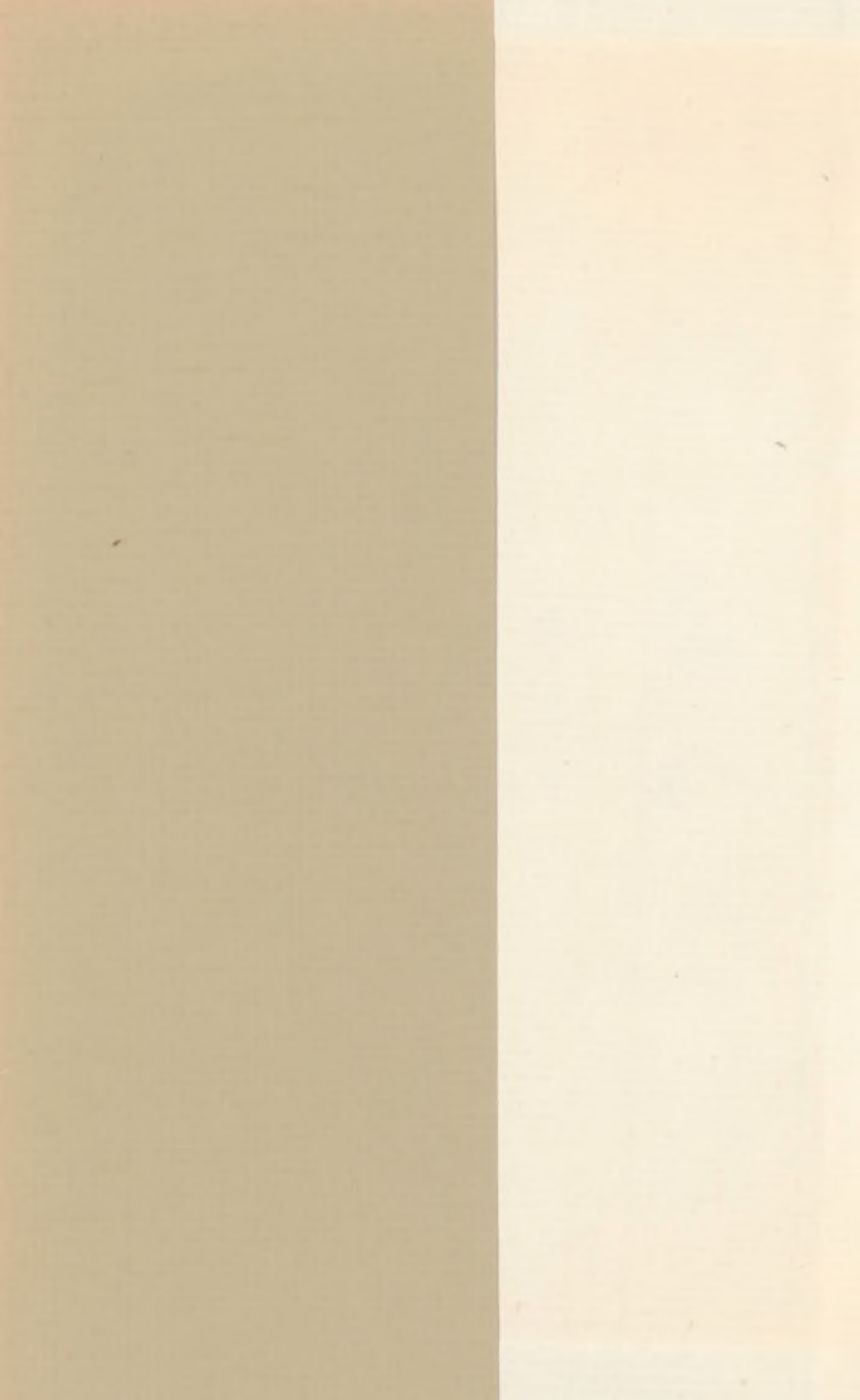
CARRY

VAN *Querido*

BRUGGEN

HEDENDAAGS

FETISJISME



Hedendaags fetisjisme

Ander werk van Carry van Bruggen bij Querido

Vijf romans (De verlatene/Heleen/Een coquette vrouw/

Het huisje aan de sloot/Eva, 1979)

Vier jaargetijden (roman, 1924)

Eva (roman, 1927)

Carry van Bruggen
Hedendaags fetisjisme
met een voorwoord van
Annie Romein-Verschoor



Amsterdam

Em. Querido's Uitgeverij B.V.

1980

Eerste druk, 1925; tweede druk, 1948; derde druk, 1980

Copyright © 1980 by the Estate of Carry van Bruggen. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Em. Querido's Uitgeverij B.V., Singel 262, Amsterdam. No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from Em. Querido's Uitgeverij B.V., Singel 162, Amsterdam.

ISBN 90 214 5452 1

Voorwoord

Het was mij liever geweest, wanneer een taalgeleerde dit voorwoord tot Carry van Bruggens boek over de taal of beter misschien over taal-gebruik en taal-misbruik geschreven had. Niet omdat dat zo bijzonder in haar lijn gelegen zou hebben. Ik vraag me zelfs af of zij niet iedere inleiding van anderen bij haar werk zou hebben afgewezen. Maar zij zou zeker geprotesteerd hebben tegen het voorstel haar in een lezerskring, waarin men vrienden voor haar wilde winnen, te doen binnen leiden door een 'vijand' en met name een van die vijanden, waartegen dit boek zich richt: de specialist-taalgeleerde. En toch... Ik kan me n.l. een ideaal taalgeleerde voorstellen, die geen 'specialist' is en die zich in Carry van Bruggens ergernissen om zijn vakgenoten en would-be-vakgenoten kan verplaatsen. En ik behoef daarvoor niet eens zo'n straffe eis aan mijn fantasie te stellen. Mijn leermeesters uit de tijd, toen ik zelf nog om de hoek van de filologie gluurde, Uhlenbeck en Van Wijk, zouden in hun evenwichtige aard zich ongetwijfeld gestoten hebben aan de felle en agressieve toon van dit boek, aan de karikaturale voorstelling ook, die hier van *de* taalwetenschap gegeven wordt, omdat hun evenwicht echter niet dat van steenklompen en botte zielen, maar dat van een gevoelige balans was en omdat zij geboeide vorsers van het leven der taal en geen waanwijze verkeersagenten van het taalgebruik waren, daarom zouden zij het rechtmatige — en geestige! — van dit protest erkend en, deskundiger dan ik, gewaardeerd hebben.

Ook dit boek van Carry van Bruggen is als haar hele werk doortrokken van de tragiek van het wederzijds verkeerd begrijpen, waarmee niet gezegd is, dat zij niet veel dingen be-

grepen heeft, die aan anderen ontgingen. Het klinkt wat cynisch om te zeggen, dat die tragiek haar literair werk allerm minst geschaad heeft, maar het is nu eenmaal zo, dat weliswaar niet alle onbegrepen 'fijne geesten' grote schrijvers worden, maar dat boeken als 'Heleen' en 'Eva' onmogelijk geschreven kunnen worden door mensen, die in een viervoetig evenwicht van wederzijds begrip met hun omgeving leven.

Met haar bespiegelend werk liggen de verhoudingen enigszins anders en gecompliceerder. Een schematische tegenstelling tussen emotioneel-literaire en verstandelijk-wetenschappelijke activiteit versimpelt de feiten tot onherkenbaarwordens toe. Louter emotionele activiteit brengt geen kunst voort, maar rimmer, louter verstandelijk inzicht geen kunst, maar op zijn best materiaal-verzamelingen. Inzicht zo goed als kunst ontleent een wezenlijk element van zijn waarde aan het feit, dat het 'à travers d'un tempérament' tot ons komt. Beide lopen tegelijkertijd het gevaar door dat temperament zo al niet vertroebeld, dan toch vertrokken en vertekend te worden en beide elementen zijn in zo hoge mate in dit werk aanwezig, dat hun tegenstelling er het karakter van bepaalt.

Er is meer scherpzinnigheid dan wijsheid in deze taal filosofie. Er is humor in en sprankelend vernuft, een onuitputtelijke slagvaardigheid en een lenigheid van geest, die zich steeds weer los weet te maken van de verstarde zin van klank en begrip. Maar er is ook toorn en ergernis in, spot en haat en afgunst zelfs.

Want dit boek is het werk van een vrouw met een superieure intelligentie en een superieure gevoeligheid, ook voor de taalverschijnselen, maar evenzeer van een vrouw, die de grondslag van haar scholing vond in die kweekplaats van minderwaardigheidscomplexen, onze onderwijzersopleiding en die juist door haar zo uitzonderlijke gaven het meest overtuigende en het meest tragische bewijs is van de waarheid, dat de grootste winst ener universitaire scholing is — haar niet gemist te hebben. Door dat gemis zien we bij Carry van Bruggen haar gerechtvaardigde toorn tegen domheidsmacht en gedachteloze geleerdheid soms tot rancune doorslaan, rancune die zich dan ook keert tegen de ware taalwetenschap, waarbij zij instem-

ming en steun had kunnen vinden, als zij die gekend en over de hoofden der specialisten heen gezocht had.

Een van de topics van Virginia Woolf was de gestalte van 'Shakespeare's zuster', de vrouw, die een Shakespeare geweest zou zijn — als ze niet door al de handicaps van het vrouw-zijn geremd was. Wanneer er dertig jaar geleden een taalgeleerde geweest was, niet om Carry van Bruggens boek in te leiden, maar om háár in te leiden tot de ware taalwetenschap, dan had dit boek een tweede Lof der Zotheid en zij 'Erasmus' zuster' kunnen worden. Nu blijft het een boek, dat men graag in handen zou zien van alle werkers en goochelaars met de taal, ja, van alle mensen, die gevoelig zijn voor de speelse veelkantigheid van dingen en begrippen. Maar niet zonder daarbij even zijn hart vast te houden uit vrees, dat het specialistendom — der ongeschooldheid zich van dit wapen zal meester maken en er niet alleen zichzelf mee in de vingers snijden, maar het ook tegen de ware, de levende taalwetenschap keren.

A. R.-V.

Inleiding

Aanvankelijk had dit boek eenvoudigweg tot titel zullen hebben: *De Taal*, daar het in hoofdzaak over de met Taal samenhangende problemen handelt.

Sinds jaren is het namelijk mijn voornemen om alles wat ik op verschillende tijdstippen en in verschillend verband over dit onderwerp heb gezegd, tot een doorlopend betoog te verenigen. Voorzover ik kan nagaan heb ik voor de eerste maal het taal-vraagstuk ter sprake gebracht in een in 1915 verschenen brochure *Patriottisme en menschenliefde*. De aanleiding daartoe was verzet tegen de destijds van alle kanten vernomen betuiging, dat patriottisme een voorbereiding en inleiding tot altruïsme zou kunnen zijn en dat de door de oorlog teweeg gebrachte 'opleving der vaderlandsliefde' als de goede zijde van een slechte zaak was op te vatten. Bij de weerlegging van die dwaling is toen ook de 'Moedertaal' ter sprake gekomen.

Naderhand in *Prometheus* nog menig maal opnieuw. Daar heb ik bovendien herhaaldelijk de aandacht gevestigd op de verschillende vormen van taalstrijd en reeds mijn voornemen, dit alles uitvoerig te bespreken, te kennen gegeven.

Doch in de op *Prometheus* onder de naam 'Des Absoluten Zelfvermomming' gevolgde beschouwingen is Taal en alles wat er mee samenhangt, pas recht voortdurend en geenszins bij toeval ter sprake gekomen.

Inderdaad staat alles wat ik hierover te zeggen heb, tot het begrip, tot mijn begrip der Zelfvermomming, in nauw verband. Daardoor was ik genooddaakt met een verklaring daarvan aan te vangen. En deze voerde mij op zo verschillende en verwijderde wegen, dat de oorspronkelijke titel niet behouden kon blijven.

I

Zelfvermomming noem ik een bijzondere wijze der algemene *Zelfweerstreving*. Zelfweerstreving moet uit het belijden van het Ene en het beseffen van het Vele begrepen worden. Dit is in *Prometheus* toegelicht. Het gehele boek is uit het begrip Zelfweerstreving opgetrokken. Het gaat niet aan dit alles hier te herhalen, echter evenmin de lezer voor elke toelichting naar *Prometheus* te verwijzen, dus moge samenvatting volstaan.

Krachtens de identiteit van Al-zijn en Niet-zijn vermag het Absolute slechts door zelfdoorbreking tot zelfonderscheiding, in de zin van zelfbewustzijn te komen. De zelfonderscheiding creëert het afzonderlijke.

Derhalve:

Er is geen ander zijn dan anders-zijn.

Er is geen ander willen-zijn dan anders-willen-zijn.

Levensdrift is Distinctiedrift.

De belijdenis des Absoluten door de mens is de zelfbelijdenis des Absoluten. De drang van de mens naar het Absolute is de drang des Absoluten naar zich zelf. De volmaakte zelf-inkeer des Absoluten ware, in de opheffing aller onderscheidingen, de volmaakte zelfopheffing, het Al-zijn en het Niet-zijn identisch.

Voorzover het Absolute (zich in) het afzonderlijke zoekt te behouden, wordt zelfinkeer weerstreefd.

Deze dubbel-drang, het naar zelfinkeer toe en van zelfinkeer af, streven des Absoluten is de zelfweerstreving.

Het streven naar zich zelf des Absoluten is het streven van de mens naar het Absolute. De mens zoekt het Absolute in de 'synthese' d.i., in de samenvatting, de opheffing der distincties.

En tegelijk is, krachtens de zoëven ontwikkelde formule ('er

is geen ander zijn dan anders-zijn') de distinctie zijn bestaansgrondslag. Zo ontwikkelt zich een tweede formule naast de eerste:

Distinctiedrift is levensdrift.

Eenheidsdrift is doodsdraft.

In het drijven naar synthese drijft de mens naar zelfopheffing.

Het Begrip des Absoluten wordt in het denken, in het wegdenken der distincties bereikt. Dit *begrijpen* is *zijn*. Denken is zelfopheffing in de opheffing (het wegdenken) der distincties.

Het streven naar het Absolute komt, behalve in het denken, min of meer bewust, tot uiting in rechtvaardigheid, medelijden, religiositeit. In al die aldus en anders geheten drangen en bestrevingen werkt de drift naar opheffing van distincties (synthese) derhalve naar zelfopheffing.

Inderdaad is in alle religieën de zelfverloochening, de zelfontkenning, als hoogste graad van zelfopheffing, het hoogst geprezene. En niet alleen in wat in engere zin 'religie' heet, doch in elke ethiek geldt het offer (ook als doodsverachting, eigenlijk levensverachting van de krijgsman), geldt belangelooheid d.i. zelfvergetelheid, als het hoogste. Op de betekenis van deze immanente voorkeur kom ik terug.

Al dit hoger-geachte is doodsbestreving. Al het lager-geachte (het 'slechte') is levensbestreving.

Het menselijk begrip (inzicht) is het zelf-inzicht des Absoluten, het is des Absoluten zelf-onderscheiding. Menselijk inzicht is zelf-onderscheiding. Er is geen andere kennis dan zelf-kennis. In de onderscheiding is de opheffing, in de zelf-onderscheiding is de zelf-opheffing. Kritiseren is vernietigen.

Willen zijn is anders-willen-zijn. Willen-blijven is hangen aan bestaande distincties, aan onophefbare onderscheidingen. De onderscheidingen die het denken maakt, zijn, als zelf-onderscheidingen des Absoluten, tot het Absolute relatief, d.w.z. ophefbaar.

De niet op te heffen distinctie staat buiten de door het denken te maken onderscheidingen en behoort als zodanig tot het absurde. Een der namen voor de niet op te heffen distinctie, voor het absurde is het Dogma.

Het Dogma laat zich niet kritiseren en niet opheffen. De onderscheiding is *eenzijdig*, het Dogma is *absurd*.

Het individu is een 'distinctie' die niet wil worden opgeheven, die derhalve de zelf-onderscheiding, zijnde deze reeds zelf-opheffing, de onderscheiding in het algemeen, zijnde deze reeds opheffing, schuwen moet, voorzover hij leven moet. De menselijke levensdrift is de drift naar het Dogma, de liefde tot het leven vertolkt zich in de gehechtheid aan het Dogma.

Voorzover het Absolute (zich in) afzonderlijkheden handhaven wil, creëert het zich in het Absurde dat zich, naast en tegenover het redelijke, als het ongerijmde, het zinledige ont-plooit.

De Levensdrift is de drift naar het slecht-geachte en naar het Absurde.

De Doodsdrift is de drift naar het goed-geachte en naar het Redelijke.

Het eeuwiglijk tezamen zijn der beide driften is de zelf-weerstreving.

De in *Prometheus* ontplooiende ontwikkelingsgang deed de zelf-weerstreving kennen als een afwisseling van redelijk inzicht en redeloos dogmatisme in de afwisseling der elkaar opvolgende geslachten.

Daarnaast echter openbaarde zich dezelfde tweespalt als een strijd tussen redelijk-begrijpende individuen en redeloos-dogmatische individuen in dezelfde tijd.

En tenslotte vertoonde zich deze tweespalt dan ook nog in de strijd met zich zelf van de tegen zich zelf gekeerde mens.

Het voortdurend samenvallen nu van deze drie wijzen van zelf-weerstreving maakt elk probleem drievoudig ingewikkeld. De driedelige rol welke de in het driedelig proces passief-werkzame mens te vervullen krijgt, kan vergeleken worden met die van de aarde, die al wentelend om zich zelf wentelt om de zon en met deze tezamen nog weer anderszins wentelt. Ook hier kan de ene beweging niet worden begrepen zonder dat de andere gelden.

Het Leven wortelt in het slechte en in het Absurde, in het Onrecht en in de Onzin. Het probleem der zelf-weerstreving

is voor de mens een dubbel probleem, het ontplooit zich als een 'ethische' en als een 'intellectuele' strijd.

In *Prometheus* kwam uiteraard — immers is het boek een historie van de worsteling tussen Macht en Recht — de ethische zijde het meest op de voorgrond, in het thans aangevangen werk, dat een historie van dwaling en verdwazing, van begripsverwarring en spraakverwarring wil zijn, zal de intellectuele zijde het meest naar voren komen, ofschoon, naast de strijd tussen Zin en Onzin, die tussen Recht en Onrecht, niet onbesproken kan blijven. En zo geef ik dan als een grondformule uit het voorgaande afgeleid, en waaruit het volgende zal volgen:

De Wijsheid is de vijand van de Levensdrift.

Voor onze eigen intellectuele werkzaamheid is dit inzicht van het grootste belang. Het besef dat de Levensdrift aanhoudend het denken weerstreeft, vertroebelt, verstoort, kan niet nalaten ons jegens ons eigen oordeel, jegens onze gevolgtrekkingen en onze conclusies de meest nauwlettende argwaan in te boezemen. Zijn ze inderdaad de uitkomsten van de Rede, of zijn ze mogelijk de influisteringen van de Levensdrift? Wat zich aandient als het eerste blijkt maar al te vaak, nader onderzocht, het laatste. En voor die controlerende werkzaamheid bezitten we al weer niets anders dan diezelfde door de levensdrift aanhoudend weerstreefde Rede!

Eindeloos zijn de middelen waarmee de Levensdrift in de mens de Rede keert. Niemand kan ze kennen, want niemand kan ze opheffen, daar niemand tot de zelfopheffing in het denken kan komen, dit toch ware het Absolute te begrijpen d. i.: te zijn. Er bestaat dan ook wel geen ijdelere pretentie, dan deze, dat men 'Zuivere Rede' beoefenen kan. En toch vermag dit besef al weer niet te weerhouden van de drang de zogeheten uitspraken van de Rede (oordeel, mening, opinie, argument) te ontmaskeren als influisteringen van de Levensdrift.

Niet volkomener en niet beter is het menselijk lichaam toegerust om de vernietiging (opheffing) door ziekte en dood te weren, dan de menselijke geest het is om de opheffing (vernietiging) door zuiver inzicht en recht begrip te weren.

Tegenover de weerbaarheid tegen bacillen en gift, het uit-

houdingsvermogen, het aanpassingsvermogen, het herstellingsvermogen, de immuniteit vallen *volkomen analoge* weermiddelen tegen begrip en inzicht te constateren, hetgeen uit het volgende blijken zal.

De weerstreving der Rede door de Levensdrift openbaart zich het eenvoudigst en het veelvuldigst als een volslagen onvermogen om wezenlijk te denken. Dit onvermogen wordt de mens dan in zich zelf als onlust en onwil gewaar. Over de betekenis van onlust als onmacht is in *Prometheus* uitvoerig gesproken.

Deze wijd verspreide afkeer van het bespiegelen, van het wezenlijk denken, biedt alreeds vergelijkingspunten met fysieke afweerkracht. Een zekere grimas op het gelaat van de 'praktische man', de 'schrandere kop' uit de politieke, technische of financiële 'wereld' of wel van de theoloog, zodra er van wijsbegeerte en haar waarde wordt gewaagd, doet onweerhoudbaar aan een braak-grimas denken. De argumenten tegen het beoefenen van wat ik, liever dan 'zuiver', rechtzinnig denken — d. i.: in de rechte zelfkritische gezindheid ondernomen denken — zou willen heten, blijken immer de fundamentele influisteringen van de Levensdrift.

Welke moeten dit dan zijn, krachtens het zijn, d. i. het wezen van die drift?

Ten eerste en ten voornaamste de verheerlijking van het leven, met daaruit onmiddellijk en als 'vanzelfsprekend' afgeleid een systeem van goed-achting en slecht-achting op de basis van leven-behoudend en leven-ondermijnend.

De prijzenswaardigheid van 'affirmatie' boven 'negatie', van 'opbouwen' (d. i. stichten) boven 'afbreken' behoeft, karakteristiek genoeg, zelfs voor overigens kritische intellecten geen betoog. Verwijt men de besten onder hen dat ze alleen breken en niet bouwen, dat ze slechts slopen en ontbinden (en ontbinden is toch niets dan onderscheiden, vergelijkt: ontbinden in factoren; en onderscheiden is toch niets dan begrijpen, dan zien!) dan staan ze beschaamd en haasten zich te verzekeren dat ze 'zijn gekomen om te vervullen' of ze beloven dat ze later voorzeker opbouwen zullen.

In *Prometheus* zijn talloze uitingen aangehaald die hierop duidelijk wijzen, uit verschillende, maar overeenkomstige

perioden, o. a. van Socrates, uit het Evangelie, van Luther en van Desmoulins. Zo sterk is het instinct dat stichten beter is dan slopen, en toch ligt hieraan geen gemotiveerd oordeel, slechts een 'inblazing van de Levensdrift' ten grondslag. Een redeloze inblazing — immers alles wat diezelfde geesten boven alles zochten, Recht en Zin, draagt de ontbinding en de opheffing in zich, is Synthese, is doodsbestreving. Ook de heden-daagse intellectuele revolutionairen hebben op de oude beschuldiging geen ander antwoord dan de oude drogredenen.

Slaagt dus de 'positivist' er in aan te tonen dat de wijsbegeerte is in haar aard 'dangereux' en 'stérile' — en hij slaagt er in, want zij is dit, ten opzichte van het maatschappelijke en het nuttige — dan heeft de grote massa geen verder argument meer nodig om in eigen ontoegankelijkheid als in een verstandig en prijzenswaardig standpunt te geloven. Doch ook hun die de wijsbegeerte heten te beoefenen, blaast de Levensdrift als onwrikbare vanzelfsprekendheid in dat ze, zal ze *raison d'être* hebben, ergens toe heeft te dienen. Of men het weten wil of niet, nog immer geldt het oude Roomse beginsel dat de wijsbegeerte de dienstmaagd is van de theologie. Het voortdurend duidelijk waar te nemen vertheologiseren en verethiseren van de wijsbegeerte is een tweede symptoom van vertroebeling der Rede door de Levensdrift. Immers het rechtzinnig denken is als ontbinden (onderscheiden) en opheffen, de zelf-inkeer des Absoluten, terwijl de dienende zogeheten wijsbegeerte óf als richtsnoer ethische óf als 'geloofsverzekerdheid' religieuze stelligheid belooft.

Aldus blaast de Levensdrift de mens de liefde tot de affirmatie, tot het 'stichtelijke', de haat tegen de negatie, tegen het 'afbrekende' in — tegelijk echter roert zich in hem het Denken en legt eigen werkzaamheid onverbiddeijk als opheffing bloot. Het verwarrende is dat hij ook dat denken in zich zelf als 'verheven' en 'edel' gewaar wordt. Alle mogelijke theologische systemen zijn het resultaat dier innerlijke wankeelheid, dier fundamentele verwarring.

Ze kunnen de Rede niet ontberen en ze kunnen de Rede niet volgen. Het 'beginsel' van de 'christen-filosof' uit Spinoza's tijd: 'Ik bouw op de Rede, totdat de Rede in strijd

komt met de Schrift, want dan leg ik mij bij die hogere waarheid neer' formuleert nog immer deze geesteshouding, volkomen. En dit beduidt: de triomf van Levensdrift over Rede.

Levensdrift is drang naar zelf-handhaving, is het geloven in zich zelf in velerlei zin.

Het geloven in een eigen-Ik, een persoonlijk, afzonderlijk, onafhankelijk bestaan is de fundamentele vanzelfsprekendheid die de Levensdrift inspireert.

De drang dit persoonlijk bestaan te doen voortduren — dat is: het onvermogen dit persoonlijk bestaan weg-te-denken, dat is: het onvermogen om denkend tot zelf-opheffing te komen — manifesteert zich als de honger naar onsterfelijkheid, naar individuele onsterfelijkheid. Aan die begeerte, dat vanzelfsprekendheidsgevoel, wordt dan weldra bewijskracht toegekend, en het wordt tot basis van het onsterfelijkheidsgeloof. Voor deze geesteshouding past nog immer het woord van Samuel Johnson: 'Sir, we know our will free and there is an end to it.' Maar zelfs deze man had, voor hij die uitspraak met een vuistslag op tafel bekrachtigde, alles wat hij kon gedaan, om de wilsvrijheid te *bewijzen*. Zo de hedendaagse Johnsons ten aanzien van Onsterfelijkheid. Ze kunnen de Rede niet verachten, ook de geringste en de primitiefste niet, maar ze kunnen haar evenmin tot het einde toe volgen, ook de scherpst-onderscheidenden niet. In allen zegeviert de Levensdrift.

De illusie van het persoonlijk bestaan en die van het persoonlijk voortbestaan zijn, welbeschouwd, een en ondeelbaar, inblazing van de Levensdrift, die zich steeds als Ik-gevoel laat gelden. Door het ontbreken van continuïteit staat het geloof in een sterfelijk Ik verder van de Rede dan dat in een onsterfelijk Ik. Een redelijk en doordacht verwerpen van de persoonlijke onsterfelijkheid impliceert een algeheel verwerpen van het Ik. Wat nu is het merkteken van een zelfstandig Ik-bestaan? Het vermogen tot ongehinderd handelen en onbelemmerd oordelen. Met de Ik-waan hangt dus m. a. w., behalve de Onsterfelijkheids-waan, ook de waan van de Vrije Wil noodzakelijk samen. Ook hier wordt, door het toekennen van bewijskracht aan sterk sprekende instincten, illusie tot dogma gemaakt ('Sir, we know our will...').

Het aanvaarden van Vrije Wil beduidt het toekennen van een vrijmachtig en onafhankelijk bestaan aan het afzonderlijke en is derhalve strijdig met het Eenheidsbegrip, hetwelk het afzonderlijke slechts relatief en functioneel kan denken, maar ook met elk gangbaar godsbegrip, voor hetwelk het afzonderlijke afhankelijk en onderworpen behoort te zijn. Ook dit gebied is een waar slagveld waar dagelijks de strijd tussen Rede en Levensdrift wordt gestreden en nimmer uitgestreden, met tot resultaat: Theologie.

Velen zeggen nu wel niet in vrije wil te geloven, doch ze zijn met die betuiging dat geloof geenszins te boven. Juist omdat het een fundamentele inblazing is van de Levensdrift, van de Ik-waan, kan geen mens haar te boven komen.

Het toekennen van een zelfstandig bestaan, van een nauwkeurig af te palen macht aan het afzonderlijke vormt zo zeer de basis van alles wat Levensdrift beduidt en beoogt, dat het zich niet beperkt tot het toedichten van een Vrije Wil aan de mens.

De aanvulling en tegenhanger, het complement van deze fictie is die der Causaliteit. Hier wordt een bepaalde gebeurtenis, toestand, of eigenschap als werkzame Oorzaak aangegeven, welke dan als het ware aansprakelijk wordt gesteld voor een andere gebeurtenis, toestand of eigenschap, Gevolg geheten. In deze algemeen-menselijke trek openbaart zich de algemeen-menselijke onvatbaarheid voor het wezenlijk begripen van totaliteit en continuïteit, wat hij zich hieromtrent ook inbeelde.

Naast het onafhankelijk handelen in de mens, het onbelemmerd oordeel, m. a. w. naast de fictie van de wilsvrijheid, de analoge fictie van de oordeelsvrijheid, van de objectiviteit. Een richtig Eenheidsbesef begrijpt elk oordeel als een zelfbeschouwing (of zelfschuwing) des Absoluten, op zijn zuiverst dus een relatief functioneel oordeel, doch ook hier, als overal, triomfeert de Levensdrift: De waan van het objectieve, vrijmachtige oordeel houdt ook hen bevangen, die men ervan bevrijd te zijn.

Vrije Wil, Onsterfelijkheid, Objectiviteit en Causaliteit, enerzijds de hoekstenen van de theologie, anderzijds de grond-

slagen van de positivistische wetenschap, vertonen zich hier als vier zijden van dezelfde Waan, van de Ik-waan, in elkeen als inblazing van de Levensdrift de vonk der Rede dovend.

In elkeen. Want zich van deze wanen voor een ogenblik moeizaam te kunnen bevrijden, door ze even 'weg-te-denken', beduidt niet, zonder hen te kunnen bestaan. Niemand roert zich buiten deze fundamentele dwalingen. In het taalgebruik zijn ze opgenomen, in het oordeel verweven, ons bloed heeft ze verteerd, ze maken een immanent, een onafscheidelijk deel uit van elke mens. Op het ogenblik dat hij ze door de voordeur uitwerpt, trekken ze door de achterdeur weer binnen, ze kleven hem aan als het leven zelf, immers ze zijn het leven zelf. Alleen door te zwijgen kunnen we beletten dat ze onze redeneringen vervalsen, alleen door te verdwijnen dat ze ons denken vertroebelen. O waan, die voor mensen de 'Zuivere Rede' in het uitzicht stelt. Maar dit onderscheid blijft tussen de voor de Rede geslotene en de voor de Rede toegankelijke: voor de eersten maakt dat complex instincten, verlangens, illusies, Geloof en Hoop, al die inblazingen van de Levensdrift de basis uit van zijn Levensbeschouwing ('Sir, we know our will free...'), voor de laatsten zijn ze functies en factoren, waarvan hij zich niet bevrijdt, maar waarop hij ook niet bouwt. Bemerkt hij dat hij aan hun macht niet ontkomt, dat hij aldoor rekent met wat hij verwerpt, wilsvrijheid en onsterfelijkheid, objectiviteit en causaliteit, dan zal dat geen reden zijn, deze dwalingen alsnog als waarheden in zijn levensbeschouwing op te nemen, doch slechts de bevestiging dat inderdaad, gelijk de rede leert, het leven in het Absurde geworteld is, het een niet zonder het andere uit te roeien. Doch hiertoe brengt slechts het inzicht in de fundamentele vijandschap tussen Rede en Levensdrift.

Jaren geleden las ik in de *Phaedo* hoe Socrates werd teleurgesteld in de geschriften van Anaxagoras als volgt:

'...Maar toen ik eens iemand uit een boek zoals hij zeide van Anaxagoras, hoorde voorlezen en zeggen, dat het de geest is, die alles regelt en van alles oorzaak is, was ik blijde met die verklaring en het leek mij in zekere richting volkomen helder dat de geest van alle dingen oorzaak is en ik meende dat als

dit zo is, de geest die alles regelt, ook alles ordenen moet als best is en dat derhalve wanneer iemand de oorzaak wil uitvinden omtrent ieder ding, hoe het ontstaat of vergaat of bestaat, hij daaromtrent dit moet uitvinden: hoe het voor dat ding best is of te zijn of wat-anders-ook te ondergaan of te doen.'

'Ik meende van de oorzaak betreffende het bestaande een onderwijzer gevonden te hebben niet alleen naar de geest, maar naar mijn eigen hart: Anaxagoras, en ik meende, dat hij mij eerst wijzen zou of de aarde vlak is of bol, en nadat hij dit aangetoond had, achterna de oorzaak en de noodwendigheid uiteenzetten, besprekend wat best voor haar is en dat het best voor haar is zó te zijn en wanneer hij zou zeggen dat zij in het midden is, dan dacht ik dat hij daarna zou uiteenzetten dat het beste was, dat zij in het midden is, en als hij mij deze dingen zou verklaren, was ik gereed geen andere soort van oorzaak meer te begeren. Want ik meende dat hij, daar hij immers beweerde dat zij door de geest geordend waren, hun nooit een andere oorzaak zou kunnen toedragen dan dat het beste is, dat zij zo zijn als zij zijn...

...En voor geen geld zou ik mijn verwachtingen verkocht hebben, maar met grote ijver nam ik zijn boeken ter hand en las die zo veel ik kon om zo veel mogelijk het beste (en het slechtere) te weten.

Van wonderlijk hoge verwachting dan, o mijn vriend, stortte ik neer, toen ik al voortlezende een man gewaar werd, die de geest volstrekt niet in toepassing bracht tot het regelen der dingen, maar lucht en ether en water en vele andere wonderlijke zaken als oorzaken opgaf. En het leek mij dat hij even mal deed, als wanneer iemand beweren zou dat Socrates alles wat hij doet door de geest doet en dan zou trachten de oorzaken aan te geven van al de dingen die hij doet, en al dadelijk zeggen zou dat ik nu hier zit, daarom omdat mijn lichaam is samengesteld uit beenderen en pezen, en dat de beenderen stijf zijn en door gewrichten van elkaar zijn gescheiden, maar de pezen ingericht om zich te kunnen spannen en ontspannen, terwijl zij samen met het vlees en het vel dat hen samenhoudt

de beenderen omgeven en dat dus daar mijn beenderen bewegelijk zijn in hun gewrichten, mijn pezen door zich te ontspannen en samen te trekken, mij in staat stellen mijn leden te buigen, en dat ik om die oorzaak samengebogen hier nederzit. Of ook wanneer iemand andere dergelijke oorzaken zou opgeven omtrent ons samen spreken, stem en lucht en gehoor en andere ontelbare dergelijke als oorzaken noemende, zonder zich de moeite te geven de waarachtige oorzaken te zeggen, dat, nu de Atheners beter hebben gevonden mij te veroordelen, daarom ook ik op mijn beurt het beter vind hier neder te zitten en rechtvaardiger te blijven en de straf te ondergaan, die zij bevolen hebben. Want, bij de hond, allang, naar ik meen, zouden deze pezen en beenderen in de buurt van Megara, of Boiotia zijn, door een andere opvatting van het beste daarheen gedragen, indien ik het niet voor rechtvaardiger en schoner hield, in plaats van te vluchten en op de loop te gaan, aan de staat de boete te betalen, die hij oplegt...

Destijds zag ik hierin vooral een aanklacht tegen het ondoordacht zich bedienen van formules ('Regelende Geest') die men niet wezenlijk heeft doordacht en waarmee men dus ook niet werken kan, doch gaandeweg ben ik er iets anders, iets algemeners, in gaan zien: de strijd tussen Rede en Levensdrift. Anaxagoras immers belijdt de regelende geest, maar komt niet verder dan 'lucht', 'ether', 'water', d. w. z. hij belijdt de Totaliteit en kan slechts werken met de Causaliteit. Hij belijdt dat de Geest alle dingen regelt, en kent, ondanks zichzelf, de regelende kracht aan het afzonderlijke toe!

Hier komt de fundamentele vijandschap tussen het subjectief speculatieve en het zich objectief wanend positivistische als een verschijningsvorm van die tussen Rede en Levensdrift aan het licht. En het voornaamste is, altijd door te weten, dat elke 'Socrates' zijn eigen 'Anaxagoras' in zich draagt, en zich nimmer van hem kan bevrijden, hoogstens hem in zich zelf vermag te onderscheiden.

De strijd tussen Rede en Levensdrift laat zich ook op andere wijze beschouwen. Levensdrift is distinctiedrift, de Levensdrift wil de onderscheiding.

Onderscheiden echter is opheffen. De Levensdrift wil het opheffen niet, wil derhalve het onderscheiden niet. Het onderscheiden niet, maar de onderscheiding wel, de onophefbare distinctie, het Absurde, het Dogma. Dogma is hier niet in de kerkelijke of politieke zin op te vatten, dogmatisme is eigenlijk niets dan: vanzelfsprekendheidsgevoel. En als zodanig speelt het in de levens ook van hen die zich redelijk wanen, een nauwelijks minder machtige rol dan in die der redelozen. Niemand kan dat bij zich zelf uitroeien, want niemand kan het waarnemen, immers zien is onderscheiden en onderscheiden is opheffen. De misleidingen van het vanzelfsprekendheidsgevoel omvatten vooral de in het vorige hoofdstuk opgesomde dwalingen.

De Levensdrift wil wel de onderscheiding, maar niet het onderscheiden; in de van de rede verstokene woont dan ook de machtigste distinctiedrift naast een volmaakt tekort aan onderscheidingsvermogen.

Het onderscheidingsvermogen maakt onderscheid, bijvoorbeeld wat de mens aangaat, tussen een persoon en zijn naam en zijn kledij, tussen bezit en bezitter, tussen aanzien en verdienste, tussen daad en motief. Waar onderscheidingsvermogen ontbreekt, worden deze onderscheidingen niet gemaakt. Daar worden trouwens nimmer onderscheidingen *gemaakt* (gecreëerd), doch bestaande groeperingen en rangschikkingen als vanzelfsprekend aanvaard. Het redelijk onderscheiden richt zich op het onderscheid tussen het essentiële en het inci-

dentele, tussen het toevallig zich tezamen bevindende en het wezenlijk tezamen behorende. Motief is bijvoorbeeld essentieel, handeling is incidenteel. Op een andere wijze gezien, kan handeling weer essentieel heten, daartegenover staat dan gevolg als incidenteel. In deze gebieden beweegt zich het onderscheidingsvermogen, dat de zelf-onderscheiding des Absoluten representeert, waar het ontbreekt wordt niet onderscheiden, zo openbaart zich dan het tekort aan onderscheidingsvermogen als de neiging, het incidenteel zich tezamen bevindende als het essentieel tezamen behorende op te vatten.

Vrouwen onderscheiden niet tussen de man en zijn uniform (het prestige van de militair), kinderen niet tussen zich zelf en hun naam. Een jongen voelt zich niet Piet heten, maar Piet zijn. Het geval dat hij Jan zou kunnen heten lijkt hem absurd. Evenmin onderscheidt het kind tussen het ding en zijn naam. Uit mijn eigen jeugd herinner ik mij hoe iemand mij vertelde dat de Fransen een mand 'panier' noemen. Ik keek naar het ding en dacht: Ze kunnen het wel een panier noemen, maar het is toch een mand. Precies zo is de mentaliteit van de Engelsman die Firenze voorbijreed en zich later boos maakte op de conducteur. Waarom zei de man ook niet behoorlijk 'Florence'?

De glorie van de door anderen vervaardigde schilderijen, door anderen geweven tapijten, door anderen gebouwde huizen vertoont zich als een aureool om het hoofd van de toevallige bezitter. Simpelen begrijpen eigenlijk nooit recht dat een vreemdeling hun taal niet verstaat, onwillekeurig schrijven zij dat dan aan doofheid toe en gaan schreeuwen. Hun eigen taal schijnt immers alles bij zijn natuurlijke naam te noemen. Voor 'tante De Harde' gaat er van een dominee zonder bef geen stichting uit, andere soortgelijken kunnen stichting niet (onder)scheiden van de snor van de proponent. Het zich incidenteel tezamen bevindende wordt als essentieel tezamenbehorend opgevat.

Daartegenover voltrekt zich juist het denken in de scheiding tussen het incidenteel en de samenvoeging van het essentieel tezamenbehorende, het is analysesynthese, het is ontbindend-opheffen, het is ordenen. Inderdaad beduidt *cogitare*

ordenen en denken. Denken is onderscheiden en dit is ordenen. Door deze werkzaamheid krijgen 'Ik-en-Wereld' voortdurend een nieuw aanzien, en dit produceert in de denkende een gestadige verwondering. Deze verwondering is de weg naar het inzicht. Dit leerde reeds Plato: Door verwondering komt men tot wijsheid.

Voorzover dus de Levensdrift het inzicht weerstreeft, weerstreeft hij de verwondering. Inderdaad: het tegendeel van de verwondering is het vanzelfsprekendheidsgevoel, de algemene verschijningsvorm van het fundamenteel dogmatisme, het soevereine werktuig van de Levensdrift. Dit belet immers het kritiseren, en kritiseren is onderscheiden en onderscheiden is opheffen en opheffen is zelfopheffen (krachtens de formule: er is geen ander zijn dan anders-zijn) en zelfopheffing is dood.

Overal valt tegenover de verwondering in de kritische geest, het vanzelfsprekendheidsgevoel in de niet onderscheidende waar te nemen. Naam, taal, zede, gebruik, mode, levenswijze, godsdienst, alles van zich zelf aanvaardt hij kritiekloos, zonder tussen het incidentele en het essentiële, het aanklevende en het immanente onderscheid te maken. Zakdocken en theekopjes gaan bij het dozijn, kinderen moeten hun ouders eren, Christenen staan hoger dan Heidenen, suiker smelt, de steen valt, bloedschande is een gruwel, vrouwen moeten geen mannen vragen, stoelen hebben vier poten, en zo tot in het oneindige door. In niets van dit alles is reden tot verwondering. Het afwijkende wordt gevoeld als abnormaal en dwaas.

Een Duits meisje, vernemend dat men in het Nederlands de zelfstandige naamwoorden niet met een hoofdletter schrijft, riep verbaasd uit: Wie komisch! Geen gemotiveerde voorkeur voor eigen wijze van doen, die als vergelijking onderscheiding zou zijn en tot opheffing leiden, doch eenvoudig een onwrikbaar gevoel van vanzelfsprekendheid dat in het afwijkende slechts het dwaze kan zien. Het incidenteel zich te zamen bevindende wordt als het essentieel tezamenbehorende opgevat, tussen het toevallig aanklevende en het met het wezen samenhangende geen onderscheid gemaakt.

In de zucht naar de onderscheiding, gepaard aan de on-

macht om te onderscheiden, zegeviert de Levensdrift over de Rede. Even goed als bij de in het vorige hoofdstuk besproken begripsdefecten, hebben we derhalve ook hier met een algemeen menselijk tekort te doen, elkeen ingeboren, en evenmin als de Levensdrift zelf, te ecarteren. Maar zelfs waar het kritiekloos aanvaarden reeds heeft plaats gemaakt voor de behoefte om zelf onderscheid te maken blijft de onmacht om redelijk te onderscheiden bestaan. Overal indelingen, maar nergens wezenlijke indelingen, overal het incidenteel zich tezamenbevindende, als het essentieel tezamenbehorende opgevat.

Hoe zou een 'groepering op redelijke basis' kunnen gedacht worden? Redelijke onderscheidingen zijn de zelfonderscheidingen des Absoluten, ook mensen zijn de zelfonderscheidingen des Absoluten, elks zijn, elks wezen is functie in de Totaliteit. Tot het maken van redelijk onderscheid is dus het begrip der Totaliteit vereist. Slechts groeperingen op de basis van dat begrip dragen een redelijk, een wezenlijk karakter. Daarnaast blijven 'natuurlijke' groeperingen mogelijk (seksen en soorten). De ene groepering sluit de andere nooit uit, doch de ene zal van de andere altijd onderscheiden dienen te blijven.

Zo kan men gerust verhandelingen schrijven over 'de tulp in de schilderkunst' of 'de haring in de poëzie', of zelfs schilderijlijsten of boekbanden van verschillende tijdperken met elkaar vergelijken. Daarin is nog niets onredelijks, het onredelijke treedt pas op, als men zich gaat inbeelden dat deze groeperingen wezenlijke onderscheidingen zijn in schilderkunst of literatuur, dat ze het wezen van schilderkunst en literatuur raken.

Bloemen verdeelt men niet in rode en gele, zieken niet in koortsigen en koortsvrijen. Immers kleur en koorts zijn incidenteel, de soort van de plant, de aard van het lijden is essentieel —, de rode tulp behoort meer bij de gele tulp dan bij de rode roos, de koortsigne nierlijder staat als zieke de koortsvrije dito nader dan de koortsigne longlijder. Op hun beurt kunnen 'rood' en 'koortsig' weer de basis voor redelijke groeperingen zijn, maar niet voor de botanicus en niet voor de medicus.

Deze voorbeelden spreken sterk door hun voor de hand lig-

gend erkend redeloos karakter, toch is menig algemeen-gangbare en wetenschappelijk-gesanctioneerde groepering volstrekt niet redelijker gefundeerd. De groeperingen in seksen, in rassen, in stammen, in volkeren, deels natuurlijk, deels fictief, wortelen in het vanzelfsprekendheidsgevoel, in het begripsdefect dat het incidentele niet van het essentiële weet te scheiden.

Ganse complexen misvattingen danken hun aanzijn aan dit begripstekort en gehele vakken van wetenschap zijn er waarde-loos door. Mensen te groeperen naar hun 'criminaliteit' of naar hun 'artisticeit' is even redeloos als bloemen te groeperen naar hun kleur en schilderijen naar hun onderwerp. De melancholische dronkaard staat de melancholische geheelont-houder nader dan de van kwaad tot erger vervallen losbol. De melancholie is het essentiële, niet de dronkenschap, de roofmoordenaar is nauwer verwant aan de beurskoning dan aan de lustmoordenaar, de hartstocht is het essentiële, niet de moord.

Ook in deze groeperingen ligt het redeloze nog voor de hand, reeds de Ouden wezen voor de indeling in 'goeden' en 'bozen' de daad als maatstaf af. Niettemin vormen ze nog immer de basis voor criminalistische en sociologische theorieën. In *Prometheus* is reeds bij de bespreking van Sigheles boek *La Foule Criminelle* op dit begripstekort gewezen.

Even redeloos als de groepering naar de criminaliteit is die naar de 'genialiteit'. Napoleon en Beethoven heten beiden 'genieën', doch Napoleon stond geestelijk — gelijk Shaw ook zegt in *The man of Destiny* — veel dichter bij zijn soldaten dan bij Beethoven.

Evenzeer redeloos is de groepering in kunstenaars en de daarmee samenhangende opvatting dat de kunstenaar van huis uit elke kunstuiting begrijpt. Menig dichter zou zonder die waan zijn mond over schilderijen hebben gehouden. Niet alle kunst schept uit dezelfde bron. Elk scheppend kunstenaar heeft onder de niet scheppenden zijn geestverwanten die hem nader staan dan de op ander gebied scheppenden.

Deze zucht om te groeperen en dat onvermogen om redelijk te groeperen, ontnemt ook aan de theorieën omtrent heriditeit alle redelijkheid.

In *Prometheus* heb ik bij de vergelijking tussen Bossuet en Augustus Comte beproefd de overeenkomst aan te tonen tussen de theologische en de positivistische geesteshouding, door in beiden de hang naar, en het hangen aan zekerheden en verzekerdheden bloot te leggen, als een afspiegeling van des Absoluten zelfontvlinding, dus in onmiddellijk verband met het begrip der Totaliteit. Op zijn terrein en op zijn wijze is de theoloog positivist. Tegenover hen, als het ware op gelijke afstand van beiden, bevindt zich de denker die de zekerheid wantrouwt en schuwt. Heeft nu de vader-theoloog twee zonen, waarvan de een de wijsbegeerte, de ander de wetenschap beoefent, dan zal het allicht heten dat de eerste naar de vader aardt, omdat ze misschien dezelfde auteurs citeren, doch redelijk beschouwd, aardt de positivist naar de vader. Hier is een essentiële, ginds een incidentele overeenkomst.

Even heterogeen als een gezelschap 'misdadigers' of 'gelovigen' of 'geleerden' is ook een gezelschap 'helden'. Sommige zogeheten heldendaden eisen overleg, andere hete drift, sommige zedelijke, andere fysieke moed, sommige overmaat, andere tekort aan imaginatie. De held in de reddingboot heeft aan de overmaat, de held op het slagveld heeft aan het tekort behoefte. Een heet-driftige vader en een koel-beraden zoon, of een imaginatieloze vader en een imaginatieve zoon kunnen nu elk een heldendaad verrichten zonder dat er van heriditeit sprake is. Omgekeerd kan de heet-driftige zoon van een heet-driftige held zich in een toestand die koelbloedig heldendom vereist als een lafaard gedragen en toch essentieel naar de vader aarden. Zolang echter het constateren van erfelijkheid zich op het incidentele richt en niet op het wezenlijke, zolang zijn de betreffende groeperingen en theorieën waardeloos.

Overall leidt dit fundamentele begripsdefect, de zucht om te groeperen, gepaard aan de onmacht om wezenlijk te groeperen, tot onwaarachtige groeperingen en deze tot ongerijmde conclusies.

Een componist vroeg eens aan Heine, hem enige liederen te zenden, waarbij hij muziek wilde componeren. Maat en toonaard waren vermeld. Er kwam niets van terecht, en de componist toonde zich teleurgesteld. Heine was toch, blijkens zijn

poëzie, zo muzikaal. Inderdaad. Maar zoals een dichter muzikaal is, niet zoals een componist het is. Werelden liggen daartussen. Een gezelschap 'muzikalen' is misschien nog veel heterogener dan een gezelschap 'helden' of 'misdadigers'. Menig Muzikale staat de niet-Muzikale die uit dezelfde bron iets anders haalde, veel nader dan een ander Muzikale die op andere wijze muzikaal is.

Een kunsthistoricus verzekerde mij eens: 'Alles wat je kunt zien kun je ook tekenen'. Dit had mij pijnlijk en dwaas in de oren kunnen klinken, omdat picturale aanleg juist bij mij in exceptioneel geringe mate ontwikkeld is, terwijl toch uit de beschrijvingen in mijn boeken zou zijn af te leiden dat ik wel eens wat 'zie'. Ik herinner mij hoe ik eens een dag lang als het ware vertoefde in een kamer die ik had beschreven, waar kinderen te gast komen bij een oude vrouw en waar de sinaas-appelen 'vurige strepen trokken over het witte kleed'. Die kamer, met het blanke licht, stond voelbaar om mij heen.

Kan men van een zo geaard mens zeggen dat hij niets 'ziet'? Voorzeker wel. Daarom gaf ik dan ook die kunsthistoricus volkomen gelijk. Werelden liggen alweer tussen de picturale visie en de 'literaire' visie, ook al hebben ze dezelfde objecten. Men kan tegelijk van het ene volkomen verstoken en in het andere bijzonder begaafd zijn. En de meermalen vernomen betuiging: 'Hoe is het mogelijk dat u helemaal niet kunt tekenen', spreekt alleen van de gewoonte het incidentele als essentieel op te vatten, door het fundamenteel begripstekort dat overal de redeloze groeperingen produceert.

Evenmin nu als het lijfelijk zelfbehoudsinstinct zich beperkt tot bewust zelfbeveiliging, even goed als het optreedt als verzet van het organisme tegen opheffende (vernietigende) elementen, evenmin bepaalt zich het uit de 'Levensdrift' voortvloeiend begripstekort, de neiging, het incidenteel zich tezamenbevindende als het essentieel tezamenbehorende op te vatten, tot het foutieve oordeel, ook hier werkt de Levensdrift door buiten het gebied waar het oordeel wordt gevormd. M. a. w. ook onbewust voegt de menselijke geest het tegelijkertijd-geziene, gehoorde, gerokene, ondergane tezamen, en zo komt dan aanhoudend tot stand, wat ik de *bizarre associa-*

tie wil noemen. Een voorbeeld hiervan is de indruk die men krijgt, wanneer men als dagelijks bezoeker de vestibule van een school, café of leeszaal binnentreedt. De aanschouwing der jassen en hoeden aan de kapstokken suggereert zo verbluffend duidelijk de gezichten en gestalten der eigenaars dat ze deze inderdaad schijnen uit te drukken. Voor de oningewijde is dat natuurlijk niet het geval, en elkeen zal grif erkennen dat van een wezenlijke expressie dan ook geen sprake is, toch zou ik talloze voorbeelden kunnen noemen, waarin overeenkomstige 'bizarre associaties' een schijnverband creëren dat dan wel als wezenlijk wordt aangemerkt.

Het is vooral deze onwillekeurig en onbewust aldoor in de menselijke geest werkende vorm van 'zucht om te groeperen naast onmacht om te onderscheiden', die aan schier alle ficties en begripsverwarringen omtrent taal ten grondslag ligt, en die dus in het volgende voortdurend ter sprake zal komen.

Uit het begrip der Zelf-weerstreving ontwikkelt zich dat der Zelfvermomming als volgt:

In het eerste hoofdstuk is uiteengezet, hoe tegenover de opheffende tendentie van wat zedelijk en redelijk wordt geacht, het onzedelijke en onredelijke, de zelfhandhaving vertegenwoordigt. Elk persoonlijk bestaan wortelt onuitroeibaar in het slechte en het absurde.

Beide principen (momenten, drangen, krachten, elementen of hoe ze overigens geheten zijn of nog geheten zullen worden) zijn fundamenteel, elkaars contrast en complement, ze zijn gelijknoodwendig, ze zijn gelijkgerechtigd, ze zijn gelijkwegend, en in redelijkheid zou de mens voor het een boven het ander geen voorkeur kunnen hebben.

Deze tweespalt der zelfweerstreving wordt door mensen in tweespalt voltrokken, zij voltrekken die in hun denken en in hun zedelijk streven, zij voltrekken die met alle energieën, welke hun animale levensdrang te boven gaan, met alles dus dat ze in zich zelf het 'betere' achten. De gelijkwegendheid nu der beide tegenstrevende principen impliceert de noodzakelijkheid dat van die energieën bij wijze van spreken een even groot 'deel' aan de instandhouding van het 'slechte' en het 'absurde' als aan de instandhouding van het 'goede' en het 'redelijke' wordt besteed.

Hier nu compliceert zich het probleem op de wijze die ik eerder vergeleek bij de wijze waarop zich ieder probleem betreffende de beweging der aarde compliceert doordat bij elke bepaling van haar positie een meervoudige gelijktijdige beweging zal moeten gelden.

Zo heeft ook de mens op meer dan één wijze aan de Twee-

spalt deel. Redelijkheid en zedelijkheid enerzijds zijn gelijkge-rechtigd aan, gelijkwegend met redeloosheid en zedeloosheid anderzijds. Sommige individuen zijn tot de wijsheid, anderen tot de zothed geroepen, sommigen tot het recht, anderen tot het onrecht, doch ze kunnen krachtens het zoëven gezegde daarin gelijkwaardig zijn. Deze rol van de mens in de Twee-spalt buiten zijn weten door hem voltrokken, kan vergeleken worden met de beweging van de aarde in de ruimte. Hier is hij slechts factor en zijn persoonlijkheid doet in die plaats-bepaling nog niet mee.

Zijn tweede rol speelt de mens door de werkingen van zijn intelligentie en de impulsen van zijn zedelijk bewustzijn, deze rol is te vergelijken met de zelf-wenteling van de aarde.

De fundamentele gelijkwegendheid nu tussen Goed en Wijs enerzijds, Slecht en Zot anderzijds, hoe zeer ook voor het gerijpt begrip onontkenbaar, kan door de mens niet worden aanvaard.

De *immanente voorkeur* voor het zinvolle boven het zin-ledige, voor recht boven onrecht is van altijd en van overal.

Ten onrechte stellen de beoefenaars der zogeheten exacte wetenschappen het voor alsof ethische waarderingen wisselen met tijd en plaats. Allerminst. Het zogeheten 'exacte', het 'aangetoonde' en 'bewezene', heeft zich in de loop der tijden wankeler en wisselvalliger getoond dan de morele waarde-bepalingen.

Immers overal en altijd werd en wordt het onderscheid tussen beter en slechter gelegd in het min of meer overwegen van de Ik-drift, van de Levensdrift, en overal is het vermogen die Ik-drift te overwinnen geïdentificeerd met zedelijke waarde. Het offer, de zelf-opoffering, de zelfverloochening (d. i.: zelf-onkenning, tegendeel der zelfbevestiging) vormt de essentie van elke religie. Mogen ook de objecten der offervaardigheid wisselen, deze zelf is het onveranderlijk zedelijk criterium. De 'dappere' die het lijf waagt, wordt hoger geëerd dan de 'laffe' die het bergt. Ook de 'gemene man' uit zijn voorkeur voor het goede en eerlijke boven het slechte en leugenachtige, al is het dan maar in de eisen die hij anderen stelt. Zelfs de schijnheiligh-eid heet terecht een hulde aan de deugd. De zogenaamde

argumenten tegen het communisme zijn steeds te herleiden tot verwijten aan de communisten dat ze niet naar hun verheven beginselen leven, d. i. tot een onbewuste en ongewilde hulde aan die beginselen.

Het constateren van deze nooit en nergens ontbrekende immanente voorkeur bracht Spinoza tot de uitspraak: 'Niemand kan God haten.'

Het verband tussen consequent zedelijk handelen en zelfvernietiging is daarnaast echter wel zo duidelijk, het recht om te leven lijkt elk voor zich zo vanzelfsprekend, dat hij zonder strijd of smart in de daartoe nodige zelfzucht berust. Met de als vorm van zelfhandhaving zo karakteristieke zelfophemeling spreekt men dan van 'gezond egoïsme'.

Het verband tussen goedheid (offer) en dood wordt begrepen, doch het verband tussen redelijkheid (inzicht) en dood wordt niet begrepen. Omdat het ene dagelijks kan worden ervaren doch het andere alleen beredeneerd. En omdat mensen als de joden van wie Paulus sprak, niet van 'wijsheid' doch slechts van 'tekenen' leren. Daardoor zijn er dan ook wel mensen die beseffen en erkennen dat 'zedelijk leven' een contradictie is, dat de mens geen andere keus dan die tussen sterven en bederven is gelaten, maar diezelfde mensen ziet men hun leven lang rondlopen met de illusie dat 'zuivere rede' bereikt kan worden.

Reeds Spencer heeft de onmogelijkheid van een christelijke samenleving erkend, doch de onmogelijkheid van een redelijke samenleving erkent hij allerminst.

En toch heeft het Absurde over de mens geen geringere macht dan het Slechte.

Dit zich gedeeltelijk neerleggen bij de praktijken van eigen 'gezond egoïsme' doet echter, gelijk gezegd, niet af tot de immanente voorkeur voor het zedelijke en het edele, en tot de onmacht, om de gelijkgerechtigdheid van Boos en Goed te aanvaarden.

Wat ingaat tegen het Ik wordt geëerd en geprezen, en de behoefte daaraan uit zich als drang naar doding, ontbering, ontzegging. Doch de zo onverbrekkelijk daaraan verbonden vernietiging is toch de Levensdrift weer ondragelijk en deze

drijft dan onweerhoudbaar tot de waan der persoonlijke onsterfelijkheid. Na de zelfvernietiging van het martelaarschap volgt het zelfbehoud in het Paradijs. Tot in het Offer triomfeert de Levensdrift.

Anderszins weer ziet men de mens, tegen begeerte in, een zware 'plicht' vervullen en aldus zijn immanente behoefte aan doding (zelfopheffing) bevredigen. Gelukt hem dit niet, door de overmacht der begeerte, dan wordt hij een hinder in zich zelf gewaar. Dit gevoel van tekort wordt dan 'gewetenskwelling' geheten. Deze bewijst echter tegen de gepleegde daad op zich zelf volstrekt niets, ze bewijst alleen dat de pleger er niet tegen opgewassen was en dus zichzelf te kort had gedaan.

Zo ondervond een liberaal geworden jood altijd een zekere hinder als hij verboden spijzen at, zonder echter aan de joodse spijswetten een religieuze betekenis of zedelijke waarde of redelijke inhoud toe te kennen. De hinder kwam voort uit het besef dat hij zich eertijds tegenover oesters en varkensvlees bedwongen had (zijn Ik gedood), en dit nu niet meer deed, zodat hij, de spijswetten verwerpend en niets winnend in de plaats, aan zelfverloochening had ingeboet.

Krachtens de algemene immanente voorkeur deed hem dit besef als een hinder aan, doch deze bewijst even weinig tegen oesters en varkensvlees als 'gewetenskwelling' tegen de gepleegde daad.

Uit dit alles volgt dat de mens niet bij machte kan zijn de gelijkgerechtigdheid van Goed en Boos te erkennen, doch deze altijd door in een immanente voorkeur voor het goede loochenen wil. Ditzelfde geldt voor de Rede, want evenmin als het erkennen van eigen 'gezond egoïsme' de verering voor de zelfverloochening schaadt, evenmin bewijst het afwijzen van de wijsbegeerte iets tegen die immanente voorkeur voor het redelijke. Maar er is dit onderscheid¹ dat, terwijl de zelfverloocheningsdaad in zijn onnavolgbaarheid schoon wordt geheten, de wijsbegeerte zodra ze haar fundamenteel 'onstichtelijk' karakter blootlegt, als 'steriel' en 'gevaarlijk' wordt uitgekreten.

1. Overigens verklaarbaar genoeg, maar de verklaring zou te ver voeren.

De immanente voorkeur voor het redelijke blijkt daartegenover uit het afwijzen van de kwalificatie 'redeloos' ook door mensen die eerlijk erkennen dat ze van de Rede als richtsnoer niets moeten hebben. Terwijl de kaalhoofdige erin berust dat men hem 'haarloos' noemt, daar toch 'kaal' en 'haarloos' twee woorden voor hetzelfde begrip zijn, wil de gelovige van elke nuance, van elk gehalte in geen geval 'redeloos' heten.

Maar wel smaalt hij op het 'koude intellect'. Het volkomen onsamenvangende, het inconsequente, het onlogische doet reeds het kind en de gemene man als 'onzin' en 'wartaal' aan, doch men wil toch aan de andere kant het samenhangende, consequente, logische alleen tot op een zekere zeer geringe hoogte. Gelijk gezegd: religiën die niet schromen, zich op het Wonder en op de Openbaring te baseren, dan wel op de 'intuïtie', op de zogeheten 'logica van het gevoel', zullen toch altijd bij monde hunner woordvoerders hun aannemelijkheid voor het verstand trachten te bewijzen. Pas als de tegenstander de bewijsgrond als ontoereikend verwerpt, en, doorredenerend, het ontbindend karakter van het redeneren blootlegt, wordt een beroep gedaan op het geloof. Het werkprogram van de meergenoemde christen-filosoof: 'Ik houd mij aan de Rede, totdat zij in strijd komt met de Schrift' is de karakteristieke formule voor de miljoenen die de Rede niet volgen en de Rede niet haten kunnen. 'Schrift' kan hier op eindeloos gevarieerde wijze vervangen worden door 'ideaal', 'overtuiging', 'innerlijke zekerheid' en hoe men verder gewoon is de inblazingen van het vanzelfsprekendheidsgevoel te heten.

Maar niet nadat Martin, Peter en Jack¹ 'totidem verbis, totidem syllabis, totidem literis' hadden trachten te bewijzen, wat ze zo zeker wisten, werden ze boos en verkondigden dat men niet zo dicht met de neus op Gods woord moet liggen snuffelen en maar liever geloven en vertrouwen moet. Het resultaat van deze geestestoestand, waar angst en onmacht tegen de Rede voortdurend strijd voeren met de immanente voor-

1. *A Tale of a Tub*, Swift.

keur voor het redelijke en aannemelijke, is de chaos der moderne theologie. De man (Pascal) die in een 'Credo quia absurdum' triomfantelijk met de Rede breekt, noemt zijn geschriften... *Pensées*!

Zo blijkt onmiskenbaar de immanente voorkeur voor het redelijke en zedelijke ook als de mens het zelf niet vervullen kan of vervullen wil. En hierin bestaat de tweede rol, welke het individu in het proces van de Tweespalt vervult, te vergelijken met de zelf-wenteling der aarde. Beide bewegingen nu ageren gelijktijdig in een en hetzelfde individu, beide zijn onafwendbaar en onwrikbaar. Krachtens de eerder aange-toonde gelijkwegendheid wordt het 'beste' (belangeloze) van de 'besten' (belangelozen) voortdurend gevorderd tot de in-standhouding van het slechte en het absurde. Hun rechtsgevoel houdt het onrecht, hun intellect de ongerijmdheid in stand — krachtens hun 'immanente voorkeur' mogen (kunnen, willen) ze dit echter niet begrijpen, niet beseffend voltrekken zij. Hoe is dit denkbaar?

Reeds in *Prometheus* is gewezen op het voortdurend optreden van 'spotvormen' en 'schijngestalten' der wezenlijke zedelijkheid en der wezenlijke redelijkheid. Zo is het collectief belang een spotvorm van het 'gemeenschappelijk ideaal', zo is de zinloze wetenschap, verward in causaliteitswaan en objectiviteitsillusie, dan wel bouwend op redeloze groeperingen, — de schijngestalte van de wijsheid. Talloos, eindeloos zijn deze spotvormen en schijngestalten —, al te zamen voltrekken zij deze noodwendigheid dat het rechtsbesef het onrecht, dat het verstand de ongerijmdheid in stand houden zal, al te zamen maken zij het tegenstrijdige, hetwelk de mens moet voltrekken, zonder het te doorgronden, vervulbaar. En daar dit al te zamen des Absoluten is, valt hier met volkomen recht van de Zelfvermomming des Absoluten te spreken!

In de Zelfvermomming dan zoekt en vliedt het Absolute zich gelijktijdig. Waar het zich in schijngestalten (spotvormen) aan zich zelf vertoont, daar wordt de drang naar opgaan bevredigd, zonder het aan het ware opgaan onverbreekelijk verbonden ondergaan, wordt dus als het ware onschadelijk gemaakt, vrij gelaten en tegengehouden in één moment.

Waar de mens zijn 'deugd' besteedt aan wat bijdraagt tot zijn eigen glorie en behoud, daar wordt de drang naar zelfopoffering bevredigd zonder de aan de wezenlijke zelfopoffering onverbrekkelijk verbonden zelfvernietiging, dus weer: onschadelijk gemaakt.

Waar de mens zijn intelligentie aan het absurde (de distinctie die niet opgeheven wordt, d. i. zijn behoud) besteedt, alsof het het (relatieve, ophefbare) redelijke ware, daar wordt de drang naar de onderscheiding bevredigd, zonder de aan het wezenlijk wijsgerig onderscheiden onafscheidelijk verbonden zelfopheffing, daar wordt de intelligentie tegelijkertijd bevredigd en van haar oogmerk vervreemd: onschadelijk gemaakt. In de Zelfvermomming des Absoluten vallen zelfopheffing en zelfhandhaving samen en dit beduidt voor de mens de gelijktijdige bevrediging van zelfverloocheningsdrang en zelfbehoudsdrang in één en hetzelfde gebaar.

Ze is fundamenteel, vertoont zich dus altijd en overal. En hier blijkt de algemene betekenis en de volle noodwendigheid van dat onvermogen om te onderscheiden, te vergelijken, te kritiseren, en te synthetiseren, dat in sommige individuen, welke daarom toch volstrekt niet 'dom' mogen heten, zo ongelooflijk ver kan gaan. Wel moet het ver gaan, daar altijd opnieuw 'verstandige' mensen de volheid van hun vermogens moeten geven aan het absurde en brave mensen de warmte van hun hart aan het onrecht, niet omdat ze deze dingen als grondslagen des bestaans hebben erkend, maar omdat zij ze niet begrijpen en niet onderscheiden kunnen, zodat tegenover alles wat ze doen en beoefenen een redeloos gevoel van vanzelfsprekendheid hun enig richtsnoer moet zijn.

Uiteraard openbaart zich de bijzondere vorm der Zelfweerstreving, die ik dan nu als Zelfvermomming heb gekarakteriseerd, in het gebied van het intellectuele meer overwegend dan in dat van het zedelijke. Het evidente verband tussen 'offer' en 'ondergang', gepaard aan het als vanzelfsprekend aanvaarden van eigen recht om te leven, maakt het de mens mogelijk zich althans enigszins neer te leggen bij het besef dat hij het slechte dient — doch het levensvijandig karakter der

Rede wordt alleen in de vorm van een beschuldiging, niet in die van een verzuchting, toegegeven. Geen mens komt openhartig voor zijn 'gezonde zothed' uit, tegen de Rede weert men zich slechts door haar verdacht of belachelijk te maken. Het absurde kan derhalve nimmer in zijn ware gedaante worden gediend. Hier heerst de Zelfvermomming soeverein.

Deze noodzakelijkheid der zelfvermomming, uit het aanzijn der zelfweerstreving, heeft dan ons geestelijk bestaan tot een immense chaos gemaakt, een samenweefsel van dwaling en verdwazing, 'A vast system of things hidden, things misunderstood, things misrepresented', waarin we alleen leven kunnen, door de onuitroeibare kracht van het vanzelfsprekendheidsgevoel, door het bijna volkomen ontbreken van wezenlijk onderscheidingsvermogen, door een kritiekloos zelfvertrouwen en een zelfverzekerdheid, waarvan men de bronnen moet hebben onderzocht, om te weten, hoe ongegrond ze zijn en die men nochtans slechts in zeldzame ogenblikken van zich afschudden kan, daar ze door de Levensdrift zelf zijn opgewekt. Drommen van spotvormen en schijn gestalten verwarren het oog, verdwazen de geest. In alle gebieden zijn ze op te sporen —, doch de vraag waartoe ik mij op dit ogenblik beperk, is deze:

Welke rol spelen de uit het begrip der zelfvermomming voortvloeiende dwalingen in wat omtrent Taal als vanzelfsprekend gangbaar is? Hoe openbaart zich op dat terrein de strijd tussen Rede en Levensdrift, de verstrikingen van de Ik-waan, de eredienst van het als 'ideaal' vermomd belang, het onvermogen om te (onder)scheiden, dat de foutieve groepering en de bizarre associatie baart, kortom alles dat in het voorafgegaane uit een en hetzelfde begripsdefect bleek afgeleid te kunnen worden?

De volgende hoofdstukken zullen een poging zijn, op deze vraag het antwoord te geven.

Wat vooral die beantwoording zo moeilijk maakt, is de neteligheid van het taalprobleem, ingewikkeld en verwarrend als schier geen ander, door de drieërlei rol die Taal in leven en samenleving speelt —, als landstaal, als voertaal, als kunsttaal — zodat voorzover in de gangbare opvattingen en beschouwingen de 'dwaling' optreedt, deze ook drieërlei karakter draagt. Daarbij komt dat deze drie functies nooit richtig uit elkaar worden gehouden, zodat men zich in het ene gebied voortdurend bedient van argumenten en zich beroept op motieven, welke alleen in het andere gebied van toepassing zouden kunnen zijn.

Een onderzoek naar de gangbare opvattingen omtrent Landstaal en het al of niet gegronde daarvan zal moeten worden voorafgegaan door een onderzoek naar de opvattingen omtrent Staat en het al of niet gegronde daarvan. Wat levert dit laatste op?

Allereerst dit, dat in alle mogelijke opvattingen omtrent wezen en ontstaan van de Staat, uit de meest uiteenlopende tijden en van de meest uiteenlopende geesten, zich dezelfde gronddogma's opsporen laten. Men kan vrijelijk zeggen dat er van Plato af tot op Wilhelm Wundt niets veranderd is, en ook dat de nuchtere conservatieve positivist en de geëxalteerde radicale utopist elkaar ontmoeten in wat derhalve wel een fundamentele gesteldheid van de menselijk natuur schijnt te zijn! We herkennen dan algemeen deze trekken:

1. De mensen-gemeenschap is ontstaan na en uit een zonder bewijsvoering (als vanzelfsprekend!) aangenomen ordeloze toestand, die dan Natuurlijke Staat (of toestand) wordt geheten. Het stichten van een gemeenschap (in welke vorm ook)

is in die gedachtengang een daad van inzicht en hoger besef.

2. In de inrichtingen der gemeenschappen is een geleidelijke ontwikkeling (verbetering) waar te nemen, zodat men dan ook van 'lagere' en 'hogere' staatsvormen spreekt, en deze hangt samen met de ontwikkeling van het individu. Naarmate het individu daartegenover geestelijk en zedelijk beter wordt, zal het staatsleven ook een hoger trap van volmaking bereiken. De onderlinge samenhang dezer dogma's is duidelijk. Waar het stichten van gemeenschappen als een op hoger inzicht gebaseerde, ter wille van allen ondernomen handeling wordt gedacht, daar is de gestadige volmaking van het gemeenschapsleven de voorwaarde van verdere geestelijke groei en zal omgekeerd, elke geestelijke winst bijdragen tot verbetering van het gemeenschapsleven. Met het machtwoord 'wisselwerking' (dat als alle machtwoorden veel lijkt doch zonder nadere onderscheiding niets betekent) pleegt men het troebele en verwarde in deze voorstellingswijze te dekken.

Slechts over de drijfveren, die de mensen tot samenwonen brachten, lopen de meningen uiteen, doch dit is voor het oogmerk van dit boek van geen belang.

In Plato's *Protagoras* heet het bijvoorbeeld dat de mensen, door Epimetheus' onverstand weerloos gebleven tegenover de dieren, zich met elkaar verenigden, om aldus zich voor uitroeiing te behoeden. Tot elkaar gekomen, beledigden zij elkaar, omdat ze de kunst des samenlevens (Schleiermacher, aan wiens vertaling deze weergave ontleend is, zegt: 'bürgerliche Kunst') nog niet verstonden, zodat ze zich opnieuw verstrooiden en weer dezelfde gevaren liepen, totdat Zeus, voor hun ondergang beducht, Hermes tot hen afzendt, om ze 'Scham und Recht' te leren. Reeds Homerus — wordt er in dit verband bijgevoegd — beschouwt 'het ontzag voor goddelijke en menselijke wetten' benevens het recht en het rechtsbewustzijn als onontbeerlijke grondslagen voor het gemeenschapsleven en voor het zedelijk leven in het algemeen. Met een eigenlijke beschouwing omtrent het ontstaan der samenlevingen hebben we hier natuurlijk niet te doen —, ik wijs er slechts op dat het voorafgaan van een zekere 'Natuurlijke Staat' ook hier 'vanzelfsprekend' wordt geacht, dat 'Scham

und Recht' de grondslagen heten van het gemeenschapsleven, en dat zedelijk leven en gemeenschapsleven zonder bewijsvoering worden vereenzelvigd — een zienswijze, die trouwens volkomen in overeenstemming is met Plato's *Staat*.

Staatsbeschouwingen, welke uitgaan van Paradijsleven en Zondeval kunnen hier onbesproken blijven. Dit 'uitgaan van de Schrift' (ik herinner aan Bossuets *Politique tirée de la Sainte Ecriture*) duurde tot Hobbes, die daarom dan ook wel 'de vader van de moderne filosofie' wordt geheten. Algemeen was tot dan ook aanvaard de stelling van Aristoteles, dat de mensen elkander hebben gezocht, omdat ze 'gezellige (gezelschap zoekende) dieren' zijn, doch Hobbes ontkent dit. In zijn zienswijze is de Natuurlijke Staat een staat van vijandschap van allen tegen allen, zodat de mensen, tot onderlinge beveiliging, zich tezamen voegden, contracten maakten en een koning kozen.¹

Hegel, in zijn *Encyclopaedie*, bij zijn definities omtrent Zede, Recht en Staat,² citeert en onderschrijft Hobbes' opvatting, aanvaardt als 'vanzelfsprekend' de Natuurtoestand als aan de staatsvormen voorafgegaan en zegt daarover: 'Das Recht der Natur ist darum das Dasein der Stärke und das geltend machen der Gewalt, und ein Naturzustand ein Zustand der Gewalttätigkeit, und des Unrechts, von welchem nichts Wahres gesagt werden kann, als daß aus ihm herauszugehen ist. Die Gesellschaft ist hingegen viel mehr der Zustand in welchem allein das Recht seine Wirklichkeit hat, was zu beschränken und aufzuopfern ist, ist eben die Willkür und Gewalttätigkeit des Naturzustandes.' (spatiëring [hier cursivering] van C. v. B.)

Ook in de volgende paragrafen wordt 'de Staat' opgevat als een Eenheid, als een 'Vieleinigkeit entgegengesetzter Interessen'³ en logisch daarmee samenhangend is de opvatting

1. Ik herinner hier aan wat ik zei in *Prometheus*: dat Hobbes klaarblijkelijk in zijn *politiek* geschrift *Leviathan* die vijandschap zo scherp stelde, om tot de noodzakelijkheid van het absolutisme te kunnen komen.

2. Pag. 998 par. 536 enz.

3. Noot van Bolland op pag. 1019.

omtrent de Monarch — de opvatting trouwens van Hobbes — als de uitdrukking van die Eenheid 'die in einer Person vorhandene Subjectivität des abstrakten letzten Entscheidens'.¹

In deze terecht geheten anti-individualistische staatsopvattingen was Schelling reeds Hegel voorgegaan. Reeds hij dacht zich 'den vollkommenen Staat, dessen Idee erreicht ist, sobald das Besondere und das Allgemeine absolut eins, alles was notwendig, zugleich frei und alles frei Geschehende zugleich notwendig ist'.²

Maar ook de deze geest zo zeer tegenovergestelde Fichte, de man van het subjectieve Idealisme, ziet in de volmaakte Staat een begerenswaardig en bereikbaar ideaal en beschouwt de 'liefde tot de landgenoten' als de aanvangsvorm van algemene mensenliefde.³

Hobbes' theorie van een oorspronkelijk contract beantwoordde zo zeer aan het algemeen gevoel van vanzelfsprekendheid tegenover het voorafbestaan van de Natuurlijke Staat, dat ze geredelijk kon worden overgenomen: Rousseau's poëtische ontboezemingen over de Mens in de Natuur monden immers eveneens uit in zijn *Contrat Social*! Gelijk ik in *Prometheus* zei: het wil mij toeschijnen dat Rousseau's geloof in de aangeboren goedheid van de mens niet zo zeer uitgangspunt als wel conclusie was. De theorie van de onderlinge vijandschap in de Natuurlijke Staat moest Hobbes dienen om de mens in het Absolutisme te kunnen binden (weshalve Hegel haar dan ook ten gunste van zijn Staats-Absolutisme aanwendt) — daar nu Rousseau, als drager van de geest zijns tijds, naar individuele vrijheid dorstte, moest hij wel die vrij-

1. Pag. 1026. De Leviathan!

2. Hobbes bereikt dit ideale resultaat veel eenvoudiger, nl. met zijn contractuele wils-overdracht, waardoor de man die ter dood veroordeeld is, zich nooit kan beklagen, omdat hij... zich zelf ter dood veroordeeld heeft!

3. Ik heb deze bij het begin van de oorlog algemeen verkondigde zienswijze elders besproken. Zij volgt onweerhoudbaar uit de opvatting dat de Staat de uitdrukking is van 'die göttliche Idee, wie sie auf Erden vorhanden ist' (Hegel).

heid als mogelijk, door onze natuurlijke goedheid en onderlinge welwillendheid, voorstellen! De opvattingen omtrent de verhoudingen in de Natuurlijke Staat zijn tenslotte echter bijkomstig, het essentiële is het zonder bewijsvoering aanvaarden van die Staat.

Beschouwen we naast deze dichterlijk- of wijsgerig-speculatieve zienswijzen, die van het positivisme en zijn geestverwanten, dan treffen we geen wezenlijk onderscheid aan. Ook hier een algemeen vergoddelijken en verheerlijken van de Staat, en een zonder bewijsvoering aannemen van een voorafgegane Natuurlijke Staat. Voor Auguste Comte is de verbetering en de volmaking van het gemeenschapsleven zo zeer de grondvoorwaarde voor geestelijke en zedelijke vooruitgang, dat hij, bijna als vanzelfsprekend, de 'anarchie intellectuelle' onder zijn tijdgenoten toeschrijft aan de 'anarchie sociale', — of ook wel omgekeerd, met behulp van het toverwoord 'wisselwerking'. Sociale eendracht en intellectuele eendracht (i. c. de onderwerping van de gemene man aan de uitspraken van de geleerde) zullen tezamen 'une harmonie réelle et durable' brengen.

Zijn geestverwant Spencer, ofschoon op het punt der variabiliteit van de menselijke natuur met hem enigszins van mening verschillend, volgt hem in zijn sociale opvattingen geheel en al. In *The Study of Sociology* schildert hij een soort gematigd en volstrekt niet geëxalteerd Utopia, welker in onderlinge harmonie levende leden met bedroefde verbazing terugzien op de hedendaagse Staten (i. c. Engeland), op het redeloze, verwarde, onsamenvhangende der menselijke daden en gedragingen, op het schromelijke onderscheid tussen leer en leven, op de schijnheiligheid, wreedheid, zelfzucht en zelfverheerlijking van zijn eigen tijd. Vraagt men langs welke weg de mensen en de gemeenschappen tot die hogeren Staat zullen komen, dan antwoordt hij: 'Human Nature is changed in the slow succession of generations by social discipline.'

Voor Darwin valt 'moral sense' zo zeer samen met 'social sense', dat hij de beide uitdrukkingen door elkaar gebruikt, in de volle zekerheid dat elkeen het zo inzien zal. Voor hem is de Natuurstaat geen staat van vijandschap, voor hem is vrees

niet het motief tot het stichten van gemeenschappen, doch 'love and sympathy'.¹ Een factor in die 'love and sympathy' is dan het prijsstellen op elkaars achting en dit streven naar wederzijdse achting is voor hem het belangrijkste element in de zedelijke (sociale) opvoeding.²

'How far each man values the appreciation of others depends on the strength of his innate or acquired feeling of sympathy.'³

Darwin en Spencer staan hier volkomen op hetzelfde standpunt. 'As man advances in civilisation and small tribes are united in larger communities, the simplest reason will tell each individual that he ought to extend his social instinct and sympathy to all the members of the same nation.'

'Self-happiness is a unit in the general happiness.'

Komen we nu tot onze eigen tijd, dan zien we Wilhelm Wundt tegenover het vraagstuk der gemeenschapsvorming en wat ermee samenhangt een overeenkomstig standpunt innemen. Bij hem is de verheerlijking van de Staat zo sterk — *Elemente der Völkerpsychologie* is niet om niet door een Duitser in 1912 geschreven! — dat hij meent onderscheid te moeten maken tussen de primitieve 'totemische' gemeenschap en de latere 'politieke' gemeenschap, en hij legt er de nadruk op dat de laatste wel in de eerste kan zijn ontstaan, maar niet

1. *The Descent of Man*, pag. 151: 'Sympathy forms an essential part of the social instinct.'

2. Men vergelijke hiermee eens de gewoonte van Socrates om bij het spreken over deugd vooraf vast te stellen, dat niet zal worden bedoeld de deugd die uit vrees voor oordeel of straf dan wel verlangen naar toejuiching wordt betracht, doch dat slechts hij deugdzaam zal heten, die, al bezat hij Gyges' ring, welke onzichtbaar maakt, nog niet zich zou vergrijpen aan eens anders recht. Men denke ook aan de nog steeds gangbare opvatting van de 'Gentleman' als waardemeter van het collectief-zedelijke oordeel.

3. Pag. 174. Dus zouden de lieden, wier enig zedelijk criterium luidt 'what would people say?' de hoogste graad van 'sympathy' bereikt hebben.

uit een verdere ontwikkeling van haar vormen en motieven, doch volgens een overdacht plan, dat of in het getal twaalf (aan de sterrenhemel ontleend) of in het getal tien, dat der vingers (en hiervan heet dan de decimaalrekening de voortzetting te zijn) zijn grondslagen zou hebben.

Ik stip dit aan, ofschoon het voor mijn onderwerp van geen belang is en het mij daarbij zeer weinig gegrond voorkomt, om aan te tonen, hoever in Wundt de staatsverheerlijking gaat —, daar hij zelfs niet kan aannemen, dat de Staat geleidelijk is ontstaan, doch hem in elk geval wil zien als resultaat van menselijk inzicht, van menselijke opzet, van vrije wil: 'Handlung der Willkür.'

Aan de primitieve, totemische gemeenschapsvorm denkt hij zich nog een stadium vooraf, waarin de gezinnen verstrooid leven, die elkaar dan in de regentijd in dezelfde schuilplaatsen ontmoetten en aldus gemeenschappen stichtten, welke zich door eenvoudige uitbreiding in tweeën, vieren, achten zouden hebben gesplitst.

De onderlinge verhouding in de Natuurlijke Staat denkt hij zich niet vijandig, maar vriendschappelijk.

Duidelijk komen dus, van de oudste tijden tot op heden in de beschouwingen over gemeenschap en gemeenschapsvorming, ook al zijn ze uit de meest verschillende scholen en temperamenten afkomstig, dezelfde trekken voor de dag. De Natuurtoestand is een 'vanzelfsprekendheid', het stichten van gemeenschappen derhalve een grote en gewichtige stap in de menselijke ontwikkeling. De morele plicht voor het individu, om de Staat te eren, zich aan de wetten te onderwerpen, hem met lijf en goed te verdedigen, alles na te laten, wat zijn bestaan kan schaden en zijn veiligheid in gevaar brengen, is een vanzelfsprekendheid voor allen die in de Staat, in de voorhanden vorm, de uitdrukking willen zien van 'die göttliche Idee wie sie auf Erden vorhanden ist'. De morele plicht voor het individu, om door het volgen van een bepaalde gedragslijn een 'hogere', een 'ideale' gemeenschap te helpen voorbereiden en tot stand komen, is een vanzelfsprekendheid voor allen die in de 'harmonie réelle et durable' tussen mens en gemeenschap geloven. Dit komt dus vrijwel op hetzelfde neer.

Noch door positivisten, noch door filosofen, noch door utopisten wordt die mogelijkheid in twijfel getrokken. Het voortdurend uitblijven van bevredigende gemeenschapsvormen en het voortdurend falen van de pogingen daartoe, vreedzame en gewelddadige, moet dan wel aan de ontoereikendheid der systemen en aan de onwaardigheid der personen worden toegeschreven.

Het is duidelijk dat dit ganse complex van opvattingen en voorspellingen met het al of niet aannemen van het axioma van een Natuurtoestand staat of valt. Zijn inderdaad, als resultaat van inzicht of 'goddelijke inspiratie' staten gesticht, dan representeren ze inderdaad een hogere vorm van geestelijk en zedelijk besef, dan zijn ze zoals Hegel het wil 'Gerechtigheid im Großen, Vernunft im Großen' — of ze kunnen en zullen het worden.

Doch... laat dit alles, dat zo 'vanzelfsprekend' schijnt, zich inderdaad aldus denken? Was er wel ooit de Mens, buiten de Staat en voor de Staat? En zo neen, *wat betekent dan als symptoom van algemene menselijke geestesgesteldheid het zo algemeen aanvaarden van dat Natuurstaat-axioma?*

In deze vraag ligt als steeds het zwaartepunt van het probleem. Niet immers op het weerleggen, maar op het verklaren van dwalingen komt het aan. Want verklaren is aantonen ener noodwendigheid, is opheffen der dwaling in de Rede, krachtens welke ook het redeloze is, — dat niettemin als redeloos kan en moet onderscheiden blijven. Dit onderscheiden ga derhalve vooraf.

De door Thomas Hobbes e. a. beschreven Natuurstaat zou inderdaad en welbeschouwd niet anders zijn dan een toestand van natuurlijke verscheidenheid, immers de verwezenlijking der levenverwekkende Zelfonderscheiding, die echter tegelijk de doodbrengende Zelfopheffing is —, tenzij de Zelfontvlieding des Absoluten zich tussen die beide momenten als een stremming stelle. In de contrastaanschouwing wordt de contrastverevening werkzaam — onderscheiden is opheffen, zelfonderscheiding is zelfopheffing — vandaar dat de Levensdrift ons het onderscheiden belet — zoals duidelijk is aangetoond.

In *Prometheus* werd het twistgesprek vergeleken met de osmotische werking, en beide met een 'poging tot moord en zelfmoord', daar contrastaanschouwing drijft tot contrastverevening en deze tot opheffing van het eigen afzonderlijk bestaan, dat immers wortelt in het onderscheid.

Alleen dan en alleen in zoverre zal de drang naar contrastverevening zwijgen als geen contrast aanwezig is.

De gelijksoortigheid van individuen onderling, de Eenvormigheid is de grondvoorwaarde voor het individuele bestaan. *Nergens op aarde wordt dan ook het individu, maar overal wordt de soort aangetroffen.*

Hier doet zich nu een curieuze gelegenheid voor, op de afstompende werking van het vanzelfsprekendheidsgevoel te wijzen. Over het uitsluitend voorkomen van rassen, soorten, groepen, het ontbreken van exemplaren en individuen, verwondert zich, in het algemeen gesproken, eigenlijk geen mens.

In de Eenvormigheid (ten opzichte van andere aanliggende individuen) berust de levensvoorwaarde van elk individu.

De zogeheten Natuurstaat, gelijk die door sommigen beschreven is en door tallozen gedachteloos als vanzelfsprekend aanvaard, is dus niet *onhoudbaar*, hij is metterdaad *ondenkbaar*, m. a. w. hij is er nooit geweest.

Niet de Mens is dus het aanvankelijk-bestaande, maar de Staat, niet dus hebben zich primitieve mensen tot primitieve gemeenschappen verenigd, maar de Kudde is de oorspronkelijke levensvorm, zij is en was en zal zijn het geestelijke collectief-organisme, waarin de mens als persoonlijkheid niet bestaat, waarvan hij deel uitmaakt, zonder zich zelf daarin te onderscheiden, zonder daarin onderscheiden (d. i. 'geschapen', want scheppen is onderscheiden) te zijn.

Laat ik, alvorens ze verder toe te lichten, uit deze stelling een consequentie trekken.

Wanneer de Kudde inderdaad het primair-voorhanden collectief-organisme is, de bestaansvoorwaarde en de bestaanswaarborg van het individu, daartoe bestemd en daarvoor toegerust als het oog voor het zien en het hart voor de bloedsomloop, dan laat zich een verandering door menselijk toedoen

in de structuur dier Kudde evenmin denken als een verandering in de structuur van oog en hart. Was de Kudde daartegenover, gelijk algemeen wordt aangenomen, een resultaat van inzicht, dan zou ze ook door verder inzicht tot verdere volmaking kunnen komen — het ene hangt met het andere samen.

Wanneer de Kudde inderdaad is bestaanswaarborg en bestaansmogelijkheid voor het individu, uitdrukking van de Levensdrift, van de zelfhandhavingsdrang des Absoluten — dan is zij ook uiteraard 'absurd' en 'slecht' en zal nooit anders dan zodanig kunnen zijn. Dan zijn alle kuddevormen (Staten, Kerken, Partijen) in hun wezen en werkingen overeenkomstig, uitdrukking van het absurde en het slechte, in de vorige hoofdstukken als levensbevestiging aangetoond.

Rechts-drang en redelijkheid zullen (in hun tendentie naar opheffing) dus altijd met het kudde-wezen in botsing komen, de 'vollkommene Staat, dessen Idee erreicht ist, sobald das Besondere und das Allgemeine absolut eins', vertoont zich als een ongerijmdheid, een ondenkbaarheid, en niets is minder een uitdrukking van 'die göttliche Idee, wie sie auf Erden vorhanden ist' dan juist... de Staat. Deze tegen alle gangbare opvattingen indruisende stelling, wil ik trachten waar te maken, doch vooraf de uitdrukking 'collectief-organisme' enigszins toelichten.

Het is bekend, dat de bij die haar angel heeft gebruikt, moet sterven — dit lijkt wonderlijk en 'ondoelmatig' wanneer men de angel opvat als een verdedigingsmiddel voor het individu, doch dit is hij ook niet, hij is een verdedigingsmiddel voor de collectiviteit, waaraan het individu zich zonder hoop en voorbehoud offeren moet. De bij is met de andere bijen tezamen zo zeer collectief-organisme, dat wie haar belaagt, de kudde belaagt, en nog duidelijker dringt zich de gedachte aan een collectief-organisme op, als we bedenken, dat de jonge individuen, door de dar verwekt, door de koningin gebaard, de eigenschappen van de steriele werkbij hebben 'geërfd'.

Wanneer we nu de menselijke kudde, de primair-voorhandene, vergelijken met mierenkolonie, bijenvolk en beverstaat, dan vervalt ook de ongegronde en ongemotiveerde onderscheiding van Wilhelm Wundt in totemische en politieke ge-

meenschap. Niet aan de ongeordende horde, maar aan de ge-regelde, schijnbaar-systematisch ontworpen Staat doen de mierenkolonie, de beverstaat en het bijenvolk denken —, en toch komt het in niemand op, dat eenmaal een geniale bij de uiterst kunstige celbouw of een geniale bever de uiterst kunstige waterbouw ontwierp, of dat van een Solon onder de mieren het plan is uitgegaan, slaven te vangen en slaven te dresseren.

We hebben hier te doen met een collectief-vernuft, waarvan het individu ongeweten deel heeft, doch waarmee het individuele (zelf)onderscheidingsvermogen even weinig te maken heeft als met de inrichting van oor of oog, die toch bij Hottentotten even 'kunstig' is als bij genieën.

In zijn *Origin of Species* geeft Darwin een beschrijving van de wijze, waarop bijen de moeilijkheden, hun door proefnemers bij het celbouwen in de weg gelegd, te boven kwamen. Op een wasplaat aan het werk gezet, moesten ze hun onderlinge afstand, waarop voor het welslagen immers alles aankomt, met de grootste nauwkeurigheid berekenen, daarbij in aanmerking nemend de dikte van de wasplaat, daar immers de diepte der uit te graven cellen in een bepaalde verhouding tot de omtrek moet staan, zullen de voltooide cellen elkaar precies raken, zonder elkaar te verwoesten! De mens kost het waarlijk enige moeite de beschrijving te volgen van al de factoren, waarmee een celbouwend bijenvolk rekening moet houden, en toch hebben we hier te doen met een collectief vernuft dat geen persoonlijke intelligentie inbesluit en dat slechts het bestaan van de collectiviteit tot oogmerk heeft.¹

Indien we ook waar het mensen betreft, aan het onderscheid vasthouden tussen collectief vernuft en persoonlijke intelligentie, dan kan daardoor veel troebels en tegenstrijdigs in de mens opgehelderd worden. Waar dan blijkt dat het collec-

1. De vorm is zo, dat met een minimum (niet steeds gemakkelijk verkrijgbare) was een maximum ruimte tot berging van de honing (levensvoorwaarde der Kudde) wordt verkregen en de grootste arbeidsbesparing. *The Origin of Species*, pag. 352.

tief vernuft steeds het voortbestaan (van het individu in en door de collectiviteit) ten doel heeft, daar zien we tevens het vernuft in dienst van het Absurde. Doch daarover op zijn tijd.

Wanneer ons van binnenuit een nieuw inzicht — een 'ei van Columbus' zo men wil, maar waaruit meer kan worden voor de dag gebroed dan men zo oppervlakkig denken zou! — deelachtig is geworden, dan stroomt van alle kanten het 'bewijsmateriaal' op ons af. Wanneer men de Natuurstaat als een *ondenkbaarheid* heeft verworpen, dan doet zich de hypothese dat ooit mensen zich uit inzicht met elkaar verbonden en daarvoor 'die Willkür und Gewalttätigkeit des Naturzustandes' prijs gaven, op alle wijzen als een *ongerijmdheid* voor.

Wij behoeven daartoe slechts ons eigen 'inzicht' en onze 'oorspronkelijkheid' van 'beschaafde en intellectuele modernen' te toetsen aan de mate van inzicht en oorspronkelijkheid, tot de daad van gemeenschapsvorming vereist en die we maar gedachteloos toekennen aan de zogenaamde Natuurmensen die de allerprimitiefste collectiviteiten nog zouden zijn voorafgegaan!

Over onze oorspronkelijkheid en onafhankelijkheid ten opzichte van de hedendaagse Kudde kunnen we dit zeggen, dat de oorspronkelijksten en onafhankelijksten onder ons zich evenzeer en even lang van 'de maatschappij' kunnen losmaken als de vliegende vis van het water, waarin hij leeft! Uit traditie, gewoonte, usance, etiquette, uit 'mos' en ceremonieel in alle aarden en graden is ons leven opgebouwd. Wij zijn de slaven van het geijkte, altijd en overal. Onze inzichten zijn collectieve inzichten, onze handelwijzen collectief, onze meningen collectief, onze gevoelens collectief. Het handelen volgens vaststaande regelen komt ons zo vanzelfsprekend voor, dat we het niet eens bemerken. Ontvielen ze ons, elk handelen zou ons onmogelijk zijn.

Een Thorbecke moet er onder ons opstaan, om de geijkte kanselarijstijl een paar krullen af te snijden, de kleinste uiting van onafhankelijkheid en oorspronkelijkheid maakt iemand tot een historisch persoon. De wijze waarop destijds de ganse wereld sprak over de bekende rechter Magnaud 'le bon juge', louter en alleen om een zekere mate van vrijheid en originali-

teit in zijn rechtspraak, is het beste getuigenis van onze eigen originaliteit — en in een heel land zijn de letterkundigen de enigen, die enige, en dan nog dikwijls hoe weinige, oorspronkelijkheid aan de dag leggen in het taalgebruik.

Wat verder betreft ons vermogen, om ter wille van een *duurzaam belang* (nog niet eens: ter wille van een waar of vermeend 'ideaal'!) een ogenblikkelijk voordeel prijs te geven — de historie van onze eigen tijd en van onze eigen 'leiders' toont dat wij er niet toe in staat zijn. Altijd en overal staat de blinde drift om de hartstocht van het ogenblik te bevredigen — wraakzucht, overwinnaarsijdelheid, hebzucht en heerszucht — het simpelst inzicht in duurzaam eigenbelang in de weg. De annexatie van Elzas-Lotharingen in 1870, de gedragingen der diplomaten van alle landen voor, in en na de oorlog, de houding van Engeland tegenover Ierland, behoren tot de meest sprekende bewijzen. Kortzichtige hebzucht, de vrees voor het ogenblik te kort te komen, beknibbelt het stichten van een volkerenbond, die toch niet anders wil zijn dan de uitdrukking van georganiseerd belang.

Wijzen, halfgoden, vergeleken met ons, moeten die 'primitieve natuurmensen' zijn geweest, wil men met reden veronderstellen, dat zij volledig en volkomen konden en volbrachten, wat wij, blijkens onze in- en uitwendige politiek, nog voor geen honderdste part volbrengen kunnen! En toch zijn op het gedachteloos als 'vanzelfsprekend' toekennen van zulk een bovenmenselijke mate van wijsheid en zelfbeperking maatschappijbeschouwingen gebaseerd. Beschouwen we daarentegen de Kudde als een collectief-organisme, als de verschijningsvorm van de mens, voordat hij als individu verschijnt — als de enige verschijningsvorm der overgrote meerderheid, welke nimmer als individu verschijnt — als zijn bestaanswaarborg, dan wordt het verdedigen van de Kudde (hetwelk in de gangbare beschouwingwijzen wel moet worden opgehemeld, geprezen en uit 'love and sympathy' verklaard) evenzeer natuurlijk en even weinig lofwaardig als het verdedigen van de eigen ogen en de eigen ribben.

'The savage will risk his life to save that of a member of the same community, but will be wholly indifferent about a

stranger', dit geldt voor de 'savages' van alle Kudden en van alle tijden. Tegenover de 'love and sympathy' die de band tussen compatriotten zou zijn, staat de woeste, bloed-dorstige haat jegens 'de Vijand', enkel, omdat hij de Vijand is. Wezenlijke 'love and sympathy' voor de onbekende land-genoot, en deze mate van haat en woede jegens andere onbekenden achter een bepaalde grens, kunnen niet in één boezem samen wonen. 'A member of the same community' is 'a member of the own body' dat in de Kudde zijn enige verschijningsvorm heeft.

Laat ons dit 'ei van Columbus', deze theorie omtrent de Kudde als een collectief-organisme met een collectief vernuft verder bebroeden.

Elkeen weet, welk een fantastische hypothesen er zijn gebaseerd op het verschijnsel dat men bij primitieve volkeren in de meest uiteenliggende streken zulke sterk overeenkomstige elementen van wereldbeschouwing aantreft, waarin o. a. waternivoeën, en paradijstoestanden door schuld verspeeld, dikwijls een rol spelen.

Wanneer men, gelijk bij de gangbare beschouwingswijzen wel geschieden moet, aanneemt dat dit alles het resultaat is van individuele geestelijke werkzaamheid, dan moet dat overal aantreffen van dezelfde gegevens wel verwarrend werken en moet wel een mysterieus contact, verloren verkeerswegen, verzwolgen werelddelen worden bijengefantaseerd. Denkt men zich echter de mensen-kudde als de bijen-kudde met een collectief vernuft toegerust, dat dan in Kudden van dezelfde soort overeenkomstig is, dat bij alle bijen-kudden dezelfde celbouw-berekeningen en bij alle mens-kudden uit dezelfde voorstellingen en begrippen dezelfde legenden voortbrengt, dan is het laatste volstrekt niet verbazingwekkender dan het eerste.

'Scarcely any paleontological discovery is more striking than the fact that the forms of life change almost simultaneously throughout the world.'

Dit is de aanvangszin van een hoofdstuk in *The Origin of Species* getiteld 'On the Forms of Life changing almost simul-

1. *The Descent of Man*, pag. 168.

taneously throughout the World' en waarin voorbeelden worden gegeven van karakteristieke overeenkomsten bij mineraalformaties, over de ganse wereld, in de meest uiteenlopende klimaten en die doorgaan tot 'such trifling points as mere superficial sculpture.'

Hier wordt dus van onbevangen zijde de aandacht gevestigd op die algemene tendentie naar Eenvormigheid, als op een 'striking discovery', welke ik in het voorafgaande meen te hebben blootgelegd als grondvoorwaarde voor alle afzonderlijke zijn.

Wanneer we nu maar in staat zijn, de menselijke geest en zijn voortbrengselen (kunst, wetenschap, wijsbegeerte) als 'forms of life', als produkten van één groot Proces (de zelfonderscheiding des Absoluten) te denken, dan heldert zich de overeenkomst in de overleveringen en zienswijzen bij primitieve stammen in de meest uiteenliggende oorden niet alleen volkomen op als een openbaring van de tendentie naar Eenvormigheid, maar dan zien we ook duidelijk de (primitieve d. i. elke) collectiviteit zich voordoen als een collectief-organisme, waarin de mens als persoonlijkheid (nog) niet bestaat. En wie nu de overeenkomst tussen de figuren op kalkgesteenten in verschillende hemelstreken accepteert, zonder aan 'onderlinge beïnvloeding' te denken, die kan ook de overeenkomst tussen de 'figuren' (legenden, wereldvoorstellingen) welke op bepaalde tijdstippen uit verwante, geestelijke (collectief)organismen te voorschijn bloeien, als evenzeer 'natuurlijk' accepteren. Mocht nu bijvoorbeeld blijken, dat 'water' daarin een vaste rol speelt, dan zou het voorkomen van watervloeden daarmee volstrekt niet bewezen zijn — immers dan zou men aan legenden, waarin geesten, kabouters, reuzen en slangen voorkomen, dezelfde bewijskracht moeten toekennen — maar wel dit, dat op bepaalde ontwikkelingsfasen de gedachte aan 'water' optreedt, zoals bij individuen de baardgroei, de religiositeit, de eerzucht en de verstandskies op bepaalde tijdstippen optreden, krachtens een correlatie, evenzeer ondoorgrondelijk als die, waardoor witte katten met blauwe ogen gemeenlijk doof zijn.

In dit verband zij alreeds aangestipt, dat de moderne filolo-

gie ook in de taalprocessen deze eenvormigheid heeft ontdekt. H. Paul spreekt van 'beängstigende Genauigkeit'.

De overeenkomst die Darwin reeds opmerkte in de stoffelijke overblijfselen van oude werelden, merkt Wilhelm Windt in zijn *Elemente der Völkerpsychologie* op in de gewoonten en levenswijzen der z. g. voorhistorische en der nog bestaande primitieve volkeren en ook hem heeft die overeenkomst (waar contact uitgesloten is) bijzonder getroffen.

'Die Beobachtung dieser relativ primitivsten Stämme hat nun — *das ist besonders bemerkenswert* — Ergebnisse zutage gefördert, die in hohem Grade übereinstimmender Art sind.'

Alleen een als vanzelfsprekend aanvaarden van het dogma der geleidelijke ontwikkeling van de maatschappij, der superioriteit van de 'moderne beschaafde Staat' boven de primitieve gemeenschap (hetzelfde gevoel van vanzelfsprekendheid hetwelk volgens Flaubert, Sainte Beuve belette in te zien dat zijn Parijs even 'cocasse' was als Hannibals Carthago) belet Wilhelm Wundt om de lijn door te trekken en te begrijpen dat die overeenkomst doorgaat voor alle collectiviteiten van alle tijden, daar alle collectiviteiten 'primitief' zijn, immers de primaire collectief-organismen, collectief-vernuften, waarin de mens als zelfonderscheidende persoonlijkheid (nog) niet voorhanden is.

De overeenkomst, waarvan Wilhelm Wundt spreekt in opvattingen en instellingen der maatschappijen onderling, bestaat ook heden nog, doch omdat men daarnaast een druk verkeer waarneemt, haast men zich een causaal verband te leggen, dat wel zeer vanzelfsprekend lijkt, maar volstrekt niet in de Rede ligt.

Verschillende waarnemers toch hebben de twee rassen van slavenhoudende mieren in verschillende streken bestudeerd en waargenomen dat bij de kudden van eenzelfde ras de werkverdeling, de verhouding tussen meesters en slaven onveranderlijk dezelfde is. Zo zag men bij het ene ras steeds in geval van nood de meesters de slaven in veiligheid brengen, bij het andere ras de slaven de meesters. Gelijk bij kalkformaties in de figuren, zo valt ook een overeenkomst in de 'geestelijke figuren' waar te nemen van dit collectief-organisme, hetwelk

mierenvolk heet. Ziet men echter bij mensenvolkeren een dergelijke overeenkomst, dan legt men onmiddellijk causaal verband en beeldt zich in, dat men het opzettelijk, bewust zo heeft ingericht, bijvoorbeeld op aanwijzing van een studiecommissie, die elders 'de toestanden heeft bestudeerd' en die men bij de mieren bezwaarlijk veronderstellen kan. Nu pleegt men wel gedachteloos van bijen, mieren en bevers te zeggen, dat het 'schranderere dieren' zijn, maar niemand onderstelt toch in de individuen dier gemeenschappen het vermogen, om zelfstandig te denken over problemen, die hun collectief belang te boven gaan, niemand verwacht van een bij een persoonlijk oordeel over ethische, juridische, filosofische aangelegenheden.

Kon men nu in de mens ook maar onderscheiden tussen zijn onpersoonlijk kuddevernuft — dat altijd, evenals dat der andere kuddedieren, op *belangen* is gericht — en zijn persoonlijke intelligentie — die op onderscheidingen, op *problemen*, en dus op zijn opheffing, tegen zijn belang is gericht — dan zou men zich niet, zoals bijvoorbeeld Spencer voortdurend doet, verbazen en bedroeven over de grenzeloze stupiditeit, het schromelijk tekort aan redelijk besef, de botte onverschilligheid voor 'idées generales', het lage zedelijke en intellectuele peil van 'schranderere koppen', leidende persoonlijkheden in de financiële, politieke en industriële wereld. In Bismarcks *Gedanken und Erinnerungen* toonde ik reeds een sterk sprekend voorbeeld van het totaal ontbreken van onderscheidende intelligentie en boven-persoonlijk moreel besef — bij de hoogste mate van onpersoonlijk kuddevernuft.

Het feit alleen dat iemand als Bismarck zich tot schrijven en publiceren geroepen en gerechtigd voelt, is de beste getuigenis voor de verwarring op dit gebied. Bankdirecteuren, 'industrie-koningen', 'hooggeplaatste staatslieden', allen houden ze hun sluwheid, hun geduld, hun listig beleid voor intelligentie —, allen voelen ze zich dus, aangemoedigd door toejuiching en vleierij, tot oordelen, tot voorspellen en tot zeggingschap geroepen, terwijl ze tot geen enkel oordeel in staat zijn, noch over hun eigen noch over andermans werkzaamheid. Zij zijn de onpersoonlijke dragers van het collectieve kuddevernuft,

hetwelk met intelligentie niets uit te staan heeft, het kudde-vernuft dat ze delen met mieren, bijen en bevers —, doch het vermogen tot oordelen ontspringt uit een andere bron, die der kritische onderscheiding, der zelf-onderscheiding.

Doch dit onderscheid tussen stellend kudde-vernuft, dat zich tot de persoonlijkheid verhoudt als de evenzeer 'vernuf-tig' te noemen structuur van de organen, — en opheffende individuele intelligentie, die zich tot de persoonlijkheid verhoudt zoals de kunst die iemand creëert —, dit onderscheid kan niet worden gemaakt en wordt dan ook niet gemaakt, zolang men niet inziet, dat de 'moderne Staat' niet wezenlijk verschilt van de primitieve Kudde, omdat elke collectiviteit als zodanig dat primitieve collectief-organisme is, waarin de persoonlijkheid evenmin geldt als in de bijenkorf.

Verwarring en teleurstelling moeten volgen, wanneer men, zoals Wundt uitdrukkelijk doet, en Spencer onbewust, de maatschappelijke organisatie toeschrijft aan het zelfstandig inzicht van individuen, van wie men nu ook, doch tevergeefs, een zekere algemene redelijkheid verwacht. Ziet men dan voortdurend in rechtspraak, godsdienst, onderwijs, politiek dier organisaties het ongerechtigde en het ongerijmde te voorschijn komen, dan moet men wel tot ongegronde voorspellingen, ongemotiveerde beschuldigingen en verwrongen hypothesen zijn toevlucht nemen, om tegen alles in 'de Staat' te kunnen blijven idealiseren. Hoe ongelooflijk sterk het vanzelfsprekendheidsgevoel werkt, ook in iemand die a. h. w. ervoor is gaan zitten, om anderen tegen de inblazingen ervan te waarschuwen, toont ons het leerzame voorbeeld van Spencer.

In zijn ijver, om er zijn lezers van te doordringen, dat men los van vooroordelen moet (trachten te) zijn en zijn eigen instincten leren doorgronden om tot enig begrip, bijzonderlijk van sociale aangelegenheden, te komen, noemt Spencer, en zeer terecht, ook de eerbied voor 'het Gezag' als een belangrijke verwarrende factor.

'How loyalty affects judgment, we see on contemplating men's perverted estimates of rules, and the resulting perversions of history.'

'The feeling excited by embodied power, makes it almost

impossible to study the natures and actions of governing agencies.'

'So this power-worship idealizes the State, as embodied either in a despot or in king, lords, and commons or in a republican assembly, and continually hopes in spite of continual disappointments.'

'Just as, in societies made restive by despotism, the proposed remedy for the evils and dangers brought about is always more despotism; just as, along with the failing power of a decaying Papacy, there goes, as the only fit cure, a reassertion of Papal infallibility, so, to set right the misdoings of State-agency, the proposal is always more State-agency.'

'In the very aspect of a lawdeed, written in an archaic hand on dingy parchment there is something which raises a conception of validity not raised by ordinary writing on paper. Around a governments stamp there is a certain glamour which makes us feel as though the piece of paper bearing it, was more than a mere mass of dry pulp with some intended marks. Any legal form of words excites a sense of security greater than that which would be felt were the language free from legal involutions and legal technicalities. And so is it with all the symbols of authority, from royal pageants downwards. That the judges' wig gives to his decisions a weight and sacredness they would not have were he bare headed, is a fact familiar to every one. And when we descent to the lowest agents of the executive organizations, we find the same thing. A man in a blue coat and whitemetal buttons, which carry with them the thought of State-warrant, is habitually regarded by citizens as having a trust-worthiness beyond that of a man who wears no such uniform, and this confidence survives all disproofs. Obviously, then, if men's judgments are thus ridiculously, swayed, notwithstanding better knowledge, by the mere symbols of State-power, still more must they be so swayed by State-power itself, as exercised in ways that leave greater scope for the imagination.'

Dit zijn enkele grepen — wellicht niet eens de meest spreken-
kende — uit een bladzijdenlang betoog hetwelk hierop neer-
komt dat eerbied voor het Gezag ('loyalty') alleen mogelijk

is bij een verregaande stupiditeit. Daarnaast heeft Spencer echter heel goed ingezien hoezeer dit blinde autoriteitsontzag onmisbaar is voor het bestaan en de bloei van de collectiviteit, immers voor het handhaven der daartoe noodzakelijke discipline. 'Some of the lowest types of man, who show but little of this feeling (bedoeld is loyalty) show scarcely any social cohesion and make no progress.'

'Social union can be maintained only by great loyalty.'

Vergelijken we beide zienswijzen dan is er maar één conclusie:

'Loyalty' is absurd, is ridicuul, verduistert de rede en vereist een grote mate van stupiditeit in haar aanhangers.

'Loyalty' is nodig voor sociale ontwikkeling en politiek progres.

Conclusie... de fundamentele bestaansvoorwaarde en ontwikkelingsvoorwaarde van de collectiviteit is het Absurde.

Spencer zegt het... doch zonder het te bemerken. Want zo aloverheersend is in hem het vanzelfsprekendheidsgevoel omtrent een 'betere samenleving', als enige uitkomst, dat hij de grotere redelijkheid en zedelijkheid van zijn 'Utopiërs' beschouwt als het resultaat van... social discipline!

En deze onbewuste innerlijke tegenspraak, dat onwetens erkennen en weer ontkennen van een fundamenteel antagonisme tussen de op haar wijze superieure kudde en het op zijn wijze superieure individu treffen wij overal in de gangbare maatschappijbeschouwingen aan, gelijk het verloop van dit betoog te zien zal geven.

Aldus dooft de Levensdrift, zich openbarend als kuddedrift, het Licht der Rede.

Thans, na het weerleggen van de dwaling omtrent de Staat, het verklaren ervan, na het onderscheiden van het Absurde, het opheffen van het Absurde tot de Noodwendigheid.

Wanneer nu inderdaad de Natuurmens zich voor de kritische rede als een ondenkbaarheid vertoont en voor het 'gezonde verstand' als een ongerijmdheid, hoe kon zijn beeld dan ontstaan en onuitroeibaar blijken? Wie is hij?

De Natuurmens is niemand anders dan Adam.

En 'Adam' is het waan-beeld van onze zelfstandigheid, van onze vrijmachtigheid, de uitdrukking van objectiviteit en causaliteit —, de vier 'dwalingen', de vier wapenkamers van de Levensdrift tegen de Rede:

Hij was —, hij oordeelde —, hij zondigde —, en zijn zonde werd *oorzaak*.

Adam is de personificatie van de Ik-drift, op de waan van Adam steunt de waan van de Staat, als produkt en resultaat van menselijke wil en menselijk oordeel, het een staat en valt met het andere. Het een-met-het-andere tezamen beduidt: De Zelfvermomming des Absoluten, het zich aan zich zelf vertonen in Schijn gestalten, waarin zelfbetrachting en zelfvermijding samenvallen.

Omdat in 'de kudde' de grondvoorwaarde ligt voor het individuele bestaan, zal elk individu de kudde moeten in stand houden, zich aan de kudde moeten geven, voor de kudde moeten ondergaan, precies als de wilde, precies als de bij. Wilden en bijen nu geven zich zonder voorbehoud of nagedachte, van het instinct der collectiviteit zijn zij de onpersoonlijke dragers. Maar de 'beteren' willen zich, gelijk ik in een vorig hoofdstuk aantoonde, krachtens de 'immanente

voorkeur' alleen geven aan een 'ideaal', en de 'redelijken' willen alleen datgene verheerlijken, wat in hun oog de uitdrukking van het Redelijke is. Zij wenden zich af van het ongerechtigde en van het absurde, wanneer zij het als zodanig herkennen, daarom mogen zij het dan ook niet herkennen, want ook zij, ja juist zij, omdat ze de 'beteren' zijn, zijn bestemd, het onrecht en de dwaasheid te helpen voortbrengen, te helpen in stand houden, gelijk dat is uiteengezet, *krachtens de 'gelijkwegendheid' van recht en onrecht, van redelijk en absurd*. In de op onrecht en zothed wortelende kudde verheerlijken zij de (huidige of toekomstige) Staat, en hun kritiek, die in werkelijkheid immer op immanente en fundamentele collectieve gedragingen is gericht, hechten zij aan het schijnbaar-incidentele en schijnbaar-voorbijgaande — m. a. w. wat zij 'misstanden' noemen zijn 'toestanden' en wat zij 'misbruiken' noemen zijn 'gebruiken' — opdat zij altijd door zullen blijven hopen en handelen.

'In den beginne was de Chaos' d. i.: in beginsel is er de Kudde, wier wezen chaotisch is, omdat de Goddelijke Geest niet in haar woont, die 'cogitare' dat 'ordenen' en 'denken' beduidt, die onderscheiden en opheffen is. In de Chaos, uit de Chaos onderscheidt het Denken de Mens: De Gedachte, door middel van de Mens, onderscheidt zich in de Chaos, scheidt zich van hem af en keert weer tot hem in. De Chaos is eeuwig, de Mens is eeuwig, het Proces is eeuwig.

Duidelijk zal blijken dat aan alle kudde-wezen, aan elke kudde-uiting, inzonderheid aan haar zelfrechtvaardiging het chaotische is, dat ik alreeds in Spencers beschouwingen signaleerde, als essentiële trek. Duidelijk zal blijken wat er in de plaats treedt voor de 'göttliche Idee, wie sie auf Erden vorhanden ist' en de 'Vieleinigkeit entgegengesetzter Interessen'. En duidelijk zal ook blijken hoe het automatisch 'Hegelen' niet minder onverbiddelijk 'ad absurdum' voert dan het oude scholastieke ergoteren. Zo triomfeert Levensdrift over Rede in hen die juist menen op zijn allerredelijkst bezig te zijn.

De dwaling omtrent de Staat, de verblinding die in de Eenvormigheid de goddelijk-geheten Eenheid meent te zien, en in de Organisatie de goddelijke Orde, blijkt dan nu de funda-

mentele Dwaling, de centrale Spotvorm, waaruit alle dwalingen ontspringen, waarvan alle andere spotvormen de reflecties zijn.

Inderdaad ligt op de bodem van alles wat onder een schijn van waarheid en aannemelijkheid leugenachtig en absurd is, onveranderlijk het Nationalisme —, inderdaad laat zich alles wat, als zedelijkheid en redelijkheid vermomd, van zedelijkheid en redelijkheid vervreemdt, tot Nationalisme herleiden. Een enkel voorbeeld ter opheldering:

In de 'bescheidenheid' streeft het individu naar de zelf-prijsgeving, krachtens zijn eerder beschreven 'immanente voorkeur'. Onbescheiden handelend, zou hij een hinder tegen zichzelf gewaar worden, welke hinder als correctief zou kunnen werken. Doch van de gangbare buitensporige collectieve zelfophemeling merkt hij niet eens dat het zelfophemeling is en houdt haar voor gepast nationaal zelfgevoel.¹

1. Wie herinnert zich niet uit zijn schooljaren het liedje met de vergelijking tussen 'Napels' en 'Parijs' ('Van buiten gloed, van binnen ijs'!) enerzijds en Onszelf ('Van buiten ijs, van binnen gloed') anderzijds? Het eindigt zó, als ik me wel herinner:

'Maar ik, ik zeg het rond en goed,
Ik hou het met de Nederlanden!
Wij schijnen mogelijk niet te branden,
Maar doen het, waar het mag en moet.
Wij hebben te allen tijd gegeven
Den arme wat zijn leed verzoet,
Den vriend ons hart, der Trouw ons leven,
En het lieve Vaderland ons bloed...
Van buiten ijs, van binnen gloed.

Dezelfde lieden roemen bescheidenheid als een deugd voor de jeugd, de 'bescheidenheid' die nooit een brief met 'ik' begint en zichzelf vooral het laatste noemt. Met deze wanstaltige en volmaakt ongegronde zelfophemeling op de lippen, hebben ze voor het gegronde en beredeneerde zelfgevoel van het individu, dat zich drager en uitvoerder weet van het betere en schonere en daaraan uiting durft geven, geen ander woord dan hun hatelijk en duf-burgerlijk 'eigen roem stinkt'

In een zekere graad van rechtvaardigheid streeft het individu eveneens naar zelfprijsgiving en het plegen van onrecht kan, wanneer hij het erkent, een gevoel van hinder in hem teweegbrengen, dat wederom als correctief werkzaam kan zijn. Het collectieve onrecht van het nationalisme echter wordt niet alleen niet herkend, maar als een deugd beschouwd. De botste onverschilligheid omtrent de rechtsgronden van oorlogen die aan miljoenen dood en ramp moeten brengen, wordt en werd in jonge mannen als 'nationale geestdrift' aangevuurd en geprezen.

'Our Country, right or wrong' geldt als een edele betuiging in de waardering van lieden als waarvan Spencer vertelt 'who rejoice in the name of philosophical radical'. De Zelfvermomming belet deze lieden in te zien dat 'our country right or wrong' niets anders is dan 'I right or wrong', dit laatste immers zouden ze nooit over de lippen kunnen brengen door de 'immanente voorkeur', die de brutaalste tirannie zich nog van rechtsgronden doet bedienen en het cynisme zich doet hullen in de mantel der schijnheiligheid.

Voor de beschaafde van onze tijd heet nog altijd het oude ridder-ideaal, de 'bescherming der zwakken' van kracht. De student van goeden huize zal ook het straatjongetje tegen zijn volwassen kastegenoot verdedigen. Maar deze zelfde student trekt bij wijze van jolig verzetje naar een havenstad, om als vrijwillig lossers de economisch zwakkere werkman in zijn strijd tegen de economisch sterkere werkgever te fnuiken. En als lid van de burgerwacht schiet hij die zwakkere neer. Alles omdat dit 'landsbelang' heet (orde) en 'landsbelang' boven alles heet te gaan.

De man die in 'wettelijke zelfverdediging' een dief neerschiet, zal moeten bewijzen, dat zijn leven, althans zijn eigendom, werd bedreigd. Hij zal dienen aan te tonen, dat hij van de eisen der zelfverdediging geen haarbreed is afgeweken. En desondanks zal de vrijgesprokene zijn leven lang een hinder

(denk aan de giftigheden over die 'verwaande Multatuli!').

Het tot een vulgair stopwoordje geworden: 'Nur die Lumpe sind bescheiden' is bittere ernst... van Goethe!

tegen de gepleegde moord ondervinden. Twijfel en onrust zullen hem bestoken omtrent het gerechtvaardigde van zijn daad.

Voor de verdediging van de collectieve eigendom, neen zelfs de uitbreiding daarvan, is diezelfde man tot elke daad bereid. Noch anderen noch hij zelf vragen hem rekenschap van zijn daden. Hij kan zijn laagste hartstochten uitvieren, zonder er hinder van te ondervinden. Zijn 'geweten' zwijgt. Zijn moordtuig is door zijn priester gezegend, is zijn kinderen een heiligdom, blijft zijn vrouw een relikwie —, als hij het tenminste niet met zich mee neemt in de 'andere wereld'. Met muziek ging hij uit, met muziek kwam hij thuis. Het nationalisme doet de remmende werking van de 'immanente voorkeur' teniet, verbijsiert het verstand, versmoort het 'geweten' en stelt in staat tot 'kwaad doen en blij zijn'¹, de formule der Zelfvermomming.

Volkomen dezelfde rol speelt het nationalisme op intellectueel gebied.

In de aangeboren belangstelling in de mensheid en haar roerselen in het verledene en het verwijderde streeft de mens naar het Begrip. Een wezenlijk historisch besef immers is de aangewezen weg naar zelfonderscheiding. Doch aan dit zo naarstig en moeizaam nagestreefde wordt al weer door het nationalisme alle wezenlijkheid en dus alle waarde ontnomen. Nog niet eens spreek ik van de collectieve eigendunk, ofschoon gerust gezegd kan worden dat hij alle bestaande geschiedschrijvingen, hetzij als bewuste zelfingenomenheid, hetzij als verblinding, vertroebelt en ontsiert. Neen, wat ik nu bedoel, is de zo vanzelfsprekend schijnende en zo absurde indeling in volkeren, al dan niet gebaseerd op zogenaamde raskenmerken, die deels fictief, deels verdwenen zijn, die niemand vermag te definiëren, die zelfs in hun volheid de wezenlijke levende onderscheidingen van het Begrip, de zelfonderscheidingen des Absoluten, niet raken, doch die intussen voor die wezenlijke onderscheidingen het menselijk oog voor goed verduisterd hebben. Het loffelijkst streven naar 'onpartijdig-

1. Variant op Spinoza: 'Weldoen en blij zijn.'

heid' kan hieraan niets meer veranderen, de verdeling alleen al in 'vaderlandse' en 'algemene' geschiedenis is een absurditeit. Denken we ons eens dat de botanie begon met een indeling in 'onze bloemen' en 'hun bloemen', de geologie met 'vaderlandse' en 'algemene' gesteenten, of dat de zoölogie de bijen onderscheidde in 'jouw bijen' en 'mijn bijen'.

Niet alleen de politieke geschiedenis, ook de cultuurhistorie is van dit zuurdesem der redeloosheid doortrokken. Nooit zal men tot wezenlijk begrip kunnen komen, zolang men voortgaat de geschiedenis van een kudde als een continuïteit van geestelijk gebeuren te beschouwen. In de elkaar opvolgende gezindheden en zienswijzen, die de wezenlijke zelfonderscheidingen des Absoluten in hun eeuwig veranderen en eeuwig overeenstemmen representeren, gelijk in *Prometheus* uitvoerig is aangetoond, zien we steeds de zedelijke en intellectuele 'avant-garde' van alle nationaliteiten tezamenkomen. Deze behoren bij elkaar, maar ze behoren niet bij de rest van de Kudde. Niets is dus onzinniger dan dat bijvoorbeeld de heden-daagse Duitser zich de 'nakomeling' van Kant en Goethe noemt en waant. Op geen enkele wijze, in geen enkele zin is er verband tussen zijn geest en hun geest. Alles is hier fictie en schijn, voortvloeiend uit de dwaasheid, die in een kudde een wezenlijke eenheid en een wezenlijke continuïteit wil zien.

Zo vindt dan weer de eerder als 'fundamenteel begrips-tekort' aangeduide neiging tot foutieve groepering (de drift naar de onderscheiding, gepaard aan het onvermogen om wezenlijk te onderscheiden) haar duidelijkste verschijning in de valse groeperingen van het nationalisme.

De collectieve eigendunk — de uitverkorenheidsfictie is geenszins een specifiek joodse hebbelijkheid, denk aan de 'God van Nederland' — was eeuwenlang zo zeer elks vanzelfsprekend ideaal, dat een derde mogelijkheid tussen het 'our country, right or wrong' en het 'vuigste landverraad' niet denkbaar scheen. Krachtens een eerder en elders door mij beschreven ontwikkelingsgang moest dit veranderen, toen de mensen leerden, een rechtsgrond voor hun daden te begeren, doch diezelfde ontwikkelingsgang geeft duidelijk te zien, hoe die behoefte aan gronden verwordt tot een behoefte aan frasen, waar-

aan dan de oude, de onveranderlijke driften en wanen een 'wetenschappelijke' of 'zedelijke' grondslag schijnen te ontleenen. Nooit vóór deze oorlog is de 'schuldvraag' zo voortdurend ter sprake gekomen, maar wie geneigd zou zijn, daarin een groei naar zedelijk verantwoordelijkheidsbesef te zien, komt van een koude kermis thuis, als hij de wederzijdse verontschuldigungen en aantijgingen gelezen heeft. Het zijn maar nieuwe frasen om oude driften goed te praten.

Op dezelfde manier ontstond het Gobinisme als een 'wetenschappelijke' bevestiging van wat de edelman in vroeger eeuwen zonder toelichting hartgrondig aanvaardde: zijn eigen superioriteit.

De hedendaagse antropo-psychologie en antropo-sociologie danken hun aanzijn aan dit karakteristieke hedendaagse streven, om aan de primitieve kuddedrift een wetenschappelijke basis te verschaffen. En daarin blijkt dan pas recht het absurde en oneerlijke karakter van het nationalisme.

In zijn boek *Le Préjugé des Races* heeft de Franse schrijver Jean Finot een aantal der in deze wetenschap gangbare systemen besproken en hun gebrek aan samenhang blootgelegd.

'Autant d'écoles anthropologistes, autant de divisions des humains.' Inderdaad, bij alle praten over 'volks-aard' bestaat er geen mens die weet, waarin hij hem eigenlijk zoeken moet.

Dezelfde Finot doet in zijn boek een vermakelijk verhaal over een in 1898 door hem ondernomen enquête bij een dertigtal vooraanstaande psychologen, geschiedschrijvers, dichters, filosofen, filologen, kortom lieden van allerlei slag en professie, teneinde er nu eens en voor al achter te komen, waarin de 'Franse psyche', waarmee ieder journalist en ieder politicus zo ijverig schermt, dan eigenlijk wel bestaat.

Bourget, Clarétie, Sarcey, Coppée, Bréal, Zola... het resultaat was een volkomen chaos van beweringen, die elkaar niet dekten en niet aanvulden, doch eerder elkaar weerspraken en weerlegden, zonder samenhang, systeem of continuïteit.

IJdel gebazel.

Men kan datzelfde grapje in elk land uithalen en zal dan altijd hetzelfde fraaie resultaat krijgen. 'Le nombre des volumes qui parlent de la Grèce est de beaucoup supérieur au

chiffre de ses habitants sous Périclès. Cependant, malgré tous les cotés de sa vie mise à nu, nous ne pouvons point donner une définition exacte de son âme. Pour Renan, les Grecs étaient le peuple le moins religieux de la terre, pour Fustel de Coulanges, la vie grecque incarne la vie religieuse par excellence.

Tegenover de overigens op pure fantasie — 'intuïtief aanvoelen' zegt men tegenwoordig — berustende opvatting van 'l'âme celtique' van Renan — 'Grace d'imagination, idéal de douceur et de beauté, féminité' etc. citeert Finot een aantal auteurs die vlak-weg het tegendeel staande houden, en de simpele conclusie is deze: 'Chaque psychologue nous peindra les Celtes d'après les besoins de son tempérament et de sa cause.'

En dank zij het troebele van het een en het obscure van het ander, het ene ogenblik geheel anders dan het andere. Dezelfde Fouillée die eerst zegt: 'Ils n'éprouvent pas le besoin de courir le monde, de lancer des flèches vers le ciel ou de se battre, ils aiment le sol de la patrie, ils sont attachés à leur famille', oreert even later: 'le Celte a la passion indomptée du danger et de l'aventure.'

'Pour Steward Chamberlain, Byron était un véritable Germain, mais Driessmann nous dit que ce n'était qu'un Celte vulgaire. Ses aventures romanesques, "si essentiellement germaniques" qui ont attendri Chamberlain, révoltent la conscience de Driessmann. Byron ne fréquentait-il pas à Venise les courtisanes et ce trait n'est il pas éminemment celtique?'

'Cervantes était un grand Aryen déclarera avec emphase Ch. —, ce n'est qu'un Celto-Hibère, lui repondra Dr. et tandis que Ch. verra dans les social-démocrates allemands des types juifs et Dr. des Celto-mongoles, Woltmann s'extasiera devant ces représentants les plus autorisés du sang et tempérament germains.'

'Emmanuel Kant sera condamné par Otto Wilmann, comme un méchant cosmopolite.'

'La dolichocéphalie, considérée comme vertu suprême chez les blancs ne compte point lorsqu'on la retrouve chez les nègres.'

'Chamberlain déclare gravement que de tout temps la loy-

auté et la fidélité envers les chefs ont été le trait capital du caractère allemand.'

'Les révoltes, la régicide, et la trahison, voilà le bilan de l'activité des princes allemands, nous dira Dahn.'

Het Noorden is koud, dus de Noorderling is koud. Maar sommige Noorderlingen zijn warm. Hoe dit verklaard? Geen nood.

'On conserve longtemps un beau fruit dans la glace,

Les gens des climats froids ont de chaude amitié.'

Coppée

Men zou kunnen zeggen dat conserveren in ijs niet geheel hetzelfde is als warm houden, maar men behoort in deze wetenschap zo nauw niet te kijken.

In Nederland verschillen schrijftaal en spreektaal aanmerkelijk. Dat komt, oreert een hedendaags professor in de filologie, — dat komt door onze volksaard. 'Wij' zijn ongegeneerd, 'wij' flappen maar uit wat ons voor de mond komt.

Het Nederlands bevat opmerkelijk veel bastaard-woorden. Dat komt, oreert *dezelfde* professor in *hetzelfde* boek —, dat komt door onze volksaard. 'Wij' willen altijd deftig zijn en deftigheid imiteren.

'Zijn accent verried onmiskenbaar zijn uitheemse afkomst.' Maar Moissi spreekt onberispelijk Duits. 'Zo spreekt alleen de vreemdeling een taal die hij zich uit vurige liefde eigen maakte.'

Lenin is dood. Hij was energiek (Johan de Witt ook). Zijn energie was de energie van een Mongools hordenaanvoerder (en Mussolini?). Hij was slim (Bismarck ook). Zijn slimheid was de slimheid van de Russische boer. Hij was intelligent. Dit duidt op Westers aanpassingsvermogen. Hij was... de schakel tussen Oost en West! Men ziet het duidelijk, vooral als men het weet.

Deze stroeve Noorderling duldde geen inbreuk op de etiquette.

Deze eenvoudige Noorderling hing niet aan uiterlijke vormen.

Zijn Slavische heftigheid dreef hem tot overijlde daden.

Zijn Slavische indolentie hield hem van elk besluit terug.

Zijn Zuidelijke losbandigheid deed hem alle gezag verwerpen.

Zijn Noordelijke eigengerechtigheid deed hem alle gezag verwerpen.

Met Oosters fatalisme schikte hij zich in zijn lot.

In zijn plotselinge woede verried hij zijn Oosterse afkomst.

Als een echte vrouw kon ze niet zwijgen en bedierf daarvoor het spel.

Als een echte vrouw wist ze hem dagen lang in de waan te houden, dat ze niets vermoedde.

Echt vrouwelijk dacht ze slechts aan haar toilet terwijl haar man zijn speech voorbereidde.

Echt vrouwelijk trachtte ze zich aan haar mans denkbeelden te assimileren en ze voor haar eigene uit te geven.

Eindeloos zou men zo kunnen doorgaan. En geen dezer voorbeelden is verzonnen. Alle heb ik ze uit kranten en boeken genoteerd. Overal ligt dezelfde nonsens voor het scheppen.

Maar denken we ons nu eens al die geleerde heren, die Toonaangevende Journalisten, die overal zo haarfijn het echt-Slavische, het onmiskenbaar Gallische, het typisch joodse, het karakteristiek Britse, weten aan te wijzen, voor de taak gesteld, om uit een verzameling anonieme kunstwerken, bespiegelingen en anekdoten, om uit de relazen van daden, zonder vermelding van naam en plaats, dat echt Slavische, onmiskenbaar Gallische, typisch Joodse, en karakteristiek Britse uit te lezen — met en benevens het 'mannelijke' en het 'vrouwelijke' — het staat te vrezen dat het resultaat bedenkelijk veel zou lijken op dat der enquête van Finot.

Want zijn 'wij' niet 'Pietje Rechthuis' bij uitnemendheid? En hebben 'wij' niet de idiootste brieven-titulatuur die zich denken laat? En zijn 'wij' niet de bewoners van het waterigste land der wereld? Doch kunnen 'wij' zwemmen, en wassen 'wij' ons zelfs behoorlijk, en eten 'wij' vis?!

Er is een eigenaardige tegenstelling tussen de consciëntieuze ernst waarmee in het algemeen de wetenschap en de onge-

hoorde lichtvaardigheid, waarmee deze wordt beoefend. In zijn *Study of Sociology* wijst ook Spencer op dezelfde tegenstelling. Terwijl de geringste vinding omtrent enig verschijnsel in het Heelal, omtrent eigenschappen van lichamen en stoffen, vooraf eindeloos zal worden gecontroleerd en geverifieerd, en pas daarna als hypothese wereldkundig gemaakt, heeft over ethische en sociale verschijnselen Jan en alleman de mond vol, als werd voor de verklaring daarvan niet nog een veel dieper inzicht gevorderd. Toch is dit eigenlijk geen lichtvaardigheid, maar wel inwerking van de Kuddedrift. Het verborgen doelwit is altijd zelfophemeling en zelfrechtvaardiging.¹

Nergens komt dit karakter zo sterk uit als in het boek dat als monument van deze 'wetenschap' kan gelden, dat als geen ander in Duitsland verslonden en aanbeden is, dat als geen ander tot zelfophemeling en zelfrechtvaardiging dienst heeft moeten doen, en waarbij dus in een betoog als dit, hetwelk immers een poging tot ontmaskering van verborgen drijfveren wil wezen, een ogenblik moet worden stilgestaan. Ik bedoel het boek van H. S. Chamberlain *Die Grundlagen des 19ten Jahrhunderts*. Men kan daar gerust overal waar 'Romeinen' staat 'Duitsers' en overal waar 'Carthagers' staat, 'joden' lezen. Hoewel Ch. uit de 'verheven roeping' der Romeinen bepaalde tekorten afleidt die hij voor de Duitsers, ondanks dezelfde verheven roeping, nog geenszins erkent!

De Romeinen, zo onderricht hij ons dan, in zijn hooggestemd loflied,² hebben nooit iets anders gedaan dan waartoe ze door hun verheven roeping waren gerechtigd en verplicht. 'Ist es überhaupt zulässig bei den Römern von erobern zu reden? Ich glaube kaum!' Moesten ze zich niet uitbreiden, om staande te blijven, moesten ze niet hard zijn, om zich te hand-

1. 'Le panslavisme, le pangermanisme, le panbritannisme, le panmagyarisme cherchent souvent et trouvent toujours des raisons pur sacrifier ce qu'ils rencontrent sur la route de leurs appetits démesurés, dissimulés sous le mensonge de l'unité du sang et de la civilisation commune.'

2. *Grundlagen...* 1e deel, hoofdstuk: Römisches Recht.

haven, mochten ze niet trots zijn op hun bezit, en behoefden ze trouwens een andere rechtvaardiging dan 'ihre fanatische, warmherzige Liebe für ihr Vaterland'?... Waren ze dan niet volkomen gerechtigd het afwijkende in hun midden te wantrouwen en te vernietigen? Rome was niet groot door grote persoonlijkheden, maar door 'anonyme Kräfte'.

'Der Dichter und der Philosoph konnten in dieser Atmosphäre nicht gedeihen, jedes ungewöhnliche erregte das Mißtrauen. *Das Volk hatte Recht.*'¹ (cursivering van C. v. B.)

Mag het dan zijn dat Rome aldus niet veel bloesem droeg, het werd gelijk een sterke boomstam, 'an ihm schlangen sich spätere Völker in die Höhe'.

'Das Recht... und gar erst die Familie...'

Elk Romeins burger koning in zijn huis, heer en meester over zijn kinderen, zijn leven lang, tot na zijn dood, tot over zijn graf, 'durch die unbedingte Freiheit des Testierens und die Heiligkeit des Testaments'.

Inderdaad... het paradijs voor de vrije burger! Wie waagt het, de Romeinen materialisten te noemen, wie durft ontkennen dat ze idealen hadden! 'Aber ich meine das Wort "Ideal" nicht in dem verkommenen, verschwommenen Sinne der Romane.' Neen, maar de Romeinen bezaten naast hun idealisme een praktische zin en wijs inzicht. Platte materialisten waren de Semitische Phoeniciërs. In Rome heilzame eenvormigheid, in Carthago verfoeilijk tekort aan oorspronkelijkheid. Rome een heerlijke boom, waaraan zich andere volkeren omhoog gewerkt hebben, Carthago, ofschoon door 'das Schicksal zu Maklern der Zivilisation gemacht', toch niets meer dan de vogels, die achteloos en onwetens het vruchtbare zaad verspreiden. Romeinse veroveringszucht? 'Bedürfnis nach Konzentration und Verteidigung der Heimat.' Voor de echte, gemene veroveringszucht, gaat tot de Semieten, joden en Phoeniciërs, en ge vindt de meest verachtelijke 'Hang nach Ausdehnung und Besitz'. Hard? Wie is niet hard die zich hand-

1. Met instemming citeert Ch. in dit verband Mommsen: 'Wer anders sein wollte, als die Genossen, hiess in Rom ein schlechter Bürger.'

haven moet, wie is niet trots, die bezit? De Romein strekt zijn rijkdom tot ere —, ga voor schandelijk verkregen schatten tot de joden en Phoeniciërs. Alles wat Rome deed, strekte de mensheid, strekt nog ons tot heil, *gerade dadurch, daß es seine eigenen Interessen mit der rücksichtslosen Energie eines moralisch starken Volkes verfocht*, wie zal ze dan niet prijzen, daar ze Carthago en Jeruzalem verwoestten? Weet niet Mommsen op een haar na precies, hoe het zou zijn gegaan, als het anders was gegaan dan het nu is gegaan? 'Mit einem Schlag wäre die Freiheit und die Zivilisation vom Angesicht der Erde vertilgt gewesen.' 'Vertilgt, also auf ewig vernichtet!'

Werpt iemand tegen, dat men de Romeinen bezwaarlijk bekommernissen voor de negentiende-eeuwse 'Kultur'¹ toedichten kan? Inderdaad neen... 'und sollte es wahr sein, daß die Römer in diesem Falle, mehr als sonst bei ihnen üblich, den niedrigeren Eingebungen der Rache, vielleicht sogar der Eifersucht gefolgt sind, so muß ich umsomehr die unfehlbare Sicherheit des Instinktes bewundern, welcher sie selbst dort, wo sie von bösen Leidenschaften verblindet waren, dasjenige treffen ließ, was nur irgend ein kühl berechnender, mit prophetischem Blick begabter Politiker zum Heil der Menschheit von ihnen hätte fordern müssen.'

En dan de joden! Die danken nu letterlijk uitsluitend de verwoesting van hun stad aan zich zelf, die 'ewig tegen jede Staatsordnung sich auflehnenen Juden', die waren, met zich

1. Chamberlain maakt in zijn *Grundlagen...* voortdurend het onderscheid tussen de z. i. lagere *Zivilisation* (van Chinezen, Phoeniciërs, joden) en de hogere, specifiek 'Arische' *Kultur*. De rage voor dit woord hangt samen met en wijst duidelijk op de rage voor het boek. Curieus is ook zijn uitdrukkelijke verklaring dat hij het woord 'Arier' overal in de volgens hem oorspronkelijke zin van 'Vriend' gebruikt. Ik herinner in dit verband aan de steeds meer ingang vindende gewoonte, der Duits-Oostenrijkse antisemieten, zich de Swastika als symbool toe te eigenen (Einstein sprak reeds voor jaren in een rede te Berlijn over 'Al-Duitsers met en zonder Swastika').

eenvoudig te onderwerpen, immers klaar geweest! Goddank maar, dat ze het niet deden... 'man kann nicht bezweifeln,' daß die Religion der zivilisierten Welt unter dem rein jüdischen Primat der Stadt Jerusalem geschmachtet hätte, wäre Jerusalem nicht von den Römern vernichtet worden.'

O, die afschuwelijke, onverdraagzame, fanatische, dogmatische joden —, zouden ooit geloofsvrijheid, ware religie, echte filosofie, hebben kunnen bloeien, zo lang zij niet uiteengedreven, neergeslagen waren? En ligt niet nog de Schaduw van hun Tempel, de donkere schaduw 'hingeworfen über das jugendliche Heldengeschlecht, *das aus dem Dunkeln ins Helle strebt*'?²

O, die afschuwelijke, verdraagzame, karakterloze, beginsellose, ongedisciplineerde joden. Letterlijk alles lieten ze in hun Diaspora toe. 'Philo, der berühmte Neoplatoniker, der an Jahwe ebensowenig glaubte wie an Jupiter, vertrat dennoch die jüdische Gemeinde von Alexandrien in Rom, zu Gunsten der von Kalligula bedrohten Synagogen.' Maar 'vom bigotten Pharisäertum bis zur offen höhnnenden Irreligion', als klitten hingen ze aan elkaar, als ze werden bedreigd. Bestaan er woorden, sterk genoeg voor de afschuw tegen zo iets ongehoords?

'Crossing obliterates Character' als een krijgsgeschreeuw, als een Indianenkreet springt dit woord van Darwin uit elke bladzijde de lezer in het gezicht, Chamberlains grote argument... maar... kan zelfs hij ontkennen, dat ook de 'superieure' volkeren in onze dagen uit rasvermenging zijn ontstaan? Toegegeven... maar dan een weldadige en werkdadige, maar dan een veredelende vermenging, zoals die welke bijvoorbeeld... de moderne Germaan heeft voortgebracht, en niet de tegen-natuurlijke, waaraan zich de joden schuldig maakten, toen ze zich vermaagschaptten met volkeren, die... een andere schedelbouw hadden, aldus de heilige wetten van de craneologie met

1. Twijfel is niet bepaald de sterkste zijde van deze 'Philosophie'.

2. De brigade-Ehrhardt! H. S. Chamberlain en niemand anders is Rathenaus moordenaar (1922).

voeten tredend. Bloedschennigen zijn zij, uit bloedschande geboren. 'Ihr Dasein ist Sünde, ihr Dasein ist ein Verbrechen gegen die heiligen Gesetze des Lebens.' Kan men tegenover zo veel heilige vervoering komen aandragen met het argument, dat bloedschande gewoonlijk beduidt vermenging met te nauw verwanten en geenszins met te ver verwijderden, ook, ja juist in de Griekse tragedie? Dit zijn armzalige bagatellen, die geen overtuigd antropo-socioloog mogen weerhouden, de joden te vervloeken, precies met de termen van de Griekse tragedie: 'Auf ihn (das blutschänderische Verbrechen gegen die Natur) kann nur ein elendes oder ein tragisches Schicksal erfolgen.' De joden behoeven nu niet langer te lamenteren, zij hebben wat hun aan misère ervoer, ruimschoots verdiend door hun misdaad tegen de heilige craneologie, want — vertelt Ch. er nog eens bij — volgens hun eigen moraal gelden onbewuste schuld en bewuste schuld gelijkkelijk!

Joden zijn bastaarden, en dus naar bastaarden-aard, zwakkelijk en minderwaardig, zou men zeggen. De schrijver kan aan deze conclusie niet ontkomen, maar hij kan ze wel weer vergeten, en wanneer in een ander verband tegen het ontzaglijk gevaar van het hedendaagse jodendom gewaarschuwd wordt, op hun kracht en hun raszuiverheid wijzen en deze bewijzen uit het feit dat ze bijna geen misgeboorten voortbrengen!

Crossing obliterates character — en weer levert het onuitputtelijk Israël bewijsmateriaal. Vergelijk de Sefardiem met de Askenaziem, de edele donkere profetengestalten van de Spaans-Portugese joden met de onaanzienlijke figuren der zogenaamde Hoogduitse joden en ge ziet de resultaten van raszuiverheid tegenover die van rasverontreiniging. Deze bewering, alreeds op zich zelf onverenigbaar met de bloedschande-hypothese, is even later totaal vergeten, als de Germaanse superioriteit moet worden bewezen: hun schoonheid en edele eigenschappen danken de Sefardiem... aan de vroeg-tijdige vermenging met Gotisch (Germaans) bloed!

Nu eens heet het dat de joden, door hun materialisme, een vet leven in de ballingschap boven een mager bestaan in hun eigen vaderland verkiezen —, dan weer, dat hun nijvere vreed-

zaamheid bedriegelijk is, daar ze toch altijd dromen van een wereldbeheersend wereldrijk. Dat de Romeinen en vooral de Germanen bij assimilatie met andere volkeren deze van hun geest doordringen, bewijst hun superioriteit, dat de joden het doen, bewijst alleen hun opdringerige aanmatiging. Een woord van Philo om zijn geloofsgenoten te prijzen, heet in dit boek de 'intoleranten Ton des Rassenhochmuts'...

'Les tentatives de ce genre de psychologie se résolvent très souvent en un verbiage des plus insipides. On dirait que cette pseudo-science est composée d'une série de phrases stéréotypées, dont les adeptes se servent au gré de leur caprice. On remarquera, par exemple, que lors que Giesebrecht, le célèbre historien allemand, a voulu peindre les anciens Germains, il eut recours à leur égard aux mêmes fonds de louange que Thierry avait employé pour glorifier les Gaulois.' (Finot.)

Inderdaad blijkt dit hele complex, dit 'Vast system of things hidden, things unanalyzed, things misrepresented' niets dan de stilling der behoefte aan 'wetenschappelijke' grondslagen van onze tijd voor de oude uitverkorenheidswaan.

'Lors que Mommsen se mettra à parler des Celtes, soyez convaincu qu'il saura nous étonner au même titre que ses devanciers. Il leur attribuera toutes les vertus et tous les vices dont les Allemands gratifient les Français modernes!'

'On restera encore plus perplexe (dit citaat heeft geen verband met het voorafgaande) devant les déductions qu'on tirera de la psychologie celtique relatives aux Français de nos jours. On nous dira alors sans broncher que "la volonté chez le peuple français a conservé le caractère explosif, centrifuge et rectiligne qu'elle avait déjà chez les Gaulois."'

Hoezeer de collectieve hoogmoed een beletsel is voor het oordeel, leert ons het voorbeeld van Plutarchus, die in zijn dubbelserie beschrijvingen van 'Illustere Mannen' voortdurend Griekse vrijgevigheid naast Romeinse verkwisting, Griekse waardigheid naast Romeinse hoogmoed, Griekse voorzichtigheid naast Romeins wantrouwen stelt, en zulks ondanks het onmiskenbaar eerlijk streven naar onpartijdigheid, hetwelk de 'antropo-socioloog' uit de school van Chamberlain maar al te zeer ontbreekt. Het is dan ook niet zonder innige voldoening

dat men plotseling te midden van de overstelping dier honderden bladzijden wetenschappelijkheid en diepzinnigheid, de woeste aap van de verwaandheid en de haat uit de mouw ziet stuiven! Ik bedoel deze grof-verwaten uitval van H. S. Chamberlain tegen Renan, die, het geblaaskaak over de Germaanse superioriteit moede, de ras-zuiverheid van het eindeloos, vooral met Slavisch bloed, vermengde hedendaagse Duitse volk aan kritiek onderwerpt en zich afvraagt, of men deze mensen nog 'Germanen' mag noemen: 'Nun, mich dünkt, über Namen braucht man in solchen Fällen nicht zu streiten, was die heutigen Deutschen sind, hat Herr Renan im Jahre 1870 erfahren können, er erfuhr es außerdem durch die Gelehrten, deren Fleiß er neun Zehntel seines Wissens verdankt.'

Hier zitten we in het hart van deze 'wetenschap'!

Evenals Spencer erkent ook Chamberlain, doch evenals Spencer incidenteel en zonder het te bemerken, dat wijsheid, in het algemeen uitnemendheid, vijandig is aan de Kudde, wanneer hij het wantrouwen van de Romein jegens het uitstekende vermeldt en prijst. Tot een principiële erkenning van dit antagonisme kan hij het echter niet brengen. Want Duitsland mag en moet 'fier op zijn grote zonen' zijn!

De 'superioriteit' der volkeren wordt — Finot heeft dat eveneens opgemerkt — voortdurend bewezen uit hun succes, (rijkdom, macht, koloniaal bezit) en gelijk de schooljongen die 'op het antwoord werkt' achterstevoren zijn som uitrekent, zo leidt de antropo-psycholoog uit het feit van het succes zijn noodwendigheid af en bewijst dat het krachtens deze en gene eigenschappen van dat volk, onmogelijk uitblijven kon. Hij moet daarnaast echter rekening houden met het bestaan van het 'superieure' individu, de denker, de kunstenaar, het genie, zonder het fundamenteel antagonisme tussen het op zijn manier superieure Individu en de op haar manier superieure Kudde te kunnen erkennen. Of zijn die zogeheten 'anonyme Kräfte' die de Romeinse samenleving tot grootheid brachten, wel iets anders dan het collectieve kuddevernuft, dat in waarheid ook 'anoniem' is, dat bijenkorf, mierenkolonie en beverstaat doet bloeien, en dat steeds op behoud is gericht? Het voorbijzien hiervan, het ten onrechte aanmerken

van de geschiedenis ener kudde als een continuïteit van geestelijk gebeuren, geeft het aanzien aan de gewrongen conjecturen, waaraan deze 'wetenschap' zo rijk is.

Niet alleen is er niet de minste samenhang tussen de 'grootheid' die 'Herr Renan' in 1870 aan den lijve heeft kunnen ervaren, en de 'grootheid' van Goethe en Kant, maar sterker: *zo lang de ene bloeit, kan de andere niet meer bloeien, en nooit heeft een volk dus minder reden, zich op zijn dode dichters en denkers te beroemen, dan juist in de tijd van zijn voorspoed en macht.*¹

Het ongehoord succes van deze 'wetenschap' is in volkomen juiste verhouding met haar karakter —, het is het succes van de pianola. Het hanteren van de een eist even veel begrip als het 'bedienen' van de ander muzikaliteit. Het is het succes van het sommenboek met de antwoorden achterin. Het is het succes van de waarzegster, die zich vooraf heeft vergewist bij haar onnozele klanten omtrent alles wat ze even later 'voorspelt'. Wat toch is eenvoudiger dan uit muziek 'Russische hartstocht' en 'Russische weemoed' te verstaan, als de componist Rampeletamski heet — of Schotse fierheid, soberheid, koenheid, koelheid (zie boven en vul naar believen in) als er Maczusofzo onder het landschap staat — of negerzwoelheid, als de dertigcentslevensbeschrijving een zwarte oom van moederszijde uitwijst? De geschiedenis krioelt van mystificaties op dit gebied, alle zonder onderscheid geslaagd, van jeugdige dichters, die hun eerste proeven wereldberoemd maakten door ze als nagelaten poëzie van voorhistorische barden uit te geven (Ossian-Macpherson), van naamsverdraaiingen, woonplaatsveranderingen, trucjes en maniertjes, soms tot eigen succes, soms ook tot blamage van de zothed ondernomen, met stromen beschouwingen over het sterk sprekende Russische, Italiaanse, Chinese karakter van het werk (inmiddels uit Rotterdam, Londen, of Berlijn afkomstig) tot onveranderlijk resultaat.² En het helpt niets. Ook hier kan

1. Over de verhouding tussen het op zijn manier superieure individu en de op haar manier superieure kudde is in *Prometheus* en ook elders gesproken.

men met Hegel zeggen: 'Wat de historie ons leert is voornamelijk dit, dat de mensen niets van de historie leren.'

Twintigduizend mystificaties zullen er niets aan veranderen. 'Hoe word ik in drie maanden literair essayist en kunsthistoricus?' Prent u de ezelsbruggetjes der antropo-psychologie in het hoofd en schaf u de stambomen van de objecten uwer belangstelling aan.

En deze tot in het maniakale doorgedreven rage om alles wat iemand is en doet, elke trek en elk gebaar schier automatisch uit zijn 'volksaard' en 'bloedmenging' (of sekse, maar dat is hier niet aan de orde) te verklaren, vertoont zich hier duidelijk als de povere spotvorm van het wezenlijke, in wezenlijk begrip, veralgemenen van het bijzondere. Het is als zodanig het resultaat van de strijd tussen Rede en Levensdrift. De immanente voorkeur voor het redelijke inspireert de drang naar verklaring (synthese) doch de Levensdrift belet tot de wezenlijke synthese (die opheffing zou zijn) te komen. En het resultaat: de absurde verklaring, de onwaarachtige groepering.

Van deze geest is de gangbare cultuurgeschiedenis doortrokken. Dit bedenke men wel, eer men zich van de vervanging der politieke historie door de cultuurhistorie in het onderwijs al te veel belooft. Ook hier heeft het kritiekloos overnemen der gangbare, ongegronde groeperingen, het ten onrechte

2. Uit eigen ervaring herinner ik mij een kunstcriticus (een academisch gevormd man-van-smaak uit de school van Carel Vosmaer) die echter ter onzaliger ure de mening had opgevat dat *Oedipus* van Sophokles, doch *Antigone* van Shakespeare was en die nu allerlei karakteristieke klassiek-Griekse en Renaissance-Engelse trekken in de beide kunstwerken ontdekte, met als conclusie dat de 'zwaan van de Avon' het toch nog won van de Griekse-weet-ik-veel.

Ik denk ook aan het goedkope frasetje, dat na Bolland's laatste, sensationele openbare optreden hier en daar werd gehoord: dat er tenslotte toch de autodidact van geringe afkomst in te voorschijn kwam. Buitengewoon scherpzinnig, vooral als men alles weet van iemands afkomst en opleiding!

aanmerken van een natie als een continuïteit, van geestelijk gebeuren de mogelijkheid tot wezenlijk onderscheiden, tot besef der wezenlijke continuïteit teniet gedaan. Zo kan dit hoofdstuk eindigen gelijk het begon: Nationalisme ligt op de bodem van al wat 'slecht' is en van al wat 'absurd' is.

Het onwaarschijnlijk, onsaamenhangend karakter van alles wat over 'landaard' en 'volkskarakter' wordt georakeld, legt tegelijkertijd de ontoereikendheid van het nationaal verband meedogenloos bloot.

Hoe zou er zich wezenlijk saamhorigheidsgevoel kunnen baseren op een 'unité de sang', 'unité de culture' die bij onderzoek blijkt zo volkomen fictief te zijn? Doch al zouden ook alle theorieën en hypothesen der craneologie juist blijken, dan konden ze nog nimmer de basis zijn voor saamhorigheidsgevoel. Ze spreken tot niemand. In dezelfde familie, in hetzelfde gezin bestaan de al dan niet toevallige verschillen in schedelvorm en lichaamsbouw, waarop zich de antropologische groeperingen baseren, zonder dat iemand ze opmerkt. In de literatuur spelen ze geen rol. Als uitzondering noem ik een zekere brachycefalen-voorkeur bij Galsworthy, die inmiddels altijd enigszins geforceerd-theoretisch aandoet. Tezamen met en tegenover de dolichocefalen-exaltatie van Gobineau werpt hij echter een aardig licht op de in het vorig hoofdstuk verklaarde vijandschap tussen de op haar manier superieure kudde en het op zijn manier superieure individu.

Bij Galsworthy zijn nl. altijd de dogmatische, conservatieve, fantasieloze en intellectloze zelfgenoegzame aristocraten de dolichocefalen —, de begaafde, nerveuze, fantastische dromers, denkers, hervormers de brachycefalen. Echter zijn het de eersten, die hun land 'groot' helpen maken door blindelings in hun eigen recht en hun eigen superioriteit te geloven, door te beamen 'our country right or wrong' zonder te vermoeden dat dit beduidt 'I right or wrong' —, en het zijn de brachycefalen die hun land benadelen, door aan de regering

en aan zich zelf te twijfelen, een twijfel, waartoe ze juist door hun superieure geesteseigenschappen komen kunnen. De dolichocefalen-verheerlijking van Gobineau beduidt derhalve, dat hij slechts die eigenschappen in de individuen waardeert en wil, die een volk 'groot' maken ('loyalty' en wat deze impliceert!). De brachycefalen-sympathie van Galsworthy beduidt daartegenover, hoe zeer hij alles waardeert, wat op oorspronkelijkheid, scherpzinnigheid, en waarachtige rechtsdorst wijst — twee verschillende maatstaven van superioriteit, die elkaar volkomen, maar ook wezenlijk volkomen buitensluiten, doch die in de hedendaagse antro-po-sociologie voortdurend door elkaar worden gehaspeld, wanneer men een volk superieur prijst, én om zijn voorbeeldige organisatie, én om zijn 'grote mannen', én om de macht die het zich verwierf, én om de 'genieën die het voortbracht'. Doet zich nu het geval voor dat men een volk, hetwelk veel superieure individuen telt, nochtans ziet ondergaan, dan moet men wel zijn toevlucht nemen tot de fantastische en gewrongen hypothesen, waarvan zich Chamberlain bedient, om te verklaren dat de volgens hem individueel zo begaafde Grieken toch geen wereldrijk hebben kunnen stichten, terwijl de eenvoudige verklaring deze is, dat de superioriteit der individuen juist precies een onoverkomelijk beletsel is tot de superioriteit van het volk!

In het algemeen echter kan worden gezegd dat de onderscheidingen der craneologie in de literatuur (d. i. in het leven) geen rol spelen, hetgeen beduidt dat ze nooit de basis van als wezenlijk begrepen groeperingen kunnen zijn.

Ditzelfde geldt van die der antro-po-psychologie. Al zouden al de ongerijmdheden en tegenstrijdigheden omtrent Russische weemoed, Slavische indolentie, Britse koelzinnigheid en wat dat alles meer zij, klinkklare waarheid wezen, al zouden enquêtes als die van Finot eenstemmigheid en begrip, in stede van onsamenhangend gebazel kunnen opleveren, dan nog zou ook hier evenmin als ginds een basis voor 'saamhorigheid' bestaan.

Laat de Engelse jurist 'praktisch', de Franse 'pragmatisch', de Duitse 'abstract', de joodse 'Talmoedisch' zijn —, het verschil tussen een man met juridische en zijn broer met specula-

tieve aanleg reikt al dieper. Laat elk nationalistisch onderscheid inzake 'humor' gelden, het onderscheid tussen een geestige Engelsman en zijn houten Klaas van een buurman is reeds veel groter. Hetzelfde met muziek, met schilderkunst, met alles. Het geringste verschil in individuele aanleg gaat de grootste nationale verschillen, gesteld dat hier iets aan te wijzen viel, in betekenis te boven. Elke groepering — naar professie, naar aanleg, naar smaak — zou wezenlijker zijn dan de nationalistische groepering. Waarheden als koeien, inderdaad. Toch gaan de mensen ze voorbij. Pas de allerlaatste tijd ontstaat de behoefte naar andere groeperingen voor het onderwijs, dan die van sekse en kaste binnen de grenzen der nationaliteit. Zo machtig is de gewoonte, zo diep wortelt het als vanzelfsprekend opvatten van een 'volk' als eenheid van geestelijk bestaan, als continuïteit van geestelijk gebeuren. De futielste collectieve eigenaardigheid welke daaraan een schijn van houdbaarheid kan geven, wordt boven mate opgeblazen, de onmiskenbare waarheid dat er tussen 'landgenoten' van verschillende aanleg, tussen de motor-poen en de dichter, de fabrieksmeid en de non niet de geringste band bestaat, eenvoudig genegeerd.

Maar zo een volk wel ware die 'Vieleinigkeit...', die 'unité de sang', in het kort 'kinderen van één huisgezin' —, houdt dit alles dan nog de plicht in, voor het individu, om zich aan nationalistische pretenties en praktijken medeplichtig te maken? Mag ik roven met mijn broer de rover, liegen met mijn broer de leugenaar, huichelen met mijn broer de huichelaar? Voor de rechtbank zou het beroep op broederschap als een fraaie uitvlucht gelden! Maar de fictieve broederschap met broeder Tartuffe, broeder Pecksniff, broeder Pennewip en broeder Droogstoppel moet mij zwaarder wegen dan de band met mijn geestverwanten. Als de antropo-psychologie geheel en al gelijk zou hebben, dan volgt daaruit nog geen enkel recht voor de kudde, geen enkele zedelijke plicht voor het individu.

Over de ontoereikendheid van het nationalisme als werkzaam 'ideaal' voor hen die reeds leerden onderscheid te maken tussen 'belang' en 'ideaal' is elders gesproken. Ook

over de internationale idealen welke aan de immanente voorkeur voor het belangeloze hun aanzijn danken en hoe ook die, krachtens een onverbiddelijke en noodlottige gang, dan weer de grondslagen voor nieuwe kudde-vormingen worden.¹

Doch niet alleen tot het 'hogere', ook tot het 'lagere' leven, ook voor de vervulling van de Levensdrift, van de distinctiedrift is het nationaal distinctief ontoereikend. En toch eist de Levensdrift zijn vervulling, en toch kan die vervulling niet anders plaats hebben dan binnen de beheersing van het Een-vormigheidsbeginsel.

Hier wijs ik terug op wat eerder daaromtrent is gezegd. Naast de fundamentele noodzaak om zich te onderscheiden, verscheen als tweede levensfundament de noodzaak der een-vormigheid. Deze beide noodzaken, deze beide driften, hebben in de mens tot resultante: de drift naar de collectieve distinctie, naar het collectief-distinctief. Duidelijk drukt zich deze uit in het tegen elkaar opwegen van de afkeer tegen wat *commun* (algemeen) is, en die tegen wat *excentriek* (afwijkend) is. Elkeen wil zich onderscheiden, maar niemand wil zich *individueel* onderscheiden. Tussen de drang, niet commun te zijn en de angst excentriek te zijn, beweegt zich het gemene leven. Slechts als groep tegenover groep waagt het de mens, zich te onderscheiden.

Doch die groeperingen kunnen, door het ontbreken van een toereikend en sprekend nationaal distinctief, nooit en nergens landsgrenzen tot begrenzing hebben. De wezenlijke kuddedrift leeft zich elders uit, de wezenlijke kuddedrift leeft zich uit in de Kaste-drift.

Eerder luidde de formule: Levensdrift is Kuddedrift —, deze blijkt thans vervangbaar door: Levensdrift is Kastedrift.

Inderdaad, het Vaderland, waarover men zo luid en zo veel spreekt, speelt in het leven der individuen nauwelijks enige, de Kaste waarover men zo zorgvuldig zwijgt, speelt daarin een almachtige rol.

Dit komt al heel duidelijk aan de dag, in een voor de

1. 'De Zelfvermomming des Absoluten.' Tijdschrift *Groot-Nederland*.

kudde-mens zo belangrijke zaak als het huwelijk. Nergens in de literatuur wordt de 'noodlottige liefde' tussen personen van verschillende landaard, maar overal die tussen personen van verschillende kasten als tragisch motief aangetroffen. Het verschil in nationaliteit is volmaakt onbetekenend, het verschil in religie door 'bekering' onmiddellijk uit de weg te ruimen ('Paris vaut bien une messe') maar het verschil van kaste ('geboorte') is onoverkomelijk. De vorsten gaan hierin voor, zij trouwen in de kaste der aanzienlijksten, niet in 'hun volk'. 'Hun volk' bestaat trouwens niet en zou nog niet bestaan, al bestond er zo iets als 'een volk'. 'Le roi c'est l'Etranger' — wist reeds Michelet, die toch nog in 'eigen' en 'vreemd' onderscheidde. Om deze dingen te verbloemen, introduceert men dan kinderachtigheidjes over 'tweede vaderlanden', die dan weer met de theorie van 'unité de sang' in flagrante strijd zijn.

Kerken en kasten zijn internationaal, kasten zouden universeel mogen heten, zozeer blijken overal de distinctieven, bij alle schijn van verschil, gelijk van aard.

En hier komt nu duidelijk uit het ondoordachte, het op louter schijn gebaseerde der definitie 'Vieleinigkeit entgegengesetzter Interessen', door Hegel en zijn scherpzinnigste discipelen van de Staat gegeven. De 'entgegengesetzte Interessen' der kasten gaan de landsgrenzen volmaakt te buiten, worden door de landsgrenzen doorsneden, doorstippeld, deze zijn metterdaad fictief. Fictief als de evenaar. Zoals de olijke kapitein van de mailboot een haar in de verrekijker plakt, om het onnozele burgerdametje de evenaar te laten zien, zo zien wij de landpalen en onze onnozelheid vliegt er in.

Niet de bijenkorf is een 'Vieleinigkeit...', maar het bijenbestaan over de ganse aarde vertoont die kaste-indeling, die Vieleinigkeit, waartegenover de indeling in korven een incidenteel, een fictief karakter draagt. Aldus is de verhouding van Staat en Kaste.

De in 'tijd-van-nood' te constateren 'opleving der nationale gevoelens' in 'algemene verbroedering' schijnt hiervan de weerlegging. In het algemeen is een beroep op handelingen en gevoelens in tijd van nood bedenkelijk. Men bedient zich wel ervan, om te bewijzen, daar immers zelfs zogenaamde

atheïsten, als ze van de trap rollen 'O, God' roepen, dat iedereen en zelfs de atheïst, in God gelooft. Men vergeet dan, dat in diezelfde tijd-van-nood (bij schipbreuk en brand) de mensen elkaar onder de voet plegen te lopen en het voedsel voor de mond weg te rukken, dat men gemeenlijk in gevaar niet datgene doet wat waardig of redelijk is, maar wat het vege lijf of de bedreigde eigendom kan redden. Zo ziet men soms ook heil in 'verbroedering'.

Deze zelfde opleving van broederschapsgevoelens kan men waarnemen tussen de wildvreemde reizigers van een trein die door rovers is overvallen, — tussen de heer, zijn knecht en zijn waakhond zolang het kasteel wordt bedreigd. Er ligt geen reële band aan ten grondslag. Zijn de rovers verjaagd, dan trekt de aristocratische dame zich in haar compartiment terug en de schooier uit de derde klas bestaat niet langer voor haar, vooral niet als het eindstation dichtbij is, of de veiligheid anderszins verzekerd. Blijft het gevaar, dan blijft ook de broederschap. In de 'trein-van-Staat' is altijd gevaar, is altijd 'broederschap'.

Eveneens tussen Heer, Knecht en Waakhond. Maar nooit zal de heer met zijn knecht aan één tafel eten of hem zijn dochter tot vrouw geven. Van de waakhond gezwezen. Zijn dochter geeft hij, na de 'eervolle vrede' aan zijn 'vijand' uit dezelfde kaste, die trouwens nimmer wezenlijk zijn vijand was. Zelfs in tijd van oorlog staat de adellijke officier zijn adellijke vijand nader dan de pummel in zijn gelederen. Reeds zijn paarden en zijn honden stelt de 'Junker' hoger dan het 'Pöbel' waartoe negentig percent van zijn lieve landgenoten behoren.

Indien dit nu zo is, hoe dan verklaard, dat de mensen zich niet openlijk en eerlijk in kasten groepeerden, maar dat integendeel over de Kastedrift zo zorgvuldig en zelfs hoe langer hoe meer gezwezen wordt? In de vergelijking van de Staat met een bedreigde trein komt duidelijk het tegelijk hoogst-onbelangrijke en hoogst-belangrijke karakter van het staatsverband uit. Hoogst onbelangrijk en hoogst belangrijk tegelijk, als het eten. Zonder voedsel geen leven, maar voor de verzadigde vormt het voedsel geen preoccupatie meer. In de

onverzadigde daarentegen is voor een andere occupatie geen plaats. Naar men het beziet kan het eten de allerbelangrijkste en de alleronbelangrijkste functie heten. Zo de Staat, waarin voor elk individu het lijfsbehoud berust en die overigens niets voor hem betekent.

Openlijke en erkende kastevorming nu kan alleen daar ontstaan, — en is dan ook immer daar ontstaan — waar de ene kaste een onbeperkte macht over de andere bezit. Zolang slaavernij, lijfeigenschap en horigheid bestaan tussen samenwonenden, maar geenszins samenworenden, is er voor het fabeltje van de broederschap geen noodzaak. Zolang deze noodzaak er niet is, wordt er over kasteverschil openlijk en eerlijk gesproken, gelden geboorte en zelfs bezit als een superioriteit, die men geenszins als 'kennis en beschaving' zoekt te vermommen, om ervoor te durven uitkomen. De slaaf en de huurling hebben geen vertelseltjes over een 'dierbaar vaderland' van node, evenmin de 'rôture' voor wie immers geen andere wet geldt dan 'Soyons soumis'.

Maar slaven en horigen werden vrij — zij hoorden zelfs in latere tijden spreken over 'rechten van de Mens'! — de knecht en zelfs de waakhond kregen 'burgerrechten'. De noodzaak van samenwerking tussen samenwonenden, maar niet samenworenden, bleef bestaan, maar knecht en hond waren geen willoze eigendommen meer en moesten, zouden ze vechten, 'broederen' worden geheten. Niet langer kon de edelman, die in toorn een lakei had doorstoken, zijn 'goed zwaard' breken en wegwerpen, daar het was 'verontreinigd' met het bloed van een 'hondsvot', zoals nog in de achttiende eeuw geschiedde. De Kastedrift moest zich gaan verloochenen, althans beperken en vermommen. Langzaam ziet men dan ook de openlijke voorrechten van aristocraten en aanzienlijken plaats maken voor een officiële, maar vrijwel fictieve, gelijkheid voor alle burgers. Aan de kasteheerschappij herinnert nog de samenstelling van sommige regeringslichamen.

Maar nu is tevens verklaard, waarom aristocratie en nationalisme altijd samengaan, waarom dezelfde Hollandse aristocraat, die zich de haren uit het hoofd zou rukken, als hij zijn dochter met een Hollandse kunstschilder zag trouwen,

het hardste schreeuwt, dat 'Hollandse kunst in Holland blijven moet'. Hollands glorie is zijn glorie, Hollands kunst is zijn kunst, Hollands rijkdom zijn rijkdom, Hollands reputatie zijn reputatie. Maar dit nationalisme verandert niets aan zijn kastedrift. Tory is Jingo, 'Junker' is 'Allduitsch', en de 'Faubourg Saint-Germain' blaakt van chauvinisme en zal tot met haar laatste adem 'vive l'armée' en 'vive la patrie' blijven schreeuwen.¹

Het verloochen en vermommen der kaste-formering heeft evenwel aan de Kastedrift niets veranderd.

Kastedrift is Distinctiedrift, Distinctiedrift is als Levensdrift de drift om onderscheiden, om gezien te worden. Hoe karakteristiek is de uitdrukking, waarop ik reeds in *Prometheus* wees: *bij verdwijnt in de massa*. Hoe karakteristiek is hier ook het woord *aanzienlijk*. Wat men iemand kan aanzien, maakt hem aanzienlijk. Zo jaagt dus de Distinctiedrift naar alles wat men iemand kan aanzien, zo lost zich elk distinctief tenslotte op in Bezit, en de Sense-of-Property blijkt de uitdrukking van de Levensdrift zelf.

Zolang de Patriciër van alle tijden nog genoeg macht heeft, om de Plebejer zonder gevaar zijn minachting te kunnen tonen, m. a. w. zolang het kasteverband erkend is, zolang blijft het aantal distinctieven beperkt. Geschreven en ongeschreven wetten waken tegen al te voortdurend communiceren en vulgariseren van bestaande distinctieven. Aristocratie wortelt wel immer en overal in bezit, maar niet elk bezit geeft de sleutel tot de distinctieven der aristocraten. Pas wanneer de (fic-

1. Bekend zijn de uitingen van haat en bloeddorst van aristocratische Engelse dames — die zich door een Chinese muur van 'middle classes' en 'tradespeople' gescheiden achten — tegen Kruger! Terecht zegt Finot: 'Chaque pays a ses "nationalistes" forcenés, qui joignent au mépris de l'étranger le même dédain pour une partie de leurs concitoyens', en nog sterker zegt Spencer: 'The feeling shown by the rich in their thoughts about and dealings with the poor is, in truth, but a mitigated form of the feeling which owners of cerfs and owners of slaves display.'

tie der) democratie opgetreden is, dan is alles voor geld te koop, dan wordt elk nieuw distinctief van onderop belaagd, beloerd, veroverd, dan begint de luguber-komieke jacht, die ons huidig leven te zien geeft, dan moet er dagelijks, als het wachtwoord in het kamp, een nieuw distinctief worden uitgedacht, daar dat van gisteren reeds door het vulgus is gecommuniceerd.

Elke dag een nieuw 'Sjibbolet' opdat althans één dag de 'elite' alleen de Jordaan overtrekke. Wat nu nog *gedistingeerd* (een *distinctief*!) is, zal over een uur *commun* zijn. Elk ding is goed, als het maar zichtbaar is, als men het iemand maar kan aan-zien, zodat het hem aanzien-lijk maakt. Het behoeft niet redelijk, niet verstandig, niet mooi, niet gezond, niet aangenaam en niet gemakkelijk te zijn, maar wel liefst duur, zeldzaam en gecompliceerd, d. w. z. heel moeilijk na te apen. Aan het verloochenen van de Kastedrift danken we de dolzinnige luxe, de mode-mallemolen van onze tijd. De fantasie raakt uitgeput, als in een tredmolen zweept haar de Distinctiedrift: Geef mij iets dat mij aanzienlijk maakt, dat mij tegelijk behoedt tegen excentriciteit en... communisme, dat mijn Distinctiedrift en mijn Eenvormigheidsdrift gelijkelijk bevredigt, en geef mij elke seconde iets nieuws.

En nu begint het. De meid draagt haar horloge om haar pols, Mevrouw speldt het op haar boezem, de meid speldt het op haar boezem, Mevrouw hangt het om haar hals, de meid hangt het om haar hals, Mevrouw draagt het weer om haar pols. De kinderen van de visvrouw zeggen Moeder, Mevrouws kinderen zeggen Moe, de kinderen van de visvrouw zeggen Moe, Mevrouws kinderen zeggen Ma, de kinderen van de visvrouw zeggen Ma, en Mevrouws kinderen zeggen weer Moeder.

De drift naar Bezit is allerm minst een uitbreiding van de Nooddruft, doch gaat, als drift naar Distinctie, onverminderd door, ook waar van nooddruft en onzekerheid geen sprake meer is, en is, als dagelijkse bevrediging van de Levensdrift, onverzadelijk. Men spreekt over 'de toekomst van de kinderen', men maakt het Familie-Fortuin hier tot een entiteit, ginds zelfs tot een heiligdom, op de bodem van alles is de

Sense-of-Property, als projectie van de zelfbehoudsdrang. De schijn-assimilatie tussen de bezitter en zijn bezit werkt zo sterk, dat de beroving van een stuk fortuin als een amputatie wordt gevoeld. Ieder, ook de vrijgevigste, kan dat in zich zelf naspeuren. Mensen geven hun leven in de verdediging van hun bezit. De rijke boer verlangt voor zijn zoon een even rijke vrouw, niet omdat de dubbele rijkdom nodig is, maar omdat de dubbele distinctie zijn gevoel van recht en billijkheid bevredigt.

Alleen omdat het Bezit iemand voortdurend is aan te zien, hem dus in waarheid aanzienlijk maakt, en niet het genie en niet de zedelijke uitnemendheid, noch enige geestelijke gave, ontkomt niemand aan het jagen naar bezit, daar in ieder de Distinctiedrift is als een nimmer aflatende dorst, niet minder wezenlijk omdat ze niet wordt geconstateerd. Alle gemis dat de arme kunstenaar in mondain gezelschap diep rampzalig maakt, zodat hij als Balzacs Lucien laagheden zou willen doen, om het aan te vullen, wortelt in Bezit, alles dat de uitnemende redenaar tegenover een zogenaamd uitgelezen publiek met onhandigheid slaat, wortelt in Bezit: de schaamte om zijn 'ready made clothes', om zijn 'noeud tout fait', of wel om de aanwezigheid van zijn tante, die met zeep vent en verder het braafste mens ter wereld is.

'What is the use of my calling the boy Ernest and getting him christened with water from the Jordan, if his own father does not know a cock from a hen-obster.'¹

Inderdaad! Men lacht om de 'futiliteit' maar het complex van deze futiliteiten vormt de ritus der 'religion de la Fortune' die de wereld beheerst, tegenover de 'religion de la Justice' met de naam Ernest en het Jordaanwater als symbolen, een machteloze, bloedeloze hersenschim. Het meisje in Galsworthy's *Patrician* trouwt tenslotte met haar imbeciele neef, die aan honden en paarden doet en laat de geniale Courtier lopen, aan wie ze zich toch zedelijk en intellectueel bevredigt. De band tussen mensen die 'a cock from a hen-lobster kennen' schijnt inderdaad intiemer dan die tussen mensen die 'samen

1. Samuel Butler: *The Way of all Flesh*.

praten kunnen' behoudens zeldzame uitzonderingen.

Nauwelijks kan men zeggen dat de Kastedrift wet en zede doorbreekt, beter kan men het zo formuleren: Wet en Zede bestaan niet voor de Kastedrift. 'Eerbied voor de Wet' eist men van anderen, zolang de wet de eigen Kastedrift bevredigt. Bij de geringste bedreiging van zijn onrechtmatige voorrechten, wanneer de wet niet langer zou willen zijn 'servant of his property' wordt de man, die als 'servant of the law' op stalkers laat schieten, onmiddellijk een saboteur of een oproerling. Dit leert ons elke Rechtse terreur.

Kastedrift doorbreekt alles, is sterker dan esprit-de-corps, sterker dan zedelijke, redelijke, wetenschappelijke en sportieve bekommelingen. De sport moge de Engelsman een tweede religie zijn, de Prins van Wales, schoon hij nauwelijks een stok hanteren kan, wordt na een schijnvertoning, die met alle sport-fairness en sport-ernst de spot drijft, tot captain van de gezamenlijke Engelse golfspelers uitgeroepen. Sport verbroedert! Welaan, dan ook het onderscheid tussen 'amateurs' en 'professionals' maar uit de weg geruimd. Ah, neen, dat liever niet. Laat men desnoods samen spelen, opdat de overwinning verzekerd blijve, maar laat er een distinctief zijn. En lees nu dit natuur-getrouwe x-tal-exposé: Mr. Brown, Green, Red, Mr. Yellow, Mr. Black, White, Grey enz.... De Gentleman-player krijgt het Mr. voor zijn naam, de 'prof' niet. Zo kan men samen zijn, zonder zich te encanaileren!

En wat blijft er voor de Kastedrift van de heerlijkheid der deugd, het prestige der wetenschap, de glorie der dapperheid? 'Virtus nobilitat' staat er op onze Leeuw, maar elke hofpias draagt hem op zijn hansop. Doctoraten honoris causa vallen 'gekroonde hoofden' ten deel, elfjarige prinsjes zijn reeds hoger in rang dan oude officieren, op ministeries en postkantoren verdeelt zich het personeel in commiezen en klerken, d.w.z. in heren en mannekes, bij het M.O. heeft de verdeling in 'academisch gevormde' en andere leraren au fond dezelfde betekenis. Men vraagt elkaar, hoeveel twaalf maal dertien ook weer is en waar precies Madagascar ligt, maar voor geen werelds goed, hoe men die asperges eet. Men schaamt zich heel wat meer over de brave tante met de zeep, dan over de rijke

neef, die een dronkaard en een verleider was.

Spencer noemt zelfs in zijn eerder geciteerd boek de 'class-bias' als het voornaamste beletsel van het redelijk en eerlijk inzicht. En onder meer vertelt hij van de 'storm van verontwaardiging' die er opging, bij de eerste poging 'Hydepark' niet langer als uitsluitend eigendom van de 'best set' te beschouwen.

Als altijd uit de liberale *Times* citeert hij dan: 'If M. P. (een vorig inzender) is in earnest in his desire to get some honest men together to take the law into their own hands, I can promise him a pretty good backing from those who are not afraid to take all the consequences.'¹

'And thus', voegt Spencer er bij, 'we find class-feeling extinguishing rational political thinking so completely that, wonderful to relate, two lawmakers propose to support the law by breaking the law.'

Essentieel is hieraan nog niets veranderd. Dit alles is de mentaliteit die men in de aristocratische literatuur van vóór *Le Cid* tot na *Quentin Durward* terugvinden kan.

De lakei, die 'hondsvot' en 'zotskap' heet en verder anoniem is, behoort voor zijns 'meesters' ambitieuze en amoureuze avonturen elke seconde zijn leven 'veil te hebben'. Bij de geringste aarzeling wordt de 'ellendige lafaard' als een hond overhoop gestoken en het aldus verontreinigde 'goede zwaard' door de edelman niet meer aangeraakt. Eer, glorie, succes wachten alleen de ridder, de 'hondsvot' blijft op de achtergrond. Hij is het 'mensenmateriaal' van de militaire hoogmoedswaanzin. Ook hieraan is niets veranderd. Galsworthy's *Loyalties* beeldt geen uitzondering. Niet alleen wordt de diefstal verzwegen en de dief gesauveerd opdat toch niet tot het vulgus doordringe, dat in een Engels 'country home' de gasten elkaar bestelen, maar bovendien nemen de dames en heren het de buitenstaander, i. c. de jood, geweldig kwalijk dat hij aan hun kastehoogmoed geen offers wenst te brengen.

1. Het gold een voorstel van 'M(ember) P(arliament)' om hun onwelgevallige propagandisten eenvoudig te laten afranselen.

De schone frase van het Recht dat zijn Loop moet hebben, komt alleen voor de dag, als de dievenwagen verschijnt, om het kamermeisje dat de ring stal, te halen, of de balorige jongen, die de dronken zoon des huizes thuisbracht en de uit diens zak gevallen zilveren sigarettenkoker meenam ('The Silver Box'). Beschermers van eigen bezit? Wat zou het. 'Servant of the Law'! En deze 'Loyalties' zijn tenslotte de 'Loyalties' van de dievenkroeg, waarvan u elke rechter of rechercheur kan vertellen, welke offers en risico's ze impliceren, de 'Loyalties' van de kraaien, die elkaars ogen niet uitpikken.

'Honger en Liefde' heten de grote menselijke drijfveren in de mond van hen, die niet anders weten of niet anders durven zeggen, maar honger en liefde zijn onbeduidend vergeleken bij de Distinctiedrift, de fundamentele Levensdrift. Niet door 'honger', niet uit 'liefde' is de bittere, boze, meedogenloze trustvorming, die miljoenen doet hongeren, voor de miljoenenhonger van enkelen, maar door de Distinctiedrift dier enkelen, die hier als Machtsdrift schijnt op te treden. Maar Machtsdrift is een secundaire uiting van de primaire Distinctiedrift, en macht is onzichtbaar, is onaan-zienlijk zonder bezit, aan het bezit komt de bezitter tot aanzien, het bezit formeert, door de beheersing der eenvormigheid, de bezitters tot kaste, de kaste der aanzienlijken. De intieme samenhang tussen macht en bezit ligt uitgedrukt in het woord *vermogen*, dat macht betekent en gebruikt wordt in de zin van fortuin. Niet honger en liefde brengen de oneerlijke notaris in de gevangenis, jagen knapen die als timmerjongen gelukkig konden zijn, naar de universiteit, doen mensen het nodige ontberen, om het overbodige te kopen, niet uit honger en uit liefde woekert de woekeraar, hitst de rijke boer zijn hond op bedelaars af, hangt de vrouw zonder jeugd, zonder schoonheid en zonder gevoel zich parelsnoeren en pelzen om het lichaam,¹ maar uit

1. In het algemeen wordt bij de verklaring van de drang naar opschik (ook bij wilden) te veel nadruk op het seksuele motief gelegd. De samenhang tussen pronkzucht en behaagzucht in erotische zin bij de hedendaagse vrouw is m. i. vrijwel fictief.

razende drift naar het Bezit, dat tot aanzien brengt.

En aan-zien is aan-zijn, distinctie deelt als 'levensmiddel' de volstrektste noodzakelijkheid met brood en lucht.

De onmogelijkheid om aan het kastewezen die schijn van idealisme te verlenen, welke men, met de nodige verblinding (zelfvermomming des Absoluten) aan het nationalisme toekennen kan, moest nadat in de 'zelfinkeer' van het moderne denken de behoefte aan 'idealisme' was ontstaan, gelijk ik dat elders uitvoerig heb uiteengezet, tot verloochening van dat kastewezen leiden en dus ook tot verloochening van het bezit als wortel aller distinctieven. Thans spreekt men nog enkel van beschaving, van kennis, en van ontwikkeling. Maar de besten weten beter. In Shaws *Cashel Byron's Profession* erkent de buitengewoon ruim-denkende en vooroordeel-vrije Lydia openhartig dat tenslotte haar enige echte bezwaar tegen Cashel zijn 'low birth' was, zodat ze, toen de beroepsworstelaar zich ontpopte als de weggelopen zoon van goede familie, geen bezwaren tegen het huwelijk had. Een middelmatige vrouw zou het op de ruwheid van zijn beroep en op zijn onwetendheid hebben gegooid, maar Lydia weet heel goed dat zijn beroep niet ruwer is dan het officiersberoep en zijn onwetendheid niet groter dan die der jonge lieden van de 'smart set'. In deze zeer intelligente en zeer humane vrouw is het enige vooroordeel dat voor intelligentie en humaniteit niet wijken wil, dat van de kastedrift. Maar hoe weinigen geven dit toe.

Boven de vele beleden religies is 'la religion de la Fortune' de enige, die onverflauwd in de harten der mensen leeft, doch er is geen oudtestamentische oprechtheid meer, die de bezitter een 'groot man' heet om zijn bezit. In de samenstelling van regeringslichamen op de grondslag van bezit en geboorte, in uitdrukkingen als de 'betere' standen, terwijl het 'betere' in zijn algemeenheid geen andere zichtbaarheid (aanzien) heeft dan het bezit ('beter publiek', 'betere rangen', 'elite'-publiek, aan niets anders kenbaar dan aan de tekenen van het bezit) in het woord miljonair, dat de bezitters maakt tot afzonderlijke categorie, in eenvoudige zegswijzen: 'Oud en jong, arm en rijk' als ware het onderscheid tussen 'arm' en

'rijk' wezenlijk als dat tussen 'jeugd' en 'ouderdom', in het verwisselen, gelijk tegenwoordig meer en meer geschiedt, van de termen 'goede familie' en 'gegoede familie' — in de pijnlijkheid van 'financiële verplichting' ook tussen vrienden en verwanten, ook tussen 'intellectuelen' in de afkeer om geld te accepteren, bijna nog meer dan in die om geld te geven, in de diepe schaamte van de 'bedeelde', in het zorgvuldig verheimelijken van alles wat het bezit betreft, tussen vrienden, tussen broers en zusters, tussen mensen, die elkaar hun intiemste hebben en houden vertellen, alleen maar niet, hoeveel inkomen ze hebben, eigenlijk in elk woord en in elke ademtocht spreekt de exaltatie, de verering voor het bezit, maar verkapt.

Geen dag die er ons niet de bewijzen van brengt. In de hitte waarmee de rechter de onvoorwaardelijke boete eist tegen de betonwerker, die in een taxi heeft gereden, tegen de schippersknecht, die met een publieke vrouw in een duur café is gezien — taxi's en cocottes toch zijn de distinctieven van de dronken gentleman-student 'il faut que jeunesse...' — in het schampere 'Geld te veel' dat de verslaggever er nog weer eens boven zet, in de vanzelfsprekendheid, waarmee elke vlegel praatjes verkoopt over wat de werkmán toekomt en wat niet. Uit dit alles schreeuwt de angst voor de *nivellering*, voor het vulgariseren, het communiceren van wat het leven levenswaard maakt: de kastedistinctieven, die samenhangen met het bezit. En waarop steunen die aanspraken in onze tijd, die de bezitter niet meer openlijk 'groot' heet om het bezit? Men spreekt over geboorte, over beschaving, waardigheid en ontwikkeling. Maar zo men deze dingen een voor een in factoren ontbindt en uit elk dier factoren 'vierkant' de wortel trekt, dan blijkt die wortel: Bezit.

Om dat te leren inzien, behoeft men *Pygmalion* niet meer te lezen. Onze tijd toch heeft een mensensoort opgeleverd, die de schijn-assimilatie tussen bezitter en bezit heeft doorbroken, die brutaalweg en openlijk de onmiddellijke relatie heeft blootgelegd tussen de 'patricische behuizinge' en Geld, tussen 'kunstschaten' en Geld, tussen boekerijen en Geld, tussen Rolls Royce en Geld, tussen zibeline en Geld, tussen tapijten, juwelen, parelsnoeren en Geld, tussen Heerlijke Rechten en

Geld, tussen familiewapenen en Geld, tussen alles wat aanzienlijk maakt en Geld. Deze mens is de o.w.'er. En daarom heeft men hem zo gehaat. Openlijk heeft hij gekocht en bezeten, wat met de leden van een bepaalde kaste zodanig scheen vergroeid, dat het niet meer voor geld gekocht scheen te zijn, zoals sommige van jongs af gehoorde melodieën niet gecomponeerd schijnen, maar gegroeid. En daarom heeft men hem zo verfoeid. Want het hielp niet, dat men, tegenover de plotseling ge vulgariseerde distinctie van het Bezit op zich zelf, het oude Bezit (het lage autonummer, waar zo kinderachtig mee gepronkt is!) en zelfs de Nieuwe Armoede (de halfsleten, maar van huis uit solide, d. i. dure kleren) als waardiger distinctiemiddel poneerde, de charme was gebroken, van oude en nieuwe distinctieven de wortels meedogenloos blootgegraven.

We beschikken nu over een volledige en vrijwel afgesloten, uitgebreide o.w.-anekdoten-literatuur. Het type dat eruit te voorschijn komt, heeft waarschijnlijk in die volmaking, en zeker in die veelvuldigheid, nooit bestaan, het is de projectie van wrok en gemis, die zich in zelfophemeling schadeloos stellen. Maar nemen we aan, dat er zo vele en zo krasse o.w.'ers zijn geweest als waarvan deze 'literatuur' gewaagt, wat openbaart zij ons dan? Het honden-en-ape-theater van onze Beschaving. De o.w.'er kan geen oesters eten (wie telt de oester-anekdoten?). 'Wij' wél! Hij kan geen champagne drinken, niet met viscouverts omgaan, hij drinkt uit zijn vingerkom, en weet niet hoe hij met lakeien moet spreken, zijn vrouw encanailleert zich met de meid, hij toont dat hij blij is met wat hij heeft. Daarop en op niets anders in talloze variaties, komt dit alles neer. Geen 'cultuurgeschiedenis' kon meedogenlozer vonnis wijzen over onze Beschaving dan de collectie o.w.-grappen, die we zelf bedacht en gepropageerd hebben. Geen der dingen, waarin de 'beschaafde' uitmunt boven de parvenu, heeft hij daarin onvermeld gelaten. Welnu, het is de moeite waard!

En is datgene, wat men als beschaving en kennis wil laten gelden, tenslotte wel iets anders dan een kaste-distinctief, de demonstratie van het Bezit?

Al dadelijk moeten we onderscheiden tussen de 'ontwik-

kelde' en de intellectueel, en hier geldt met recht: dat er meer eender is dan gelijk. Niet alleen dekken de twee termen elkaar niet, maar er bestaat juist van de kant van de 'ontwikkelde' de meest wantrouwende animositeit tegenover de intellectueel. 'Ontwikkelden' zijn ordelievend, 'intellectueel' daarentegen is bijna synoniem met revolutionair,¹ maar de animositeit is verborgen sinds ontwikkeling en intellectualisme zich door het in onbruik raken of waardeloos worden van andere distinctieven op hetzelfde moesten richten.

Voor de 'gentilhomme' echter is de geleerde, sinds de Renaissance, steeds de 'cuistre' geweest en gebleven, zijn distinctieven lagen elders. Geen wonder: de filosofie was in zijn ogen waanzin, de kennis een middel van bestaan. 'Un de Bracquais-Satre ne travaille pas, il se marie.' De dichter, de dokter, de geleerde of ongeleerde zaakwaarnemer stonden en staan in de waardering van de gentleman dichter bij de butler dan bij de mede-gentleman, de bedienaar van Gods woord inclus. Wel bestond voor de katholieke priester zelfs van de laagste afkomst een groter schijn van intimiteit op voet van gelijkheid bij de aristocratie, dan voor de burgerlijke dominee, maar dit berust op het celibaat, de abbé is onschadelijk voor de kwartieren, hij kan het nooit op de dochter des huizes voorzien hebben, voor de verleidelijke dominee moet men op zijn hoede zijn. Dit is ook de grote tactische waarde van het celibaat dat het de innige band tussen Kerk en Adel mogelijk heeft gemaakt. Waar het huwelijk is uitgesloten of wel zolang er niet aan gedacht wordt, kan de Kastedrift schijnbaar wijken voor waardering, vriendschap of sympathie. Julies aristocratische Papa ziet het gedweep met Saint Preux vrij goed-aardiglijk aan, maar wordt half waanzinnig van woede, als hij verneemt, dat de schoolmeester 'de ogen naar zijn dochter heeft durven opslaan'.

Toen echter het Absolutisme de edelman tot hoveling had gemaakt, en daarmee veel van zijn oude distinctieven onbruikbaar, werden 'beschaving' en 'ontwikkeling' zijn nieuwe dis-

1. De revolutionair *ontbindt*, het intellect *onderscheidt* —, dit beduidt precies hetzelfde.

tinctieven. Gelijktijdig bracht de 'tweede Renaissance', de achttiende eeuw, het classicisme met wat er mee samenhangt, in de mode, en het grote distinctief, de briljantste demonstratie van het Bezit, werd de 'Reis naar Italië', werd gaandeweg het reizen in het algemeen. Geen achttiende-eeuws humorist of hij heeft met de 'monkeroni' (samenvatting van 'monkey' en 'maccaroni') de draak gestoken, Sheridan in de eerste plaats, maar geen achttiende-eeuws genie of talent van burger-afkomst dan ook, dat niet onder de onverdragelijke verwaandheid en pedanterie der monkeroni's heeft gezocht.

Zo werd de 'Man van Smaak' gevormd, die we maar al te goed kennen uit onze vaderlandse literatuur, in het bezit waarvan we ons trouwens nog steeds mogen verheugen en van wie Samuel Butler, in zijn reeds genoemd boek *The Way of all Flesh*, misschien de laatste en geenszins de slechtste karikatuur heeft gegeven in de persoon van de heer George Pontifex, die in zijn jeugd over Zwitserland naar Italië reisde, precies waar het pas gaf 'Gods majesteit in de natuur onderging', altijd voor de rechte kunstwerken 'stond uren lang in aanbidding verzonken', 'de' reproducties en kopieën mee naar huis bracht en voor de rest een domme, geboorneerde, brutale en nuchtere duitenpletter was.

Reizen in het algemeen verloor allengs zijn betekenis als distinctief, toen de kostbare en omslachtige reiswagens plaats maakten voor vlugger en goedkoper vervoermiddelen, maar bleef toch genoeg geld en vrije tijd vereisen, om dienst te doen als blijk van 'beschaving', tot in de allerlaatste tijd. En daarom is nu het distinctief 'ik heb in het buitenland gereisd' vervangen door 'ik heb in het buitenland waardig, beschaafd en ingetogen gereisd', en daarom werden een mens een tijdlang de oren doof gereld met de klacht dat 'het peil der reizigers' zo jammerlijk was gedaald.

De deftige reiziger van weleer hield een reisjournaal bij — soms krijgt men nog weleens zo'n 'reisboek van Grootpapa', met eerbied bewaard in het familiearchief, in handen; het zijn monumenten van pompeuze onbenulligheid, de ontboezemingen van George Pontifex — en moest dus voor het minst kunnen lezen en schrijven. Deze kundigheden werden op hun beurt

kastedistinctief, basis voor de buitensporigste aanmatigingen. In het van kastemoraal druipende *Adam Bede* kan men een beschrijving vinden van een avondschoon, waar volwassen mannen schrijven leren. Welk een hautain medelijdend glimlachje om hun onhandige houdingen, hun stumperig gewurm. Ja, vriendlief, maar het is ook geen kleinigheid, te kunnen lezen en schrijven! Even later vindt men de held-analfabeet aan het avondmaal. Hij eet bonen. Nu ja, de gentleman soupeert met fazanten, maar is hij daarom nu zo veel gelukkiger? Als steeds: de neiging, om de voorrechten van de bezitter te verkleinen en zijn uitnemendheid te exalteren. Is hij zo veel gelukkiger, omdat hij fazant eet? Welneen! Is hij zo veel meer, omdat hij lezen en schrijven kan? En of!

Maar ook aan lezen en schrijven kende men de beschaafde niet langer en dit distinctief werd op zijn beurt vervangen: het Beschaafde Taalgebruik. De beschaafde alleen kan zijn landstaal zuiver spreken. Hoe zeer onzuiver spreken als distinctief is bedoeld, blijkt soms op eigenaardige wijze, als een schrijver iemand uit het volk over 'senten' laat spreken. Maar ook de hoogst beschaafde is onmachtig 'centen' anders dan als 'senten' te doen klinken!

Bijzonder vermakelijk is in dit verband, wat Wells in een van zijn latere romans van een zekere butler vertelt. Deze man had de gewoonte, 'to drop his h's' in zijn betrekking, maar niet in zijn eigen kring. Daarop opmerkzaam gemaakt, antwoordde hij: 'Och ja, dat doe ik maar, omdat ze mij anders misschien vrijpostig zouden vinden.' Ongepaste nivelleringsneigingen! Welk een mensenkenner was die butler. Geen begin-'h' kwam in zijn deftige dienst over zijn lippen. En waarschijnlijk stuurde hij ook heimelijk zijn jongen naar de betere school, waar hij ook de 'h' leerde zeggen.

Kijken we even om ons heen, dan blijkt onmiddellijk de ware aard, in het grillige en inconsequente der aan het taalgebruik ontleende distinctieven. 'Ik ken het niet helpen' karakteriseert de proleet — maar 'ik herkon hem niet' kunt ge dagelijks uit de mond van 'patriciërs' en 'aristocraten' horen. De waarheid is, dat deze volstrekt *niet* zuiver Hollands spreken, maar in hun *blommen* en *motten* en *je eigen*, en *booiën*

en georven, in hun *stiegbuigel* en *duzend* en *peerden*, in hun Achterhoeks en Zeeuws en Fries, tot het afleren en verbergen waarvan ze niet de minste moeite doen, eerder de oude verachting van de gentilhomme voor de cuistre, voor de frik demonstrieren. Alleen de tongvallen en dialecten, die in bepaalde streken en steden door 'de heffe des volks' gesproken worden, stempelen iemand tot onbeschaafd, daarom plat Amsterdams veel meer dan plat Rotterdams en Zaans veel minder dan Leids. Esthetiek speelt hier geen rol, klinkt er in de oren van onze hedendaagse beschaafde wel iets zó lieflijk als de Engelse 'drawl', die het mauwen van een maartse kat gelijkijkt?

Want niet zonder zin is tenslotte 'zijn talen spreken' in alles wat wij leren moeten en weten kunnen *het* kenmerk der ontwikkeling geworden! 'Zijn talen' en geen logaritmen en geen Indische vulkanen en geen Hollandse Graven en geen botanie. Men kan 'beschaafd' zijn, zonder, na zijn schooljaren, ooit nog een boterbloem van een roos te willen onderscheiden, sterker, er is een zekere naïeve weetgierigheid, die iemand, na de schooljaren, reeds onder studenten, die toch allen nog in hun leertijd zijn, onmiddellijk tot 'cuistre' stempelen, en een werkelijkheidsdorst die hem onder de bijna erge verdenking brengt, een 'intellectueel' te zijn. Maar 'de talen'. De *drie* talen. Dat is: de drie talen die op de standen-scholen worden geleerd, die in de aristocratische en patricische huizen door de schaapjes van vijf jaar met 'Mademoiselle' en met 'Nursie' gestameld worden —, niet meer met 'Fräulein', sinds deze een valuta-artikel, gemeengoed werd, en haar aanwezigheid geen distinctief meer is. En sla nu in dit klein gebied de nuances der distinctieven gade. Ook de kantoorjongen leert tegenwoordig op zijn avondcursus 'de talen'. Goed en wel, maar hij heeft toch de rechte uitspraak niet, hij spreekt 'zijn Engels' niet als de zoon van Papa, die een poos op Papa's Londens kantoor rondgekeken heeft, als de dochter van Mama, na haar verblijf in de huiselijke kring van de Reverend So-or-So! Zo werd langzaam-aan de *volmaakte bijkomstigheid* van de uitspraak voor de ontwikkelde de essentie van de talenkennis, en een vergrijp tegen die correcte en moderne uitspraak werd een vergrijp van dezelfde orde als het eten van

vis met het verkeerde mes. In beide gevallen gaat de schuldige van schaamte haast onder de tafel. Terecht, ze hebben beide dezelfde symptomatische betekenis, ze zijn beide het sjibbolet, dat terughoudt van of toelaat tot de Jordaan, waarachter de 'beschaafden' verblijven. Daarom vraagt men met gerustheid 'wat is draadnagel in het Engels?' Maar voor geen goud 'hoe spreekt men Kew-Gardens uit?' Over draadnagels wordt noch thuis bij Nursie, noch bij de Reverend So-or-So, noch op het tennisveld gesproken. De talenkennis van de beschaafde behoeft niet verder te gaan dan het ritueel van de Religion de la Fortune — ze mag nauwelijks verder gaan, of hij ware 'cuisse' dan wel 'intellectueel'. Daarom geldt het ook volstrekt niet: hoe meer talen, hoe meer beschaving en ontwikkeling. Integendeel, de kennis van bijvoorbeeld Spaans, Noors of Russisch maken bijna verdacht. Ze wijzen op de broodwinning, die heer zou wel eens... reiziger in vijgen, hout of ansjovis kunnen zijn. Italiaans echter is de taal van hem, die zich voor kunst interesseert en Dante leest, twee fraaie en nog niet geheel ge vulgariseerde distinctieven!

Tot de op dit gebied gangbare vanzelfsprekendheden behoort ook dit, dat men altijd aan een boek in het 'oorspronkelijke' veel meer heeft dan aan een vertaling, zodat dus de talenkennis van de beschaafde zijn geestelijke ondergrond niet missen zou. In het bijzonder wat het Grieks betreft, drukt men zich al heel kras uit, en heet het, dat 'een regel Homerus meer waard is dan de allerbeste vertaling'. De huidige hete strijd voor het behoud van het Grieks is op dit axioma gebaseerd. In een volgend hoofdstuk zal de houdbaarheid van die uitspraak worden onderzocht, voorlopig alleen de oprechtheid. Meent men dit werkelijk of speelt ook hier de kastedrift zijn zinsverbijsterende en oordeelbedervende rol?

Haal een uitspraak van Plato aan, en de 'klassiek-gevormde' zet ogen als tafelborden en vraagt u met zoetsappige minachting waar ge Grieks hebt geleerd. Erken dat gij het citaat aan een vertaling van Schleiermacher ontleende, en tien tegen een dat hij u onthaalt op de ribambelle over de onmisbaarheid van het 'oorspronkelijke' en over de onmogelijkheid, om Plato uit een vertaling te beoordelen. Vijf minuten later keu-

velt de man gezellig met u over Tolstoj en Ibsen en bemerkt dan niet eens dat hij over vertalingen spreekt. Het *argument* vervalt automatisch, zodra het kennen der 'oorspronkelijke taal' geen kastedistinctief meer is, zodra de *beweegredenen*, de kastedrift, zich dus niet langer laat gelden. En dan blijkt tegelijk, wat prullige vertalingen die kieskeurige mensen slikken voor zoete koek, en wat ze ten beste geven in hun eigen taal.

Alles draait om 'de' Drie (moderne) en 'de' Twee (klassieke) talen en te hartstochtelijker verdedigt men de Twee — inderdaad een der laatste kastebolwerken — nu de Drie gemeengoed zijn geworden.

Hoe zeer dit alles waar is, blijkt uit de neiging, om in gesprekken over boeken in talen die niemand kent, toch altijd te doen uitkomen dat men die boeken *niet* in het Hollands heeft gelezen: *Résurrection*, *Klein Eyolff*, *Gespenster*, *Les Pères et les Fils*. Dan is het goed. Zonder hinder debiteert elke 'intellectueel' eens in zijn leven zijn diepzinnigheidje over de *Don Quichotte* en niemand tikt hem op de vingers, omdat hij geen Spaans verstaat, als hij dan tenminste maar uit een Franse vertaling (die hij niet controleren kan) citeert, maar laat een gevoelig man over *De Storm* praten en het hele snobbendom steekt de tong tegen hem uit. Wat zou nu iemand, die geen Engels kent, van Shakespeare kunnen begrijpen?

Maar het duidelijkst blijkt, wat er op de bodem ligt van al die bekommering om onze beschaving, in de plaats die het Hebreeuws in de waardering der beschaafden heeft. Of is Hebreeuws soms geen klassieke taal? Of wortelt de 'cultuur' van het calvinistische Holland soms niet dieper in de Bijbel dan in Homerus? Zou dus de kennis van het Hebreeuws niet van hoger waarde zijn en noodzakelijker ook, dan die van het Grieks? Als inderdaad, zoals de kampioenen voor het Grieks staande houden, 'een regel Homerus meer waard is dan de allerbeste vertaling', wat een heel andere *Matthaeus-Passion* hadden we dan nog gekregen, wanneer Bach zich niet had moeten behelpen met Luthers vertaling. En een hoeveel overtuigender martelaarschap! Want alle christenen van alle eeuwen hebben zich maar met vertalingen moeten behelpen,

en wat voor vertalingen! Kan men dan aan zulk christendom eigenlijk wel een hogere waarde toekennen dan aan het inzicht van degenen die in Plato alleen door Schleiermacher werden ingewijd en niet door de anonymus van het gymnasium? En is dan niet het Hebreeuws minstens even onmisbaar als het Grieks? Toch leert alleen de theoloog, d. w. z. de vakman, Hebreeuws. Wat schuilt hieronder? Dit: het Hebreeuws is de taal van de jood, en wat erger is, in het algemeen van de arme jood. Want alleen de arme jood wordt 'vroom' opgevoed en gaat tot zijn 'Bar-mitswo' bij de Rebbe op school, en leert daar, van menig nederig provinciaal Rebbetje, nog niet eens zo heel weinig Hebreeuws, dat hij in zijn dagelijkse gebeden en in de Synagoge voortdurend herhaalt, zodat heel veel schamele joodjes redelijk wel Tora en Talmoad lezen... zonder dat iemand hun dat aanrekenet als een factor van beschaving en ontwikkeling. De deftige jood kent geen Hebreeuws, hij is 'liberaal' opgevoed, hij is niet naar de Rebbeschool geweest (de allerlaatste tijd komt daar, in de algemene opleving der nationalistische exaltatie, enige verandering in) en was hij het wel, en kende hij Hebreeuws, hij zou het nog verbergen, want de kennis van Hebreeuws wijst op burgerlijk joodse afkomst voor elk die geen theoloog is. Nooit kon dus Hebreeuws op één rang komen met Grieks en Latijn, nooit kon de kennis ervan een kastedistinctief worden, een voorrecht der deftigen, daar het zich van meet af met het schamelste deel van het verachte jodendom associeerde. En niemand houdt staande dat een regel Hebreeuws meer waard is dan de beste vertaling van het Oude Testament! En geen 'man-van-smaak' smukt zijn onnozele verhandelingetjes op met 'onvertaalbare' Hebreeuwse woorden. Is er dan ook iets indrukwekkends of deftigs aan de lettertekens, die het 'koosjer' vormen op het raam van het joodse eethuisje? Hoe imponerend daarentegen het Griekse woord en het Latijnse citaat, waar de man-van-smaak der vorige generatie geen pagina buiten kon, en die meestal even veel om het lijf hadden als zijn Hollands. Hoe komt hier dan weer als overal als een andere aap uit weer een andere mouw, onder al deze schijnbaar wetenschappelijke en onpartijdige bekommelingen, de Kaste-

drift, de altijd werkzame, nimmer beledene Levensdrift voor de dag! Met het nauwelijks werkzame, immer beledene nationalisme tezamen geeft hij het aanzijn aan werelden van leugen, misleiding, begripsverduistering, 'onstoffelijk gezichtsbedrog'. En dit alles laat zich zo voortdurend gelden in de problemen van de taal, dat deze uiteenzetting vooraf moest gaan.

Onmiskienbaar is het verband tussen taal en collectiviteit. Zonder de collectiviteit is taal ondenkbaar, zonder taal de collectiviteit. Hier blijkt nu nog eens het absurde der Natuurmens-hypothese, volgens welke de gemeenschappen zouden zijn ontstaan door de wil en het inzicht van individuen. Bij de reeds eerder genoemde bezwaren voegt zich nog dit, dat die individuen zelfs geen taal hebben gehad, om zich over het wenselijke der gemeenschapsvormen te verstaan. Een collectief-organisme met een collectief-taal blijkt ook in dit licht het enige aannemelijke. Alles wat gezegd is over de onveranderlijkheid van dat primitieve collectief-organisme, zal houdbaar blijken voor de primitieve collectief-taal.

Wie echter uitgaat van het individu, zal moeten uitgaan van een individuele taal.

In zijn *Prinzipien der Sprachgeschichte* wordt het taalprobleem dan ook inderdaad door H. Paul, een der hedendaagse taalautoriteiten, aldus opgevat. Eveneens door Wundt, Müller, Sütterlin e.a., ofschoon het meestal meer als een 'vanzelfsprekendheid' is verondersteld. Dit ganse complex van oertaal-hypothesen maakt al een bijzonder onbetrouwbare indruk, daar er van een centrale beschouwingskern nergens iets blijkt, en al het geredeneer over 'Pa-Pa-taal' en 'Wau-Wau-taal', over 'Laut-Symbolik' en wat dies meer zij, staat eigenlijk op het peil der kinderlijke verzinsels. Niet alleen is het begrip er vreemd aan, maar ze druisen in tegen het begrip.

Hoe toch wordt van zulk een individuele taal het ontstaan gedacht?

De 'primitieve mens', de 'sprachloser Mensch' bevindt zich in een heftige gemoedsbeweging door de aanblik van het

gevaar, dan wel door lust en onlust, vrees, liefde, vertwijfeling. Eigenaardig is dit, dat de vraag, of hij op dat tijdstip al dan niet volwassen is, steeds in het midden wordt gelaten. Wel echter stoot men overal op de vergelijking tussen de 'Oermens' en het (hedendaagse) kind, vergelijking waarvoor geen enkele grond bestaat, die men hoogstens als metafoor ('de kindsheid van het mensdom') eens gebruiken kan, en waarbij het feit dat die oermens ook een 'oerkind' geweest is en dus als volwassene reeds een aan de onze overeenkomstige ontwikkelingsgang achter de rug heeft, eenvoudig wordt genegeerd.

Het de eerste keer door gevaar of vreugd, in lust of onlust voortgebracht geluid wordt dan, naar het heet, onthouden, herhaald, een volgend maal weer voortgebracht en hecht zich tenslotte als 'naam' aan ding, gevoel, omstandigheid. De 'individuele taal' is ontstaan en deze wordt tot familie-taal.

Tegen deze voorstellingswijze valt al dadelijk dit in te brengen:

Vraag een mens die een tijger heeft ontmoet, of die zijn kleren in brand zag staan, of die zijn doodgewaand kind zag reddenden, welke woorden of geluiden hij bij die gelegenheid heeft uitgestoten. Hij herinnert er zich niets meer van. Elk kan dat bij zich zelf nagaan. Maar wel treedt onmiddellijk die andere werking op, die ik in het vorige hoofdstuk uit het 'fundamenteel begripstekort' verklaarde, dat zich met het ondervondene allerlei bijkomstigheden op de bizarste wijze associëren. De man die een vogel hoorde schreeuwen, toen hij de tijger zag, zal zich niet herinneren, welke kreet hij zelf slaakte, en die kreet dus niet kunnen reproduceren, maar hoort hij naderhand die vogel weer schreeuwen, dan denkt hij aan de tijger, en er bestaat alle kans dat in zijn 'individuele taal' de tijger een naam krijgt, aan de schreeuw van de vogel ontleend. Maar een ander ziet ook een tijger en hoort gelijktijdig de regen ruisen, in hem associeert zich de aanblik van de tijger met het gerucht van de regen en in zijn 'individuele taal' ontstaat voor 'tijger' een gans andere naam. Dat zulke individuele talen elkaar nooit kunnen raken en dat er dus nooit uit hun samensmelting een gemeenschapstaal kan ontstaan, is wel duidelijk. Maar hierover later meer.

Over de 'bizarre associatie' is al terloops gesproken. Zij voorziet hoeden van gezichten en jassen van lichamen, zij geeft de dingen een betekenis, welke ze niet hebben en werkt aldus evenzeer bevorderlijk op de 'inspiratie' als vertroebelend op het oordeel. Een paar voorbeelden uit mijn persoonlijke ervaring. Nooit zal ik de kathedraal en de markt te Chartres in junizon kunnen beschrijven, of ik zal een bepaalde sonate van Mozart moeten neurien, die ik in die dagen tot 'lijfdeuntje' had. Dan zal er een gordijn opengaan, waaruit markt en kathedraal in scherpe duidelijkheid te voorschijn treden, ik voel de zon, ik heb de markt om mij heen, ik ruik de muurbloemen, en het warme gras in Chenonceau. Voor anderen drukt Beethovens 'Frühlingssonate' vreugde uit, voor mij enkel weemoed, zij associeerde zich onverbrekkelijk met de weemoed die toen in mijn leven was. Een vulgaire 'step' heeft voor mij de verhevenheid van een ruisend beukenbos in de late avond, daar hij die avond door mijn hoofd zong en sinds kan ik hem met de beste wil niet vulgair meer horen.

Mijn jeugdherinneringen, de onuitputtelijke bron van mijn ontroeringen, zijn in synagogedeunen als geconserveerd. Dit alles heeft zijn eigen betekenis en ook zijn eigen waarde, maar moet van het oordeel onderscheiden worden, gescheiden worden, zal het oordeel met recht een oordeel mogen heten. Het behoort tot het ononderscheidene subjectieve, terwijl 'oordeel' de uitspraak van het (zich zelf) onderscheidende subjectieve behoort te zijn. Hier is derhalve geen verschil van 'subjectief' en 'objectief', maar van niet en wel onderscheidend subjectief. Schiller inspireerde zich op rotte appels, Verlaine op draaiorgels tot superieure verzen, maar het zal de een niet ingevallen zijn, een rotte appel als appel superieur, noch de ander, een draaiorgeldeun als muziek superieur te noemen. En het zou de moeite waard zijn, eens na te gaan, welke bizarre associaties zich dagelijks voltrekken, in de bioscoop, tussen het aanschouwde drama of natuurtafereel en de begeleidende muziek. Ook deze dingen kunnen hun *eigen* bijzondere waarde hebben, doch alweer: niet voor het oordeel. Ze zijn niet waardevol, maar ze zijn wel redeloos.

Welke betekenis de 'bizarre associatie' heeft voor het toeken-

nen der zogcheten 'gevoelswaarde' aan de woorden in het huidige taalgebruik, zal nader blijken. Denken we maar vast aan 'inboorling', welks klank zich zodanig associeerde met warm, naakt, bruin, palmenwoud, zonder inmiddels van dat alles iets te betekenen, dat het tot uitgebreider gebruik volkomen ongeschikt geworden is. Zo 'ruikt' 'hors d'oeuvres' te sterk naar sardientjes en Russische eieren, om het ergens anders te kunnen heenbrengen, van 'Mokka', dat een plaatsnaam is, slaat u de koffiegeur tegen, uit 'sinister' dat 'links' beduidt, stijgt een onheilspellende dreiging op.

Daar nu dit 'begripstekort', dit onvermogen om te (onder)scheiden, deze neiging, om het incidenteel tezamen zich bevindende als het essentieel tezamen behorende op te vatten, onmiddellijk voortvloeit uit de strijd tussen Levensdrift en Rede — zo is het ook niet uit de menselijke geest en niet uit de vorming der talen weg te denken, zo heeft het derhalve steeds een en steeds dezelfde rol gespeeld.

En nooit en nergens wordt er rekening mee gehouden! In alles wat Paul en anderen over 'Urschöpfung' ten beste geven, wordt het genegeerd. En toch maakt het de 'Lautsymbolik'-hypothesen en al het geredeneer over 'mystische' samenhang tussen woord en gevoel tot bakerpraatjes.

Zo nu het ontstaan van individuele talen op zich zelf al een denkbareheid ware, dan zou de bizarre associatie daarin van meet af aan zulk een machtige rol vervullen, dat de versmelting tot gemeenschapstaal ondenkbaar werd. Doch zelfs voor hen, die daarmee geen rekening houden, is die versmelting moeilijk te verklaren. Ze wordt dan ook niet verklaard. Met een 'aber durch Wiederholung und durch das Zusammentreffen' maken de geleerden zich er af.

In het algemeen krijgt men wel heel sterk de indruk, alsof die Oermens (van wie we niets weten, tenzij we hem dan als mens in onze zelfkennis begrijpen) altijd maar weer aan de haren erbij wordt gesleept om op het altaar der wetenschappelijke volledigheid te worden geofferd. De wetenschap behoort namelijk alles te verklaren en de oermens heeft een brede rug.

De hypothese van de individuele oertaal verkeert, gelijk gezegd, in noodzakelijke samenhang met die omtrent het oerindi-

vidu. De ene dwaling brengt de andere mee. Het oerindividu verscheen als de personificatie van de Ik-drift, de Levensdrift, de vijand der Rede in de menselijke geest. De dwaling werkt door en vertroebelt, met de inzichten omtrent de Staat, de inzichten omtrent de Taal. Overal triomfeert de Levensdrift.

Doch niet slechts met de inspraken der Rede, ook met de uitkomsten der vergelijkende taalwetenschap is de hypothese van een individuele oertaal in strijd. Reeds Bopp en Grimm hebben op de verbazingwekkende overeenkomst der taalprocessen gewezen. De heerschappij der Eenvormigheid, eerder aangetoond als levensnoodzaak, laat zich hier als overal gelden. Wat Darwin zo trof in het 'stoffelijk' leven en Wundt niet minder in het 'geestelijk' leven, maakte op Darwins de filologie beoefenende tijdgenoten eveneens zulk een diepe indruk, dat ze de taalverschijnselen onder de natuurwetten hebben gerangschikt.¹

Voor de hypothese der individuele oertaal is dit evenzeer vernietigend als het karakter der hedendaagse Kudde voor de hypothese van het oerindividu.

1. Ook Darwin zelf heeft zich over het vraagstuk der talen-vorming in die zin uitgesproken en de 'volmaaktheid' van sommige primitieve talen, door zijn tijdgenoten aan 'goddelijke inwerking' of wel aan primitieve menselijke schoonheidszin toegeschreven, met de 'schoonheid' en 'volmaaktheid' van natuurvormen op een lijn gesteld:

'The formations of different languages and of distinct species, and the proofs that both have been developed through a gradual process, are curiously parallel.' (*The Descent of Man*, pag. 138).

'With respect to perfection, the following illustration will best show how easily we may err: A crinoid sometimes consists of no less than 150.000 pieces of shell, all arranged with perfect symmetry in radiating lines.' (*The Descent of Man*, pag. 139).

Dit is welbeschouwd hetzelfde onderscheid als dat hetwelk ik maakte tussen collectief vernuft en individueel intellect, tussen de schoonheid van het kunstwerk en de schoonheid van de bloem, tussen de componist en de nachtegaal.

Buiten menselijke wil, buiten individueel begrip om, zouden zich dan, gelijk 'natuurwetten', de processen der taalontwikkeling voltrokken hebben.

Is dit ooit zo geweest? Het laat zich moeilijk vaststellen. Zo goed als van mensenrassen spreekt men ook wel van taalrassen, men onderscheidt er dan in hoofdzaak drie en wel: isolerende, agglutinerende en flecterende. De talen van het eerste ras bestaan uitsluitend uit eenlettergrepige woorden en heten daarom ook monosyllabische; de waarde van elk woord wordt bepaald door zijn plaats in de volzin, zoals de waarde van elk cijfer door zijn plaats in een getal — bij die van het tweede ras nemen de woorden voor- en achtervoegsels aan, zonder daarmee te vergroeiën — bij die van het derde, waartoe de Indo-Germaanse taalfamilie behoort, vergroeien woord en toevoegsels volkomen.

Of deze indeling gegrond is, vermag ik niet te beoordelen. Slechts herinner ik aan het woord van Finot: Zoveel antropologische systemen, zoveel verschillende indelingen.

Doch hoe dit zij, één ding is duidelijk. Noch de mensenras-verevening en mensenrasvermenging, noch de taalrasverevening en taalrasvermenging kunnen ooit hun eigen beloop hebben gehad. Van meet af aan moeten nationalisme, aristocratie, klerikalisme, hetzij afzonderlijk, hetzij in vereniging, regelend, storend opgetreden zijn. Want het collectief bestaan ligt in het collectief distinctief ('er is geen ander zijn dan anders-zijn'). Zoals Nietzsche het uitdrukt: 'Leben könnte kein Volk, daß nicht erst schätzte, will es sich aber erhalten, so darf es nicht schätzen, wie der Nachbar schätzt.' Het noodwendige en noodwendig-redeloze beide der collectieve distinctieven, ligt hierin uitgedrukt.

En welk een kostbaar distinctief is de Taal, in de dubbele functie van grensbepaling en bindmiddel. Zonder taal immers geen . . . Sjabbolet!

Nog immer gaat de wens naar eigen collectief bestaan dan ook natuurlijkerwijs vergezeld van de wens naar een eigen taal. Nationalisme en provincialisme niet alleen, maar ook collectivisme op alle mogelijke andere grondslag, trachten zich zonder uitzondering uit te drukken in een eigen taal. De Taal is gans het Volk!

In *Joan en Peter* vertelt Wells hoe het Engelse vliegenierskorps (Royal Flying Corps) bij gebrek aan een door traditie gevormd 'slang' zoals de 'public schools' en de oudere militaire korpsen bezitten en als kostbaar distinctie-middel in stand houden, zich een eigen taal creëert. En wat voor een taal!

'...an atrocious slang of facetious misnomers: everything one did was a "stunt", everything one used was a "gadget", the machines were "buses", and "camels" and "pups"...

Elders lezen we hoe de nieuweling die de gewijde bodem van een aristocratische 'public school' betreedt, onmiddellijk in de geheimen der taal wordt ingewijd: we call a tub a tosh. We call an easy-chair a frowst. To kick heet: to turf. Een blauw jasje: bluer; football: footer. Verder: brekker (breakfast), ducker, poster enz. Maar tot de jongen die 'beefy' en 'crikey' zegt, heet het: 'You smell of a private school' en van de ander, die 'esteemable' en 'connoysure' uitspreekt: 'he is a bounder.' Waarom? Wie zal het zeggen? 'Ik *ken* het niet helpen', tekent de plebejer, 'ik *herkon* hem niet', zegt elke aristocraat, met en benevens 'tegenswoordig', 'georven' en 'begraffenis'. 'Booien' en 'stiegebugel' is aristocratischer dan 'dienstboden' en 'stijgebugel'.

Dat groepstalen op aristocratische grondslag nimmer 'taalzuiverheid', logica en analogie tot basis kunnen hebben, wordt reeds uit de weerzin van de aristocraat jegens de 'cuisse' en de intellectueel voldoende verklaard. Dat 'booien' voor gedistingeerder doorgaat dan 'dienstboden' beduidt eigenlijk: wij hielden reeds dienstboden, toen iedereen nog booien schreef. Van die aard is eveneens de neiging, namen van villa's en landhuizen in verouderde spelling te schrijven: dit bezit was reeds in onze familie, toen men nog 'Jagt' spelde en 'Son'. De meesten volgen hierin echter maar domweg na.

Zo zal het al of niet opnemen in een aristocratische groeps-taal voor elk woord wel zijn eigen, met kastedistinctieven samenhangende reden hebben, doch daarbij werken zo veel factoren mee, dat dit niet steeds vast te stellen is.

In de dagbladen verschijnen zo nu en danannoncen en berichten, die er met hun oa's en ea's en andere vreemde lettervoegingen en streepjes en accenten machtig uitheems uitzien en

die Gronings, Zeeuws of Limburgs moeten voorstellen. Ook vindt men daarin allerlei van het officiële Nederlands afwijken-de woorden opgenomen. Hier ziet men nu in volle duidelijkheid de neiging, om geringe accent- en uitspraakverschillen te exalteren en in de geschreven, de officiële taal te consolideren. Ging men de taal van elke streek, van elk dorp, van elk individu op die wijze neerschrijven, ja zelfs het 'zuiverste' Hollands, dan zou men zeker tot dezelfde streepjes, accenten, lettercombinaties zijn toevlucht moeten nemen, niet alleen, omdat de letters van het alfabet volkomen ontoereikend zijn voor menigten uitspraak-nuancen, maar ook omdat we nooit zeggen wat er staat. Voor enige jaren verscheen ergens een vermakelijke fonetische weergave van de taal der beschaafden, die er al heel pot-sierlijk uitzag, doch inderdaad, zo en niet anders spreken we. De geschreven woorden zijn slechts benaderingen van hetgeen men wezenlijk zegt. Maar meer is dan ook niet nodig, en men doet het er mee. De oo in rood klinkt anders dan die in boor, de ee in been anders dan in beer, de o in bok anders dan in brok, maar aan de overeenkomstige schrijfwijze stoot zich geen mens. Slechts het verlangen, 'eigen bestaan' uit te drukken in 'eigen taal', brengt tot het exalteren, soms zelfs fingeren, van de verschillen met een andere taal.

Waar dit nu al plaats grijpt bij een weliswaar sentimenteel en gemaniëreerd, maar toch altijd tam en gematigd provincialisme, kan men wel nagaan, hoe het toegaat, als het militant nationalisme begint op te treden of overheersend is.

De taal is het collectief-distinctief bij uitnemendheid. Door de taal te *forceren* versterkt men de grenzen, en inderdaad heeft dit forceren van de taal in dienst van het nationalisme altijd plaats gehad. Evenmin nu als 'recht' in aanmerking komt bij imperialistische politiek, evenmin als de schoonheidszin een rol speelt bij de 'liefde tot de vaderlandse kleuren', evenmin kent het nationalistisch purisme logische en etymologische bekommeringen.

Als aardig en sprekend voorbeeld is hier te vermelden, wat Sütterlin vertelt over de strijd in Duitsland voor de h in Rhein, Rhodes enz. en voor het zogeheten gotische letterschrift. Hier streed natuurlijk nationalistisch aristocratische vooraan voor

het behoud van het een en van het ander. En noch het een noch het ander is specifiek Duits! Want wat de lettersoort betreft, is de zogenaamde Latijnse letter in oude handschriften, Duitse zo goed als andere, (ook in het Hildebrandslied) de algemeen gebruikelijke, die langzamerhand en overal, dus in Italië en Frankrijk zo goed als in Duitsland door de zogenaamde gotische vervangen werd. Gedurende de Renaissance keerden Italië en Frankrijk weer tot de Latijnse letter terug, de gotische bleef in Duitsland, trouwens ook in Denemarken, behouden, doch heeft geenszins van huis uit een Duits karakter. Meent men nu, dat Bismarck, de vurige strijder voor het 'Eckschrift', dit wist, of weten wilde? Geenszins. Noch zijn geestverwanten en bewonderaars. Het 'Eckschrift' was Duits, was 'dierbaar', was 'het schrift der vaders' en diende behouden. Ook in Denemarken drukten de conservatieve bladen met gotische, de democratische met Latijnse karakters.

Nog dwazer staat het met de h. 'Weil die viel bewunderten Griechen jedem anlautenden R ein h-Zeichen anfügten, glaubte man die Wörter zu adeln, wenn man ähnlich, vor allem in Fremdwörtern, anlautendes Rh setzte. (Rhömer, Rheims, Rhätier). Der gute Deutsche "Vater Rhein" schleppt dieses h ja noch heute mit sich herum, ebenso der Eigenname Rhode, dem man deshalb seine eigentliche Bedeutung, seine Röte gar nicht mehr ansieht.'

En aldus staat het volgens dezelfde auteur met nog andere vormen en woorden, voor de 'echt Duitse' schrijfwijze waarvan de nationalistenvuur en vlam zijn. Van die aard is trouwens alle nationalistisch purisme. De Franse royalisten noemen zich 'Camelots du Roy' met een y, niet omdat ze de schrijfwijze etymologisch de voorkeur geven, maar omdat 'le Roy' en niet 'le Roi' zich associeert met hun absolutistisch ideaal.

Hoe meer nu de taal gaat dienen als collectief distinctief, d.w.z. hoe meer het nationalisme als 'ideaal' opgeld moet doen, hoe meer derhalve het proces der taalontwikkeling, taalverevening en taalvermenging van zijn eigen terrein afgedrongen wordt. Het is bekend dat men in vroeger eeuwen uit de taal der schrijvers en dichters lichter kon opmaken, waar zij geboren waren, dan nu — de fictie der 'Taal-eenheid' was toen

nog niet geforceerd als collectief distinctief. Doch langzamerhand begon het taalgebruik een politieke betekenis te krijgen, werden landsgebiedgrenzen en taalgebiedgrenzen kunstmatig en soms gewelddadig gelijkgemaakt, werd tegelijk het taalgebruik de uitdrukking van allerlei gezindheden, werd het Sjobbolet. Zoals het afleggen van de pruik iemand tot revolutionair stempelde — en aan het hof van Alexander 1 zelfs het dragen van een bril, en de vegetarische leefwijze in het land en de tijd van Byron en Shelley — zo duidde het al of niet gebruiken van bepaalde woorden of schrijfwijzen op bepaalde politieke gezindheden zonder dat de met het wezen der taal samenhangende eisen en bekommelingen daarbij een rol speelden. Aldus zijn we aan onze Moedertaal gekomen. En dezelfde vaderlandse en vaderlandslievende professoren, die ons met naam en toenaam de 'kloeke mannen' noemen, die 'onze taal' hebben helpen maken, zien in hun argeloosheid over het hoofd, dat 'onze taal' ook inderdaad... maakwerk is, zo goed als het 'slang' van het 'Royal Flying Corps'.

Nationalisme, provincialisme, aristocratisme, klerikalisme hebben hiertoe het hunne bijgedragen.

'Le français, langue du domaine royal, s'étendit avec lui et suivit le progrès de la monarchie capétienne: dès la fin du XII^e siècle, les beaux seigneurs de France se moquaient de l'accent picard de Conon de Béthune. Les dialectes frères du français furent peu à peu délaissés et, ne servant plus à la littérature, descendirent au rang de patois...'

'La terrible croisade des Albigeois fut un grand événement littéraire autant que politique et religieux.'

Zo vertoont altijd en overal de historie voorbeelden van kunstmatige of gewelddadige taalverbreiding, die dan aanleiding wordt tot blijvende kunstmatige taalvermenging. Die opgedrongen taal wordt echter niet zozeer een landstaal, maar voor alles een kastetaal, de taal der triomferende aristocraten, en ze wordt naar gelang de verhouding met de overwonnenen, overgenomen of afgewezen door de aristocraten in de overwonnen streek. Altijd immers en ook hier gaat nationalisme met aristocratisme samen, van ouds is de aristocraat de bezitter en de verdediger van het land.

Maar daarnaast vervult het aristocratisme in de vorming der talen nog een andere, nog een eigen taak. Ten eerste treedt het schiftend en rangschikkend op, door het verwerpen van 'platte' en het in ere stellen van 'beschaafde' woorden. Deze onderscheiding, het zal nader worden aangetoond, is volkomen fictief, doch ontleent een schijn van wezenlijkheid aan altijd hetzelfde begripstekort: de neiging tot bizarre associatie. De distinctieven van de aanzienlijke wortelen in het bezit en vooral in de lediggang die ermee samenhangt, het leven van boer en werkmán doet hem aan als plat en lelijk. Deze gevoelens breiden zich uit over de door boer en handwerksman gesproken taal. Woorden die door geleerden uit het Latijn in de taal zijn gebracht en oudtijds plat waren, stegen, andere, door matrozen uit het Engels meegebracht en wellicht ginds beschaafd, daalden in aanzien. Wanneer twee woorden hetzelfde uitdrukken, is het absurd, het ene 'plat' en het andere 'beschaafd' te noemen, de onderscheidingen-zelf in plat en beschaafd hebben alle zin, maar ze kunnen nooit op woorden toepasselijk zijn. Sütterlin noemt een aantal woorden, die uitsluitend daarom plat gingen heten, omdat ze door boeren en handwerkslieden werden gebruikt, zo 'hocken' en 'Nest'. Op die woorden zelf valt niets te zeggen, op geen enkel woord trouwens.

Nog verder reikte de inwerking van het aristocratisme. Kwam een streek of stad tot bloei, dan steeg het daar gesproken dialect tot aanzien en tot algemeenheid, zo bijvoorbeeld het Vlaams. Het gebruiken van Vlaamse woorden, het zogeheten 'vlaemen' gold tot ver in Duitsland als een teken van beschaving, toen Gent en Brugge en Brussel grote, rijke, machtige steden waren. Later herhaalde zich hetzelfde ten opzichte van het Hollands. Aan de macht en de bloei van Amsterdam danken we het, dat niet bijv. het Fries, doch het Hollands de basis werd voor onze 'dierbare Moedertaal'. Uit overeenkomstige bron is de voorkeur voor Keuls en Weens.

De 'struggle' die Darwin beschrijft als 'constantly going on' tussen woorden en uitdrukkingen, is dus nooit en nergens op eigen terrein uitgestreden, allerlei elementen, volkomen vreemd aan taaleisen en taalwetten, nationale, provinciale, stedelijke ijdelheid hebben zich voortdurend laten gelden.

Vondel eerde en verbreidde de taal van 'zijn' Amsterdam, en dit was ook vóór hem en na hem schering en inslag. Dat in bepaalde steden en streken een Hof, een grote kanselarij, een Hogeschool gevestigd werd, heeft het dialect van die steden en streken een part in de vorming van de algemene taal toebedeeld, waarvan de dialecten van arme streken en onaanzienlijke steden uitgesloten bleven. Hoe weinig raakt dit alles het wezen van taal en cultuur, hoe weinig heeft dit alles met taalrasvermenging en taalrasverevening uit te staan! Een oorlog tussen twee landen met verwante talen was en is voldoende, om reeds lang ingeburgerde woorden te doen uitstoten —, we hebben zelf Petersburg eerst in Petrograd en daarna in Leningrad en de Engelse Battenbergs in Mountbattens zien veranderen. Volgens dit recept fabriceren de meergenoemde 'kloeke mannen' wat later als 'heilig pand' tegen de 'overweldiger' verdedigd moet worden, als rechtvaardiging dienen moet voor wreedheid, geweld, en het uitleven van de laagste hartstochten.

Terwijl dus de algemene, in de algemene eigenschappen van de menselijke geest wortelende taalprocessen, waarvan Darwin gewaagde als van Natuurwetten en waarvan reeds Herder het bovenpersoonlijk en zeker buiten-nationaal karakter heeft ingezien, min of meer ongestoord, want immers buiten bereik van menselijke inmenging, hun voortgang hadden, bleef de werkzaamheid van de rangschikking en plaatsbepaling, de toelating en uitwerping, het vaststellen der schrijfwijze van woorden en zegswijzen, overgelaten aan enkelen — de massa was en is er toetaal onverschillig voor — die zich daarbij, behalve door allerehande ficties, door kastedrift en groepsdrift op andere basis lieten leiden. Dit is trouwens nimmer ontkend, en men kan deze dingen beschreven vinden in elke ontwikkelingshistorie van elke taal, die echter daarnaast ijverig aanspoort tot liefde voor die taal!

Hierbij sluit zich noodzakelijkerwijs het klerikalisme aan. De taal van de overwinnaar is de taal van zijn aristocratie, is de taal van zijn kerk. Als voorbeelden van klerikalistische inmenging in het taalgebruik is de werkzaamheid der bijbelvertalers, dus in de eerste plaats die van Luther te noemen. Uit de bonte veelheid der toenmalige dialecten koos Luther elk

woord voor zijn bijbelvertaling met politiek-klerikale oogmerken, en daardoor wist hij, waar de stemming wankel was, de in hun collectieve ijdelheid gevleide bevolking, min of meer voor zich te winnen. En het is dan ook herhaaldelijk opgemerkt, dat het vasthouden in roomse streken aan eigen dialect, samenhang met een afkeer tegen het Hoogduits, waarvan immers de Aarts-ketter de vader heet te zijn.

‘Mit Scharfblick hat Luther den richtigen Weg erkannt: Er vermied selbst alle groben Eigenheiten seiner engeren Heimat und kam der Sitte der kaiserlichen und der damit sprachlich zusammenhängenden kursächsischen Kanzlei, aber auch den Eigentümlichkeiten seiner näheren Nachbarn im Westen und Osten entgegen.’

Wanneer in die dagen de politieke constellatie anders was geweest, hadden Goethe en Kant een ander Duits geschreven!

Ditzelfde verschijnsel wordt trouwens heden ten dage nog geconstateerd ten opzichte van een bepaalde groep Vlaamse schrijvers, rondom Guido Gezelle als middenpunt. Zij willen geen ‘Franskiljons’ zijn, ze weren het Frans, maar verzetten zich toch ook tegen een al te innige verbroedering met het protestantse Noorden door het in ere herstellen van woorden, die op het punt stonden in onbruik te raken of het al waren en waarmee ze zich, tussen Frans en Hollands, een eigen karakter pogen te geven. Ook hier dus forceren der taalprocessen met aan het wezen van de taal vreemde bijoogmerken. Van die aard is ook het gemaniëreed gebruik van bijna vergeten dialectwoorden, waarmee zich het huidig provincialisme nog immer vermaakt.

De Hollandse bijbelvertaling heeft in de vorming van het Hollands een met die van Luthers bijbel te vergelijken rol gespeeld. Ze is, onder allerlei politieke en klerikale strubbelingen, verricht door predikanten en professoren, waarvan er geen als literator naam heeft gemaakt. Doch dit laatste doet er eigenlijk weinig toe. Te allen tijde waren en zijn de letterkundigen net zo goed als, soms meer nog dan de anderen, in de met Taal samenhangende ficties bevangen. Een der grootste moeilijkheden, aan het werk der bijbelvertaling verbonden, was het verzet van de godvrezende massa tegen al te ingrijpende veranderingen in

hun bijbel. Dat deze in dat geval alleen konden strekken om de zin van Gods Woord klaarder te maken, telde niet mee. Men begeerde niet het geloof gelijk dat de Ouden door God was gegeven, maar gelijk men het van de dominee had geleerd, ongeacht of het zin of onzin bevatte. Men kwam op voor zijn Kerk, men kwam niet om 'waar', maar om 'gelijk'. Precies van die aard is immers de liefde der Duitse nationalisten voor de Griekse h en voor het met de eisen der boekdruktechniek samenhangende 'Eckschrift'. Hoe lang wordt er al geprotesteerd tegen die kemel, die door het naalddoog kruipt, en die eigenlijk, naar men zegt, een kabel zou moeten zijn,¹ doch wat doet het er toe? Wij houden *onze* kemel, want het is *onze* kemel. En onze kemel is ons heilig, is ons dierbaar, ook al blijkt zijn 'bakermat' de onkunde van de vertaler. De bijbelvertalende theologen hebben met deze Laps-geest wel degelijk rekening gehouden —, wisten ze trouwens ooit voor enige leer of theorie een afdoender vonnis dan 'gevaarlijke nieuwigheid'? Men moet zich eens afvragen, wanneer in deze warwinkel van om de voorrang strijdende hartstochten, van eerezucht en rechthebberij ten langen leste de eisen der taal zelf aan de beurt zijn gekomen!

Zo arbeide dan immer en ook hier nationalisme (want laat ons niet vergeten, dat dit een Nationale Synode was) met aristocratie en klerikalisme aan de opbouw van de Moedertaal. Maar ook het klerikalisme had daarnaast nog een eigen taak te vervullen. Het heeft namelijk in hoge mate remmend gewerkt op de ontwikkeling van de vergelijkende taalwetenschap. Tot ver in de achttiende eeuw kwam de vraag, welke taal God in het Paradijs met de eerste mensen sprak, in de theologie geregeld ter sprake. In Lessings sterfjaar, 1781, verscheen nog een academische dissertatie — van een filoloog! — die over deze vraag handelde, welke dan ook inderdaad voor de kwestie der uitverkorenheid van het grootste belang is en die door de vergelijkende taalwetenschap even radicaal van de baan wordt geveegd, als Adam zelf bedreigd wordt door het Darwinisme. De vergelijkende taalwetenschap draagt inderdaad dezelfde tendentie naar grensverevening in zich, als de ontwikkelingsleer van Dar-

1. Ik vond in *Tristram Shandy* reeds die kwestie aangeroerd.

win en als Lessings deïsme. De antropocentrische hoogmoed maakte zich dus razend tegen Darwin, de christelijke hoogmoed tegen Lessing—, en onder het 'wetenschappelijk scepticisme' dat zich tegen de eerste taalvergelijkers kantte, ligt de 'Arische' aanmatiging tegenover gekleurde rassen, de Germaanse en Romaanse tegenover Slavische groepen!

'War doch noch zur Zeit Gottfried Hermann's die Zahl der Philologen nicht all zu klein, die es als ein Attentat gegen den heiligen Geist der Philologie betrachteten, solche Sprachgebiete wie Litauisch, Armenisch, Slavisch, ja selbst Sanskrit, mit den klassischen Sprachen und Literaturen in Zusammenhang zu bringen.'¹

Het samengaan van aristocratie en nationalisme tot de regeling van het taalgebruik komt al heel duidelijk uit in het taalmouvement van de eerste helft van de zeventiende eeuw, toen de Franse aristocratie en de in hun dienst staande geleerden er zich onder aanvoering van Vaugelas toe gingen zetten, het Frans te devulgariseren en te maken tot een taal 'à l'usage des honnêtes gens pour causer et pour écrire', maar tegelijk ook: 'De la rendre vraiment maîtresse chez elle et de la nettoyer des ordures qu'elle avait contractées.' Welke waren die 'ordures'? Het waren de métier-woorden, de provincialismen en de barbarismen van de Renaissance. Want kosmopolitisme (stamverevening), democratie (kasteverevening) en deïsme (gehoofsverevening) behoren met taalverevening bij elkaar, en dit ganse complex heeft zich in het individualistisch taalgebruik der Renaissance dan ook voortdurend laten gelden.

Denkt men zich een ogenblik de mogelijkheid van taalvor-

1. Wilhelm Wundt: *Sprachgeschichte und Sprachpsychologie*. Te onzent schijnt nog 'de grote Cobet' zich tamelijk onwelwillend te hebben gedragen ten opzichte van de pogingen, verwantschap aan te tonen tussen allerlei vulgaire talen en het 'Heilige Grieks' ('Losjoun Hakoudesj') d.i. Heilige Taal, der Geleerden!). Het zal hem en anderen geen moeite hebben gekost, het ontoereikende van de vergelijkende taalwetenschap aan te tonen, maar onder al die 'klemmende argumenten' ligt altijd een krachtig instinct, hier: geblesseerde kastehoogmoed.

ming op deze humanistische grondslag, dan beseft men, hoe alleen in zo'n geval de onderzoeker tegenover althans enigszins zuivere taalprocessen zou staan. Maar ze is, gelijk gezegd, onmogelijk en als steeds en overal, trad ook daar en toen het aristocratisch nationalisme regelend en grensbepalend op.

Welk criterium gaf bij dit kiezen en schiften de doorslag?

'Le bon usage', decreteert Vaugelas, in navolging van Malherbe. 'Même l'analogie et le raisonnement y sont réduits.' En wat is 'bon usage'? 'C'est la façon de parler de la plus saine partie de la cour, conformément à la façon d'écrire de la plus saine partie des auteurs du temps.' En wat zijn 'les plus saines parties'? 'Ce seront celles en qui l'on ne trouve point trace de provincialisme ou de langage technique.' Op welk een ongezochte manier komt hier de opvatting van 'honnêtes gens' tot uiting. Waar alzo elk taalwetenschappelijk beginsel werd ter zijde gelaten, en de schifting der woorden volkomen het karakter droeg van een schifting der kasten, was er alle plaats voor wrijving, voor onzekerheid, voor 'politiek' van allerlei aard, ook voor dames-intriges: 'Voiture gagna l'appui de la princesse Julie contre l'hostilité du romancier Gomberville en faveur du mot "car".'

'Le bon usage'. Het criterium der vurige strijders voor de Griekse h en het 'Eckschrift', Bismarck en zijn aanhang!

Hier komen we nu weer tot dezelfde vraag als in het vorig hoofdstuk. Waarom ontstonden niet kasten in stede van naties, waarom ontstonden niet kastetalen in stede van landstalen? Het antwoord kan hier weer hetzelfde zijn als daar. Kasteelhoogmoed, zei ik, kan zich laten gelden, kasteregering kan worden aanvaard, kastevoorrechten gehandhaafd, en dus ook een kasteetaal ontstaan, alleen in zoverre en alleen zo lang de ene kaste over de andere onbeperkte macht bezit. Tegenover zijn Knecht en zijn Waakhond heeft de Heer geen fabeltjes van node. Hij gelast ze eenvoudig, zijn kasteel te verdedigen. Maar hebben Knecht en Hond over de 'rechten van de Mens' horen spreken, dan moeten kastevoorrechten, kasteverering en kastetalen, althans voor het oog, verdwijnen. Dan zingen Heer, Knecht en Hond de lof der 'Gewapende Volkeren', het liedje der nationale broederschap, waarin elke toon vals klinkt. 'Unité de sang',

'unité de culture', maar vooral: Taaleenheid.

Deze is de kostbaarste, deze is de enige die wezenlijk spreekt tot Heer, Knecht en Hond, de enige die een goede reden schijnt, om het Kasteel te verdedigen.

Zo is het dan ook gegaan. Eenmaal was inderdaad het Frans de internationale taal der 'honnêtes gens', de taal immers der machtige aristocratie van een machtig land, en het Latijn was de taal der geleerden, en het Engels had de taal der kooplieden kunnen worden. Men kan zich in die richting allerlei mogelijkheden denken, ook het ontstaan van een weinig-gecompliceerde hulptaal als gebruikstaal voor het verkeer met jonge kinderen en volkomen onontwikkelden, zoals het zogenaamde Passar-Maleis in het Oosten. Want zo goed als de kaste der 'beschaaften' in alle landen sinds lang vrijwel dezelfde internationale 'cultuur', beter te noemen 'dressuur' bezit, zo kon ze ook sinds lang dezelfde taal hebben gehad, bij een taalontwikkeling in overeenkomstige richting. Dit is niet geschied, integendeel, het gebruik van het Latijn tussen geleerden en van het Frans aan de hoven, neemt eerder af dan toe—, het stijgende internationale verkeer heeft niet, gelijk men verwachten zou, de 'liefde tot de eigen taal' verminderd, heeft niet de vorming van groepstalen in de hand gewerkt.

Lessing droomde van een 'Republiek van Geleerden en Geletterden', Goethe van een Wereldtaal, waarin alles, wat wezenlijk aan elkaar verwant was, met elkaar zou kunnen verkeren. Geestelijk verkeer, het enige, dat het leven blijvend levenswaard en dragelijk kan maken!

Het heeft niet mogen, niet kunnen zijn. Met het voor het oog verdwijnen der kasten, met de fictie van de democratie, met de afschaffing van de huurlegers, valt het verdwijnen der kastetalen samen. Rusland is er een karakteristiek voorbeeld van. Het Frans handhaafde zich als kastetaal 'à l'usage des honnêtes gens' het langst, waar ook de lijfeigenschap zich tot 1861 handhaven kon. De Heer, die Knecht en Hond in eigendom bezit, kan althans oprecht zijn en behoeft niet over broederschap te temen. Doch elders was dit niet mogelijk. Als bijvoorbeeld Holland eenmaal het 'Franse juk heeft afgeworpen', als de bekende 'kloke mannen' zich tot het ontwerpen van een grond-

wet hebben gezet, dan durft de aristocratie nog alleen maar fluisteren, wat ze schreeuwde onder het 'ancien régime', dat ze geen Hollands verstaat.

En geen wonder! Het nationalisme heeft behoefte aan krachtige ficties, zal het altijd maar weer de massa's kunnen opzweepen tot 'kwaaddoen en blij zijn',¹ zal het altijd de afschuw tegen de deserteur en de 'landverrader' heet kunnen houden, zal het vooral, altijd opnieuw, het recht van anderen op andere groeperingen als vanzelfsprekend kunnen afwijzen. Sinds jaren wordt door tienduizenden openlijk de klassenstrijd gepredikt, d.i. een indeling op internationale basis, met eerlijk beledigen belangen en eisen tot grondslag. Het recht op deze groepering wordt eenvoudig niet erkend. De arbeider die zich met anderen verenigt, om een beter loon, en die de onderkruiper wil beletten, zijn strijd en zijn moeite ongedaan te maken, verwijt men, dat hij de 'vrijheid' van de zogeheten werkwillige aanrandt, doch overheidsdwang van allerlei aard, opgedrongen militaire dwang, gelden als vanzelfsprekend, ook voor hen, die de daaraan ten grondslag liggende groepering openlijk hebben afgewezen. De in de soldaat hoog geprezen blinde gehoorzaamheid aan zijn meerderen heet in de arbeider het kritiekloos door dun en dik volgen van zijn leiders. Al die nonsens kan men toch alleen jaar in jaar uit een niet alleen uit imbecielen bestaande massa laten slikken, wanneer de fictie ener nationale saamhorigheid op een krachtige schijn berust.

En deze schier onuitputtelijke kracht ligt voornamelijk in de 'Moedertaal', in de illusies en suggestie, die met Taal in het algemeen samenhangen. Van de volksaardpraat weet eigenlijk iedereen in zijn hart, dat het maar larie is — men gaat nota bene naar lezingen, om zich over zijn eigen 'nationale wezen' te horen inlichten! — maar de Moedertaal is ook de scepticus, de cynicus, de intellectueel, zo al geen heiligdom, dan toch een dierbaarheid, een onmisbaar bezit, althans een realiteit.

1. Zoals Tolstoj zegt: Niemand zou als mens tegen zijn medemens durven doen, wat hij als Gezagsdrager dagelijks op zich neemt. Overal de waan van de 'Hoogheid van de Staat', het als ideaal verkapte kastebelang.

Het Taal-fetisjisme telt zijn aanhangers bij tienduizenden, ook, misschien vooral onder de 'letterkundigen', die aldus, het zij met droefenis geconstateerd, tonen letter-onkundigen te zijn. De verklaring van dit alles zal volgen.

Fetisjisme is hier het ware woord! Eerst hebben we de afgod zelf gemaakt, dan gaan we hem aanbidden! Het is de geschiedenis van de onsterfelijke makers Athos, Porthos en Aramis, de drie nobele musketiers, die in brooddronken baldadigheid wedden, dat ze op een bastion in het gezicht van de vijand zullen dejeuneren. Ze hijsen hun etenslaken, om te laten zien dat ze er zijn, dat etenslaken wordt aldus hun 'vaandel', ze strijden voor de 'eer' van hun vaandel, en het stukgeschoten vod is voortaan een heiligdom. Richelieu prevelt er schietgebedjes over. Wij fabriceren onze landstaal, om te tonen, dat we 'er mogen zijn', en voor die taal moeten we dan 'sneven', en die taal is dan ons heiligdom, dat we tegen de 'overweldiger' verdedigen moeten, en waarvoor we elkaar armen en benen breken. Is er fetisjisme denkbaar, grover en zotter dan dit?

In het vorige hoofdstuk zei ik: op de bodem van alles dat absurd en slecht is, ligt het nationalisme. Maar geen groter vloek, geen erger jammer bracht het voort dan de landstalen. Door ondoordringbare muren is ter wille van de allerlaagste driften, wat wezenlijk bij elkaar hoort, voor altijd gescheiden, wat elkaar niet raakt en niet bestaat, voor altijd tezamen gekooïd.

Indien we wezenlijk het voorschrift van Descartes volgen konden, d.i. 'l'écart absolu et le doute absolu' konden stellen tegenover de op dit gebied gangbare vanzelfsprekendheden, indien we ons konden plaatsen op het standpunt van Voltaires onbevangen 'Ingénu', misschien konden we dan het absurde der nationalistische groepering leren peilen en leren inzien, hoe totaal vreemd ze is aan al wat redelijk en wezenlijk mag heten.

Ga in welke richting ge wilt de grenzen over, overal vindt ge dezelfde Kudde, de een doet een hap suiker of een ui meer in zijn eten, maar in alle winkels liggen dezelfde modeprullen, dezelfde 'snuisterijen', in alle kranten staan dezelfde praatjes, dezelfde futiliteiten, dezelfde leugens, dezelfde bluf, in alle kasten en kastetjes en coterietjes heersen dezelfde eierzuchtjes,

hetzelfde drijven naar hetzelfde aanzien, dezelfde minachting voor lagere kasten. Daar trekken ze op, overal naar dezelfde bioscopen. Men kan van een 'vervolgfilm' het eerste stuk in Alkmaar, het tweede in Belgrado, het derde in Warschau en het vierde in Helsingfors zien, en overal in de pauze dezelfde insipide dansen op dezelfde bête muziek. En deze mensen, die tot in de kleinste dingen gelijk geaard zijn en gelijk gezind, omdat ze de algemene Kudde vormen, zo goed als bijen over de gehele aarde gelijk geaard zijn en gelijk gezind, kunnen geen woord met elkaar spreken. Het is inderdaad absurd, het doet als volkomen onnatuurlijk en kunstmatig aan, maar welk een suggestie gaat ervan uit, dat men inderdaad, de fictieve grens overschrijdend, ergens anders komt, dat men inderdaad, aan deze zijde van die fictieve grens, bij elkaar hoort! En wat de door het taalverschil versterkte (d.i. geforceerde) aprioristische verwachting 'andere zeden', een 'andere volksaard' te zullen zien, uitwerken kan, zal in een volgend hoofdstuk nader blijken.

Let op de spreekwoorden! Zo nu en dan verschijnen ze als 'bladvulling' in het zondagsbijvoegsel, de Russische, Chinese, Turkse en Hottentotse spreekwoorden, als evenzoveel 'uitingen der volkswijsheid'. Ze zijn — ik ben waarlijk niet de eerste die het opmerkt — altijd en overal dezelfde. Omdat ze de mentaliteit weergeven van de Kudde, die altijd en overal dezelfde is. Alom hetzelfde 'gezonde verstand', dezelfde 'praktische levenswijsheid', dezelfde moraal van pas-op-je tellen, kijk-uit-je-doppen, laat-je-niet-kisten, van weten-waar-Abraham-de-mosterd-haalt. In *Prometheus* wees ik op de ontaarding in betekenis van de woorden 'slecht' en 'gemeen' als op een symptoom van de minachting jegens eenvoud en armoede, als op een symptoom van distinctiedrift. Volgens Bréal is deze ontaarding in alle talen op te merken. Gemein, commun. Simplex, simple, silly (verwant met het Duitse 'selig'). Maar dezelfde, die het opmerken, orenen nochtans over 'volksaard', dat het dreunt.

Plaats daartegenover de Mens. Alom en altijd is ook hij dezelfde. En de dichter, de vertolker van het menselijke bij uitnemendheid, alom en altijd is hij dezelfde, 'Repräsentant der Weltseele' als hem Hebbel heette. Overal dezelfde klachten en verzuchtingen, dezelfde conflicten met Abraham, die zo goed

weet, waar hij de mosterd haalt, dezelfde dwaze verwachtingen en dezelfde bittere teleurstellingen, dezelfde drift naar dezelfde Waarheid, dezelfde walg tegen dezelfde Leugen. Noch eeuwen noch oceanen kunnen de 'Repräsentanten der Weltseele' van elkaar scheiden, van altijd dezelfde menselijke roerselen spreken ze ons over eeuwen en oceanen heen. Byron en Tolstoj, Ibsen en Tasso, nieuw-Westers en oud-Oosters, enerlei is de Mens, enerlei de Kudde. Wat Chamberlain van Rome zegt, geldt voor altijd en voor overal, geen gedachte, geen waardering hebben Mens en Kudde gemeen.

In de joodse Seider-dienst vindt men een uitspraak omtrent het werelds lot van de Rechtvaardige: 'Ik ben jong geweest, ook ben ik oud geworden, doch nimmer heb ik een rechtvaardige nooddruftig gezien.' Maar Plato voorspelt, dat men de rechtvaardige geselen en kruisigen zal. De eerste 'rechtvaardige' is geenszins specifiek joods, doch de beloonde 'Deugd' van de Kudde, de oppassende ordelievende burger, niemand anders dan Abraham, die weet waar hij de mosterd (of de muskaatnoot) halen moet, de tweede is de man, die Abraham lastig valt met vragen, hoe hij aan zijn geld en zijn specerijen komt en die Abraham daarom uit de weg ruimt, als hij hem de mond niet kan snoeren.

Kudde en Mens kunnen elkaar niet naderen, tussen hen heerst de 'Wereldhaat'.

Doch tussen de Mensen onderling plaatste de Kuddedrift een ondoordringbare muur. Met Shaw zal ik nimmer kunnen spreken, evenmin met Anatole France, Tolstoj moest mij een vreemde blijven, Ibsen had ik niet kunnen kennen. Want het heet nu wel, dat we vreemde talen leren, maar niemand vermag een vreemde taal zo te leren, dat hij daarin een dieper geestelijk verkeer met anderen zou kunnen hebben. Die anderen zouden dan trouwens de tussentaal weer niet kennen. Hoe het daarbij met onze kennis van vreemde talen staat, zal nader blijken!

Nimmer dus zullen de 'Repräsentanten der Weltseele' elkaar ontmoeten, maar met de beursspeculant, met de huisjesmelker, met de bourgeoisie in haar bontmantel, met het giechelend winkelkind en het poenig kantoorjoch, de steunpilaar der bioscopen, met de motor-ploert en zijn 'duorijdsten', met die allen

te zamen bezitten ze een 'dierbare moedertaal'. Het kon niet anders zijn. De Kudde moest haar Fetisj hebben, waarin haar macht berust. Haar macht, en voor de duizenden half-mensen de verontschuldiging tot het meedoen aan of aanzien van praktijken, die ze doorzien.

Als altijd echter heeft de ene kudde geen zier respect voor de Fetisj van de andere. Zo wisten een paar jaar geleden de Franse bladen onder aanroeping van 'alleszins bevoegde beoordelaars' te vertellen, dat zelfs in het Duits sprekende deel van de Elzas de taal eigenlijk zo weinig op Hoogduits leek, dat men er nu even goed Frans invoeren kon. Inderdaad... Maar men had dit met evenveel vrucht van de verschillende onderdelen van Bismarcks Duitse Vaderland kunnen beweren. Men had het evenwel eens moeten wagen, in de bloeitijd van het regime van Bloed en IJzer met dergelijke beschouwingen aan te komen... of thans, in Frankrijk, over Baskisch en Bretons op die manier te spreken. Dit alles is slechts de 'logica voor anderen' die, te zamen met de 'moraal voor anderen' aan de buitenlandsepolitiek-rubriek zulk een gans ander aspect dan aan de binnenlandse geeft!

Het onderling zo verschillend karakter der elementen die tot de totstandkoming der gangbare talen hebben bijgedragen, en waarbij ijdelheid en eerezucht zulk een overwegende rol speelden, gepaard aan de onverschilligheid van de massa en de pretenties van het aristocratische, hebben de verzameling woorden en uitdrukkingen, die de 'taalschat' vormen, het onsamenhangende chaotische karakter gegeven, dat reeds uit weinige voorbeelden duidelijk blijken kan.

Zo spreekt men van 'anders-denkenden' en van scholen voor alle 'gezindten', maar niet van 'anders-gezinden' en van scholen voor alle 'gedachten'. 'Horen' is passief, 'luisteren' actief, men getuigt van zijn auditorium dat het goed luisterde en spreekt het aan met 'geachte toehoorders'. 'Krijgen' is als geschenk ontvangen, doch 'verkrijgbaar' beduidt te koop, beschikbaar: te geef. 'Bevroren' is alledaags, 'bevrozen' is deftig, doch 'verkozen' is alledaags, 'verkoren' is deftig. 'Ik docht' is plat, 'ik dacht' is beschaafd, maar 'nog' is beschaafd en 'nag' is boers. Een jong meisje is ouder dan een meisje, een

kind is nooit een jongen, en een ouder man is jonger dan een oud man, ondanks de vergrotende trap. Ik was ziek en ik ben wat beter. Ik was niet goed of best, en daarna nog beter, maar ziek. Eerst was ik een beetje beter (minder ziek), nu ben ik weer helemaal beter (hersteld). Iemand die benijd wordt is een benijde, iemand die belasterd wordt, een belasterde, doch iemand die bedient, is een bediende. Men kan wel zeggen 'het huis bevat zeven kamers, keuken inbegrepen', maar niet 'het begrijpt zeven kamers, keuken inbevat'. Men spreekt wel van verdorvenheid, maar voor bedorvenheid zegt men bederf. Iemand kan kleingelovig zijn, niet grootgelovig, en kleinmoedig zowel als grootmoedig, maar er bestaat geen tegenstelling tussen die twee. Men noemt het bereiden van het eten in het algemeen 'koken', maar vlees wordt gebraden, brood gebakken, groente gestoofd en soep gekookt. Eigenschap en hoedanigheid zijn synoniemen, maar iemand mag zich niet aanbieden in de 'eigenschap van secretaris'. Men kan zeggen 'er liep geen sterveling', maar niet 'er liepen twee stervelingen'.

Men weet iets 'bij' ondervinding en men leert iets 'door' ondervinding. 'Wensen' is passief, 'verzoeken' is actief, doch 'de Gouverneur-Generaal wenst' klinkt veel gebiedender dan 'de G.-G. verzoekt'. Iemand die niet verzoend kan worden, is onverzoenlijk, die niet vermurwd kan worden, onvermurwbaar, die niet bevredigd kan worden, niet te bevredigen. Men is te goeder of te kwader trouw, een goed of een slecht mens—een kwaad mens is weer heel iets anders—men is goed of boos op iemand, men meent het goed of kwaad met hem, men vindt iets in een ander goed of slecht, en men keurt het goed of af. Men zegt niet 'dit is boos van je' en ook niet 'ik ben slecht op je'. Wie 'poppen' tekent, tekent inderdaad poppen, maar 'poppetjes' zijn menselijke figuren. Men eet rookvlees, maar geen rookvis, rookworst, maar geen rookpaling. Alleen een mens is beklagenswaardig. Men kan het niet beklagenswaardig vinden, dat er zoveel onzin wordt verteld. Men kan er wel over klagen, of zich erover beklagen, of zijn beklag erover indienen. Deze ziekte heeft hem verouderd, maar de kuur heeft hem weer verjongd. 'Verjongerd' bestaat niet en evenmin 'veroud'. 'Gepeins' heeft gepeinzen, maar 'gezeur' heeft niet gezeuren.

We hebben gelakte meubelen en verlakte schoenen, niet andersom. De geneesheer is in het herstellingsoord, maar niet de herstelheer is in het genezingsoord. Een ongeneeslijke zieke, een onherstelbare fout, niet andersom, maar een ongeneeslijke zieke is er toch een, die niet meer herstellen kan. Men kan iets menen en iets gissen, zich wel vergissen, maar zich niet vermenen. Onteigenen is hetzelfde als ontvreemden! Het graan lijdt *van* de vorst en de mens lijdt *onder* zijn gemis. Men heeft roeiboten, geen roeschepen, zeilboten en zeilschepen, stoomboten en stoomschepen, scheepvaart- en geen bootvaart-maatschappijen. Als iemand zich ergens mee vergenoegt, is hij steeds onvergenoegd. Wangunst, geen ongunst, onweer, geen wanweer, onmens, geen wanmens, wandaad, geen ondaad, wanbetaling, geen onbetaling, onvermogen, niet wanvermogen. Men kan ergens onkundig, maar niet kundig van zijn. 'Ik lust het niet' is plat, 'ik heb er geen lust in' is beschaafd, 'het lust mij niet' is zeer verheven. Beroemd is gunstig, befaamd is minder gunstig, berucht is ongunstig, 'eigen roem stinkt', en roemruchtig is gunstig. Gemeenplaats is ongunstig, gemeengoed niet. Het huis van de dominee heet pastorie, maar durf hem zelf eens pastor noemen. Hulpbehoevend gaat alleen op lichamelijke onmacht. Een jongen die zijn som niet kan maken, behoeft hulp, maar is niet hulpbehoevend. Het eten smaakt hem niet, hij kan het niet proeven. Smaken mag alleen figuurlijk worden gebruikt: rust smaken, genoegens smaken. Eten proeft men... met de smaakzenuwen. Een fabel is een sprookje, maar fabelachtig zegt men alleen van rijkdom. Hoewel ook fabelen van pracht en schoonheid vertellen, spreekt men toch alleen van een sprookjesachtig toneel. Men zingt uit volle borst, maar niet met volle mond. Men komt iemand onder de ogen, brengt hem iets onder het oog, ziet iets onder de ogen, verliest het uit het oog, houdt het voor ogen, laat er het oog op vallen, en slaat er de ogen naar op. Er is niets nieuws onder de zon, d.i.: op aarde—, doch dezelfde aarde heet het ondermaanse, niet het onderzonse. Blote feiten, naakte waarheden, niet andersom. We gaan naar de beestenmarkt, niet naar de dierenmarkt, we zijn lid van de dierenbescherming, niet van de beestenbescherming. De jongen is beestachtig, niet dierachtig lui, maar hij leert gelukkig zijn dier-

kunde, niet zijn beestkunde en reist desnoods in een beestenwagen, geen dierenwagen. Hij toont berouw, hij vertoont een aap, dat is een vertoning, maar hij vertoont, en niet toont, slechte eigenschappen, maar het is volstrekt geen vertoning. Men is een zoon of dochter, en geen kind, van zijn volk, doch een kind en geen zoon of dochter van zijn tijd. Een dier heeft een meester, een werkmans een patroon, een mens vindt ook zijn meester, maar dat beduidt dan alleen meerdere. Men heeft raamkozijnen en vensterbanken. Overjassen, geen bovenjassen, doch bovenbroeken, geen overbroeken. Men voedt zijn vee en voert zijn kind, maar men geeft zijn vee voer en zijn kind voedsel. Men kan voeren, voeden en voederen, doch niet opvoederen, alleen opvoeden, en dit heeft niets met voedsel te maken. Men spreekt van dronkenschap en van brooddronkenheid. Kok is goed, maar kokkin is Duits. Men kan in een goed of slecht humeur zijn, maar humeurig is altijd ongunstig. Men kan ook in een goede of slechte stemming zijn, maar stemmig is weer heel wat anders. Men spreekt van de ingezetenen der stad en de inzittenden in de auto, maar men mag gerust zeggen dat ze in de auto gezeten waren. Wordt een boek uitgegeven, dan is dat een uitgave, worden bankbiljetten uitgegeven, dan is dat een uitgifte. Men zegt: beter ten halve gekeerd dan ten hele gedwaald. Men zegt ook: hij heeft mij maar ten halve overtuigd. Doch niet: hij heeft mij ten hele overtuigd. Uitsluitend: hij heeft mij ten volle overtuigd. Men kan zichzelf het nodige ontzeggen, en dan beduidt ontzeggen onthouden, doch men kan een ander alleen het verblijf ergens ontzeggen en dan beduidt ontzeggen verbieden. Men woont meer eigenlijk in een huis dan in een stad, toch spreekt men van de inwoners ener stad en de bewoners van een huis. Men brengt iemand het morgenblad of ochtendblad, onder het zingen van een morgenlied of desnoods een ochtendlied, maar men wenst hem 'goede morgen' en niet 'goede ochtend'. De toestand *baart* zorg, en is dus *zorgwekkend*. Men heeft ledikanten met toebehoren, bedden met bijbehorende matrassen, geen bijbehoren en geen toebehorende matrassen. Onbeduidend is goed, beduidend is een germanisme, omwerken mag wel, omkleeden en ombouwen mag niet. Ik heb geen zin of geen lust om naar school te gaan. Hij mist zin voor het schone, doch

niet: hij mist lust voor het schone. Achtenswaardig man, eerbiedwaardig man, doch eerbiedwaardige en nooit achtenswaardige traditie. Een oud mens is altijd een vrouw, een jongmens is altijd een man. Meester is boers, leraar is deftiger, leermeester is pas recht deftig. Men reikt bij zijn bureu iets *aan*, doch men geeft het *af* aan de deur. Doch binnenskamers zegt men: ik zal het u *aangeven*, zo goed als: ik zal het u *aanreiken*. Indien 'reiken' alleen een relatie tot de ontvanger uitdrukken kon, zou men van prijzen 'inreiken' en niet van prijzen 'uitreiken' moeten spreken. Zegt men uitreiken, dan kan men ook afreiken zeggen. Men lijdt *aan* een kwaal, men lijdt *onder* een slechte behandeling, men lijdt *van* een ziekte. 'Het hout heeft van het weer geleden' drukt echter geen leed, doch beschadiging uit. Men kan een stad innemen, aan een maaltijd of in iemands lot deelnemen, zich iets voornemen. In het eerste geval spreekt men van 'inname', in het tweede geval van 'deelneming', terwijl in het derde geval niet voorneming of voorname maar alleen 'het voornemen' gebruikt mag worden. Terechtwijzen is door een wenk het rechte tonen, terechtzetten door een verbetering in het rechte spoor brengen, doch terechtstellen is altijd ter dood brengen. Men zegt: hij heeft hoogmoedswaanzin, doch niet: hij heeft waanzin, en wel: hij is waanzinnig, doch niet: hij is hoogmoedswaanzinnig. Het lichter maken van een gebouw is niet: de lichtermaking, het droogmaken van een meer is wel de droogmaking. 'Uit uw woorden volgt' is sterker dan 'uit uw woorden blijkt', maar 'volgens uw woorden' is zwakker dan 'blijkens uw woorden'. 'Zienderogen kwam de donkere wolk nader' kan men zeggen, doch 'horenderoren kwam het onweer nader' kan men niet zeggen. 'Vermogend' is alleen rijk, maar 'mogendheden' zijn machten. Men zegt: 'wegens sterfgeval gesloten', maar niet 'wegens ziektegeval uitgesteld'. Men kan iemand uitzonderen of uitsluiten. Men kan zeggen: 'dit is verboden, uitgezonderd in geval van nood, maar het is uitgesloten dat dit zich zal voordoen', doch andersom kan men het niet zeggen. Ontgaan is ontsnappen. Veel ontging mij of veel ontsnapte mij. De dief ontsnapte (doch niet: hij ontging) zijn bewakers, hij ging (doch niet: hij snapte) er vandoor. Aardbodem en aardoppervlakte beduidt hetzelfde. Er zijn onderdelen

en bestanddelen. Men kan wel zeggen: 'Klein-Azië bestaat uit...', doch men kan niet van de bestanddelen, men moet van de onderdelen van Klein-Azië spreken. Men zegt 'hoog bejaard' en 'hoog zwanger', maar niet 'hoog ziek'. Ook kan men 'hoogst', maar nooit 'hoog' verbolgen zijn, en iets kan 'hoogst' maar nooit 'hoog' ongepast heten. In Hilversum woon ik, het is mijn woonplaats, in Amsterdam werk ik, maar het is niet mijn werkplaats. Ik wil liever thee. Maar nooit: ik wil lief thee. Doch wel: ik wil net zo lief thee. Ziekbed en sterfbed zijn figuurlijk te gebruiken, rustbed niet. Men zegt wel: van twee kwaden... maar niet: dit zijn noodzakelijke kwaden. 'Bij toeval' doch: '*door* een ongelukkig toeval.' Hij is hem toegevoegd, niet bijgevoegd, maar: hij voegde zich bij, niet tot de anderen. Men heeft kleurlingen, geen blanklingen, geen zwartlingen en geen roodlingen. Wat men *geeft*, is een *schenking*, 'geving' bestaat niet, ingeving wel, uitgeving niet. Doch uitgave, ook gave. Men zegt: in overeenstemming met uw beginselen, maar niet: overeenstemmig, doch wel: overeenkomstig, en niet: in overeenkomst.

Zo zou men kunnen doorgaan. En wie het bovenstaande, het taalgebruik in het algemeen, zou willen herzien op de basis van 'analogie' en 'raisonnement', kreeg het voorzeker met alle puristen aan de stok. Zogenaamd zuiver Hollands is door en door onzuiver en met 'zuiver' bedoelt men dan ook eenvoudig: gebruikelijk. Het merkwaardige is echter, dat men zich altijd tracht te beroepen op 'analogie' en 'raisonnement' of wel esthetiek. Zo maakte zich onlangs een toneelcriticus ernstig boos, omdat een actrice 'ik ben wanhopend' had gezegd. Hij riep zowaar zelfs de 'taalmuze' aan: Men zegt toch ook niet 'buiend', dames en heren, men zegt 'buiig', dus voortaan 'wanhopig'. En zo ging dat, met de nodige ophef, nog een poosje door. Maar ten eerste bestaat hier geen analogie en ten tweede is analogie nooit een maatstaf. Want 'wanhopend' is een als onvoltooid deelwoord zuiver gevormd woord, terwijl 'buiend' niet kan bestaan, omdat 'buien' geen werkwoord is. En verder zegt men niet 'ik ben verlangig' maar 'ik ben verlangend', ofschoon weer wel 'begerig' en niet 'begerend', maar weer niet 'bevig', doch wel 'bevend', zodat 'ik ben wan-

hopend' allermint 'onzuiver' en alleen maar toevalligerwijze ongebruikelijk is.

Gelijk gezegd is de aangetoonde verwarring het resultaat van het eeuwenlange wildweg grasduinen van puristen van het slag van Vaugelas, der inwerkingen van nationalisme, aristocratie, klerikalisme, terwijl de ene groep zich evenveel om het doen van de andere bekommerde als in een 'welgeordende Staat' de verschillende departementen om elkaars bemoeiingen. En niet alleen deze taal, maar elke taal is op die manier ontstaan, want altijd dezelfde dingen hebben zich laten gelden in de taalvorming, en in de taalexaltatie — reeds de joden noemden hun taal 'Losjoun Hakoudesj' — voorzover de menselijke heugenis reikt.

En te denken, dat er mensen zijn, die staande houden dat men Grieks moet kennen, om 'de Griekse psyche te kunnen benaderen', die op diepzinnige wijze verband leggen tussen Volksaard en Taal. Inderdaad, inderdaad! De Taal is gans het Volk. Geen logica, geen verband, geen continuïteit, noch 'analogie' noch 'raisonnement', en als criterium, het enig zedelijk criterium van de Kudde: *le bon usage*!

Toch kan men dagelijks hooggeleerden voor een 'elitepubliek' in officiële gehoorzalen deze soort fraaiigheden horen verkondigen. Het is trouwens eenvoudig genoeg. Juist uit het duistere, tegenstrijdige en onsamenvangende laat zich immers alles bewijzen, zo uit de bijbel, zo uit de taal. Men pikt nu een paar willekeurige woorden en zegswijzen uit en het verband tussen 'la France d'aujourd'hui' en de Franse taal is onweerlegbaar aangetoond. Waarom niet? In het Hollands is 'leven' synoniem met 'geraas', welk een geboren herriemaker is de Hollander, geen leven (vie) zonder geraas (bruit). Voorts legt de Hollander een bedenkelijke belangstelling voor het geslachtsleven aan de dag: allerlei algemene woorden past hij uitsluitend daarop toe: ontuchtig, onzedelijk, onvoegzaam. Pervers en obscene hebben in het Engels beide een ruimer betekenis, maar de Hollander weet weer van niets dan erotiek. Landgenoten, die hierover verontwaardigd mochten zijn, kunnen zich troosten, dat men zonder de geringste moeite ook het tegendeel uit de taal bewijzen kan. Precies als in de antropo-sociologie.

Meent men dat een professor in een andere faculteit met zulk een onzin voor de dag zou durven komen? Geen sprake van. Doch uit alles blijkt, hoe zeer de taalwetenschap met wat er voor moet doorgaan, onder de beheersing staat van het nationalistisch aristocratische, de rede-vervalsende kastedrift.

Voor die 'Taalschat' dan, waarvan daar juist een klein fragmentje werd getoond, plaatst zich met uitgetrokken zwaard de fiere verdediger van ons 'volkseigen', de hedendaagse drager van het nationalistisch purisme, de Toonaangevende Journalist.

Nu is er geen hachelijker 'ideaal' dan taalpurisme, en wat Sütterlin opmerkt van Jacob Grimm, geldt voor hen allen: 'Grimm sagte nur den Ast ab, auf dem er saß. Er untersuchte die Entwicklung der Sprache vom Althochdeutschen über das Mittelhochdeutsche zum Neuhochdeutschen und gab sich keine Rechenschaft davon, daß diese Entwicklung *zum großen Teil auf analogischer Neuschöpfung beruhte* (cursivering van C. v. B. Grimm wees nl. juist deze op analogie berustende vorming van nieuwe woorden af). Er stellte sich also auf den Standpunkt jener Zeit und suchte nur den unverändert zu halten. Was da war, galt, auch das ungesetzlich emporgekommene, aber das neu aufstrebende drängte man zurück. Sei im Besitze und du bist im Recht, und heilig wird Grammatik dir's bewahren! Wenn man Luther und Jacob Grimm einmal zu einer Beratung über Sprachrichtigkeit hätte zusammenbringen können! Da hätte Luther unseren Jacob Grimm für einen rohen Umstürzler erklärt und zum Tempel hinausgejagt.'

Wat kan het nationalistisch purisme nu hierop antwoorden? Er was een tijd, dat het 'our country right or wrong' van zelf sprak en dat er tussen de vurige patriot en de vuige landverrader geen derde mogelijkheid bestond. Doch reeds de vorige eeuw gaf, bij het uitbreken van de Boerenoorlog, een zedelijk en redelijk gefundeerde weerstreving, hoe zwak ook, van het collectieve drijven te zien, als uiterste uiting van het algemeen verlangen naar tot dan onnodig geachte 'rechtsgronden'. Nogmaals: nooit vóór deze oorlog zijn de vragen van schuld en recht zo aanhoudend ter sprake gekomen. Dit lijkt een vooruitgang, maar is het niet, het heeft slechts het domein van de Leu-

gen, 'de grootste Europese mogendheid van de negentiende eeuw', zoals Lassalle het uitdrukte, uitgebreid. Ditzelfde geldt voor de taal. Met volkomen oprechtheid heeft Vaugelas 'analogie' en 'raisonnement' aan 'le bon usage' ondergeschikt verklaard. Zo immers moet en anders kan nationalistisch purisme niet zijn. Maar zoals in oorlogsaangelegenheden over schuld en recht, zo hoort men nu in taalaangelegenheden allerwege bazelen over 'onze' zo 'spierige', 'kernachtige', 'kloeke', bij ons volkseigen zich zo volmaakt aanpassende taal, die we toch vooral tegen uitheemse invloeden beveiligen moeten. De kroon op dit alles is het woord Taalplastiek, een gloednieuwe uitvinding, een dier woorden, waarmee men een paar uur in volkomen stilte alleen moet zijn, om er de immense nonsens van uit te meten. 'Taalplastiek' kon door Klaasje van der Gracht zijn uitgedacht... het beduidt niets en kan niets beduiden. Want het beeldend vermogen wortelt in de geest en niet in de taal, een beeld, een beeldsprakig woord kan derhalve een zonde tegen logica of esthetica zijn, maar Taalplastiek is enkel een dier vele, domme wauwels, die desalniettemin de massa imponeren, als die vele andere kwakzalverijen, door des kwakzalvers zelfgenoegzaamheid, te groter, waar hij zelf zijn voornaamste dupe is.

Zullen we dan, als dat de bedoeling mocht zijn, het onlogische, inconsequente, onsamenvangende uitwerpen, 'raisonnement' en 'analogie' in ere herstellen? Dit ware taalzuivering. Of de dominee zal 'pastor' heten of zijn huis niet langer pastorie. Daar de herbergier over zijn 'gasten' en de geneesheer over zijn 'zieken' spreekt, zullen we niet een ziekenhuis, maar een herberg een 'gasthuis' noemen. We heten te veel eten 'zich overeten', te veel werken 'zich overwerken', dus zal te veel slapen voortaan 'zich overslapen' heten. Als we niet mogen zeggen 'het geeft soep', mogen we ook niet meer zeggen 'het geeft niemendal'. Als een fabriek niet mag 'stilliggen', dan mogen huizen ook niet aan het water liggen. Of kok en kokkin of keukenjongen en keukenmeisje. Maar zo bedoelt de taalridder het niet. Zijn 'methode' is die van Spinoza's vriend: 'Ik houd mij aan de Rede, totdat de Rede in strijd komt met de Schrift', de methode der zwakken en dommen en oneerlijken. Is er aan een

eigen woord een schijn van gegronde voorkeur te geven, dan beroept hij zich daarop, zou echter het uitheemse woord die voorkeur verdienen, dan wordt het afgewezen... omdat het uitheems is. Het knoeierigst opportunisme.

'Opblazen' heet kinderachtig, maar kan het niet zijn, of 'to blow up' zou in het Engels ook kinderachtig zijn. De hele kwalificatie 'kinderachtig' is hier... kinderachtig, maar zo men wil is 'in de lucht laten vliegen' al bijzonder kinderachtig. En denk dan eens aan genees-heer, en koop-man, en kleding-stuk. Niemand voelt er iets kinderachtigs in, maar hoe kinderachtig zou men 'pleitheer' vinden voor advocaat, als het uit een andere taal dreigde over te komen. Om het gewraakte woord 'benutten' te knauwen, moet het Hollandse 'benuttigen' als zondebok dienen. Het heet een woord 'van een lelijke, stompe klank'. Maar bespoedigen en bewilligen en verwittigen? 'Lamleggen' heet 'onlogisch'. Men vraagt zich af, hoe iemand dat woord ten opzichte van het taalgebruik nog in de mond durft nemen. Waar is de logica van het 'slachtoffer' van branden en overstromingen, dat waarlijk niet wordt geoffreerd? Van de schoenen, die wel aardig 'staan', maar zo akelig 'zitten' zonder benen en zonder zitvlak? Van een uitdrukking als 'tot overmaat van ramp', terwijl van alle woorden die ellende uitdrukken, zoals smart, verdriet, leed, misère, 'ramp' juist het enige is, dat niet gemeten wordt, maar geteld? Van 'ontvreemden', dat hetzelfde is als 'onteigenen', en 'aardbodem' dat hetzelfde is als 'aardoppervlak'? 'Opvallen' schijnt niet meer te mogen, maar meevallen, tegenvallen, invallen, aanvallen, uitvallen en bijvallen wel. 'Lijntekening' voor met behulp van instrumenten uitgevoerde tekening is Hollands, dus zou 'handtekening' voor uit de hand getrokken tekening volkomen logisch zijn. Maar het 'mag' niet, 'omdat het ook Duits is'. In het Hollands mag handtekening alleen worden gebruikt voor het schrijven van de naam onder brief of stuk. Waar is de logica? 'Blindekoe' mogen we niet zeggen. Er wordt immers geen koe, maar een mens geblinddoekt. Doch denkt u nu, dat de Hollander van huis uit blindekoe zei en dat 'blindemannetje' begon 'in te sluipen'. Men hoort van hier al het gekakel over de dreigende taalverarming, over het 'slappe, kleurloze' 'mannetje', tegen-

over het kernachtige, kloeke blindekoe. Bankdirecteur en schoolhoofd mogen we schrijven, oorlogsminister niet, aanvetten mag wel, afmageren mag niet. 'Onderbreken' heet onzinnig. Maar hoe vol van zin is het, een gesprek te voeren *onder* een glas wijn. 'Verkapt' is streng verboden, 'omdat het ook Duits is', 'vermomd' heet bovendien logischer, een mom verbergt toch beter dan een kap. Maar de zin van verkapt is juist—daargelaten dat deze 'logica' niet de geringste rol speelt in het taalgebruik—een onvolkomen verberging, een ontoereikende vermomming. 'Verkapt' nationalisme herkent men bijvoorbeeld gauw genoeg.

Deze weinige voorbeelden, alle ontleend aan de laatste tijd in het publiek geslaakte puristische klachten en verzuchtingen, mogen volstaan. Zij tonen genoegzaam het redeloos, opportunistisch karakter van het moderne nationalistische purisme, dat aldus met antropo-psychologie en antropo-sociologie één geheel vormt, een complex, waarin de kuddehoogmoed en de kudde-eigendunk, de kuddewaan in het algemeen, inzicht en eerlijkheid hebben omgebracht, zonder nochtans als oudtijds te kunnen uitkomen voor wat ze zijn, aldus in hun vermommingen de noodzaak uitdrukking der Zelfvermomming des Absoluten.

Hoe is het nu echter te verklaren, dat zo velen, die van nationalisme en aristocratie vrij zijn—of laten we liever zeggen: zouden willen zijn—toch aan de landstaal hangen als aan een bezit, een schat, althans een realiteit?

Hier ontplooit zich nu eindelijk in volle omvang de macht der bizarre associatie, de triomf van Levensdrift over Rede in het onvermogen om het woord te onderscheiden van wat het schijnt uit te drukken, maar nimmer wezenlijk uitdrukt. Dezelfde mensen, die wel heel goed weten, dat er geen wezenlijk verband is tussen Mozart en de kathedraal van Chartres, tussen het Alpentaferaal en de klanken, die de bioscoopvirtuoos aan zijn jammerhout ontlokt, ook al blijken die twee voortaan onverbrekkelijk vergroeid, dezelfde mensen, die, m.a.w., bij machte zijn, hun impulsief-subjectieve impressies te corrigeren met hun kritisch-subjectief oordeel, deze zelfde mensen geloven in en propageren de fabeltjes over 'kernachtige', 'kloeke', 'gevoelige', en in het algemeen 'expressieve' woorden, welke aan soortgelijke associaties en aan niets anders hun oorsprong danken.

Voor een deel is dit te verklaren uit de neiging, aan de collectieve instincten een bewijskracht toe te kennen, die men aan de individuele ontzegt en waaruit ook de voorkeur voor het collectivistisch positivisme boven de individualistische speculatieve wijsbegeerte is te verklaren. ('Ils inventent, nous découvrons.') Doch ook maar voor een deel. De hoofdzaak is dat, als overal, waar nationalisme zijn rol speelt, ook hier onmiddellijk begripsverduistering, afstomping van de kritische zin begint op te treden. Dit is nogmaals een antwoord op de verzuchting van Spencer, dat er van de ernst, waarmee op exact weten-

schappelijk gebied wordt gewerkt, niets blijkt, zodra het ethische en sociologische kwesties betreft. Met deze dingen, en met het taalprobleem, hangen immers 'idealen' samen, en zodra het om 'idealen' gaat, verwijt men de onderzoeker spoediger een teveel dan een tekort aan kritische zin.

Bij het eerder beschreven zedelijk bederf door het nationalisme, voegt zich nu nog dit intellectueel bederf. Voor zijn slechtheid (Levensdrift) bezit de mens een correctief in de schaamte, doch deze zwijgt voor zijn als ideaal vermomde collectieve slechtheid; voor zijn neiging tot foutieve groepering en bizarre associatie bezit hij het correctief in een zekere kritisch-wetenschappelijke ordezin, doch ook deze houdt op te functioneren, zodra het nationalisme begint op te treden.

Dat woorden ooit werkelijk zouden uitdrukken, wat ze benoemen, kan op vele wijzen worden weerlegd. Ziet hier een aantal bijzonder 'expressieve' woorden: inboorling, hors d'œuvres, Apollinaris, protestant, drama, manufacturen, revolver, kannibaal, mausoleum, cognac, bordeaux, champagne, guillotine, mokka, favus, sinister, Meerenberg, vergif, gammel, aftands. Omtrent hun onmiddellijke afleiding kan geen twijfel bestaan. Ze zijn plaatsnamen of eigennamen, of wel ze wijzen op een herkomst of werking, die aan de huidige, zogeheten gevoelswaarde volkomen vreemd is (revolver, manufacturen, sinister, vergif, favus, het Noorse gammel en aftands), doch ze zijn zodanig met hun betekenis vergroeid, dat ze die inderdaad schijnen uit te drukken, schijnen uit te ademen. Shaws gechoqueerde huisjesmelker-ouderling Sartorius was maar half voldaan met de verklaring, dat het Apollinariswater naar de kerk is genoemd en niet omgekeerd. De naam Apollinariskerk bleef 'profaan' klinken in zijn fijngevoelig oor. Inderdaad gaat er van die woorden schijnbaar een eigen reuk uit, die ze tot ruimer, verder, ander gebruik voor altijd ongeschikt heeft gemaakt. 'Inboorling' kan alleen nog maar ironisch op anderen dan 'inlanders' (hetzelfde!) worden toegepast.

Hoe weinig het woord uitdrukt, wat het benoemt, blijkt pas recht, als iemand een zelfde woord in twee betekenissen gebruikt, zonder te bemerken, dat het hetzelfde woord is, het schijnt de ene keer verheven, mysterieus, exotisch of althans

uitheems, de andere keer doodgewoon te klinken. De God Pan (stoofpan), de vogel Rok (vrouwenrok), de godin Ra (scheeps-ra), Peer Gynt (juttepeer), de wijsgeer Kant (kloskant), een Tam-tam (tam konijn). Woorden veranderen volkomen van aspect, zodra ze van betekenis veranderen. Alle mogelijke woordspelingen en grappen zijn gebaseerd op de schijnverandering, die woorden onherkenbaar maakt en mensen belet, te realiseren, wat te zeggen. Een bedrukt gezicht, bedrukt briefpapier. Koffie aanvoeren, argumenten aanvoeren, een leger aanvoeren. Een boom vellen, een oordeel vellen. De vorm *dier* monsters, waarin de inlanders een *dier* zagen. Leedwezen, loodswezen, Opperwezen. Generaal Harington (harington); diefstal, paardestal. Je hebt teer op je jurk, dat is jammer, het roze is zo teer. Onweer, brandweer. Het Militair Gerecht, een smakelijk gerecht. Het blauwe meer, eet nu toch niet meer. Waar waren de waren? Het is niet waar. Alle waar naar zijn geld. Zaagt gij dit hout? Neen, ik heb geen zaag. Zaag? Ik vroeg je of je het ziet. Geen van beiden realiseren ze, dat ze hetzelfde woord zeggen. 'Ze is vlees noch vis, ze is nog maar een bakvis.' Bakvis is zo vergroeid met zijn incidentele betekenis van jong meisje, dat de persoon die dit zei, er niet meer de gedachte aan vis aan verbond. 'Ze hebben er beslag op gelegd.' 'Wat zal dat een vieze boel zijn geweest.' Vieze boel? Ja, beslag van meel en water. We hebben echt genoten. Zo, zijn jullie al getrouwd? (echtgenoten). Welk een geheel andere impressie geeft 'je hebt teer aan je jurk' dan 'het roze is zo teer'. Hoe zou dit mogelijk zijn, als een woord wezenlijk een eigen expressieve kracht bezat? De schooljongen, die zijn zomervakantie in Moret doorbracht en dagelijks daarna het boekje van 'Ahn en Moret' gebruikte, had tot de kerstvakantie toe, nog nimmer verband tussen de plaatsnaam en de eigennaam gezien. Daarop opmerkzaam gemaakt, zei hij: het leek een heel ander woord. Iemand die jaren in Frankrijk had gewoond en daar altijd van Roquefort, Camembert en Gruyère hoorde, zag in 'Volvette kaas' een Franse naam: 'Volvette'. Toch sprak diezelfde man over volvette kaas. Een socialistisch leider vertelde mij eens hoe hij een niet zeer ontwikkeld redenaar, die van prestige sprak, beter inlichten wilde. De man toonde zich teleurgesteld, hij had het

altijd een zo expressief woord gevonden. Pressie, macht uitoefenen! Een jongen ging met zijn vader naar een Duitse bioscoop. 'Verflucht', stond er op het witte doek. Maar vader, klaagde het kind, ik merk niets van die verflucht. De vader wist absoluut niet, wat het kind bedoelde. Op een advertentie, waarin 'Kantlessen' werden aangeboden, schreef een student in de filosofie. Toen men mij dit vertelde, was ik van elke gedachte aan Kant zo ver verwijderd, dat men het mij uitleggen moest. Een klein meisje, dat niet beter wist, of 'frivool' beduidde droefgeestig, hield stijf en strak vol dat je het ook heel goed in het woord voelen kon. Van het Engelse 'mob' beweerde eens iemand dat het zo precies het plumpe en compacte van een volksmenigte uitdrukte; het beduidt echter 'vulgus mobile', dus precies het tegendeel. Men vindt Christus zo'n indrukwekkend woord, maar de Engelse Christ lijkt bedenkelijk veel op to cry en zal toch in Engelse oren wel even indrukwekkend klinken. Vraag: wat is het tegenovergestelde van een zeearendje? Antwoord: een... lantarentje. Vergelijk ook: een bemande boot met een bemande fles. Het kan mij geen steek schelen, ik had een steek op mijn hoofd. Het goed was verlegen en bloosde toch niet, toen ik het aankeek. Het weggetje maakte promotie, het is nu weg (verdwenen). Zonnenootjes is een verzonnen naam. Lieftallig, voltallig. Wat is het weer een weer. Een stoomgemaal, een prins-gemaal, wat een gemaal. Toen de familie aan het ontbijt zat, stond de kalkoen al op. Door associatie met ontbijten en familie denkt men aan uit bed komen en maakt de zin een allerzotste indruk; bedoeld is, dat de kalkoen al te vuur stond. Hulp van Franse zijde, een jurk van Franse zijde. Leer om leer, zuiver in de leer, val niet van de leer, een tas van leer. Haal je broek op, haal het geld op, haal je hart op.

Telkens schijnt hetzelfde woord een ander woord, telkens schijnt het zijn incidentele betekenis zo dwingend uit te drukken, dat geen ander woord het zou kunnen vervangen.

Als in mijn ouderlijk huis de schoonmaakster zong 'de wind strooit door de dalen de bloei van de appelboom', vond ik 'dalen' een mooi woord, — als zij 'dalen' (dadels) gaf, vond ik dalen een lelijk woord. Hoe gedistingeerd klinkt: Lucy, Nancy

en Cissy, — hoe plat daarentegen Guussie, Janssie en Krissie.

In een provinciaal blaadje stond onlangs te lezen: Tot dusver is er *met zachtheid opgetreden*, voortaan echter zal er *opgetreden worden*. Voor de man die het schreef, had het tweede 'optreden' een zo geheel andere expressie dan het eerste, dat de herhaling zonder kwalificatie hem zelfs niet opviel. Hij meende een ander woord te hebben gebruikt.

'Fijn' is soms een gewoon zakelijk woord: slijp een fijne punt aan je potlood, — soms een pretentieus intellectuelenwoord 'een fijne vent', — terwijl in sommige gevallen 'fijn' alleen in de volkstaal gebruikt wordt: 'wij hadden eerst fijn gespeeld en kregen toen elk een fijne bal gehakt'. Dit zou een Amsterdams volkskind in het relaas van een dagje-uit schrijven. En telkens krijgt men van het woord een andere indruk.

'Hier heb je mijn hele stamboom als hamer, dat is beter dan een stuk mahoniehout.' Zo zegt in Sheridans *School for Scandal* de losbol tot de geïmproviseerde afslager. Het duurt altijd even, eer men de grap vat en 'stamboom' overbrengt van perkamenten rol naar boom als houtmassa. Ik heb het (linnen-) goed gemerkt. Ik heb het goed gemerkt, dat hij haar sloeg. Heerlijke rechten, heerlijke vruchten. Hoe gedistingeerd is Prinses Maud, hoe plat een 'maut' haring. Het windje beroerde de lëlie. Wat is dat een beroerde boel. Tussen andere maatschappijen werd ook de 'Kalis Bagger' genoemd. Het zag er volmaakt Indisch uit. Het beduidt intussen een baggeronderneming van de firma Kalis. Hetzelfde met Annamolen (Andamanen) dat de naam van een molen bleek. Vaak ook ziet men in 'de dagen van Olim', Olim met een hoofdletter geschreven, hoewel het woord Latijn is en 'veleer' betekent. Door de associatie met Soliman etc. houdt men het echter voor een Oosterse eigenaam en waant zich te Bagdad. Ik heb iemand gekend, die 'Ariman' en 'Ormoez' steeds bleek te hebben verwisseld en die nu in Ormoez een boosaardige en in Ariman een lieflijke klank hoorde. Hoe stuitend zou het klinken, als men van een mens 'afmaken' sprak, — toch is 'afmaken' feitelijk een eufemisme, dat niets gruwelijks uitdrukt. Een thema afmaken klinkt dan ook heel gewoon.

Tegenwoordig bestaat de gewoonte, in dameskranten en

zogenaamde modepraatjes, om over de vooral luxueuze kledij voor volwassen vrouwen als 'jurkjes', 'kousjes' en 'laarsjes' te spreken. 'Bloesjes' treft men daarbij echter nooit aan, daar dit woord zich reeds eerder met schamele benepenheid had geassocieerd, en daardoor voor het uitdrukken van wat met rijkdom en chic samenhangt, voorgoed onbruikbaar werd.

Toen men het jodenjongetje vroeg, waarvan hij meer hield, van de zon of van de maan, antwoordde hij: 'Van de zon. Ik ben toch zeker liever gezond dan gemaand.' De z.g. éénmanswagen heette een grappenmaker een instelling ter gedachtenis aan Marcellus Emants.¹ Vergelijk nog: Ik heb het boek uitgelezen, een uitgelezen publiek.

De associatie tussen het woord en zijn incidentele betekenis wordt door aanhoudend en lang gebruik zo volkomen, dat van vergroeiing kan worden gesproken. Doch zo weinig drukt een woord daarbij iets uit, dat het eensluidend woord zelfs niet wordt herkend in een andere betekenis, voor de aandacht er opzettelijk op gevestigd is. Het joodse kind dat 'mes' (mijs) voorlijk een gruwelijk woord vindt, merkt niet dat het hetzelfde woord voortdurend bezigt. Het Poerimfeest durft geen jood in beschaafd 'christen'-gezelschap noemen, om de klank van Poerim ('joden-Poerim') dat intussen het meervoud is van Poer (lot), aldus: Poer-im.

Niet het woord drukt uit wat het benoemt, maar de betekenis drukt haar stempel op het woord. Toen de Hallemannetjes het arme Woutertje voor 'klaploper' uitscholden, had deze nog nooit dat woord gehoord, maar zo duidelijk was de bedoeling, zo grievend het voorval, dat 'klaploper' voortaan het meest expressieve woord ter wereld voor hem was. Hadden de Hallemannetjes echter bij vergissing 'traploper' of 'zakloper' gezegd, dan zou daaraan voor Wouter dezelfde bittere bijsmaak zijn gebleven.

1. Voor enige jaren pleitte een bekend letterkundige voor de schrijfwijze 'thands' en 'althands' —, want, zeide hij, men hoorde toch duidelijk nog de d, die er eens had gestaan! Deze d of t echter wordt steeds gevormd bij de overgang van n naar s, dus ook in Hans, gans, dans en... éénmanswagen!

Waar nu de volkomen eensluidendheid tussen twee woorden, door het onvermogen om te scheiden en te ordenen (analyse-synthese), dikwijls al niet wordt opgemerkt, voor er de aandacht op gevestigd is, behoeft het niet te verwonderen, dat bij geringe afwijkingen de herkenning, zelfs voor ontwikkelenden, nog veel moeilijker valt. Ze kennen 'ovarium', maar het komt niet in ze op, dat 'ovaal' eivorm beduidt, ofschoon ze het voor hun ogen zien. Ze kennen morsel en morceau, maar herkennen ze niet in vermorzelen. Evenmin schim in schema, ze nuw in zeem, eiderdons in édreton, miche in mik, graan in grain, dweil en towel in toile, chicaneurig in sikkeneurig, dense in gecondenseerd, cheval in cavalerie, krek in correct, peuple in populair, parcel in perceel, puéril in pril, Mons in Bergen, coq-d'Inde in dinde, poule pintade in poelepetaat, pomme orange in pommeranz, habile in abel. Deze zelfde mensen kijken jaren lang tegen een schuilnaam aan, en weten dat het er een is, zonder op het verborgen woord te komen: Anna Liese (analyse), Cona More (con amore).

Hier vallen dan nog twee mogelijkheden te onderscheiden: afwijking in de vorm bij overeenkomst in betekenis (miche mik, grain graan) en afwijking in vorm zowel als in betekenis. In het tweede geval valt het leggen van verband nog weer veel moeilijker.

De samenhang tussen spaan en spoon wordt ook daarom niet gezien, omdat het verband tussen een spaan en een lepel niet gezien wordt. Dit toch vereist weer precies dat vermogen tot scheiding en opheffing, dat zelfstandig groeperen, hetwelk steeds van de Levensdrift weerstreving ondervindt. Zo ook stem (gember) en stam, lawn en laan. Een laan 'is' immers een allee tussen bomen, een stam 'is' immers hard en houterig, een stengel 'is' zacht en glad. Dat 'laan' niets uitdrukt van bomen en 'stam', niets van hardheid en vastheid, wordt niet onderscheiden. Het verband tussen 'toile' en 'towel' wordt wel aanvaard, maar 'dweil'? Een dweil 'is' toch alleen een grauw moltonnen vod. Het komt niet in ze op, dat het woord dit geenszins uitdrukt. De katholiek zal 'dwale' gewijd en 'dweil' triviaal in de oren klinken.

Bij kinderen en onontwikkelde mensen ontbreekt vaak het

vermogen tot veralgemenen zo volkomen, dat ze gaan lachen of zich boos maken, wanneer ze woorden die ze alleen als vaktermen kennen, in hun algemene zin horen gebruiken. 'Factor' en 'substitueren' klonken een HBS-jongen uit onbeschaafd milieu dwaas in de oren, het waren voor hem alleen algebraïsche termen. Een sterk voorbeeld hiervan woonde ik bij, toen ik eens een kind tegen een krankzinnigenverpleegster hoorde spreken over iemand met 'negatieve deugden'. 'Kind', was het hooghartig bescheid, 'weet je eigenlijk wel wat dat is, negatief?' Het kind meende het te weten, maar de ander onderrichtte op de toon der volmaakte zekerheid, dat 'negatief' de neiging is van sommige krankzinnigen, om juist datgene te doen, wat men niet van ze verlangt, en te laten, wat men wel verlangt. Verder ging het woord 'negatief' niet. Voor een fotograaf reikt het woord 'negatief' weer niet verder dan het gebruik, dat hij er in zijn vak van maakt: de naam van een ding, de naam van een toestand, daarmee een en onverbrekkelijk, niet daaraan te (onder)scheiden en op iets anders in algemener begrip over te brengen.

Hoewel meestal, zijn het toch niet uitsluitend de onontwikkelenden, die een algemeen woord aldus verengen voor hun incidenteel gebruik. Een aardig voorbeeld, en niet eens alleen van verengen, doch van volkomen miskennen der algemene betekenis, vond ik eens in het artikel van een bekend jurist over een opzienbarend vonnis. Daar stond 'boudweg overwoog de rechtbank'. Nu is 'boud' volkomen in strijd met 'overwegen' in de algemene zin, dat twijfel en beraad bedoelt. Maar 'de rechtbank *overwoog*' heeft voor de jurist langzamerhand de zin gekregen van 'de rechtbank *besloot*' en schijnt die zin ook uit te drukken, dit bracht deze jurist ertoe, het geheel misplaatste 'boud' te gebruiken.

Merkwaardig blijkt dat algemeen onvermogen om te (onder)scheiden en te synthetiseren in een aantal andere 'vergroeiingen' ten gevolge van voortdurende associatie:

Tussen het woord en zijn letters.

Tussen de letter en haar incidentele uitspraak.

Tussen de uitdrukking en haar onderdelen.

Iemand vroeg een Engelse spoorwegbeampte een kaartje voor 'Reading' en sprak uit 'Redding'. De man lachte niet, corri-

geerde niet, hij wist eenvoudig niet wat de ander bedoelde. De naam 'Reading' was voor hem één ondeelbaar geheel—uit te spreken als 'Rieding'—waarin hij de ea-klank niet als een struikelblok onderscheidde en dit lijkt te krasser, omdat die klank zo vaak als 'e' wordt uitgesproken. Personen met een gering onderscheidingsvermogen kunnen dan ook geen uitspraakfouten corrigeren, en reeds bij geringe afwijkingen in de uitspraak de vreemdeling die hun taal spreekt, niet verstaan, omdat ze in de verhandelde woorden de klanken die tot verwarring aanleiding geven, niet onderscheiden. Toch ondervindt ieder die drukproeven corrigeert, iets overeenkomstigs, wanneer hij stuit op een woord, dat er bij eerste aanblik vrijwel onherkenbaar uitziet en waarin bij nader toezien blijkt een enkele letter te zijn verzet of weggelaten: Pinkster voor Pinkstier, berien voor breien, arist voor artist, poenen voor openen, geenspioneerd voor gepensioneerd etc. Hij ziet dit niet gauwer, omdat hij in het woord de letters niet meer onderscheidt: ze zijn met elkaar vergroeid.

Een eigenaardige vergroeiing is ook nog die van de letter met de incidentele, maar geijkte uitspraak. Kinderen hebben de gewoonte, voor de grap Frans en Engels als Hollands te lezen. 'Let me take you to your happy home'. Men zal dan opmerken dat ze toch 'me' als mi uitspreken, en 'happy' als heppie omdat ze de e en de a niet meer als Hollandse, maar als Engelse letters begrijpen. Zo zullen ze ook het Franse 'nous' en 'vous' als noe en voe blijven uitspreken, omdat ze, in Franse woorden, de ou eenvoudig niet herkennen als de Hollandse klank van mouw en vrouw, en de s aan het eind niet zien als de s in mes en kus.

Het onvermogen om de samenstellende delen van een uitspraak te (onder)scheiden en naar eis te veranderen (vervoegen, verbuigen, vervangen, in het algemeen ordenen of cogitare) treedt karakteristiek bij onontwikkelden op.

Mij zelf is het overkomen, dat de voorzitter van een vereniging mij aldus inleidde: 'Mevr. C. v. B. zal zo vrij zijn, hier vanavond een voordracht te houden.'

'Zo vrij zijn' drukte in die kring eenvoudig en alleen een voornemen uit. Een juffrouw, tot huishoudster in een grote inrichting benoemd, vertelde vol trots, dat iemand haar had ge-

schreven 'U zult daar zeker wel op *zijn* plaats zijn'. 'Wij voelen *zich* allen wel.' Mensen die overigens nooit een tweede naamval gebruiken, hebben het over 'de eisen des tijds', een jachtopziener hoorde ik eens spreken over de 'commissaris des koningins'. Op een veiling in een dorp zouden ook fietsen worden verkocht. Ze werden druk bekeken en besproken. Mooie fiets, oude fiets, prullige fiets, heette het, maar 'eersteklasrijwiel', zeiden dezelfde mensen, die overigens het woord rijwiel nooit in de mond zouden nemen. Ze zeggen ook 'kennelijke staat' en 'onder de invloed' uitsluitend en alleen als er van dronkenschap sprake is. Een meesterknecht bedankte per advertentie voor de 'ondubbelzinnige wijze, waarop zijn patroon hem de dag van heden tot een onvergetelijke... enz'. 'Ondubbelzinnig' in een uitdrukking gebezigd, drukte voor die man slechts een verhoogde graad van hartelijkheid uit. 'Onze reiziger zal u met een bezoek vereren', is een waardige tegenhanger van 'Mevr. C. v. B. zal zo vrij zijn'.

Wanneer het naamkoppelingen geldt, doet zich bij allen zonder onderscheid hetzelfde voor. Blickman-en-Sartorius, Vangend-en-Loos, Focke-en-Meltzer zijn gelijk Siamese tweelingen, bij ontstentenis van de een zou men de ander niet herkennen.

Dit op zo veel wijzen werkende associatieproces versterkt de ficties omtrent de eigen taal op tweeërlei manier. Door het niet herkennen van overeenkomst bij geringe afwijkingen wordt ten eerste van talloze, bijna eensluidende woorden in vreemde talen het verband over het hoofd gezien, wordt dus het verschil tussen 'eigen' en 'vreemd' overmatig opgeblazen. Zo toont zich in en voedt zich aan deze geestelijke onmacht als immer de Kuddedrift! Door het sterke vanzelfsprekendheidsgevoel tegenover het geijkte wordt voorts het chaotische, onsaamenhangende en zinloze in het taalgebruik niet opgemerkt, noch wordt wezenlijke taalzuivering op de basis van 'analogie' en 'raisonnement' gewenst. Integendeel, de geringste poging daartoe zou reeds een onweerstaanbaar komische uitwerking hebben. Welk een grappig effect bereikt de spotpoët reeds met de blote veronderstelling, dat men naast lammeren als meervoud van lam, ook kammeren als meervoud van kam zou zeggen, of reder sa-

mentrekken tot reer zoals men met teder doet tot teer en zo-
waar zelfs met rede tot ree. Hoe dwaas zou naast 'soms tijds'
voor 'op sommige tijden' het gebruik van 'som plaats' voor 'op
sommige plaatsen' aandoen, of 'welzingend' en 'welbezangd'
naast 'welsprekend' en 'welbespraakt'. Wijzig de in het vorig
hoofdstuk opgesomde ongerijmdheden en inconsequenties op de
basis van 'analogie' en 'raisonnement' en zie wat soort Hollands
ge krijgt. De uit het buitenland afkomstige zogenaamd Hol-
landse circulaire en handelsaanbiedingen, die zo nu en dan
in de bladen aan de spot van Neerlands volk worden prijsge-
geven, zijn op die basis niet dwazer en ongerijmdder dan de
taal die 'zuiver Hollands' heet. Wat smalen ze op het Engelse
'ik kan u elke genoegdoening geven' voor 'ik kan aan al uw
verlangens voldoen'. Maar de uitdrukking 'Ik wil u in elk op-
zicht behulpzaam zijn'? Er is geen enkele als dwaas en krom
uitgekreten misvertaling waarvoor de 'zuivere' Hollandse taal
niet een analoge constructie bevat. Waarom zouden Michel-
Angelo en Da Vinci geen 'onverbeterlijke genieën' heten? Hun
werk mag men 'onverbeterlijk' noemen. Doch hoe lachwek-
kend klinkt 'onverbeterlijk genie'. 'De man werd beboet we-
gens overschrijding van de patentwet' klinkt allerdolst. Toch
is tussen overschrijding en overtreding (schrede en trede)
geen wezenlijk verschil. Maar men mag nu eenmaal alleen in be-
paalde gevallen van overschrijden spreken. 'Ergens overheen
stappen' is dan weer heel wat anders. 'Iemand biedt zich aan
in de eigenschap van secretaris', staat allerakeligst. 'Hoedanig-
heid' moet het immers zijn. Maar de beide woorden dek-
ken elkaar bijna volkomen, juist alleen in dit geval niet. 'Uit-
name' voor uitzondering staat barbaars en zou toch aan het
analoge 'uitnemend' meer zin kunnen geven. Hoe dwaas is te-
genover dit alles het voortdurende incidentele beroep op 'ana-
logie' en 'raisonnement', waarmee het nationalistisch purisme
zijn tol aan redelijkheid en wetenschappelijkheid meent te beta-
len.

En denken we dan ook eens even, van taalzuiverheid gespro-
ken, aan de zegeningen der 'volksetymologie'. Sennabladen
worden stomweg zenuwbladen, doopceel het idiote doopzegel,
een voorvader verandert in gort en een paard in een koe. Sterk

van inhouden (een schip) verhanselt men tot het onzinnige 'sterk van inhoud', naast mortepaai (mort-payé d.i. doo-detend soldaat) ontstond mortepoe, sikkeneurig wordt ziekeneurig, 'geteesem' (Hebreeuws gatteisiem, meervoud van gattes, slacht-offer) wordt tot een verzamelnaam als gepeupel. Uit 'de man zal wel dadelijk thuiskomen' en 'de man kan elk ogenblik thuiskomen' ontstond de dwaasheid 'de man zal elk ogenblik thuiskomen'. Het remmend optreden tegen de verdere vorming van deze dwaasheden zou niets helpen, de taal is er al vol van, wij herkennen en we kennen ze niet eens meer. 'Schuilevink' is eigenlijk 'schuilewinkel', maar niemand weet het. En waartoe ook? Voldoet schuilevink niet precies even goed?

Uit het bovenstaande is dan gebleken, welk een machtige rol de bizarre associatie, als vergroeiing, in het taalgebruik en de taalvorming speelt en hoe alleen in schijn een woord uitdrukt, wat het bedoelt. Velen, die dit erkennen—kan men het trouwens ontkennen?—houden toch staande dat er eenmaal een zogeheten 'mystische samenhang' moet hebben bestaan tussen klank en zin en dat men nog altijd zogeheten 'oerwoorden' zou kunnen opsporen, die dan wel in hun klank uitdrukken, wat ze in hun zin bedoelen. Maar ook dit lijkt mij volkomen onaan-nemelijk. Want de 'bizarre associatie', die in alle gebieden, naar alle zijden haar macht ontplooit, wortelt in de structuur zelf van de menselijke geest, is immers de uitdrukking van de triomf van de Levensdrift over de Rede, en is dus op geen enkele wijze en in geen enkel stadium uit de processen van ontstaan en ontwikkeling der talen weg te denken.

Kloeke, stoere, platte, ruwe, lieflijke, schone en wat dies meer zij woorden, bestaan ten enen male niet. De taal is een code, en een code van troebele en duistere herkomst, uit de kudde- en kaste-driften der 'kloeke, vaderlandslievende mannen' en het onbenul der 'spraakmakende gemeente' te zamen gebrouwen, echter als code niettemin volkomen bruikbaar, juist omdat het er niet toe doet, welke code men gebruikt, noch welk steno-grafisch systeem, welk seinenstelsel, welk talstelsel of welk notenschrift, daar het enig wezenlijke in al dat fictieve is en blijft de Geest met zijn onderscheidingen, de Mens met zijn roerselen. Wel moet in die taalcode elk teken zijn vaste, on-

wrikbare bedoeling hebben, zal er onderling een verstandhouding mogelijk zijn. Maar 'Sjibbolet' mag korenaar of waterstroom of ook wel pannekoek beduiden, het doet er niets toe, zolang de een maar weet, wat de ander bedoelt. Daarom ook kan niemand een ander het recht ontzeggen, een stoel een tafel en een tafel een stoel te noemen, hij riskeert alleen, dat niemand hem begrijpt en, wat erger is, hij bewijst zijn onbegrip in het overschatten van het belang der benamingen. Hoe onzinnig is in dit licht ook het ophemelend praten over het 'zangerige' van de een of andere middeleeuwse tekst. Wat ter wereld is 'zangerig' op zich zelf? De onbeschaafde uitspraak 'melluk', 'erretjes' en 'langes' klinkt ongetwijfeld zangeriger dan 'melk', 'erwtjes', 'langs'. Toch doet het laatste aangenaam en beschaafd, het eerste onaangenaam en lelijk aan. Waarom? Omdat zich met het eerste een voorstelling van ongemanierde, onopgevoede plebejers, met het tweede een van welopgevoede beschaafden verbindt. Nogmaals: Krissie, Janssie en Guussie klinken precies eender als Cissy, Nancy en Lucy, maar welk een onderscheid. En dezelfde geaspireerde h dient de ene keer, om vulgair Jiddisj (bhok, sthom, khom, kheel), de andere keer om aristocratisch Haags te karakteriseren (Van den Bergh, De Hooghe, Van Rhee-nen). Pitti, Lippi, Soderini heten namen van hooggedistingeerde klank (een puissie aan mijn lippie), maar niemand begeert Orobio de Castro te heten. Zo heten Joden, die in kastanjes doen. Zet eens Forum, Trajectum, en Herculanum naast Hilversum, Bedum en Warffum. De 'sonore en deftige' Latijnse um-klank verliest plotseling elk prestige. Nog sterker. Het volk noemt bij voorkeur zijn kinderen Paulus, Johannes, Theodorus, Gerardus. Omdat dit zo is, 'klinken' Paul, Johan, Gerard en Theo veel 'beschaafder'. Wat verder de 'sonore en deftige' us-uitgang betreft, denken we aan: Bertus, Tinus, Dorus en Drikus!

Een aardig voorbeeld van de macht der associatie trof ik toevallig aan in Daudets *Les Rois en Exile*. Hij vertelt van de morele verslapping van een dier bannelingen, die 'ne songeait plus... pour parler l'affreux langage flottant et flasque des gands, ne songeait plus qu'à...' Wat zal er komen? Men voelt alreeds de griezels tegen die affreuze, slappe en slobberige leeglo-

perstaal... en wat komt er? 'Ne songeait plus qu'à faire la fête.'

Faire la fête. Faire la cuisine. Het zegt de oningewijde volstrekt niets. Maar voor de ingewijde, voor Daudet, is het hele hatelijke bestaan dier snobs zo geassocieerd met de klank van hun modewoorden, dat een op zich zelf neutrale uitdrukking als een 'affreux langage flottant et flasque' wordt gevoeld. Diezelfde impressie krijgen wij van 'kinderen beneden achttien jaar hebben beslist geen toegang', terwijl hetzelfde abjecte 'beslist' in 'de rechter heeft aldus beslist' ons niet hindert.

Ook het toekennen van een zogenaamde 'kernachtigheid' aan woorden en zegswijzen is volstreckte nonsens, als men de gebruikswaarde dier woorden en zegswijzen niet nauwkeurig kent. En buiten eigen tijd, in zeer enge zin, en buiten eigen taal is het onmogelijk, die gebruikswaarde nauwkeurig te kennen. De griezels tegen 'faire la fête' kan geen buitenlander en geen buitenstaander meevoelen. De gebruikswaarde van woorden en zegswijzen hangt met allerlei associaties samen en wisselt daarbij aanhoudend, en dit kan ook niet anders, daar het hele onderscheid tussen 'mooi' en 'lelijk', tussen 'origineel' en 'banaal' in het taalgebruik zich moet laten gelden binnen de grenzen der algemene verstaanbaarheid, d.i. der conventionele betekenis. Hierover later, in verband met 'kunsttaal', uitvoeriger. Wat nu de 'kernachtigheid' betreft: stik, barst, verrek, zijn recht kernachtige woorden—, en wat beduidt dat nu verder? Dirk is 'kernachtiger' dan Willem, en Willem is 'zangeriger' dan Dirk, et après? Professor X. vraagt zich af, of men het Middelnederlands 'Ghi houd u sceren!' — 'In doe' — 'Ghi doet' tegenwoordig nog wel zo kernachtig zou kunnen zeggen. Gewis, professor! En zangeriger bovendien: 'Da-lieg-ie'—'Nietis'—'Wellis'. En dan het tegelijk 'zangerige' en 'kernachtige': 'Asjemenou' en het 'Hiero' en 'Daaro' van de Jordaner, zoveel welluidender dan onze 'slepende omschrijving' (kwalificatie van prof. X.) 'kom eens hierheen' of 'ga eens daarheen', gelijk ook zijn 'stik', 'barst', en 'val dood' het verre wint van ons saai-beschaafd: 'u overtuigt mij toch niet' of 'uw bijzijn is mij onaangenaam'.

Tot deze nonsens komt men door het toepassen van criteria, die ter zake niet dienend kunnen zijn. Wat zouden we wel zeg-

gen van iemand, die op een laboratorium de aardige kleurtjes der chemische en fysiologische preparaten begon op te hemelen? Toch is het praten over 'zangerigheid', 'kernachtigheid' en 'bondigheid' als het taal betreft, van dezelfde orde en geen haar minder dwaas. Vraagt men naar bondigheid, dan hebben we geen kostbaarder bezit dan scheldwoorden en verdient 'stik' verre de voorkeur boven 'ik spreek niet tegen u'. Is het te doen om de 'zangerigheid' van erretjes, langes, melluk, en hellepen, gaat dan voor het schoonste Hollands naar de Zaan. Is het te doen om 'beschaving', dan zijn de onder de beheersing van het aristocratische uitverkoren woorden, ongeacht klank en herkomst, de verkieslijkste. Maar noch bondigheid, noch zangerigheid, noch kernachtigheid hebben op zich zelf de geringste waarde of betekenis. Ga ik dan te ver, als ik deze taalafgoderij op één lijn stel met het botste en domste fetisjisme, als ik het onderscheid tussen de 'primitieve kudde' en de 'beschaafde maatschappij' afwijs, waar immers de stupiditeit van de woordvoerders en steunpilaren der laatste door de onnozelheid van die der eerste niet te overtreffen is?

En zelfs hen, die in deze dingen naar wezenlijke onderscheiding streven, kan men horen pleiten voor het 'hartelijke, intieme' woord moeder en tegen de 'nare' afkorting 'mam'. 'Mam' lijkt, zo pruttelen ze, op ham, op kam en op ram. Maar moeder lijkt op loeder. Het is zo men wil, met zijn mannelijke er-uitgang, een hard en ontoepasselijk woord, toch 'klinkt' het zacht en lieflijk. Wat bezielt de man, die voor moeder pleit en tegen mam? Sympathie voor de eenvoudigen, die moeder zeggen, en afkeer voor de aanstellers met hun mam. Maar evenals Daudet onderscheidt hij niet tussen het woord en de associatie, die het opwekt. Hetzelfde met de voorkeur voor 'vrijer' tegen over 'galant', 'beminde', en 'verloofde'. De meid, die vrijer zegt, is er waarschijnlijk een van het oude stempel, met de dienstbaarheid in het bloed. Het gebruik van galant, beminde en verloofde wijst op de begeerte naar kaste-egalitatie en is dus een bedreiging aan de kastedrift der hoger-gezeten. Maar 'vrijer' klinkt evenmin gemoedelijk en hartelijk als 'moeder', het klinkt helemaal niet, het is een codeteken.

Niets is dus dwazer en nuttelozer, dan het supprimeren van

bepaalde woorden en zegswijzen om wat ze in de loop der tijden zo hinderlijk-duidelijk zijn gaan uitdrukken.

Bij de meergenoemde 'dévulgarisatie' van het Frans behoorde ook het uitwerpen van 'les mots ignobles', en hierin was men nogal radicaal: 'face' zou niet meer worden geduld, omdat men een zeker lichaamsdeel wel aanduidt met 'face du Grand Turc', 'poitrine' omdat men spreekt van 'poitrine de veau' en het woord 'besogne' om een beperkte bijbetekenis.

Ten onzent heeft men de stationsnaam 'Santpoort-Meerenberg' vervangen door 'Santpoort Dorp', omdat het 'Je moet uitstappen in Santpoort-Meerenberg' de mensen te hatelijk in de oren klonk. Maar bestaat er een naam, lieflijker van 'klank' en zin, dan Meeren-Berg? En toch wil men het woord niet, om zijn gebruikswaarde. Voelt men nu nog niet het zotte van kwalificaties als 'zangerig' en 'kernachtig'? Geloof maar vrij, dat de naam van het nog maar kort bestaande joodse krankzinnigengesticht 'Apeldoornsche Bosch' de joden nu reeds somber en sinister in de oren klinkt, maar wat helpt het, als men de inrichting een andere naam gaat geven? Dan zal zich het afgrijzen tegen de waanzin hechten aan die andere naam, en binnen een half jaar zal 'Je bent rijp voor het Provinciaal' precies zo stuitend klinken als nu: Je bent rijp voor Meerenberg.

Gelijk gezegd, het komt er niet op aan, wat Sijbbolet betekent, maar het is van vitaal belang dat ieder weet, wat de anderen er onder verstaan.

Het komt er niet op aan, wie de code samenstelt, of hoe ze is samengesteld, maar het is van de grootste betekenis, dat de mensen, die ermee omgaan, zich in het gebruik der tekens niet vergissen. Ook tot wachtwoord in het leger dient het ene woord zo goed als het andere, maar alles hangt er van af, dat iedereen de afspraak kent. Zo de taal. De taal op zich zelf is niets, is minder dan de hoop stenen, die door hun samenstelling als materiaal bijdragen of afdoen tot de deugd van het gebouw en waaraan men toch geen waarde toekent voor en aleer de bouwmeester ze heeft geschikt. Minder, naar de intrinsieke waarde, dan die stenenhoop is de zogeheten 'taalschat', geen materiaal zelfs te heten, maar waarin de betekenis van elk teken onwrikbaar vast moet staan. Voor de duizenden onderschei-

dingen van het uit de zelfonderscheiding des Absoluten gevormde leven, dat derhalve zijn wortel heeft in de Distinctiedrift, voor de duizenden nuances van bedoelingen, voor al of niet, voor meer of minder ironische beleefdheid, voor alle graden van welwillendheid, gastvrijheid, twijfel, achterdocht, spot, ernst, vertrouwen, droefheid, vreugde, voor alles, wat men openlijk, half verborgen of in het geheel niet te kennen wil geven, voor de aanwijzing, of men wel dan niet begrepen wenst te worden, voor elk dier tinten en ondertinten van geestesbewegingen en gemoedsroerselen dient de code haar teken te bevatten, of het verkeer ware onmogelijk, althans onvolledig. 'Schijnbaar' en 'blijkbaar' zijn twee volkomen verschillende begrippen, maar in het woord 'schijnbaar' is niets dat wezenlijkheid buitensluit. Zonneschijn is wel zo wezenlijk mogelijk. Ook is het mogelijk, dat de man, van wie men zegt 'het schijnt dat hij zijn been gebroken heeft', inderdaad zijn been gebroken heeft. Maar zegt men dat hij 'schijnbaar zijn been gebroken heeft', dan heeft hij het niet gebroken. Klaarblijkelijk, ogenschijnlijk, waarschijnlijk drukken nog weer andere nuances van grotere of geringere zekerheid uit—, er zou niets tegen zijn, ze van plaats te doen verwisselen, het zou alleen de grootst mogelijke verwarring stichten. Zo moet de betekenis van elk woord onwrikbaar vaststaan, zonder dat het nochtans van die betekenis iets te kennen geeft. En dit schijnt men maar niet te kunnen onderscheiden.

Elke taal bevat woorden, die men niet gaarne en niet licht over de lippen brengt, ofschoon ze volkomen dezelfde zelfstandigheden, toestanden en handelingen aanduiden, als andere woorden, die men wel zegt. Die zogeheten platte, vuile, ruwe of gemene woorden zijn op zich zelf niet platter, vuiler, ruwer of gemener dan hun synoniemen, al met al immers niets dan wezenloze geluiden en tekenen, maar ze beduiden voor de enigszins ingewijden bepaalde gemoedstoestanden even stellig als 'stoel' zitmeubel en 'kast' bergmeubel beduidt. Het moedwillig gebruik van een als gemeen aangemerkt woord duidt op de lust, in zich zelf en de toehoorders directe, zintuigelijke voorstellingen van bepaalde handelingen, toestanden, zelfstandigheden teweeg te brengen, en daar deze ontleend zijn aan het

seksuele leven en aan wat daarmee voor de onbeschaafde en de onrijpe (het kind bijvoorbeeld) samenhangt, heeft dat tweeërlei uitwerking op de hoorder. Ten opzichte van sommige dingen eenvoudig walging en afkeer, doordat hij a. h. w. geforceerd wordt, te kijken naar wat hij liever niet ziet—, maar meestal iets anders: schaamte uit de heugenis van het heimelijk en onheilig genoeg, dat bijna elk mens als kind, toen al vaak tot zijn eigen ellende, heeft gevoeld, wanneer hij die onmiskenbare getuigenissen van zintuigelijke voorstellingen, derhalve duidelijk als afbeeldingen, op muren of schuttingen geschreven zag. Die schaamte keert zich dan in toorn tegen hem, die dat vergetene en verborgene gewelddadig in hem blootlegt, maar ze verbergt op de bodem een schuldgevoel om eigen diep-verborgen en hoe zwak ook, behagen, om althans die nieuwsgierigheid welke misschien alle vrouwen zich één seconde zal doen omkeren, voor ze met bedekt aangezicht vluchten voor de naaktloper of de exhibitionist.¹

Het horen of gebruiken van een ander, niet als gemeen geldend woord voor dezelfde toestanden, duidt in spreker en hoorder op de noodzakelijkheid, uit medische, sociale of literaire belangstelling daarover te spreken, het correspondeert dus niet op de genoemde, heimelijke, niet te avoueren gevoelens of de verontrustende herinnering er aan, en wekt meestal zelfs, doordat de belangstelling elders is, geen directe zintuigelijke voorstellingen op. Al deze dingen nu zijn zo met de woorden vergroeid, dat het horen en zien daarvan reeds afschuw en huiver opwekken kan. Een vreemde voelt ze echter niet, ook al weet hij ze, daarom voelen wij ze ook niet in een vreemde taal. De Westfaalse boer gebruikt het woord 'brein' alleen voor de hersens van een dood varken, het verhoudt zich in rang tot ons woord brein als 'krenge' tot 'stoffelijk overschot'. Ik heb eens

1. Brantôme vertelt van een jong meisje, die in gezelschap van heren een onschuldig verhaal deed, maar ineens onwetens door een toevallige woordkoppeling iets buitengewoon onvoegzaams zei. Daarop schertsend opmerkzaam gemaakt, viel ze van haar stoel en bleef op de plaats dood. Dit waarschijnlijk verzonnen verhaal illustreert heel goed mijn bedoeling.

een uit Westfalen afkomstig meisje zien rillen van afschuw, toen wij het woord over een mens gebruikten, toch kon ik mij in dat gevoel alleen met mijn verstand verplaatsen. Zo schrijven en zeggen we woorden in vreemde talen, ook al weten we, dat ze voor gemeen doorgaan, in volle kalmte op, als bewijs hoe onschuldig die woorden zelf zijn en dat ze volstrekt niets uitdrukken. Doch de Hollandse woorden duiden we, zelfs in een boek, waar ze tot voorbeeld moeten dienen, alleen maar aan.¹

Waren woorden wezenlijk expressief, ze zouden internationaal expressief zijn, als muziek en schilderkunst, of universeel-expressief, als het gebaar.

Het is bekend, dat over de gehele aarde de mens zich tot het uiten van bepaalde gemoedstoestanden van dezelfde gebaren bedient, zo goed als van het schreien en het lachen. Het fronsen van het voorhoofd als teken van ontstemming, het schouderophalen als teken van geringschatting of onverschilligheid en nog vele andere gebaren zijn algemeen menselijk en dus wezenlijk expressief. Elkeen die in reisbeschrijvingen foto's van wilde volksstammen heeft gezien, moet wel eens getroffen zijn geweest door die eenvormigheid in de gebarentaal, bij de meest verschillende milieus en hemelstreken. De in schroom verkapte behaagzucht der meisjes, de branieachtige onverschilligheid der jongens, de uitdrukking der mannen, die het eigenlijk 'malle onzin' vinden, en der moeders, die 'eigenlijk geen tijd hebben', het wijst alles op een krasse eenvormigheid, een algemene menselijkheid in de uitdrukking van geestesbewegingen en gemoedsroerselen, welke, in verband met de aangetoonde eenvormigheid in de *taalprocessen*, de grote verschillen tussen de talen onweerhoudbaar opdringt als iets kunstmatigs. Naast deze natuurlijke gebaren bestaan conventionele gebaren zoals het afnemen van de hoed, maar dit gebaar zegt dan ook de

1. De gewoonte van onze ouderwetse schrijvers, om in 'platte' woorden de klinkers door stipjes te vervangen, of ze te spellen werkt eveneens voorstellingverzwakkend. De seconde van aandacht die men nodig heeft om het woord te voltooien of te reconstrueren, is voldoende, om a.h.w. het hoofd af te wenden, eventueel om een blos te verbergen!

oningewijde niets en komt hem veeleer belachelijk voor. Voor de ingewijde is het evenzeer expressief als teken van beleefdheid als het schouderophalen als teken van onwetendheid of van gering-schatting —, maar toch dienen we tussen die twee gebaren-categorieën te blijven onderscheiden, de ene soort te begrijpen als wezenlijk expressief, de andere als conventioneel-expressief. Dit laatste zijn ook de woorden, de ingewijde zeggen ze alles — zo schijnt de niet-denkende ingewijde het hoedafnemen evenzeer een natuurlijk gebaar als het schouderophalen! — maar de oningewijde zeggen ze niets, ze zijn niet wezenlijk expressief en kunnen dus door andere, onverschillig welke klank- en teken-verbindingen te allen tijde vervangen worden.

Het doorzien van en breken met de fictie, dat woorden iets uitdrukken van wat ze bedoelen, is van het grootste belang en van diep ingrijpende betekenis, daar er meer mee samenhangt dan men zo oppervlakkig zou denken. Dat men boeken 'in de oorspronkelijke taal' moet lezen, dat de ene taal wel, de andere niet geschikt is om te filosoferen of te dichten, dat in het algemeen, de Geest ooit onder de beheersing zou kunnen staan van de Taal—, het zijn alles dwalingen die een geheel vormen met de gronddwaling omtrent de betekenis van de taal, welke dwaling ten slotte wortelt in de noodzaak der Zelfvermomming. Ook alles wat over 'taalgevoel' als vanzelfsprekend geldt, blijkt onhoudbaar, ja, zinloos, voor hem die deze fundamentele fictie maar eerst heeft leren doorzien.

Het zogeheten 'purisme' van denkers en kunstenaars, hun aandringen op wat ze noemen 'taalzuiverheid', hun afgrijzen tegen wat ze heten taalvervalsing en taalvertroebeling, gaat in werkelijkheid naar gans andere dingen uit, is tegen gans andere geestelijke en sociale symptomen gericht. Maar ze weten het niet, daar ze, gelijk het pleidooi voor 'het lieflijk woord Moeder' reeds bewijst, de zin van hun eigen streven, de betekenis van hun eigen impulsen niet vatten, bevangen in de macht der associatie, krachtens het onvermogen, om te (onder)scheiden, waarin ook in hen Levensdrift over Rede triomfeert. En zo vallen ze dan het nationalistisch-aristocratisch 'purisme', hetwelk met hun streven niet alleen niets gemeen heeft, maar eigenlijk dat streven vijandig gezind is, in de armen en maken daarmee

gemene zaak en worden op die wijze, door middel der begripsverwarring, in de dienst van het slechte en het absurde geronseld.

Over het nationalistisch-aristocratisch 'purisme' is reeds gesproken, in het nu volgende moge blijken, wat het 'purisme' van denkers en dichters beduidt. Maar een beschouwing over de fictie der 'oorspronkelijke taal' dient vooraf te gaan.

De in het vorig hoofdstuk ontvouwde zienswijze omtrent het fictieve van 'Taal' leidt noodzakelijk tot herziening der gangbare opvattingen omtrent uitheemse talen. Wanneer 'taal' een fictie is, is ook 'oorspronkelijke taal' een fictie. Nooit en nergens kan de taal heerschappij voeren over de Geest, dit staande te houden, mag pas recht een 'Zonde tegen de (Heilige) Geest' heten! Drukt een woord niets uit van wat het benoemt, is het een codeteken, dan doet het er ook niet toe, welke taal men spreekt. En al weer komt allereerst deze vraag aan de orde: vanwaar toch op dit gebied zo veel dwaling en misverstand, ook bij hen, wie het toch meer om 'waar' dan om 'gelijk' is te doen?

De houding tegenover de uitheemse taal wordt bepaald door de houding tegenover het uitheemse, tegenover het afwijkende in het algemeen. De macht der aprioristische verwachting is in dit gebied zo groot, dat van oordeel eigenlijk nauwelijks sprake kan zijn. Om deze macht te begrijpen, moet men er zich van doordringen, dat de mens niet, zoals hij waant, 'gelooft wat hij ziet', maar dat hij 'ziet wat hij gelooft'. De 'Preconceived Idea' beheerst het ganse leven en men zegt niets te veel, wanneer men staande houdt, dat elk oordeel een voor-oordeel is. De mens is bevangen en geenszins alleen in zijn door anderen aanwijsbare persoonlijke vooringenomenheden, verblindheden en zogeheten suggesties, maar ook, en zelfs vooral, in de fundamentele gesteldheden van zijn geestelijk aanzijn.

Zo goed als door de bouw van het menselijk oog (of waaraan anders men het verschijnsel toeschrijve) elk individu aan dezelfde optische misleidingen onderhevig is, zo brengt ook de bouw van de geest een evenzeer algemene onderhevigheid aan

evenzeer algemeen 'onstoffelijk gezichtsbedrog' mee.

Deze collectieve vooroordelen dragen voor het gevoel het karakter van vanzelfsprekendheden. Waar deze heerschappij voeren, wordt aan kritisch onderzoek niet meer gedacht. De *groepsdrift* is de fundamentele begripsverduisterende collectieve bevangenheid, die de mens overal doet zien, wat hij gelooft te zullen zien. Op de basis van de door de groepsdrift geïnspireerde indelingen — seksualisme, nationalisme, aristocratisme — worden verschillen verwacht en derhalve geconstateerd, die niemand meer zou constateren, wanneer deze indelingen door andere, uit de rede gesproten, vervangen zouden zijn.

Toen de mensen niet langer geloofden in heksen en spoken, hebben ze ook geen heksen en spoken meer gezien —, sinds het bijgeloof omtrent kometen verdween, gewagen de kronieken niet langer van met hun verschijning coinciderende rampen. In oudere schrijvers (Balzac) treft men nauwkeurige ('raak geobserveerde' zou men tegenwoordig zeggen) beschrijvingen aan van ziektebeelden en ziekteverlopen, waarin de toenmalige wetenschap geloofde. Van het ogenblik, dat de medici andere diagnoses stelden, hebben de schrijvers andere symptomen gezien. Overal richt de 'preconceived idea' het geestelijk oog, bepaalt het oordeel. En wie in medelijdende geringschatting de schouders ophaalt voor de kortzichtigen, die waarheden als koeien voorbijgingen, de grofste ongerijmdheden niet opmerkten, vergeet dat hij ten opzichte van de vanzelfsprekendheden van zijn eigen tijd met dezelfde blindheid geslagen is. Van binnenuit wordt in de mens (maar niet door de mens en geenszins op een door hem gekozen ogenblik) het licht ontstoken, dat hem plotseling in staat stelt, te onderscheiden (d.i. zien, d.i. kritiseren).

De heerschappij van de 'preconceived idea' verklaart 'Köpenick'. *Achteraf* zag ieder in de zogenaamde hooggeplaatste officier de ongeschoren, ongesoigneerde, sjofele plebejer, achteraf schaamde zich ieder, dat hij dupe was geweest. Zo het kind, dat nog jaren later verbaasd staat, in de sinterklaas met laarzen en broekspijpen onder zijn katoenen tabberd uit, de toevallig verdwenen oom niet te hebben herkend. Achteraf, als zijn ogenblik gekomen is. En het jongere kind, dat dupe blijft, is geenszins

dommer, vaak intelligenter, maar zijn ogenblik is nog niet daar.

Zeër sterk oogrichtend en oordeelbepalend werkt de 'pre-conceived idea' bij het opmerken van familiegelijkenis, wanneer aan de familierelatie geen twijfel schijnt te kunnen bestaan. Blijkt 'moeder' een stiefmoeder of het zoontje eenvoudig een buurjongetje, dan wordt plotseling de gelijkenis niet meer gezien.

Wie in zijn omgeving dit onderwerp eens ter sprake brengt oogst dadelijk een macht van persoonlijke ervaring. Zo vertelde mij een bekend kunstliefhebber, dat hij, misleid door de (opzettelijk) minachtende toon van de vrienden die hem foppen wilden en door hun achteloos behandelen van het voorwerp, een paneeltje van een beroemd schilder voor het deksel van een chocoladedoos hield. Zelf zat ik voor jaren te Brussel naast een toneelrecensent in een bioscoop, waar Bouwmeester optreden zou. 'Daar heb je de grote kerel, je herkent hem toch maar dadelijk,' zei mijn buurman. Edoch, het was een ander. Een meisje vertelde mij eens, dat ze, daar de vertaling der Italiaanse liederen in het tekstboekje bij ongeluk verwisseld was, in het amoureuze lied het religieuze, in het religieuze het amoureuze sentiment heel sterk had gevoeld! Deze dingen kunnen elkeen overkomen en overkomen ook elkeen, er is dus geen reden om anderen te honen, maar wel alle reden, geen oordeel als zodanig te willen laten gelden in gebieden, waar door de macht van de 'preconceived idea' slechts vooroordeel mogelijk is. De in het vorig hoofdstuk genoemde op misvatting gebaseerde impressies van woorden als frivool, prestige, Ormoez etc. wijzen op dezelfde oordeels-impotentie.

Hier kan men met recht van 'onstoffelijk gezichtsbedrog' spreken, dat zelfs zijn tegenhanger in een bekend stoffelijk heeft. Twee naar elkaar toelopende lijnen suggereren een muur en nu schijnt van de drie er tegenaan getekende even grote figuren de achterste een heel eind langer. Waardoor? Omdat altijd de even grote figuur op een afstand als kleiner wordt gezien. Dus moet de even groot getekende groter zijn. De muur suggereert de afstand, het oog verkeert onder de beheersing van de 'preconceived idea', en ziet, wat het verwacht te zien. Dit 'optisch

bedrog' verschilt geheel en al van de meeste overige. Het groter schijnen van een wit dan van een even groot zwart vierkant e.d. berust op fysiologische, het eerstgenoemde echter op een psychologisch verschijnsel.

De groeperingsdrift in het algemeen, het nationalisme in het bijzonder verwacht, onder beheersing van de 'preconceived idea', dat het elders anders is dan in het eigen land, verwacht het afwijkende en ziet dus het afwijkende. Het vindt daarbij nog krachtige steun in het vanzelfsprekendheidsgevoel tegenover eigen zeden en gewoonten, waardoor ook het bijna volkomen overeenkomstige als afwijkend wordt gevoeld.

'Pourquoi trouvez-vous Shahabariem presque comique et vos bonshommes de Port-Royal si sérieux? Pour moi, M. Singlin est funèbre à côté de mes éléphants. Je regarde des Barbares tatoués comme étant moins antihumaines, moins spéciaux, moins cocasses, moins rares que des gens vivants en communs et qui s'appellent jusqu' à la mort "Monsieur".'

Aldus verweert zich Flaubert tegen de door Sainte-Beuve geuite bezwaren tegen *Salammô*. Niet alleen, zegt hij, is er in zijn schildering van Carthago niets overdrevens, maar al dat barbaarse, onlogische, ongerijmde en ook curieuze en belangwekkende kunnen we dagelijks om ons zien.

Inderdaad! Van alles wat men heel pompeus en interessant krijgt te lezen of te horen over 'uitheemse zeden en gewoonten' kan men zonder veel moeite de tegenhangers vinden in eigen 'zedes en gewoonten'. 'De kostbaarheid en het gewicht van dit versiersel der Batakvrouwen hangt samen met de welstand van de man.' Hoe interessant! Is er wel ergens een land, waar de kostbaarheid en het gewicht van de versierselen der vrouwen niet samenhangt met de welstand van de man? Het zogeheten Japanse thee-ceremonieel, tot keeluthangens toe beschreven en met lichtbeelden toegelicht, is niets curieuzer, niets ceremoniëler dan het Amsterdamse visites-rijden: 'De knecht verlaat het rijtuig, zijn meesteres geeft hem een vierkant stukje karton, waarop haar naam en die van haar echtgenoot is gedrukt, uit een daartoe speciaal bestemd foedraal; voorzichtig vouwt zij vooraf met duim en wijsvinger, die dikwijls als de gehele overige hand met dierevellen zijn bekleed, in de linker

bovenhoek een puntje om, en de volwassen knecht, voor deze gelegenheid aangekleed als een der beroemde figuren van het klassieke volkstheater (Jan Klaassen) duwt het in een door de huisdeur aangebrachte gleuf naar binnen.' In die toon kan men dooppartijen, en verlovingsrecepties en ons hele dagelijkse, uit 'mos' van allerlei aard, opgebouwde leven beschrijven en zich, als het daarom te doen is, het reizen in den vreemde besparen.

Eerder sprak ik over 'spotvormen', de schijngestalten van het redelijke en van het edele, waarin de immanente voorkeur daarvoor bevrediging vindt zonder de aan het beoefenen van het redelijke en het edele verbonden zelfopheffing. Hier treedt het *zich vergapen* aan het afwijkende duidelijk op als de spotvorm van de wijze verwondering. De boerin, die niet wist, wat haar overkwam, toen ze voor het eerst een gaskomfoor zag aansteken en op de vraag, of ze de straatlantaarns in haar dorp, zonder kraantje en zonder lucifertje aangestoken, dan niet nog veel wonderlijker vond, antwoordde: 'O nee, want da's elektra' — is hiervan een leerzaam voorbeeld. Men lacht—, maar de dwaze exaltatie voor de zonsverduistering, waaraan de dichters dapper meededen, alsof een zonsverduistering een groter wonder ware dan een zonsondergang, is het iets anders? En de hele literatuur, die ik zonsverduistering-literatuur zou willen noemen, en die op het zich vergapen aan het 'exotische' gebaseerd is: Batouala, Goha le Simple e.d., waartegenover Galsworthy's kleine stukje 'Riding in Mist' te leren geeft, wat wezenlijk 'mystisch aanvoelen' beduidt, zoals de vraag van Woutertje Pieterse 'waarom de steen niet naar boven valt', de wijze verwondering uitdrukt tegenover dat onwijze zich vergapen van de boerin en van de zonsverduistering-dichters en de Goha-le-Simple-bewonderaars. Is ook niet de willekeurige en ongegronde benaming 'occult' een uiting van datzelfde afstompende vanzelfsprekendheidsgevoel, hetwelk zich wel over Radio, maar niet over het spreken, wel over het dromen, maar niet over het denken, wel over het leven 'hiernamaals', maar niet over dit leven verwonderen kan?

Zo inspireert de 'preconceived idea' de verwachtingen tegenover het uitheemse, die dan, mede door de kracht van het vanzelfsprekendheidsgevoel tegenover het eigene, in de erva-

ring hun bevestiging schijnen te vinden.

Tegelijkertijd echter wordt in dat uitheemse verder niet onderscheiden. Met het woord 'Amerikaan' associeert zich 'dollar', 'onbegrensde mogelijkheid', 'skyscraper' en de aanblik van elke Amerikaan wekt dezelfde associaties op. 'Fransman' beduidt: 'geest', 'hoffelijkheid', 'Franse keuken'. 'Chinees' betekent: 'eetstokjes', 'Boeddha', 'vogelnestjessoep' en 'Laotse'. 'Rus' is 'wodka', en 'Nitsjewo'. 'Engelsman' is 'flegma', 'sport', en goedzittende kleren. Gelooft vrij, dat de vreemdeling, als hij 'Hollander' hoort zeggen, elk naar zijn aard, aan 'Urk', 'Rembrandt', 'kaas', of 'Willemientje' denkt! Ditzelfde verschijnsel grijpt eveneens plaats tegenover het in andere zin collectief-afwijkende. Nergens misschien blijkt dit zo eigenaardig als uit onze spontane gevoelens tegenover homoseksuelen. Onwillekeurig en tegen beter weten in komt het ons voor, dat zij veel frequenter dan heteroseksuelen met seksuele gedachten en gevoelens zijn vervuld. Men kan honderd maal een gewone man met een meisje zien lopen zonder aan iets te denken, maar de aanblik van een homoseksueel met een jongmens dwingt onmiddellijk de gedachten een bepaalde richting uit. Op dezelfde wijze kan men zich nooit geheel onttrekken aan de indruk, dat de eerste de beste Japanner noodzakelijkerwijs zijn aandeel heeft in onze pittoreske en poëtische noties omtrent Japan, en dat elk Indonesisch student specialiteit is in 'Stille Kracht'.

Reeds in de uiterlijke aanblik laat zich een betrekkelijk geringe collectieve afwijking zodanig gelden, dat differentiatie onmogelijk wordt. De onontwikkelde is ervan overtuigd, dat alle Chinezen en inlanders op elkaar lijken. En elkeen kan constateren, hoe hoepelrokken en poederpruiken onmiddellijk een frappante gelijkenis suggereren met van hun portretten bekende personen uit die tijd. In een Eskimo-verkleeding lijkt elk kind op een Eskimo.

Een kunstenaar, die zijn halve leven in China had doorgebracht, vertelde mij eens, dat hij vaak bij Europeanen naast wezenlijk mooie ook Boeddha's en Kwan Yin's had aangetroffen die in kwaliteit gelijk stonden met rijksdaalder-madonna's uit de winkel op de hoek. Tegenover het collectief-afwijkende

bleek het onderscheidingsvermogen niet te functioneren, door de macht van de 'preconceived idea'. De bekende tegenstelling tussen 'grove Westerling' en 'fijne Oosterling' gaat hier niet op, want de kunstlievende Oosterling zet evengoed naast zijn allermooiste dingen de crimineelste Westerse horreurs.

Hoe verder verwijderd, hoe sterker dus de verwachting, sterke afwijkingen te zullen zien, hoe minder onderscheidingsvermogen. 'Een Hollandse krant schrijft...' Men vraagt onmiddellijk: Welke, *Het Volk*, of *De Maasbode*? Een gezelschap 'Hollanders' valt onmiddellijk uiteen in ouderlingen, marktschreeuwers, schippers, geleerden, keukenmeiden, acteurs, nonnen, en filmsterren. 'Een gezelschap Fransen' doet al meer aan als een homogene massa, terwijl in 'een gezelschap Chinezen' de leden zich noch uiterlijk, noch innerlijk van elkaar schijnen te kunnen onderscheiden. Zo spreekt men over een 'Russische brochure over de Revolutie' of 'een artikel over Japan uit een Japanse krant' alsof elke Rus over Rusland, elke Japanner over Japan oordelen kon, terwijl men toch uit eigen ervaring van eigen omgeving weet, dat driekwart van alle brochures en artikelen, behalve oneerlijk en partijdig, oppervlakkig gekal of wartaal zijn, en men een auteur door en door begeert te kennen, eer men zich op zijn oordeel enigszins verlaten wil.

Ditzelfde gebrek aan onderscheidingsvermogen tegenover het collectief-afwijkende breidt zich uit over personen uit eigen omgeving, die daarbij betrokken zijn. Het simpele feit, Hollander te zijn en Hollands te kennen, brengt niemand tot de pretentie, Bolland te kunnen verstaan, noch zal de bezitter van een Duitse akte zich 'ex officio' voor Kant-kenner uitgeven, noch de eerste de beste Engelse of Franse leraar menen, dat hij bij uitstek bevoegd is, om resp. Shakespeare en Bergson te interpreteren, maar geen klassiek filoloog of hij praat over het Griekse Drama en de Griekse Wijsbegeerte, als sprak het van zelf dat hij deze dingen beseft, omdat hij wat Grieks heeft geleerd.

De man, die een paar jaar in Rusland woonde of in Italië, verstaalt uit het Russisch of uit het Italiaans. De bevangenheid in het verafgelegene belet de kritische differentiatie, die tegen-

over het eigene en het dichtbij wel optreden zou. Niemand toch die drie jaar in Parijs heeft gewoond, geeft zich uit voor specialiteit in Franse politiek, als hij het deed, zou men waarschijnlijk niet naar hem luisteren en hem uitlachen, maar wie een jaar in Peking is geweest, oreert over de 'Chinese volksziel' en iedereen luistert naar hem.

Deze 'preconceived idea' tegenover het uitheemse, tezamen met de afgestomptheid tegenover het eigene, bepaalt volkomen de gevoelens en opvattingen tegenover uitheemse talen.

In Frankrijk vroegen we de weg. 'Tout droit, et vous allez tomber dans la rivière.' Hoe aardig, hoe pittoresk! Maar niemand van die enthousiasten vond iets aardigs of pittoresks in rechts afslaan (*battre*) of links houden (*tenir*). De Italianen, zo rapporteert de in Rome verblijvende letterkundige, spreken van een 'gebenedijde schurk'. Is dat niet een charmante ironie? Maar beste man, zeggen wij niet, dat het lief weertje is, als het stormt? En 'Streichholz' noemde eens iemand zo'n tekenachtig woord. Ik wees hem op 'lucifer'. Nu ja... lucifer... een lucifertje. De man hoorde niet eens, dat hij Lucifer zei, zo was 'lucifertje' afgestompt tot houtje met kopje.

In een boek over de Maleiers en hun zeden las ik ook een opgetogen relaas over hun tekenachtige taal. Denk eens aan! 'Sarong' beduidt eigenlijk 'omhulsel', oneigenlijk 'mantel' of 'rok'. En nu noemen ze—hoe charmant!—een enveloppe een 'sarong soerat', het manteltje van de brief. Maar wat zegt u dan wel van 'hoofddekse' en van 'vingerhoed' en van 'handschoen'? Het kan immers niet tekenachtiger. Een kleine heer noemen ze een 'halve heer'. Inderdaad, en wij noemen een kleine fles een halve fles. En bruin heet bij hen 'zoet zwart' en rivierwater heet bij ons 'zoet water'. En de suikerpot noemen ze het 'huis van de suiker' (*tampat goelah*) en wij hebben een klokhuis, een brillenhuis en een peperhuis. Een letterkundige, die zich gaarne voor Chinees specialist uitgeeft, vertelt zes keer in hetzelfde artikel, dat zijn secretaris luisterde naar de naam van de 'Schitterende Graaf van den Bosch'. Maar sla nu een Hollands adresboek op. Hier woont de heer Den Hertog (De Hoge Aanvoerder Der Heerscharen) naast de heer De Leeuw (De Machtige Koning van het Woud), en mijnheer Van Lelie-

veld en mijnheer Roozeboom wonen aan de overkant. En niemand vindt het bijzonder poëtisch of zwierig om Diamant of Saphier te heten, aangezien de mensen dan begrijpen dat ze joden zijn en in effecten handelen. Duizend maal liever heten ze Hardenbroek of Beerenklouw. Zo ver gaat de geëxalteerde belangstelling voor het uitheemse en de afstomping voor het eigene, dat we bij 'lucifer' alleen voelen wat het benoemt, en bij 'Streichholz' wat het bedoelt. Pas door de verbazing over het Engelse 'voice' in hetzelfde verband, kwam iemand ertoe om te realiseren, dat het woord 'wijs' in 'onbepaalde wijs' hetzelfde woord is als wijs voor melodie en dat melodie ook weer hetzelfde is als stem (eerste of tweede stem), en tenslotte dat het Hollandse wijs en het Engelse voice hetzelfde woord is. Zo bracht de Franse uitdrukking 'coup de main' voor 'ergens slag van hebben' een schooljongen tot de voor hem verrassende ontdekking, dat ook het Hollandse woord slag in dat verband hetzelfde is als slag voor klap.

Het 'tekenachtige' is nooit aan de woorden, het is in de menselijke geest, die aanhoudend het beeld, de gelijkenis creëert, omdat immers elk zien, oordelen en begrijpen een vergelijken, een onderscheiden is. Er is geen ander zijn dan anders-zijn. Daarom is dat 'tekenachtige' dan ook overal.

Reeds repte ik met een woord over de rol die, behalve de aprioristische verwachting, ook het algemeen begripstekort der bizarre associatie op dit gebied vervult, waar ik zoëven wees op het als vanzelfsprekend toekennen van inzicht in kunst en wijsbegeerte aan elk klassiek filoloog, terwijl men in het feit, dat iemand Hollands verstaat, niet de geringste aanleiding vindt, hem te raadplegen over Vondel. Dat is te zeggen: in Holland, in het buitenland zal hij waarschijnlijk over alles geraadpleegd worden.

Op dezelfde wijze nu associeert zich de kennis van uitheemse talen met de gedachte aan twee dingen: geld en inspanning. Te onzent spreekt alleen de 'beschaafde' Frans, de begrippen 'Frans' en 'beschaving' nu hebben zich zodanig geassocieerd, dat men de Franse plebejer met een heel ander oog aanziet dan de Hollandse. Hieruit laat zich ook verklaren, dat in het algemeen de Duitse dienstboden met een groter mate van beleefd-

heid en onderscheiding werden behandeld dan de Hollandse en dat Oostenrijkse kindertjes heel wat lichter een onderdak vonden. Doordat ze een der talen der beschaafden spreken staan ze die beschaafden nader.

De associatie met intellectuele inspanning werkt in de onwillekeurige bewondering voor het jonge kind, dat men vlot en correct een vreemde taal hoort spreken. Tegen beter weten in verbaast men zich, door de associatie van de eigen kennis dier taal met de inspanning die het kostte, ze te verwerven.

'Er zit een batterij in' zei een driejarig jongetje, en de anderen lachten om het 'geleerde' woord dat voor het kind natuurlijk niet geleerder klonk dan klokhuis of pit, dan bakkerij of lakkerij.

Verder onderzoekende, ontdekken we een sterke schijnassociatie tussen het afwijkende en het naïeve, als volgt te verklaren: het kind spreekt nog onvolledig, het spreekt krom en legt daarenboven vaak een zeker creatief vermogen, een zekere originaliteit aan den dag. Het heeft namelijk zijn eigen 'analogie' en 'raisonnement' en komt daardoor tot een afwijkend taalgebruik. Tegelijk voelen we het kind als naïef, als aantrekkelijk onschuldig. 'Onschuld' en 'onwetendheid' hebben zich op seksueel gebied sinds lang geassocieerd, doch ook in het algemeen wordt tussen een zeker ontbreken van wereldwijsheid en argeloosheid verband gevoeld. Dit ontbreken schijnt dan door verdere associatie uit krom en onbeholpen taalgebruik te blijken. Niet alleen het kind, ook de boer pleegt in zijn dialect van de officiële taal af te wijken. Hij bezigt woorden en uitdrukkingen, die we niet kennen. Hiertegenover treedt nu voorerst hetzelfde gevoel op, dat tegenover het uitheemse is beschreven. 'Een oude boezem' (voor een oud mens, dat ik eens een boerin hoorde gebruiken) klinkt tekenachtig, een 'jong bloedje' klinkt doodgewoon. Maar dan verder associeert zich ook het 'gemoedelijke' dat men van ouds aan de 'eenvoudige landbewoner' toekent, met de afwijkende taal van die 'eenvoudige landbewoner'.

Gaandeweg nu wekt de aanblik van afwijkend taalgebruik de gedachte op aan de onschuld van het kind en aan de gemoedelijkheid van de landbewoner.

Van het Zuidafrikaans kunnen we die bijsmaak van kinderachtigheid eenvoudig niet scheiden, evenmin van het 'oudt-Hollandsch' die van gemoedelijkheid. 'Bloemptjen' en 'hemdtjen' en 'meisjen' zien er naïef uit en vertederen ons als het krompratend haspelen van onze kinderen. Want wat is er aan de t en de n van bloemptjen en hemdtjen nu voor wezenlijk naïefs? Niets meer immers dan wezenlijk 'vandaals' aan het woord Vandaal dat een eigennaam is. Het in ons ook vaak omslachtige en onbeholpene, tezamen met het verouderd taalgebruik van oude schrifturen, vonnissen en besluiten, suggereert een gemoedelijkheid en onschuld, die in de meeste gevallen reeds in strekking en geest van het schriftuur zelf hun tegenspraak vinden. Om te weten, wat er wezenlijk is van de zogeheten 'gemoedelijkheid' der oude scheepsjournalen, zouden we de toenmalige gebruikswaarde van elk woord, elke uitdrukking moeten kennen en dit is volmaakt onmogelijk. Maar zo sterk werken deze (Goede-Oude-Tijd)associaties, dat doctoren in de letteren staande houden, dat Holland wel anders zou worden, als we maar weer Middelnederlands spraken.

Elk Vlaams auteur heeft daardoor dan ook in de waardering van de niet onderscheidende (waartoe op zijn tijd iedereen behoort) een belangrijke voorsprong op zijn Noordnederlandse collega. Men doet het wel eens voorkomen, alsof een al te letterlijk en opzettelijk 'vervlamen' van Franse woorden die eigenaardige indruk van kinderlijke onbeholpenheid teweegbrengt, maar dit is niet waar. Ten eerste bezitten we in het Nederlands talloze woorden, die voor letterlijke vertaling in andere talen vatbaar zijn, zonder ons dit voelbaar te maken, ten tweede geven ook woorden, die niet letterlijk en opzettelijk vertaald zijn, ja, waarvan we in het Hollands analoge vormen bezitten, dezelfde impressie. Hier werkt dus weer, behalve de verhoogde aandacht tegenover het uitheemse, de associatie met de naïeve onbeholpenheid van het kind en de gemoedelijkheid van de boer, kind en boer bedienen zich immers van een overeenkomstige, maar afwijkende, soms wezenlijk, maar meestal schijnbaar originele taal.

'Een borrel vatten' is niet aardiger of grappiger dan 'kou vatten'. 'Ik ben fier over u' volkomen analoog met 'ik ben

bedroefd over u', en 'zalen voor maatschappijen' alleen in schijn aardiger dan 'zalen voor gezelschappen'. Voor 'Poolse stralen', 'overgrote landen', 'laarzen kuisen', 'een felle madam', 'geel schoenen', 'sermantelijk', 'opschikkamers', kan men zonder de geringste moeite analoge vormen vinden, die niemand naïef vindt en waar niemand om lacht. Zo treden overal tegenover het afwijkende en uitheemse, aprioristische verwachtingen en bizarre associaties tezamen op met het onvermogen, in dat uitheemse en afwijkende wezenlijk te onderscheiden.

Wordt nu uit een vreemde taal of uit een afwijkend en verouderd dialect een boek vertaald, dan is voor het gevoel 'de aardigheid eraf'. Die 'aardigheid' bestaat ten eerste uit het strelend besef, tot de beschaafden te behoren. Holland heeft nu eenmaal, van zijn nood een deugd makend, in het kennen van 'zijn talen' het criterium der beschaving gelegd. Sarcey vertelt doodkalm, dat hij 'Hamlet' *natuurlijk* alleen in de vertaling las en zag. In Franse boeken van goed literair gehalte vindt men elk regeltje Engels vertaald, terwijl het citaat zelf gemeenlijk wemelt van de fouten, — 'he is cray' laat Tolstoj of zijn vertaler of allebei de Engelse dominee voor 'he is crazy' zeggen —, maar de Hollander die geen Duits kan spreken, zegt nooit: 'Ik heb op school geen Duits geleerd', maar hoogstens: 'Ik heb slecht Duits geleerd.' D.w.z.: 'Ik heb wel de scholen der beschaafden bezocht, maar de leraar verzuimde zijn plicht.'

Een ander element van de 'aardigheid' die door het vertalen eraf zou gaan, ligt in het contact met de gewaande tekenachtigheid, gemoedelijkheid, naïveteit, rijkdom of schoonheid van de 'oorspronkelijke taal' en niet het minst in de argeloze illusie, dat men die dingen inderdaad beoordelen kan. Waar in het volgend hoofdstuk de kennis van eigen taal ter sprake zal komen, zal tegelijk blijken, hoe uiterst gering onze zo licht te overschatten kennis van vreemde talen is en uiteraard moet zijn.

Nog een andere 'aardigheid', een derde vorm van associatie sluit zich hierbij aan, nl. die tussen onverstaanbaarheid en indrukwekkendheid of goddelijkheid. Het Orakel zou zijn presigtige spoedig kwijt zijn geweest, indien het zich in begrijpelijke taal had uitgedrukt, en door alle tijden heen heeft zich de den-

ker in onverstaanbaarheid gehuld, soms voor zijn veiligheid, doch maar al te vaak 'pour épater le bourgeois'.

In het slothoofdstuk van dit boek zal worden gesproken over vertalen, zal worden aangetoond, hoe weinigen wezenlijk vertalen kunnen, ja, dat hun aantal nog geringer is, dan dat van hen, die in eigen taal behoorlijk schrijven. Jaar in jaar uit nu, zijn de klassieken vertaald door mensen, die ten eerste niet vertalen konden, en die ten tweede zo machtig bevangen waren in de associatie: klassiek-wijsheid-schoonheid (Russisch-wodka-nitsjewo) en in die andere: onverstaanbaarheid-verhevenheid, dat elke regel, elk woord werd volgeblazen van hun eigen pompeuze retoriek, als hadden in de Oudheid de mensen nooit gekeuvelde of gebabbeld of losweg een grapje verteld, maar altijd gebrald en georceerd en hun geestigheden met gewicht gelanceerd. Welnu, het is precies het krukkige, kromme, abracadabristische, want machteloze, van die met middelmatige en niet voldoende onbevangen filologen uitgeploeterde vertalingen, dat aan het onderricht in de klassieken, aan de klassieken zelf die deftige bijsmaak, dat eigenaardig prestige verleent, waar Spencer al de draak mee stak, het prestige van de slecht vertaalde en onbegrepen Statenbijbel, van het officiële stuk, van de dagvaarding, van het vonnis, van het Koninklijk Besluit en het deurwaardersexploot. Vandaar het hardnekkig voortbestaan van 'kanselarijstijl'. Vandaar het geringe succes bij de gelovige massa met moderne bijbelvertalingen, vandaar het gevoel van de man, die op die wijze 'in de klassieken werd ingewijd', dat hij in de vertalingen toch altijd 'iets' mist. Dat 'iets' is de 'duistere plaats', zonder welke de Bijbel veel van zijn dierbaarheid inboeten zou.

Ieder die als kind op catechisatie of joodse godsdienstschool uit het o. t. leerde, heeft aan de personen van Aartsvaders, Richteren, Koningen, de heugenis als aan bloedeloze, wezenloze schimmen behouden, kartonnen marionetten zonder wezenlijke menselijkheid, en dit berust voor geen gering deel op het troebele en duistere van het o. t., ook op de tekorten en misvattingen, bij de vertaling ervan begaan. Ditzelfde proces heeft aan veel, wat over de Oudheid geschreven is, datzelfde *Quo vadis*-achtige, starre, holle, ziellose gegeven en het is de grote verdienste van

Anatole France, van Louis Couperus ten onzent niet minder, dat zij juist het menselijke en zelfs het huiselijk-menselijke dier 'Helden der Klassieke Oudheid' hebben naar voren gebracht.

Dit alles nu is op zich zelf alleszins begrijpelijk. In de Kastedrift wortelt de Levensdrift, wat wonder zo zij zich dan ook altijd en overal laat gelden? In de neiging naar de bizarre associatie (foutieve groepering) triomfeert Levensdrift over Rede, wat wonder zo deze ook in dit gebied het goedachten en afkeuren bepaalt? Rijnwijn smaakt ons nu eenmaal niet uit soepborden gelepeld—tenzij het mode zou worden, dan zou het ons op die manier voortreffelijk smaken—en oesters eten we niet met ijslepeltjes. Zullen we ons, tegenover oesters, wezenlijk behagelijk voelen, dan mag de vork geen vier tanden hebben, gelijk tante De Harde alleen door een dominee met een bef kon worden gesticht. Aan deze dingen ontkomt geen mens, en er is zelfs geen reden, naar het ontkomen eraan te streven. Wat mij zelf betreft, ik zal mijn leven lang geen Kollewijns schrijven, want 'tee' smaakt mij niet en een 'mens' vind ik een onmens[*], maar ik zal toch niet mij zelf en anderen gaan wijsmaken, dat ik er behoorlijke bezwaren tegen heb. Niets is dwazer dan de pretentie, dat men altijd redelijk moet en kan zijn, men behoort zijn redeloosheid op zich te nemen. De dwaasheid, de aanmatiging, de 'Zonde tegen de Heilige Geest' begint pas daar, waar mensen hun instincten, hun voorkeur en tegenzin, hun ononderzochte vanzelfsprekendheden opblazen tot een oordeel, tot een wetenschappelijk standpunt, en daarvoor gehoor, ontzag en eerbied vorderen.¹

De krankzinnigenverpleegster die ik straks noemde, sprak

1. Welk een rol de kastehoogmoed hier speelt, bewijst het voorbeeld van een der vurigste kampioenen voor het Grieks, die in een andere kwaliteit voor enige jaren protesteerde tegen het onnodig pompeuze uit Duitsland tot ons gekomen medisch Bar-goens, en in een vakblad aantoonde, dat al deze uitdrukkingen uitstekend door eenvoudig, beknopt Hollands te vervangen zouden zijn. Deze man houdt vol, dat Grieks 'onvertaalbaar' is. Maar destijds dreigde nog niet het egalisatie-gevaar!

[*Hier stond in de eerste druk natuurlijk 'onmensch'.]

hardnekkiglijk over 'zwiezieť' (suicide) als het 'pazjenten' betrof. Gevraagd, waarom ze niet 'zelfmoord' zei, gaf ze te kennen dat, 'zwiezieť' toch nog 'iets anders' uitdrukte. De associatie is duidelijk. 'Zwiezieť' leerde ze, als vakterm, kennen, in dezelfde tijd, dat ze zelfmoordplegende krankzinnigen leerde kennen. Dit was nu, kan men zeggen, een onontwikkelde vrouw, maar toen de jongen, die zijn arm brak, zei 'dokter, ik hoor het *knetteren*', hoorde ik de chirurg met een medelijdend lachje om het stumperige lekenwoord, tot zijn collega zeggen 'hij bedoelt crepiteren'. Hij bedoelde niet crepiteren, hij *zei* crepiteren, maar voor de brave man was de klank 'crepiteren' zo innig en uitsluitend geassocieerd met het begrip fractuur, misschien ook omdat hij het woord in het Frans in de algemene zin niet kende, dat het 'iets anders' was dan 'knetteren'.

Onlangs had een Duitse zangeres op vertaalde teksten van Verlaine gezongen, o.a. dit:

'So dumpfen Reigen

Die Herbstgeigen

Stöhnen...'

(Les sanglots longs

Des violons

De l'automne...)

'Toch niet je dät', schreef hoogwijs de recensent. Het kwam niet in hem op, zich af te vragen, of hij misschien in de ban zat van de 'preconceived idea'. Maak een oningewijde wijs, dat het Duits van Goethe is, en hij zal onmiddellijk het Frans als een 'niet-je-dät'-vertaling voelen.

Welnu, dit en niets anders, louter dit klein-subjectieve, d.i. dit on-onderscheiden subjectieve ligt, met Kastedrift (egalisatie-angst) op de bodem van alles wat de laatste jaren met een verbijsterende stupiditeit en een grenzeloze brutaliteit door 'toon-aangevende mannen' uit alle kringen ten gunste van het behoud van het Grieks is gezegd. In hun onvermogen, om het fictieve van Taal-op-zich-zelf te vatten, ligt de voor hen pijnlijkste weerlegging van de zogeheten vormende invloed der klassieken. Al *hun* klassieken brachten hen nog niet zo ver, dat ze

Schijn van Wezen leerden onderscheiden.

Want alles is hier schijn. 'Oorspronkelijk Grieks' bestaat evenmin als 'oorspronkelijk Frans'. Groepen van tekens en klanken, die op zich zelf niets uitdrukken, die de oningewijde dan ook evenveel zeggen, als een handelscode of een seinenboek, krijgen hun inhoud uit de gedachten- en gevoelswereld, waarin men zit besloten, die men nimmer te buiten kan gaan, en die van geen twee mensen volkomen overeenkomstig is. Ze associëren zich met die inhoud zodanig, dat ze die schijnen uit te drukken, zoals het noodsein 's. o. s.' zich voor de marconist zodanig associeert met de gedachte aan wanhoop en doodsangst, dat de aanblik hem zou doen rillen, ook als het toevallig eens de naam van een fietsclub beduidde.

De koopman 'denkt' dan tenslotte in de woorden zijner handelscode, de marconist in de seinen van zijn boek. Van die aard en niets anders is de waarde en de betekenis van 'denken in het Frans' en 'denken in het Grieks'. Het beduidt eenvoudig dat de tekens der later-aangeleerde code zich zodanig met de hun toegekende inhoud geassocieerd hebben, dat de vroegere code gemist worden kan. Maar het beduidt allerm minst geestelijke verruiming, noch zelfs een grote of diepe kennis van de betrokken vreemde taal. Het kleinste kind en de grootste idioot 'denken' in het Hollands en wat ter wereld betekent dit? Volstrekt niemendal. Een zinledige onbekooktheid is dan ook de bewering, dat een vertaling niet zou kunnen weergeven, wat men bij de lezing van het oorspronkelijke ondergaat. Alsof het aanleren van een vreemde taal uit iets anders bestond dan juist uit een voortdurend vertalen, alsof het iets anders zou kunnen zijn!

Steevast komt men ook aandragen met het zogeheten 'onvertaalbare' Griekse woord, d. i. het samenvattende woord, hetwelk een gemoedsstemming of geesteshouding zou uitdrukken, die 'bij ons' niet of in mindere mate voorkomt en dit dus alleen omschreven worden kan. Hoe weten ze eigenlijk dat dat woord dit uitdrukt? Omdat het hun eenmaal in het Nederlands is uitgelegd, gelijk zij het hun leerlingen in het Nederlands zullen moeten uitleggen. Het *samenvattende* woord is dus letterlijk *uit-ge-legd*, en niets ware eenvoudiger dan na de uitleg zelf ook zo'n samenvattend woord te construeren, op Esperanto-

manier, dat in het vervolg de omschrijving bespaart en waarvan ik durf garanderen, dat het in korte tijd even samenvattend, veelbeduidend en 'onvertaalbaar' zal zijn als... Meerenberg! Maar waartoe? Elk, die veel vertaalt, bemerkt, dat hij soms het saamgevatte uitleggen moet, soms het uitgelegde saamvatten kan, hier een woordspeling wint, daar een woordspeling verliest. Maar het wezenlijk geestelijk bezit hangt niet aan bepaalde woorden en niet aan de aardigste woordspeling ook.

Wat onderscheidt ze dan, in hun praten, dat 'het Griekse woord alleen de Griekse geest uitdrukken kan' van de krankzinnigenverpleegster met haar 'zwiezieet', de chirurg met zijn 'crepiteren' en de heer Sartorius die gechoqueerd was en bleef om die Apollinaris-kerk? Van Nicht Naatje, de onsterfelijke, die van 'Anno libertatis Batavæ' getuigde *dat het zo vies stond*? Ook juffrouw Laps mag hier niet ontbreken: 'Ik zeg maar Krristiss, want zo heet de Heer'. Ten behoeve van deze en dergelijke lieden heeft Swift zijn bisschop, zijn staatsman, zijn rechter als pakken kleren beschreven. Neem zoveel ellen zwart satijn, neem zoveel duimen paars fluweel... Ze begrijpen van 'verhevenheid' slechts het zitten op heuvelen, van diepzinnigheid de nageaapte dialoogvorm, en hun beschaafde geleerdheid luchten ze in het elkaar toespreken met 'Vriend' en aanplakken van klassieke namen. Niet alleen voor het essentiële in deze aangelegenheid zijn ze gesloten, doch het ontgaat ze zelfs, dat in het bijzonder het Grieks sinds lang niet meer bestaat, doch alleen een traditie ten opzichte van de betekenis der woorden van een bepaalde vocabulaire. Geldt het immers een levende taal, dan kan men de door anderen ontvangen kennis daarvan voortdurend toetsen aan het geschreven en gesproken woord, bij een dode taal ontbreekt ieder controlemiddel. Hier is alles overlevering en welke, uit welke handen! Pennewip en Pecksniff, Tartuffe en George Pontifex, alles heeft eeuwenlang op dat ene bot gekloven. 'Ohwha tanas saiam'¹ liet de olijke Japanner zijn

1. 'Oh what an ass I am.' Vergelijk ook dit mysterieuze graf-schrift: 'Toet-Ank-Amen atli everâs perges assu rea ugur kenh yfra tse vans morgustô saves' (Toet-ank-amen at liever asperges as sure augurken, hy frat se van smorgus tō saves).

vriend, de taalgevoelige Engelsman zingen, waarschijnlijk omdat 's mans geteem hem verveelde. En de man dacht dat hij Japans zong, en het klonk hem zo onzegbaar mysterieus, zo volmaakt onvertaalbaar in de oren.

En hier, in deze schemerhoek van begripsverwarring, verschijnen dan ook de Dichter en de Intellectueel, om hun Kastedrift als Distinctiedrift heimelijk te bevredigen. Voor het grovere snobisme hebben ze zich leren schamen, maar zoals Anatole France's Evariste Gamelin onder de hoge verontwaardiging van revolutionair rechter zijn kleinmenselijke jaloezie uitleefde en dekte, zo bevredigt hier de 'klassiek gevormde' dichter of intellectueel zijn distinctiedrift. De Pennewippen in zijn eigen land van heden en verleden hartgrondig verfociende, spottende met het ge-De-Vries-en-Te-Winkel der schoolfrikken, voor zich zelf en huns gelijken een volkomen vrijheid van schrijven en spellen bedingende, in het richtig besef, hoe volmaakt bijkomstig al die dingen tenslotte zijn, gaan ze koketteren en pronken met speciale spellingswijzen en accenten en knibbelen op de letter van citaten, zodra het 'de klassieken' geldt tegenover anderen, die geen Grieks en Latijn verstaan. Daar de volksuniversiteit de naam Plato heeft gecommuniceerd, schrijven zij 'Platoon' — gelijk ook de 'ontwikkelde' spreekt van 'lues' en 'specialist', sinds de volksmond 'syfilis' en 'specialiteit' bezigt — schrijven ze 'Agamemnoon' en 'aither'. Couperus heeft het met een zekere tartende brutaliteit over 'belegen broodjes', het is volkomen foutief en hij wist dat natuurlijk zelf het best, want hij was 'bezitter' van de akte M.O., maar welke letterkundige zal er aanmerking op maken? Dat laat men aan de frikken over. En de frikken durven het niet. En de heren vergeten, dat het heiligdom der authentieke Griekse spelling eenmaal door Griekse De Vries en Te Winkels is opgebouwd, en dat zich daarin reeds plm. vierhonderd jaar voor Christus een staatsbemoeiing mengde, die van geen ander gehalte dan hedendaagse staatsbemoeiing, waar vooral de dichter zo hoog de neus voor pleegt op te trekken, kan zijn geweest. Omdat Staat en Staatsbemoeiing altijd en overal enerlei is.

En zo hoort men dan dagelijks om zich spreken over 'oorspronkelijk Grieks', 'oorspronkelijk Frans', over iets dat vol-

komen fictief is, dat ten enen male niet bestaat en dat toch vanzelfsprekend wordt aangemerkt als realiteit! Maar zoals de medicus in een afschuwelijk gezwel een 'prachtig geval' kan zien, zo is dit voor de beschouwer wel een magnifiek voorbeeld van totale begripsverduistering, van een volmaakte Zelfvermomming des Absoluten, die als steeds het Kudde-fetisjisme ten goede komt.

Het wezenlijke denken is opheffend, dus leven-vijandig, maar elk mens is zijn deel aan vernuft, aan begrijpens-drang toebedeeld. Opdat het 'onschadelijk' zij, wordt het verwezen tot de dienst van het Absurde. Kon het schoner gedemonstreerd dan hier? Hier zitten ze met de rug naar de Boom der Kennis (des onderscheids!) en spelen met gekleurde kralen.

Waar blijven we nu, in het licht van het voorafgaande, met ons 'taalgevoel'? Bestaat er inderdaad zo iets? Geenszins. Het 'taalgevoel' is een fictie, samenhangend met die andere, dat woorden uitdrukken, wat ze betekenen. Hoe zou ooit het gevoel wegwijs kunnen worden in de chaos van de taal, in een complex, dat door onkunde en onbegrip van geslacht op geslacht is geworden tot wat het is? Men kan toch niet *voelen* dat de hoger geplaatste 'ambtenaar' en de lager geplaatste 'beambte' heet, het zou evengoed andersom kunnen zijn. Schijnbaar, blijkbaar, klaarblijkelijk, ogenschijnlijk, waarschijnlijk kunnen, gelijk gezegd, zonder hinder van plaats verwisselen, er is niets in hun ontstaan en zin, dat een ander gebruik weerstreeft. De noodzakelijkheid echter, om verschillende zekerheidsgraden te onderscheiden en anderen duidelijk te maken, welke men bedoelt, heeft elk dier woorden zijn plaats toegewezen, en elk heeft zich zo geassocieerd aan de het toegekende zin, dat men meent, met het gevoel daarin te onderscheiden, maar ten onrechte. Evenmin kan men voelen, dat mensen die zitten te luisteren (en niet te horen) nochtans als 'toehoorders' (en niet als toeluisteraars) aangesproken worden, of dat een 'mens' altijd een vrouw is en een 'oud wijf' altijd een man, of dat men ongemakkelijk en niet wangemakkelijk zit, wanneer men wanstaltig en niet onstaltig is.

'Zout' is 'geest' (Attisch zout). Zouteloos is geesteloos, is krachteloos, dus zegt men iemand, zo zou het 'taalgevoel' besluiten, dan ook *gezouten* de waarheid. Maar het taalgebruik leert juist: onge-zouten! Ik ben, hij bent, wij bennen, is niet in strijd met 'taalgevoel', maar met taalgebruik. Het woord 'taalgevoel' zelf is het duidelijkste symptoom van de hardnekkig-

heid der beschreven wanen.

Welke zijn de dingen, waarin inderdaad het gevoel leidraad zou kunnen zijn? Het algemeen menselijke, dat aldus universeel is, in elk geval internationaal. Ritme en verhouding en ook gezindheden. Het dier en het kleine kind voelen de gezindheden van hun omgeving, volwassenen voelen de gezindheden van de 'wilden', in wier handen zij vallen. Stemklank, gebaar, ge-laatsuitdrukking, zijn primair, universeel, in onmiddellijke en duidelijke (al kan men dan ook niet altijd zeggen welke) samenhang verkerend met de grondslagen van het menselijk wezen, het wezen-als-mens. Maar van stemklank, gebaar, en ge-laatsuitdrukking ontdaan, blijft de taal dier wilden een raadsel, waarin geen gevoel een weg banen kan, omdat ze, als elke taal, ontstond uit die associaties, welke het woord 'grève' (en hoe onheilspellend klinkt het voorzeker de Franse arbeidersvrouw in de oren) van 'plek waar het zeezand neergeworpen wordt', maakten tot 'plek waar de werklozen samenkomen' en ten leste tot die staking of werkloosheid zelf.

Gevoel voor maat en val, voor lijn en kleur, 'ritme en verhouding' legt het kleinste kind en enigermate zelfs het dier aan den dag. Nu is het waar, dat de muziek der Chinezen de westerling vreemd in de oren klinkt, maar de verwijding der persoonlijkheid zal hier allicht de ontvankelijkheid verhogen. Onderricht brengt in elk geval geen baat, terwijl een vreemde taal juist uitsluitend en alleen door onderricht aan te leren is!

Veel beter dan van 'taalgevoel' zou men eigenlijk kunnen spreken van 'wiskundig gevoel', hoewel men het meestal niet doet, en zelfs van 'logisch gevoel', hoewel men dat nimmer doet. Velen, waaronder Mozart, hebben de muziek 'gezongen wiskunde' genoemd. En dit beduidt, dat beide complexen worden waargenomen in overeenkomstige ritmen, die zich in het ene complex voordoen als 'wetten' en dan als zodanig worden geformuleerd, daar deze ritmen zich aan iedereen en overal en altijd op overeenkomstige wijze schijnen te openbaren, zoals ook, in verband met de altijd en bij iedereen overeenkomstige bouw van oog en oor de door oog en oor aanschouwde (d.i.: gecreëerde) uiterlijke wereld. Naast aangeboren muzikaal ge-

voel bestaat dan ook wel degelijk een aangeboren en uit eigen vermogen ontwikkeld wiskundegevoel—, terwijl Socrates in de *Menon* duidelijk heeft aangetoond, dat ook het 'logisch gevoel' ingeboren kan zijn en slechts behoeft te worden ontwikkeld. Dit is tenslotte dan ook niets dan het in zich zelf onderscheiden van des Absoluten Zelfonderscheiding.

In de dierenwereld en bij de primitieve volkeren kan men verbluffend knappe ingenieurs aantreffen. De constructie van over ravijnen en vlooden zwevende bamboebruggen wijst duidelijk op het vermogen, om instinctief de zogeheten 'wetten' der mechanica te doorgronden en aan eigen oogmerk dienstig te maken. Dit vermogen blijkt trouwens dagelijks in het gebruik maken van ongeformuleerde wetten door mensen en dieren, bijvoorbeeld in het bewaren van het evenwicht e.d. Wat de dieren aangaat, herinner ik aan wat Darwin in zijn *Origin of Species* van de proeven met celbouwende bijen verhaalt. En 'weet' niet de volle korenhalm zijn evenwicht te bewaren, waar het menselijk constructief vernuft, bij de gegeven verhouding tussen lengte en toplast, falen zou? Waarom zou men dan de lijn trekken bij de mens en niet in het algemeen spreken van 'wiskunstig instinct' of wiskundig gevoel?

Dus: maatgevoel en kleurgevoel, wiskundig gevoel en desnoods logisch gevoel, maar geen taalgevoel. Want tegenover al dat als wetmatig gevoelde algemene en universele is juist Taal het bizarre, het kunstmatige, het onsamenvangende en onlogische. Men voelt niet, welk telefoonnummer iemand heeft, men moet het weten. En ook wanneer men van een groot aantal personen de telefoonnummers onmiddellijk zou kunnen opnoemen, dan kan men toch nog niet zeggen, dat men ze voelt. Evenmin voelt men de gebruikswaarde der woorden, men moet ze kennen. En men leert ze kennen door een voortdurende, gespannen, al dan niet bewuste opmerkzaamheid tegenover alles wat men leest en hoort. Wie die opmerkzaamheid niet of in geringe mate bezit, zal nooit tot een als juist of zuiver of zelfs schoon gevoeld taalgebruik komen, alleen hij bereikt dit, die in hoge mate die opmerkzaamheid in zich heeft.

Het al of niet, het in meerdere of mindere mate in zich hebben van die opmerkzaamheid is als symptoom van de aller-

grootste betekenis, en daarom is iemands taalgebruik dan ook als symptoom van de allergrootste betekenis.

En daarmee zijn we dan in het hart van de kwestie gekomen.

Zeker zal zich menig lezer van de voorafgegane hoofdstukken, elk naar zijn aard, verbaasd, bedroefd, verontwaardigd hebben over een zo totaal ontbreken van 'liefde tot de Taal', gezwegen nog van 'piëteit voor de moedertaal' in een 'letterkundige'. Maar de letterkundige in kwestie verheugt zich, dat althans op dit gebied geen mens met de een of andere bevoegdheidstroef de mond, die de waarheid zoekt te spreken, tot zwijgen zal kunnen brengen. Juist als 'letterkundige' verheug ik mij, dat de bestrijding van het taalfetisjisme mij vrij staat.

Zoals het uit vrees en gunstbejag voortspruitend monotheïsme altijddoor de wezenlijke religie in de weg heeft gestaan, zo is het stomme zich vergapen aan het afwijkende het beletsel voor de wijze verwondering om het vanzelfsprekende, zo vormt het hangen aan gangbare frasen, aan ononderzochte vanzelfsprekendheden de belemmering voor het kritisch inzicht, het wezenlijke zelfonderscheidingsvermogen, zo verhindert overal de verheerlijking van de schijn, om tot het wezen in te gaan. Nooit kan iemand die zich aan de collectieve frase niet ontworstelt, die het collectieve dogma niet te boven komt, die de volksfetisj niet te pletter stort, ingaan tot het 'Koninkrijk Gods' dat in hem is. Niet dus uit baldadigheid of om te epateren met afwijkende zienswijzen, heb ik mij op dit gebied tot iconoclast gemaakt, maar om de weg naar de wezenlijke onderscheidingen, tegen ongegronde gangbaarheden in, te helpen vrijmaken.

Waarop wijst dan nu, om weer ter zake te komen, die opmerkzaamheid tegenover het taalgebruik van anderen, waardoor de een wel, de ander niet, het juist geachte woord, de juist geachte uitdrukking gebruikt, waardoor de een wel, de ander nimmer zich leert uitdrukken op een wijze, die door anderen als zuiver, aangenaam of schoon wordt gevoeld?

De begeerte naar wijsheid is de begeerte naar onderscheidingen. Denken is scheiden en voegen, is ordenen (cogitare). De vraag is gesteld, of dit denken zijn loop zou kunnen hebben

zonder taal, m.a.w. of we in woorden of woordeloos denken.¹ Dat we woordeloos kunnen denken, bewijst het voorbeeld van de doofstomme, de mens die in zekere zin buiten de samenleving, want buiten de taal der samenleving staat en van wie we toch niet kunnen zeggen, dat hij niet denkt. Verdiepen we ons eens in de vraag, wat er van Kant of Hegel, waren ze doofstom geboren, geworden zou zijn! Hoe dit zij, in en met een taal geboren als we nu cenmaal zijn, hebben zich aandoening, voorstelling, begrip, zozeer in ons met woorden geassocieerd, dat het ons zelf toeschijnt alsof we in woorden denken, hoewel het tempo van het denken dit reeds schijnt te weerspreken. Zo zal de componist, in de geest componerend, wellicht reeds het notenschrift voor zich zien.

De innerlijke drang om te denken, te begrijpen, te onderscheiden, openbaart zich aanvankelijk in een dorst naar de gedachten van anderen, ofschoon de werkzaamheid zelf tenslotte zelfonderscheiding is. Socrates dorstte in zijn jeugd naar de wijsheid van Anaxagoras. Het nauwgezet ingaan tot anders geest, het nauwkeurig registreren van de fijnste onderscheidingen daarvan leert de nauwkeurige gebruikswaarde van het door anderen voor elk dier onderscheidingen gebezigde woord. Lezende en luisterende leert men eigen en vreemde talen. Uit de algemene geest van het geschrevene leert men gaandeweg elk woord zijn plaats toewijzen, terwijl tegelijkertijd het begrijpen van elk

1. Deze vraag is destijds bij het optreden van de 'gedachtenlezer' Rubini ter sprake gekomen. M.i. te onpas. Rubini schijnt mij heel wat anders dan een gedachtenlezer, nl. een scherp kenner en behendig aanwender van deze menselijke neiging, hoop, vrees, verwachting, en elke andere gemoedsbeweging in ieder gebaar bloot te geven. Elke spier trok naar het verborgen voorwerp. Onbewust heenleiden en al te opzettelijk weerstreven dienden de wonderdoener gelijkelijk. Wat dit laatste aangaat, vond ik een aardig voorbeeld in *Les trois Mousquetaires*: 'De man zei, dat hij naar St. Cloud ging, en daaruit begreep ik, dat hij naar St. Germain wou, daar dit in precies de tegenovergestelde richting ligt.' Wie na Rubini nog in 'objectiviteit' gelooft, voor hem is werkelijk geen kruid gewassen!

woord leert, de geest van het geschrevene te bepalen. De associatie vergemakkelijkt het onthouden, dat daarzonder welhaast onmogelijk ware.

Uit die dorst naar het denken van anderen kan in rijpere jaren het verlangen groeien, ook zelf eigen innerlijk leven aan anderen kenbaar te maken, tot in die fijne en diepe onderscheidingen, die het doorgronde persoonlijke uitmaken, te midden van het ondoorgronde collectieve. Tot het bevredigen van dat verlangen, die geestelijke zelfuitleving, die uiterste zelfdifferentiatie, staat de verlangende niets ten dienste dan het geldende taalgebruik. Hoe dit taalgebruik tot stand kwam, of het al dan niet zich baseert op 'analogie' en 'raisonnement', heeft in dat verband voor hem niet het geringste belang. De man, die contact met een vriend zoekt, richt zich tot diens juiste adres, vraagt het juiste telefoonnummer en bekommert er zich allerminst om, of de kadastrale of telefonische nummerbedeling logisch is. Alleen op het juiste nummer volgt het begeerde contact.

Wie wezenlijk dat geestelijk contact zoekt, zal zich dan ook juist met grote angstvalligheid aan het geldende taalgebruik houden, daar hij immers weet, hoe de geringste afwijking, ook die uit het oogpunt van 'analogie' en 'raisonnement', volkomen verschoonbaar zou zijn en zelfs de voorkeur verdienen boven de gangbare vorm, lachwekkend werkt (Michelangelo en Da Vinci waren onverbeterlijke genieën, een reër voor reder, borstelen en kammeren). Dit lachwekkend effect vreest hij als storend. 'Le ridicule tue', hij wil dat zijn gedachte leve.

Maar niet alleen tegen het ridicule, ook tegen alle andere haperingen zal hij waken, die de stroom zouden stremmen van het contact tussen geest en geest. 'De man had ongedwongen zijn handtekening gezet' vond ik eens in een beroemd boek van een beroemd auteur. Mij scheen dit een mislukte poging naar originaliteit, een storende smakeloosheid. 'Ongedwongen' heeft zich nu eenmaal geassocieerd aan los en vrij en luchtig (een ongedwongen samenzijn), en al beduidt het nu inderdaad 'zonder dwang', en al kan men dus niemand het recht ontzeggen, het in die betekenis aan te wenden, het wekt een voorstelling op, die de gedachte stoort, die een belemmering is aan het contact, waarom het de auteur behoort te doen te zijn. Deze moet

niet willen verbluffen, maar geven, maar bezielen. Zo ook 'ken-
nelijke staat van... armoede' of 'vergevorderde staat van... hon-
ger'. De genoemde zegswijzen hebben zich, zij het ook zonder
recht of rede, uitsluitend geassocieerd met dronkenschap en
ontbinding, en deze hinderlijke impressies zullen zich zeker sto-
rend opdringen.

Uit deze weinige voorbeelden kan reeds blijken, hoe voor-
zichtig men moet zijn bij de pogingen, het taalgebruik op eigen
gezag te forceren, te vernieuwen, te verruimen, hierover echter
in een volgend hoofdstuk meer.

Waarop wijst nu als symptoom het zogeheten 'taalgevoel',
het onfeilbaar vermogen, zich juist en precies uit te drukken, in
de ten onrechte geheten 'taalgevoelige'?

Het wijst op een van jongs af gespannen belangstelling naar
de problemen van de menselijke geest en het menselijk hart, de
problemen van het leven, zoals de wijsbegeerte en de literatuur
ze in hun volheid openbaren, en op een daarmee samenhangend
vermogen tot begrijpen, op drang naar zelfdoorgronding en
zelfonderscheiding.

Taalgevoel (om het gangbare onjuiste woord dan nog maar te
gebruiken) is dus niet, als wiskunde-gevoel, een vermogen op
zich zelf, het heeft alleen een symptomatische betekenis, want
'taal' is een middel, geen doel, is een verzameling, geen complex.

En daarom is ook de onderscheiding, die men bij schoolkin-
deren pleegt te maken, tussen 'talen-aanleg' en 'wiskunde-aan-
leg' zo onjuist en ontoereikend. Een jongen zal voor zijn plezier
wiskundeproblemen oplossen of toepassen, maar nooit zal hij
voor zijn plezier zich de onregelmatige Franse of Engelse werk-
woorden in het hoofd stampen. Wiskunde is het Luilekkerland,
voor wie in die richting zijn begaafd, 'Talen' daarentegen de
rijstebrijberg, om tot het Luilekkerland van de Geest in te
gaan, doch daar reeds het kind in zich draagt, wat de volwasse-
ne zal zijn, zullen ook kinderen zich blijmoedig in die rijst-
tebrijberg begeven, die trouwens schier van meet af glimpen te
zien geeft van het Luilekkerland.

Zo blijkt de antithese 'Talen'-'Wiskunde' heel wat anders
dan ze schijnt! Ze blijkt eigenlijk de grondscheiding tussen de
'Man-of-Idea' en de 'Man-of-Fact'—ze blijkt dan als zo-

danig zelfs de lijn tussen de persoonlijke intelligentie en het onpersoonlijk vernuft! Want 'ingenieurs' treft men onder de primitieve volkeren en zelfs onder de dieren aan, overal een bewust of onbewust toepassen van steeds dezelfde wetten, en al die toepassingen in dienst van het bestaan, op utilistische, positivistische grondslag — maar waar vindt men het wezenlijk begrip? Uitsluitend en alleen in het (zelf)onderscheidingsvermogen, dat persoonlijk is en dat tot overeenkomstige, maar nimmer tot volkomen uniforme uitkomsten leidt, daar zich juist hierin en hierin alleen, het individuele openbaart en opheft tegelijk!

Zo volkomen niets dus als 'Taal' beduidt op zich zelf, zo overwegend veel beduidt het zogeheten taalgevoel als symptoom. Het kennen van de code is de enige weg tot begrip, in laatste instantie tot zelfdifferentiatie, daarom streeft, wie naar het ene streeft, noodzakelijkerwijs en instinctief naar het andere. En omdat, krachtens de vijandschap tussen Rede en Levensdrift, het streven naar Begrip zeldzaam is, en in zijn zeldzaamheid dan nog weinig bereikt, daarom treft men dan ook zo weinigen met 'taalgevoel' aan, tegenover betrekkelijk velen met wiskundegevoel begaafden. In elke klas zitten bijvoorbeeld wel een paar 'rekenhoofden', tegen misschien een hoogst enkele, die een behoorlijk opstel schrijft of in het stellen van een vraag — bijv. waarom de F voor gulden staat — of in het leggen van verband — bijv. tussen 'miche' en 'mik' — blijkt geeft dat hij zich rekenschap geeft van wat hij schrijft of zegt. Op dit zich-rekenschap-geven komt het aan, het zich-rekenschap-geven is de grondslag van het begrip, het criterium der intelligentie.¹

1. In welke mate dit zich-rekenschap-geven ontbreken kan bij onmiskensbare 'wiskunstige' aanleg, toont het voorbeeld van de bever, die voortgaat dammen te maken, ook waar geen water meer is. Zo vertelt althans een Engels zoöloog die een bever bezat en gadesloeg op de bovenverdieping van een huis in Londen. Ditzelfde tekort aan algemeen levensbegrip, aan een ruimer onderscheidingsvermogen — aan alles wat men *buiten de school* intelligentie noemt — treft men ook bij mensen met wiskunstige aanleg zeer dikwijls aan, doch nimmer bij mensen, die in overeenkomstige graad met z.g. taalgevoel begaafd zijn.

Maar zolang men wiskundige aanleg identisch blijft stellen aan intelligentie, zolang zal de vraag 'waar blijven de knappe kinderen?' het karakter van een verzuchting moeten dragen. De 'knapheid', die in het later leven gewaardeerd wordt als intelligentie, wijst in de meeste gevallen meer op 'taalkundige' begaving terug.

Instinctief kent men inmiddels aan het 'taalgevoel' die hogere waarde toch wel toe, daar men immers in de literatuur van alle landen een tekort aan beschaving en zogeheten cultuur altijd in stumperig en verkeerd taalgebruik, nooit in het onvermogen, om nauwkeurig te rekenen, tot uitdrukking laat komen. De vrouw uit het volk, die schrijft 'dar mij sonje hoofdpein en hou ik hem mar thui'z' kent de vier hoofdbewerkingen der rekenkunde zonder haperen. Deze dienen haar in het verkeer met de kruidenier en de kennis ervan behoedt haar tegen schade. Maar wat heeft ze met de taal te maken? Zoontje, hoofdpijn, thuis is alles wat ze nodig heeft. De rest is vage heugenis aan het op school geleerde en wordt dan ook steeds op de meest hopeloze wijze door elkaar gehaspeld.

Belangstelling voor de taal duidt op belangstelling voor de gedachte, op zin voor het logische, voor fijne onderscheidingen. Enerzijds uit zich deze in een consciëntieus gebruik van de tekens der taalcode, opdat de lezer nauwkeurig wete, wat er zich in de auteur (wijsgeer of dichter) afspeelt; anderzijds uit ze zich in een richtig, doordacht gebruik van nog levende beeldsprakige woorden en zegswijzen, opdat, wat daarin zelf reeds iets uitdrukt, als zodanig tot zijn recht kan komen. De voor deze dingen vatbare zal dus zeggen: 'Een cursus volgen' maar niet 'een school volgen'. In 'cursus' (cours) leeft nog de gedachte aan lopen, wat loopt, laat zich volgen, niet dus een school. Voor de onnadenkende echter is dit volgen afgestompt tot 'bezoeken', zoals in 'Mevr. v. B. zal zo vrij zijn' en in 'Onze reiziger zal U met een bezoek vereren', de uitdrukkingen 'zo vrij zijn' en 'met een bezoek vereren' zijn afgestompt tot de cliché-uitdrukking van een voornemen. 'Een school volgen' staat daarmee feitelijk op één lijn. En men kan dit dagelijks horen en lezen van beschaafden en ontwikkelden.

In 'uw gastvrije woning' is 'woning' gepersonificeerd en als

zelfwerkzaam gedacht. Men kan nu niet meer spreken van 'ons uw gastvrije woning aanbieden' —, een woning die men 'aanbiedt' is, niet gepersonifieerd, niet zelfwerkzaam gedacht, een andere woning dan een 'gastvrije' woning. De voor fijne differentiaties gevoelige houdt hiermee rekening en laat dit uitkomen in zijn taalgebruik. De onvatbare is dit alles niets. Voor zijn vage, ononderscheiden, onklare gedachten is het grove ononderscheidend cliché van de gemeenplaats volkomen toereikend. Wiens geest gemeenplaats is, diens taal is ook gemeenplaats. Zo wijst inderdaad het geringste overleg in het taalgebruik op een zekere graad van intelligentie, en daarom juist is het, zelfs in die geringe mate, zo schaars.

Hier moge een kleine oogst volgen, in korte tijd uit de geschriften van ontwikkelden en geleerden, academisch gevormden, klassiek obgeleiden en bekende letterkundigen, te zamen-gelezen, ter bevestiging van het bovenstaande. Over de 'verplichtende avondkleding', de 'gegoede (voor goede) familie', de 'berekende' en 'ingebeelde' mensen wil ik zwijgen of er kwam geen einde aan. Ook over de man, die 'verplicht is, met de dure tijdsomstandigheden rekenschap te houden'.

In de hogere regionen is het trouwens bijna even erg.

De schrijvende medicus vertelt u dat alleen de 'zielkundig geschoolde arts in staat is, aan de dialectiek van Freud te kunnen ontkomen', de professor in de kunsthistorie, dat 'van Eyck kennelijk is aan dit of dat', de classicus, dat Grieks 'het kunstgevoel ontwaakt', de neerlandicus, dat 'hij het niet ter ore is gekomen' — en ik heb met eigen ogen en oren iemand cum laude in de Nederlandse letteren zien en horen promoveren, die in het voorwoord van zijn proefschrift meldde, dat door vertraging de lezer de inhoudsopgave *ten goede* hield (voor: te goed)!

Dit spant misschien de kroon, maar de rest mag er toch ook zijn.

'Het was merkbaar, dat hij een uitgesproken talent had.' Gedachteloze herhaling. 'De bladen achten het tragisch dat hij de onthulling niet beleefde.' 'Achten' wijst op een voor tegenspraak vatbaar oordeel, hier niet voorhanden. '*Nergens* heb ik zo'n troosteloos *oord* gezien'. Men kan niet 'ergens' een 'oord' zien. 'Hij las een wrevelige trek op haar gezicht.' Lezen is

interpreteren, een trek ziet men. 'Dit gaf mij aanleiding het denkbeeld op te vatten.' 'Onze beurzen konden het niet betalen.' 'Een sympathieke, bescheiden, goedhartige figuur.' 'Figuur' duidt op een impressie, op een visie, men kan dus van een sympathieke en bescheiden, maar nooit van een goedhartige figuur spreken. 'Zij vermaakten zich ten koste van ganzen en varkens.' Bedoeld is: met het lijden van... Zich vermaken ten koste van... is alleen: zich vermaken door een ander belachelijk te maken. 'Hij bracht zijn veiligheid in gevaar.' 'Fragment uit een te verschijnen boek' (een koe die zal grazen, is dus: een te grazen koe?). 'Hij zette de voet op Britse grond.' Bij het metaforisch 'de voet zetten' hoort het metaforisch 'grondgebied', niet het letterlijke 'grond'. 'De zaak bereikte een hoge vlucht.' 'Als je prijs stelt op mijn kostbaar leven.' 'Weshalve hij zijn vrouw daarmee niet in kennis stelde, had een diepe grond.'¹ 'Zijn wanhoop had plaats gemaakt voor kalmte.' 'Hij werd beurtelings rood en wit' (radijs). 'Uit het kistje nam haar hand.' Een mens neemt, een hand niet, immers nemen omvat veel meer dan grijpen. 'De over het geheel voortreffelijke vertoning.' 'Over het geheel' duidt op een gemiddelde en een gemiddelde dat 'voortreffelijk' oplevert, is ondenkbaar. 'Dusdanige aanwijzingen, welke kunnen leiden...' (bedoeld is 'zodanige', 'dusdanig' slaat op iets dat vooraf is gezegd). 'Een kostbaar bezit aan numismatieke zeldzaamheid.' 'Enige hunner zeden' ('zedes' telt men niet, zij vormen een complex). 'De klant van het gehalte dat zich een woninginrichting laat maken.' Bedoeld is: 'soort'; 'gehalte' wordt gedachteloos tot collectief gemaakt. 'In mijn tegenwoordigheid verkies ik dit niet te horen.' Alsof men kon horen, als men er niet bij was. 'Die geschriften ademen een anti-Duitse strekking.' 'Ademen' kan men zeggen van 'geest', dat adem betekent. 'De aan vrees grenzende achting'. Vrees grenst evenmin aan achting als Holland aan Rusland—'Duitsland' en 'ontzag' liggen er respectievelijk tussen. 'De instrumenten moeten deels vervangen, deels aange-

1. Over voorzetsel- en voegwoorden-wee, het gehansel met mits, overmits, vermits, tenzij, hetzij, dan wel etc. zal ik verder maar zwijgen.

vuld.' Vervangen ziet op de afzonderlijke instrumenten, aangevuld op de collectie, het samenvattend 'deels' is dus onlogisch. 'Zelfs een contrabas was vertegenwoordigd.' Bedoeld is: tegenwoordig, men vertegenwoordigt een groep. 'Dit overlijden dompelde het land in diepgevoelde rouw.' De 'rouw' waarin men wordt 'gedompeld', is een andere rouw dan de rouw die men voelt. 'Hij maakte failliet en werd voortvluchtig.' 'Het is duidelijk dat die vloed tot staan komen moest en ook tot staan kwam.' Dit is volstrekt niet duidelijk, er is veel dat zou moeten en niet gebeurt, bedoeld is hier; hij kwam ook tot staan. 'Ten koste van ontberingen.' (Valse analogie van: moeite kosten.) 'Van haar uiterlijk was niets te zien.' Bedoeld is: van haar persoon, uiterlijk beduidt reeds aanzien. 'Des te meer men hoort, des te meer men begrijpt.' 'In ingehouden lachen uitbarsten.' 'Toen ze de fiets thuisbrachten, was hij kort en klein.' Hoeveel centimeters lang en breed? 'Ik twijfel aan uw bedoelingen.' Bedoeld is: ik verkeer in het onzekere... 'Dapper ben je en voor de rest heb je ook wel goede eigenschappen.' 'We hebben een onuitsprekelijk verlies geleden.' 'Onuitsprekelijk' duidt op een innerlijke aandoening, die niet in woorden naar buiten vertolkt kan worden, doch nooit op een gebeurtenis. 'De schoentjes worden in de kleur van het toilet gehouden.' Dit 'gehouden' is op zijn plaats, als het een kamerinrichting geldt, waar voortdurend de gelegenheid tot variatie bestaat, doch niettemin alles in een toon is (bijeenge)houden. Hier een zielloos naäpen, het juiste woord zou eenvoudig 'genomen' of 'gekozen' zijn.

Dit weinige moge volstaan, doch één geval dient in het bijzonder vermeld.

Toen ik voor een paar jaar de klassiek-gevormden en klassiek-opgeleiden zo geweldig had boos gemaakt, werd ik niet alleen in het openbaar duchtig aangevallen, maar kreeg ik ook menige, van toorn en verontwaardiging getuigende brief. Eén daarvan was van een oud-gymnasiast, die mij beklaagde, dat ik de zaligheden van het Grieks niet deelachtig was geworden en die ervan overtuigd was, dat ik dan nooit zo gesproken zou hebben. Maar het bleek toch een brave jongen, want hij verzuimde niet, in diezelfde boze brief mij te feliciteren met de prijs *'die*

op mijn boek gevallen was'. Hij doelde op een mij in die dagen voor een van mijn boeken toegekende prijs. Trouwens, ook het fraais van de 'instrumenten, die deels aangevuld, deels vervangen moesten worden', is van een vurig en geestdriftig classicus. Deze mensen hebben toch allen nog meer Hollands dan Grieks geleerd, meer Hollands dan Grieks gelezen, meer Hollands dan Grieks geschreven, maar Hollands kennen ze nog steeds niet, d.w.z., het ontbreekt hun aan de bovenomschreven aandacht, aan de nodige intelligentie, om in het gangbare taalgebruik met begrip te onderscheiden. Hoe zouden ze dus ooit in een ander taalgebruik kunnen onderscheiden?

Welk een licht werpt dit dan ook op die zo hoog geprezen kennis van vreemde talen! Hier is alles povere inbeelding, zielig zelfbedrog. Men vraagt zich weleens af, hoe veel er eigenlijk tot ze doordringt van al die 'in het oorspronkelijk' gelezen boeken.

Indien nu een zuiver en nauwkeurig taalgebruik wijst op een verlangen en een vermogen tot zuiver en nauwkeurig onderscheiden, op belangstelling in de problemen van de geest, in de problemen van het leven, dan wijst derhalve slofheid en slordigheid in het taalgebruik op het ontbreken daarvan, op geslotenheid, onverschilligheid. Socrates noemde een niet onderzocht leven niet levenswaard, een wezenlijk levensonderzoek eist de fijnste onderscheidingen, en de fijnste onderscheidingen van het taalgebruik, om zich zelf tot uitdrukking te brengen. Wie het een kan missen, blijkt voor het andere onvatbaar. Maar daarenboven kan zich ook de lage distinctiedrift (snobisme) in het taalgebruik uiten, gelijk immers de gehele menselijke geest daarin tot uitdrukking komt. Over het *opzettelijk* afwijken van het gangbaar taalgebruik zal in het volgend hoofdstuk nader gesproken worden in verband met het onderscheid tussen 'kunsttaal' en 'gewone' taal, voorlopig alleen over het onopzettelijke.

De walging en weerzin van de met wezenlijke geestelijke bekommelingen vervulde tegen slof en slordig taalgebruik, tegen een bepaalde soort clichés en een bepaalde klasse van germanismen, is dus eigenlijk nooit gericht tegen die woorden en zegswijzen, maar tegen de poenige, ploertige, grove, aanmatigende geest van hen die ze gebruiken. Met het 'atrocious slang' der heren van het 'Royal Flying Corps' hangt zeer nauw te zamen

de aard van hun geliefkoosde bezigheden: 'to scrap with soda-water syphons and rag to the tunes of a gramophone'. En juist om die associatie noemt Wells de op zich zelf nietszeggende woorden als 'stunt' en 'gadget' een 'atrocious slang', zoals Daudet de uitdrukking 'faire la fête' voelde als 'flottant et flasque'. Iedereen heeft ditzelfde. Een zeker soort Engelse afkortingen, waar eenvoudig een brok van het woord, zonder becommentariering om de structuur, lijkt afgekap, opdat de van zijn gewichtige zaken vervulde businessman en de nog belangrijker en onmisbaarder sportsman toch vooral niet meer dan hoog nodig van hun kostbare tijd aan het uitspreken ervan zullen hoeven te besteden—'phone' en 'buses' en 'pub' en 'hols' en 'cons' en 'tique' en 'demob' en 'Mespot' en 'Frisco'—associeert zich in mij persoonlijk, terecht of ten onrechte, met het 'we call a tub a tosh', 'we call an easy chair a frowst... but *you* smell of a private school', van de door Spencer reeds zo hartgrondig verfoeide 'public-school-spirit'. Zo nu haten de kunstenaar en de denker en hun geestverwanten de zakenvleugel en de sportproleet, de beurspoen en de motorploert, met hun lege bereddering, de onuitstaanbare aanmatiging, waarmee ze de Geest in zijn dragers, waar ze kunnen, onder de voet lopen. Maar niet alleen hem haten zij, ook en niet minder de Toonaangevende Journalist, en de Leidende Politicus, de Invloedrijke Bankdirecteur en de vals-zalvende Bedienaar des Woords, en alle andere napraters en frasendraaiers. En die weerzin gaat dan over op de door deze gebezigde taal, op de nonsens van de een en de modewoorden van de ander. Ik voor mij persoonlijk vind 'cultureel' en 'zich oriënteren naar' langzaam-aan even onuitstaanbaar als het plompste handelsreizigersgermanisme. Er is een type germanisme, het gebruik waarvan inderdaad een volkomen geesteloosheid verraadt, maar er zijn zogeheten zuiver Hollandse uitdrukkingen, die op hetzelfde en erger wijzen. En onder de 'deftige burgerij' die de vrijzinnige kerk in stand houdt, de grote 'liberale' bladen leest en voor volkszang ijvert, is tegenwoordig een soort opzichtig en lawaaierig purisme in zwang, dat vrij wat hinderlijker aandoet dan het argeloos gekoeter van resolveren, rinneweren, koejeneren, astringent en getroebleerd.

Maar in de woorden zelf zit het nimmer, enkel in de associatie met datgene, waarvan het gebruik dier woorden als symptoom gelden kan: snobisme, verwaandheid, onverschilligheid, onbegrip, poenigheid, pronkzucht, al datgene, dat de denker en de met hem verwante, de humanist, een gruwel is.

Tot de zeer weinigen die ten onzent het zogeheten 'taalbederf' bestrijden zonder nationalistische nevenbedoelingen, behoort de zich noemende 'Charivarius'. Hij toornt o.a. tegen de hedendaagse naamafkortingen. Hij roept de afgekorte toe: 'Vecht voor je naam en luistert naar die kokhalsklanken niet'. Hij denkt dat hij dit bedoelt, maar hij bedoelt heel iets anders. Het volk *doopt* zijn kinderen Apollonia, Margaretha, Cornelia, Geertruida, Hendricus, Bartolomeus en Cornelis, maar het *noemt* ze Kee en Jans en Pleun en Griet en Hein en Kees en Bart. Vindt Charivarius, vindt iemand dat 'kokhalsklanken'? Geenszins. Bij gelegenheid zullen ze 'kloek', 'stoer', 'gespierd', 'pittig-Hollands' heten, als de kleine luijden maar eens smaak in Paul en Lucy en Arthur en andere uitheemse rijkeluisnamen mochten krijgen. Toch zijn het allemaal verfoeilijke afkortingen. Waarom prikkelen ze 'Charivarius' dan niet en maken Oot en Mik en Roet en Pan en Ties en Puck en Duks hem woest? Waarom spoort hij Oot en Mik en Duks en de rest wel aan 'te vechten voor hun naam', doch Trui en Kee en Piet en Hein helemaal niet? Of zouden die eerstgenoemde dan inderdaad 'kokhalsklanken' zijn? Welneen immers! Neem nu eens 'Mik'. Stel u voor, dat de dorpsbakker in plaats van 'Mik met krenten' gaat adverteren 'Pendeluks'. Wat een glorie voor Mik, voor het, 'hartige, pittige, echt Hollandse naar-de-ouderwetse-bakkersoven-geurende "Mik"'.¹ En dan krijgt 'Pendeluks' ervan langs. Maar 'Pendeluks' heeft ook niets gedaan. Doch 'Mik' associeert zich alsdan met wat (tegelijktijd helaas!) het ideaal is van de conservatieve, nationalistische bourgeois en van de poëtische dweper: de gemoedelijke, in zijn eigen stand tevre-

1. Heeft niet dezelfde letterkundige, die voor de d in 'thands' en 'althands' pleitte, deze woorden van een fijn verende gereserveerd voorname klank genoemd? En een ander 'Rijkert' een naam vol vreugde en rijkdom? Rijkert, je loopt in de kijkert!

den dorpsbakker — en 'Pendeluks' associeert zich met wat (tegelijktijd helaas!) de conservatieve bourgeois en de poëtische dweper een gruwel is: de rusteloze, ontevreden struggler. Inmiddels is aan de bourgeois zelf alles 'Pendeluks' en niemendal 'Mik'.

Is nu 'Mik' een kokhalsklank? Evenmin als Jan en Bart, evenmin als Pan en Roet en Ies en Oot. In sommige streken zeggen de boeren 'Oot' voor grootmoeder, en 'Charivarius' zal de laatste zijn, er aanstoot aan te nemen.

Maar hij haat de geest, waaruit de moderne en niet die, waaruit de ouderwetse afkortingen voortgekomen zijn, zijnde de eerste er een van snobisme, van poenig modetjes najagen, van karakterloos naäpen wat anderen ook doen en wat deftig lijkt. 'Ze heet Charlotte en we noemen haar Lot', klinkt 'Charivarius' onschuldig in de oren. 'Ze heet Charlotte en we noemen haar "Duks", ' maakt hem boos. En misschien terecht. Maar in elk geval ten onrechte heten de klanken kokhalsklanken. En deze zelfde man houdt vol hoon de distinctiejagers voor, dat de voorname klank van Kitty en Molly en Cissy alleen in hun verbeelding bestaat, en dat in Engeland de keukenmeiden en de schoonmaaksters zo heten. Wederom deze zelfde man toornt dan echter weer tegen het krukkige sport-Engels en de manier waarop het uitgesproken wordt. 'Aag joe geddie', 'joe pleet', 'korker kik' en 'haftijm'. Dit staat nu wel machtig belachelijk —, maar ten eerste: verschilt deze uitspraak wel zó veel van echt Engels als de honende schrijfwijze wil suggereren? Vergelijk: sent en teclermeet. En ten tweede: ontmoeten we niet in elke Engelse roman talloze mensen, die sterker afwijkende provinciale dialecten spreken? En ten derde: komt die hele uitspraak er eigenlijk wel zo veel op aan? Nogmaals deze zelfde man vervaardigde tot ons vermaak de 'fonetische weergave' van de taal der beschaafden zonder daaruit iets anders te concluderen, dan dat we heel iets anders zeggen dan er geschreven staat. In onze eigen taal. Dus ook in het Engels. Wat is er nu voor vreselijks of bijzonders in dat zo gehoonde 'aag joe geddie'? Niemendal. De hoon betreft alweer het gehate snobisme als symptoom van geestelijke verrotting en verdorring en de woorden worden zondebok. Als 'besjlijst'.

De zich noemende en wanende strijder tegen taalbederf is welbeschouwd een strijder tegen het geestesbederf, dat zo duidelijk in het taalgebruik tot uiting komt. Ook, maar volstrekt niet alleen in het gebruik van germanismen. Anglicismen en gallicismen verfoeit hij instinctief al veel minder, omdat ze op andere wijze door andere groepen dan handelsreizigers of valuta-speculanten in de taal zijn gebracht. Groningers, Friezen en Zeeuwen leren nooit zuiver 'Hoog-Hollands' spreken, ze schamen er zich niet voor en niemand hoont de Limburger om zijn g, die evenveel op de Hollandse lijkt, als de r in 'aag joe geddie' op de Engelse r. Integendeel, men vindt die dingen juist aardig en pronkt er zelfs mee. In Hildebrands tijd sprak de kleine burgerstand van 'fattedante reizen', 'pinnetrante kou' en 'fripante sterfgevallen' en nog spreken diezelfde mensen van: getroebleerd, astant, een rappelement, avanceren, affronteren en resolveren. Niemand voelt daar iets onaangenaams in, hoewel het allerm minst zuiver Hollands is, immers het komt niet uit poenigheid of uit snobisme, maar uit oude gewoonte voort. Doch het meer en meer in zwang komend 'Royalty' voor 'Koninklijke familie' en 'duo-zitting' en 'serveren' klinken poenig. Niet omdat ze uitheems, maar omdat ze des poens zijn. Evenzo het uit het Engels nageaapte (businessman, Oxfordman, man-about-town) zakenman of sportsman. Geen haar beter echter zijn: tuffen, paffen en maffen, en in het rauwe 'sjampie' is niets ergers dan in het achteloos-aristocratische 'panje'. En dan 'de overkant van het grote water' en 'Mokum' en 'het gebeurde te...' en 'de inspecteur met zijn mannetjes' en 'onze oostelijke naburen' en 'de bruine drank die koffie heet' en de 'vertolker van het levenslied' en kostelijk, voortreffelijk en fijnzinnig en 'Leven en Streven van...' en 'de komende man' en huisbrand, piepers, encas, elektra, 'we brengen uit' en 'we hebben af te geven' en 'de Heren te hier, te daar, te overal', en 'van 't zomer' en 'rondom de jaarbeurs', en 'schitterend gelegen', en 'het gele sportblad'. En toch heeft dit hele ratjetoe niets gemeen dan dat het de poenigheid der poenen, de slofheid der sloffen, de botheid der botten verraad. Denken we ook eens aan: 'de gehouden godsdienstoefening' (alsof er een ongehouden bestond), 'de gevallen regen' (alsof

regen soms opsteeg), ondanks zijn verworven positie, na gemaakt gebruik, de gevoerde oppositie... Verreweg het meeste echter van wat de zich noemende en wanende strijder tegen taalbederf hindert, is noch uitheems noch op zich zelf 'lelijk' of onjuist. Maar door zijn tekort aan zelfonderscheiding, doordat hij zich nimmer de gewoonten van zelfkritiek en zelfonderzoek eigen maakte, weet hij niet, waartegen hij het heeft en geeft hij bepaalde woorden en klankverbindingen de schuld, en daardoor valt hij dan de nationalistische purist in handen en gaat met hem samen, en laat zich wijs maken dat hij met hem een gemeenschappelijk ideaal nastreeft, ofschoon geen twee dingen meer verschillen kunnen, dan het purisme van de 'taalgevoelige' en dat van de nationalist.

Het nationalistisch purisme immers is op het behoud van zijn distinctief als op dat van zijn grenspalen bedacht. Het waakt ervoor, dat zijn gebied niet ineensmelt met dat van zijn overmachtige en vijandige naburen. Het 'Holland annektiert sich selbst' was voorheen ten onzent zijn zwaard van Damocles. Geestelijke bekommelingen zijn het nationalistisch purisme vreemd, dezelfde dagbladen, waarin de Toonaangevende Journalist dagelijks zijn 'omdat het ook Duits is' lucht, wemelen van de poenige clichés, van alles wat maar banaal en afgezaagd is, zonder dat de Toonaangevende Journalist daartegen protesteert. De purist van deze categorie verloochent zijn liefde tot 'onze schone taal' door zijn overschatting van een vreemdetalenkennis, die hem tot 'ontwikkelde' schijnt te stempelen, maar hem in werkelijkheid tot de gelijke maakt van elke ober in elk internationaal hotel. Het wezenlijke is echter ook in hem het vanzelfsprekendheidsgevoel, hetwelk hem inspireert, dat woorden uitdrukken, wat ze benoemen, en in enkele gevallen een zekere belangstelling in de literatuur van zijn land, welker geest hij dan weer niet vermag te scheiden van de nietszeggende klank- en tekenverbindingen, die de 'taal' vormen. Dit nationalistisch purisme — altijd voorgestaan door die groepen, die bij collectief verlies het meest te verliezen hebben — doet dan, bij monde van 'de eersten in den lande' een beroep op de kunstenaar en deze, meestentijds door de 'eersten in den lande' bitter weinig gekend, voelt zich gestreeld, laat zich in de natio-

nalistische taalstrijd dringen, en maakt zich tot woordvoerder ervan, daardoor op zijn beurt weer meeslepend degenen die niet beseffen, dat iemand een kunstenaar, zelfs een groot kunstenaar kan zijn en dat toch misschien zijn oordeel volkomen waarde-loos is!

Zo wist de listige Metternich de in wezen revolutionaire jonge kunstenaars zijner dagen in wat ze hielden voor hun poëtisch en artistiek katholicisme te vleien en aan de oogmerken van zijn reactionair-politiek katholicisme dienstbaar te maken!

En dit misverstand is al zo oud. Reeds de Italiaanse humanisten van de veertiende eeuw heeft men nationalistische motieven toegedicht, en na hen de Duitse humanisten van de achttiende eeuw opnieuw. Inderdaad heeft Petrarca voor het Italiaans en Lessing voor het Duits gestreden, maar dit beduidde daarom nog geen nationalisme.

Tegen de collectiviteitsgeest der middeleeuwen, die aan allen dezelfde uniformiteit wilde opdringen, weerde zich het humanistisch individualisme. Tot die uniforme gebruiken behoorde ook het algemeen ('katholiek') gebruik van het Latijn. De humanist nu wilde noch het algemene dogma, noch de algemene zienswijze, noch de algemene zede, noch de algemene taal. Tegenover zede, dogma, zienswijze stelde hij zijn persoonlijke levensbeschouwing en tegenover de gangbare taal zijn persoonlijke taal. Nu kan het individu, althans in eigen schatting, eigen zede, dogma en zienswijze hebben, maar geen eigen taal. De taal die hem als 'eigen' aandoet, is uiteraard de taal van zijn omgeving, stam of land. Zo krijgt de strijd voor eigen taal ten onrechte het aanzien van een strijd voor de landstaal en kan aldus door het nationalisme worden uitgebuit. Doch de strijd der humanisten voor het Italiaans en tegen het Latijn was nimmer de strijd tegen een overheersend Latijns ras—dat immers niet bestond—maar tegen een opgedrongen, geestelijke uniformiteit.

Op dezelfde wijze streden de Duitse humanisten tegen de alleenheerschappij van de Franse geest en de Franse kunstvormen in de letterkunde, en evenmin tegen de dreigende overmacht van de Franse natie. Ook zij eisten met individualistisch gevoel van eigenwaarde recht op voor eigen inzicht en opvat-

ting, dus ook voor eigen taal, die dan weer niet anders dan de algemene, in hun geval de Duitse kon zijn. En ook hieraan was nationalisme vreemd. Er is een hemelsbreed verschil tussen deze individualistische taalstrijd en de collectivistische taalstrijd, waarin taalgebruik het symbool is van politieke macht en taaldwang het hatelijkst symptoom van overwinnaarstrots, doch dit wordt nimmer onderscheiden. En zo beroept zich dan ook de hedendaagse Duitser op een uit hun voorliefde voor het Duits af te leiden 'Deutschtum' in de grote achttiende-eeuwse dichters en denkers, dat deze kosmopolitische individualisten vreemd is geweest, zoals overal uit de geest van hun werk blijkt.

Wat deze begripsverwarring nog hopelozier maakt, is dit, dat de betrokkenen zelf over het algemeen evenmin onderscheiden en in zich zelf voor nationalisme houden, wat het niet is. En hierin triomfeert dan weer Levensdrift over Rede, krachtens de fundamentele noodzaak der Zelfvermomming.

II

En waar dan nu ten leste, na het 'taalgevoel', met de 'taalschoonheid' heen? Met 'kunsttaal' in het algemeen en 'woordkunst' meer in het bijzonder?

Bestaan er inderdaad, over 'woordkunst' gesproken, woorden die 'mooi' naast andere die 'lelijk' zijn, woorden die op zich zelf boven andere de voorkeur verdienen? En mocht dit zo zijn, wordt dan het schoonheidsgehalte van letterkundige kunstwerken door het veelvuldig gebruik van die als mooi aangemerkte woorden bepaald? Wat de eerste vraag betreft, ze werd reeds ontkennend beantwoord. Volkomen overeenkomstige klanken doen soms mooi, soms lelijk aan. Ik herinner aan Krissie, Truussie en Janssie naast Cissy, Lucy en Nancy, aan prinses Maud naast een 'Maut' haring, aan 'dalen' (meervoud van dal) naast 'dalen' (samentrekking van dadels). Zet ook Sjoerd, sjees en Sjoukje eens naast sjans, sjanker en sersjant. Hoe sterk de hierbij betrokken associaties werken, bewijst bijvoorbeeld ook het Engelse 'apricot', dat op sommigen en ook op mij altijd een kinderachtige indruk maakt, omdat ook kleine kinderen weleens voor abrikoos aprikoos zeggen zoals voor Abraham Apraham. De bestaande eigennaam 'Teipe' lijkt een verplating van de veel bekendere naam 'Tepe' en de in een zeker dorp tamelijk veel voorkomende naam 'Ruizendaal' doet aan als de hinderlijk verkeerde uitspraak van 'Reuzendaal'. Noch 'Slijpe' noch 'Muizenberg' doen op die manier aan.

Tegenover deze op associaties berustende voorkeur en tegenzin beproeft men vaak een algemeen en zuiver criterium van welluidendheid te vinden. De talen met veel klinkers zouden melodieuzer dan die met weinig klinkers zijn. Dat dit in zijn algemeenheid niet opgaat, bewijst alreeds het plat-Beiers. Kleider

klinkt als Kleida, Liesel als Lisa, het is al open a wat men hoort. En toch vindt niemand het mooi, want het is plat, d.w.z. het associeert zich met gedachte aan rauw stemgeluid, aan boerenstomheid, -arglist en bekrompenheid. Hetzelfde geldt voor het Amsterdamse 'hier' en 'daar'. Strikt genomen zou het verwaarlozen van de slot-n, zoals dat in het Westen van Holland geschiedt, de taalwelluidendheid volgens dat criterium verhogen, men noemt dit echter 'slordig' en dus lelijk, omdat de 'n' niet officieel is gerangschikt onder de letters, die men niet uitspreekt. Alweer: een associatie.

Over de welluidendheid van een taal kan men eerst dan oordelen, wanneer men zeker is, dat geen dier oordeelvertoebelen-de associaties, waaronder, behalve wat met de 'preconceived idea' samenhangt, ook aangename melodieën en fraaie stemmen te rekenen zijn—tot de indruk medewerken. De vaker genoemde Sütterlin nam op dat gebied proeven, hij luisterde o.a. naar de sprekers in verschillende parlementen en kwam tot de conclusie, dat 'jede nicht verstandene Sprache dem Hörer übel klingt'. Wat mij zelf betreft, bij het horen van een volstrekt vreemde taal, als bijvoorbeeld Russisch, bevangt mij een gevoel van benauwdheid, vooral wanneer het gesprokene een genuanceerde inhoud heeft en men de uitwerking op spreker en begrijpende toehoorder kan gadeslaan. Kinderen en onontwikkelden worden altijd onrustig en verlegen, wanneer ze in een vreemde taal horen spreken. Ook vinden ze dat dan altijd lelijk en mal.

Wat de verhouding tussen klinkers en medeklinkers als welluidendheidscriterium betreft—de onderzoekingen van Bourdon hebben uitgewezen, dat die verhouding lang niet zo veel verschilt in de verschillende talen, als de schrijfwijzen doen vermoeden. Zo vond hij voor het Frans een verhouding van 19 : 27 en voor het Russisch van 18 : 27! En Sütterlin verzekert nog eens in het bijzonder van het Japans, dat het hem, met al zijn klinkers, volstrekt niet welluidend in de oren klonk.

De verdeling in melodieuze en minder melodieuze talen berust dus, gelijk we zien, voor een goed deel op associatie en fictie, maar al was ze gegrond, dan nog zou ze de literaire schoonheid niet raken. Niemand denkt er immers aan, aan elk

Italiaans vers, omdat Italiaans welluidend heet, bij voorbaat de voorkeur te geven boven elk Fins vers, omdat Fins minder welluidend heet, noch ook, om binnen de grenzen van eigen taal, hem de grootste dichter te noemen, die de welluidendste woorden gebruikt.

Hoe zijn we dan eigenlijk aan dat begrip 'kunsttaal' gekomen, dat nog steeds een taaier leven leidt dan velen denken? Elke hoogleraar in taal en letterkunde heeft het over die 'kunsttaal' en houdt staande, dat talen pas na zekere tijd 'rijp' zijn om 'literatuur voort te brengen'. Alsof ooit 'Taal' heerschappij kon voeren over 'Geest', alsof ooit het zogeheten nog niet voldoende gerijpte en verfijnde van de taal de tot dichten geborene een beletsel zou kunnen zijn, in die taal alles uit te zeggen.

'Kunsttaal' was echter vanouds een bijzonder soort kasteetaal, nauw verwant aan de taal der beschaafden, waartoe immers de dichter te behoren had, waarvoor hij in elk geval dichtte. In een vorig hoofdstuk is aangetoond, op welke manier woorden aan de reputatie van beschaafd of onbeschaafd komen, hoe bijvoorbeeld alles wat klassiek was, deftig klonk, zoals 'pecuniair', ofschoon 'pecus' vee beduidt en 'emolument' dat van uitmalen komt en 'sarcofaag' dat vleeseter is, en welke factoren en elementen daar verder hun rol in spelen. Precies ditzelfde geldt voor de 'kunsttaal'. De beschaafde zegt 'naar bed gaan', de onbeschaafde 'naar je nest gaan', en toch is nest geen lelijk woord, het is aan de poëtische vogelwereld ontleend. Zo sprak dan altijd de dichter niet van Italië, maar van Ausonië, ofschoon het een niet meer dan het ander betekent, hij gaf daarmee eenvoudig te kennen, dat hij dichter was, althans 'man-van-smaak'. Ook had hij het over 'statige abelen', 'fiere nakomelingenschap', 'aterling' en 'azuur'. Van die kunsttaal is nog heel veel over. Er zijn er nog genoeg, die 'sammeet' gebruiken, terwijl ze net zo goed fluweel konden zeggen (Sam eet een brok biet), daar sammeet toch met de beste wil ter wereld niet meer kan uitdrukken dan fluweel en hoogstens een goedkoop middeltje is, om de lezer te vertellen, dat hij zich in gezelschap bevindt van buitengewoon deftige lieden die zich 'gewaden' van eerste klas jaskragen-fluweel permitteren kunnen.

'Es trägt Verstand und rechter Sinn mit wenig Kunst sich selber vor.'

Maar daar verlangt Goethe ook heel wat: 'Verstand und rechter Sinn'. En in verband hiermee begrijpt men eerst recht de betekenis van die andere zo dikwijls miskende uiting: 'Ich ehre den Rhythmus wie den Reim, wodurch Poesie erst zur Poesie wird, aber das eigentlich tief und gründlich wirksame, das wahrhaft ausbildende und fördernde ist dasjenige, was vom Dichter übrig bleibt, wenn es in Prosa übersetzt wird.'

De hoogmoedige dichter die hier moord en brand wil schreeuwen, bedenke vooraf, dat 'Proza' nog niet hetzelfde is als krankeverslag en dat men ook in proza het zorgvuldigst woordgebruik, het gevoeligst ritme tot zijn beschikking heeft, alleen maar niet de misleidende trucjes, die maar al te vaak diepte suggereren, waar enkel onmacht en leegte zijn.¹

'Taalschoonheid' bestaat niet, omdat taal fictief is, 'kunst-taal' is een oude dwaling en 'woordkunst' een nieuw misverstand.

Men pleegt gedachteloos taalschoonheid, kleurschoonheid, klankschoonheid en lijnschoonheid samen te vatten als kwaliteiten, die een kunstwerk, afgescheiden van zijn geestelijke inhoud, bezitten kan. En die gangbare samenvatting is een curieus voorbeeld van foutieve groepering, door tekort aan (onder)scheidingsvermogen. Immers, terwijl reeds in de natuur, afgescheiden van elke artistieke drang, schoonheid van lijn en klank en kleur in boom, vogel en bloem te bewonderen zijn, is 'taalschoonheid' niet af te scheiden van bedoeling en zin, van geestelijke inhoud. Gelijk gezegd: al bestond er een welluidendheids-criterium, dan zou dat nog niets met taalschoonheid te maken hebben. Laat 'O zeur, ga nou deur' op zich zelf 'mooi klinken', het gebruik ervan maakt geen mooi vers. Evenals 'taalgevoel' drukt ook 'taalschoonheid' een misverstand uit. De schoonheid van een letterkundig kunstwerk is van een gans andere aard dan die van schilderij, bouwwerk of beeldhouwwerk, van esthetiek in de eigenlijke zin kan bij literatuur nooit sprake

1. 'Ce qui ne vaut pas la peine d'être dit, on le chante', hoonde Goethes tijdgenoot Beaumarchais.

zijn. De letterkundig-begaafde onderscheidt zich van de letterkundig-niet-begaafde enkel en alleen door een fijner onderscheidingsvermogen, een diepere zelfkennis, een ruimere blik, een bewogener gemoed, en deze geestelijke, zedelijke of verstandelijke gaven hebben hem van jongs af in staat gesteld, dieper dan anderen in menselijke roerselen, aandoeningen, hartstochten door te dringen, waardoor hij, gelijk reeds is aangetoond, zich dan ook vanzelf de voor het uitdrukken dier roerselen geldige tekenen eigen maakte, terwijl hij gaandeweg leerde, met behulp daarvan het allerinnigste van zich zelf bloot te leggen. Zijn zogeheten 'taalgevoel' is van zijn andere gaven dan ook niet af te scheiden. Men begaat alreeds een fout, wanneer men de taal zijn 'materiaal' noemt. De Geest heeft geen materiaal van node, de gemeenschappelijke taal is slechts de brug tussen de dichter en zich zelf, tussen de dichter en de mens, die hij aan zich zelf wil openbaren, en binnen de beperkingen van die gemeenschappelijke taal, waar algemene verstaanbaarheid de eerste eis is, moet hij dan dat bijzondere van zich zelf tot uitdrukking weten te brengen. Dat is de grote opgave. Volkomen gelijk heeft Schopenhauer, wanneer hij zegt: 'Schriftstellerische Vortrefflichkeit besteht darin: man brauche gewöhnliche Worte und sage ungewöhnliche Dinge, aber sie machen es umgekehrt.'

Maar waartoe, kan men vragen, dat angstvallig hechten aan die 'gewone woorden', aan het gangbare taalgebruik? Staat het de kunstenaar niet vrij, daarvan naar believen af te wijken? Op deze vraag valt veel te antwoorden. Door de noodzaak, zich verstaanbaar te maken, is de kunstenaar aan het gangbaar taalgebruik gebonden; schrijft hij wat voor anderen abracadabra is, dan kan hij net zo goed niet schrijven. Maar hij 'mag' natuurlijk alles, en niet hij alleen, iedereen 'mag' alles. De vraag is ook hier weer alleen: wat beduidt als symptoom het opzettelijk afwijken van het geldend taalgebruik? En zo ergens en voor iemand, dan hier en voor de kunstenaar geldt dit woord van Paulus: *'Alle dingen zijn mij geoorloofd, maar alle dingen zijn niet oorbaar.'*

Reeds vaker heb ik gezegd: de dichter zoekt de harmonie met zich zelf en tussen zich zelf en de lezer, en reeds vaker heb

ik aangetoond, hoe licht die harmonie wordt verbroken. Het vanzelfsprekendheidsgevoel immers suggereert ook de geringste en meest verdedigbare afwijking van het gangbaar taalgebruik als hoogst belachelijk en hinderlijk. Men zegt kapoen en kapuin, doch niet 'roen' voor ruin. Een met een bruine roen bespannen wagen, maakt een zot effect, daargelaten of het juist of onjuist is. De sterke hinder, die velen ondervinden tegen de taal van in Holland gevestigde Duitsers, komt vaak uit dezelfde minieme afwijkingen voort. Hun 'avonds laat' en 'morgens vroeg' voor 's avonds laat' en 's morgens vroeg', hun 'als' en 'dan' in plaats van 'toen' ('als ik nog daar waar'), hun 'ik ben nog maar wat zitten gebleven' voor 'blijven zitten' maakt velen al tureluurs. Ook 'viertig' in plaats van veertig, hoewel het logischer is. Wrevelig repliceert men op hun 'ramen poetsen', dat schoenen en niet ramen worden gepoetst, maar 'ramen lappen' is goed, ofschoon ook schoenen worden gelapt, en hoe! Niet alleen het afwijkende woordgebruik, ook bijvoorbeeld een constructie, een zin-begin, dat iets anders schijnt in te leiden dan de auteur wil zeggen, werkt reeds belemmerend, remmend, harmonie-verstorend, dwingt de lezer, zich te hernemen en opnieuw te beginnen. Zo zal: 'Maar denkt u niet...' de indruk wekken, dat er een vraag zal worden gesteld, die dan door wat volgt '...dat ik het zo kwaad heb gemeend', teniet wordt gedaan. Dit kan en moet worden vermeden door een 'vooral'. 'Maar denkt u vooral niet.' Nu kan de gedachtenstroom ongestoord voortgang hebben. Hetzelfde is het geval bij een aanhef als: 'Wij hebben al die tijd...' Hier schijnt te moeten volgen '...in de kou staan wachten' of iets van die aard. Volgt er dan echter 'lang niet nodig', dan is weer de harmonie verbroken en dit had kunnen worden voorkomen door 'al die tijd' te vervangen 'zo veel tijd'. De dichter, die zich waarlijk bekommert om die innerlijke harmonie, zal ook van afwijkend woordgebruik de opschrikkende, remmende werking duchten en het alleen daar toepassen, waar het tot verhoging van diezelfde harmonie werkzaam kan zijn.

In de meeste gevallen zal het dan voor wie zich wezenlijk in wat hij zeggen wil, heeft verdiept, wel overbodig blijken. Daarom zal taalvernieuwing van de aard als 'rechttoppe voorzakken'

en 'gesamentlijkheid' dan ook nooit van wezenlijk diepe en grote mensen uitgaan. Het eerste deel van Schopenhauers voor-schrift, het gebruik van gewone woorden, raakt dan ook wel degelijk de kern der 'schriftstellerische Vortrefflichkeit'. Al te dikwijls wijst afwijkend taalgebruik eenvoudig op de zucht om te pronken, op literair snobisme, op de hoogmoed, die het 'alles is mij geoorloofd' te pas en te onpas van de daken schreeuwt, en die dan bijna even zo vaak gepaard gaat met de onmacht, zich wezenlijk bijzonder en persoonlijk uit te drukken. Het reeds genoemde 'de man had ongedwongen zijn handtekening gezet' is er een voorbeeld van. Enkele andere mogen volgen. Ze zijn alle van bekende auteurs afkomstig, niet om die bekende auteurs te honen, want in deze dingen zijn we allen schuldig, doch omdat verzinsels hier waardeloos zouden zijn. 'Pandver-beuren' had Noortje *gerept*. Dit is *nauwkeurig* andersom. Neen, zei ze *brupt*. Ze legde *verrassend* de hand op zijn schouder. Koffie werd *aangebracht*. De voordracht was *onvermogen*. Het zijn van die *verstoken* mensen. Het volk werd door wel-vaart omhoog *getild*. Ik maakte enige *aanstrepingen*. De *ampele* kom van het Hoornse Hop. Het water spoelde *omtrent* de palen. Wat heeft het nu eigenlijk in, om koffie te laten 'aan-brengen' in plaats van brengen, om water 'omtrent' in plaats van rondom palen te laten spoelen, om 'machteloos' klakkeloos-weg te vervangen door 'onvermogen' en voor aantekening 'aanstreping' te schrijven? Iedereen weet dat men een streepje zet, als men ergens een 'aantekening' bij maakt. Men 'tekent' ook niet zijn hand en spreekt toch van een handtekening. Slechts onmacht en zelfoverschatting nemen hun toevlucht tot op-zichtige woorden, die dan niet machtiger en krachtiger dan de versmade 'gewone' zijn.

'Ampel' zegt op zich zelf immers niets, het suggereert mis-schien enigszins een ruim geplooid kleed en is dan, als kwalifi-catie van het Hoornse Hop, niet alleen smakeloos, maar zelfs foutief. Smakeloos, want in de ongunstige zin gezocht en ge-wild, is ook reppen voor zeggen en brupt voor abrupt. Ook het volk dat door welvaart wordt omhooggetild. De uitdrukking is klaarblijkelijk alleen gebruikt, om het alledaagse 'opgekomen' te vermijden, maar tillen (vergelijk: vertillen) suggereert het

met de armen heffen van een zwaar voorwerp, is voor symbolisch gebruik daardoor ongeschikt en derhalve misplaatst. Ook het gebruik van 'onvermogen', dat armoede suggereert, voor 'machteloos', is een opzettelijkheid, die door geen enkele bijzondere kwaliteit van het woord onvermogen wordt gerechtvaardigd. Evenzo duidt het gebruik maken van afwijkende spellingen, zoals ontzachlijk, cierlijk, princes, luijeren, blaauw, bloeijen, waereld en plaveidse, als was er wezenlijk schoonheid in een ij boven een i en in een c boven een s, op tekort aan begrip van wat in deze dingen essentieel en van wat bijkomstig is. Van die aard is ook het incidenteel volgen van etymologie en analogie door bijvoorbeeld over de gelegenheid in plaats van de ligging van een huis te spreken. Inderdaad kan daar geen bezwaar tegen zijn, het huis is hier of daar gelegen. Zo was toe-eigenen vroeger opdragen, en hebben boer en buur dezelfde afkomst. Opereren betekent werken, een gulden zou men met recht een goud-tientje mogen heten, een dubbeltje een tientje, zoals een Duitse winkelier het dan ook noemde. En maarschalk is paardeknecht, dat leren we al op school.

Men 'mag' dus vrijelijk, met een beroep op analogie of etymologie vertellen, dat men zijn maarschalk een standje heeft gegeven en zijn boek, waaraan men drie jaar heeft geopereerd, aan zijn vrouw toegeëigend, met goetvinden van zijn boerman. Denken we ons echter eens een man, die de herkomst van het hoed-afnemen (het tonen van de geschoren kruin van de lijfeigene aan zijn meerdere) vernomen hebbende, voortaan niet meer aldus verkiest te groeten. Komt hij een kennis tegen, dan knoopt hij zijn vest los of hij trekt zijn linkerschoen uit. Die man is vrij om dat te doen, maar hij toont zodoende duidelijk dat hij een dwaas is, omdat hij in dit leven vol wezenlijke problemen zich druk maakt over een gebaar dat slechts symptomatische waarde heeft, als zodanig even goed voldoet als een codewoord, en waarvan de herkomst volmaakt onverschillig is. Zo de woorden. Welbeschouwd is 'verschrikkelijk mooi' niets barbaarser dan zeer mooi — zeer immers is pijn — welbeschouwd is elektrisch stoomgemaal niet erger dan oude jongejuifrouw, doch er bestaat een symptomatisch onderscheid tussen het gebruik van het ene en van het andere. Men zal het ene gebruiken

en het andere mijden. Het willekeurig en incidenteel beroep op etymologie bewijst alleen een volkomen gebrek aan inzicht in de functies van de taal.

Hoezeer het waar is, dat nodeloos afwijkend, opzichtig woordgebruik dikwijls op onmacht duidt, bewijst het gebruik van banale clichés door dezelfde auteurs in dezelfde boeken. Naast de 'ongedwongen handtekening' vond ik: 'duizenderlei attenties'. Elders volgde op een precieze beschrijving met 'cie-radieën' en 'princessen', vol zogeheten raffinement en 'taalschoonheid' een zinnetje als 'na gedanen maaltijd was hij dood-op', nog weer ergens anders wordt er gesproken over de verfijnde toiletten, die de Cleopatra-achtige heldin zich had 'aangeschaft'. Aangeschaft! In een zeer pretentieuze literaire kritiek wordt de lezer uitgenodigd 'het weinige banale voor lief te nemen'. De schrijver bedoelde: bij het vele goede op de koop toe. Iets voor lief nemen beduidt immers: er tevreden mee zijn. Een ander liet een 'dienstmaagd' in een modern huishouden een 'halsdoek' zoek maken, ofschoon geen sterveling een 'halsdoek' draagt, maar de man stond te zwak op zijn literaire benen, om een zakdoek of een hemd te kunnen verdragen. In hetzelfde boek werd elke tuinman angstvallig 'hovenier', elke jongen 'knaap', elk glas 'beker' en elke mand 'korf' genoemd — alsof inderdaad hovenier, knaap, beker en korf meer kunnen uitdrukken dan tuinman, glas, mand en jongen. Maar van innerlijke ritmiek, innerlijke schoonheid had de man geen besef. 'Ze hief heur beker Rijnwijn naar den mond, en terwijl de drank haar met zijn koel aroom verkwikte, keek ze heur vriend door heur halfgesloten oogen aan.' Heur, heur, heur, liever doodvallen dan 'haar' schrijven, maar dat 'terwijl de drank haar verkwikte', het innerlijk ritme verstoort, daar hier een handelingen-opeenvolging is, die de Fransen in de passé défini uitdrukken en waarin 'verkwikken' als voortgezette inwerking niet past, dat ontgaat hem. Elke mand wordt verdoopt tot korf, maar als de schrijver een ogenblik uit zijn rol van 'woordkunstenaar' valt, dan verschijnen onmiddellijk in gesprekken 'gewikkelde' mensen, die 'de trein nemen' en 'na de koffie' uitgaan, de gewone onbekookte theetafelclichés. Want men 'neemt' geen trein en dit is een cliché, dat in het

'kunstproza' naast hoveniers, dienstmaagden, bloemkorven, bekers, knapen en halsdoeken al bijzonder akelig staat. En zulk een zin: 'Toen ze, in druk gesprek gewikkeld, al lang in de schemer verdwenen waren, was R. nog altijd op de bovenste tree van de stoep blijven staan.' Wie dat schrijft, kent nog niet eens de gebruikskracht der werkwoordelijke wijzen. En zulke boeken heten 'prachtig van taal', omdat er 'hovenier' in voorkomt!

Letterkundige begaafdheid bestaat, zei ik, uitsluitend in een bijzonder onderscheidingsvermogen. De dichter ziet beter, meer, anders. En dit 'ongewone' moet hij, zal hij niet zelf het beeld van zijn visie verstoren, in zo gewoon mogelijke woorden tot uitdrukking brengen. Maar dit betere onderscheiden kan nooit blijken, waar niet te onderscheiden valt, aan het noch geanalyseerde, noch gesynthetiseerde, aan het enkelvoudig-benoemde.

De vervanging van fluweel door sammeet, van zeggen door reppen, van tuinman door hovenier, geeft van dit betere onderscheiden geen blijk, het betekent niemendal, het wekt alleen in de lezer de verwachting, dat hij iets bijzonders te horen, te zien en te begrijpen krijgt, en die verwachting blijkt ijdel. De ernstige en eerlijke dichter zal het dus nooit in die nietszeggende vervangingen zoeken, hij zal tonen dat hij beter onderscheidt, waar inderdaad iets te onderscheiden valt. Te onderscheiden of te scheiden! Een der uit het fundamenteel begripstekort voortkomende 'vergroeiingen' is bijvoorbeeld die tussen het woord en het gebruikelijke adjectief: kou is altijd 'nijpend', duister 'volslagen', smart 'aangrijpend', een verlies 'smartelijk', bezwaren 'onoverkomelijk', een besluit 'onherroepelijk' en de Dood bij gelegenheid 'genadig'. Deze adjectieven worden zo zeer vanzelfsprekend, dat ze in het geheel niet meer spreken, de rang krijgen van hoogstens enigszins-versterkend versiersel of aanhangsel. Op het 'uit aller naam' onder het burgermansdoodsbericht volgen soms twaalf namen, waaronder van 'dankbare' kinderen! In welke mate de afstomping mogelijk is, bewijzen uitdrukkingen als 'stampleep', 'doodeenvoudig', 'stokdoof' en 'vreselijk lekker'. Deze clichéwoorden te vervangen door andere, die van een wezenlijke onderscheiding, van een

eigen aandoening, begrip of visie omtrent het aangeduide getuigen, is de natuurlijke roeping van de dichter, de essentie van het dichterschap. Het 'Goede Dood' aan de aanvang van een dichtregel grijpt de lezer, die 'genadige Dood' even weinig zou hebben opgemerkt, als het 't welk doende' aan de voet van het rekwest, vast en dwingt hem tot aandacht. Hij voelt zich getroffen, hij vraagt zich af: Is de Dood goed? Hij onderzoekt zich zelf en geeft zich zelf ten antwoord: Ja, de Dood kan goed zijn. Tegelijk geeft hij er zich rekenschap van, dat ook de dichter zich zelf aldus ondervraagd, zich zelf onderzocht en zich zelf geantwoord moet hebben, en de harmonie is tot stand gekomen.

Het woord 'goed' op zich zelf heeft hiermee echter niets te maken. Het is noch mooi noch lelijk, esthetiek is hier ver te zoeken. 'Goede vriend' en 'goede God' beduiden even weinig als 'barmhartige dood', want in dat andere verband is 'goed' cliché-adjectief en vermag niemand aan te grijpen.

Hoe weinig 'klank' en 'ritme' tot de wezenlijke waarde van het vers bijdragen en welk een holle frase 'taalmuziek' eigenlijk is, bewijst de vervanging van 'Goede Dood, wiens zuiver pijpen door het verstilde leven boort' door 'Goede vriend, wil mij eens wijzen, waar men witte peper koopt'. Klank en ritme zijn hier vrijwel overeenkomstig, de waarde van de eerste regel ligt in de uit de keuze der woorden blijkende innerlijke bewogenheid, macht en begrip.

Maar zoals woorden schijnen uit te drukken wat ze benoemen, zoals men in 'Mausoleum' de treurwilg kan horen ruisen en in 'Guillotine' de valbijl zien blinken, ofschoon beide woorden eigennamen zijn, zo schrijft men ook aan de klank van een dichtregel de bij het lezen daarvan opgewekte gevoelens toe en spreekt van 'taalmuziek' als van een tot literaire schoonheid bijdragend element. Maar inmiddels kan men voor elk schoon vers een ander van volkomen hetzelfde ritme, klankgehalte en klankverhouding substitueren, zonder dat daarvan enige bekoring uitgaat. Men merkt dan niet eens meer op dat de woorden op zich zelf welluidend zijn. Zet naast het beroemde: 'Ik ween om bloemen, in de knop gebroken en vóór den uch-tend van haar bloei vergaan' — eens dit: 'Ik smeer 'em spoe-

dig, want daar komt mijn ome, ik hoor z'n kuchje waar de koeien staan'.

Straks wordt nu 'goede' het cliché-adjectief, het nietszeggend epitheton voor dood. Dan zal het voor de onverschillige evenzeer klankloos, dan zal het de onderscheidende evenzeer een gruwel zijn als nu 'genadig'. Dit is de historie van vele woorden. Een wezenlijk onderscheidend dichter duikt ze omhoog uit onbruik of vergetelheid, en zet ze daar, waar er het licht van zijn eigen bezieling op valt, ze grijpen de ziel van de lezer machtig aan en dringen erin door als 'Goede Dood' —, anderen apen hem na, en weldra zijn fijnzinnig en voortreffelijk, hartig, tonig, sappig, kostelijk, smeug, kindvrouwkje, vraagogen, gedoe, beweeg, bijzonder en beminnelijk opgeborgen in het cliché-arsenaal van de provinciale pers. Voor een jaar of twintig werd, tegenover de lijzige verteltrant die noodzakelijk steeds met een inleiding moest beginnen: 'Op een mooie dag in het midden van april' — het met de deur in huis vallende 't Gebeurde zo...' gebruikelijk, dat toen fris en spontaan aandeed. Ook dat is sinds lang bijgezet op het kerkhof der dode woorden. Het associeert zich alsdan met het banale, het vulgaire, het gedachteloze even onverbrekkelijk als 'kennelijke staat' met dronkenschap, en 'verzekerde bewaring' met gevangenschap. De dichter nu zal geen diamanten in 'verzekerde bewaring' laten brengen, anders dan in scherts, want hij weet dat hij, door de hardnekkigheid der bizarre associatie, met die woorden het visioen van de gevangenis oproept. Daarom mijdt hij die uitdrukking, waar evenwel op zich zelf weer niets tegen is. Even zeker als 'hors d'oeuvres' naar sardines ruikt en 'mokka' naar koffie, even zeker is er aan 'beslist' het vulgaire parfum van de bioscoop en rieken 'kostelijk' en 'voortreffelijk' naar het mufte, kleinsteedse redactie-bureau. *Op dit ogenblik.* En uitsluitend om die associaties zal de dichter ze moeten mijden, daar hij nogmaals en nogmaals alleen er naar streeft, om ongestoord en onverhinderd zijn fijnst onderscheiden-innerlijk wezen, zonder schokken aan de lezer te openbaren. Zo wordt hij dus in zijn woordkeus geleid door twee beginselen. Ten eerste vermijdt hij het nodeloos opzichtige, het excentrieke woord, omdat het verwachtingen opwekt, die niet vervuld kunnen worden en

daardoor storend werkt.¹ Ten tweede vermijdt hij het 'afgezaagde' woord, omdat het, óf niet vermag, de voor die klank afgestompte lezer de ziel van de dichter binnen te voeren, óf wel als een onaangename reuk met zich draagt de atmosfeer, waartoe het afdaalde. Tussen de beide uitersten van excentriciteit en afgezaagdheid beweegt zich het dichterlijk woord, maar de als 'afgezaagd' verworpen woorden kunnen en zullen op hun tijd gerehabiliteerd worden.

Om al deze bekommelingen zal de dichter weinig kunnen bijdragen tot taalvernieuwing en taalverredelijking en zal hij woorden, waarvan hij inziet, dat ze ten onrechte als germanismen of om andere redenen geweerd worden, toch meestal niet in bescherming kunnen nemen, op grond van de harmonieverstorende werking, die er nu eenmaal van ze uitgaat.

Welbeschouwd valt dit te bejammeren. Want juist van de 'letterkundige' zou een machtige weerstreving kunnen uitgaan tegen het onzuiver en onzinnig drijven van het nationalistisch purisme. Hij zou de massa kunnen 'dwingen in te gaan', te accepteren wat eeuwen lang is geaccepteerd, het logisch, het natuurlijk proces van taalvermenging en taalverevening. Maar daartoe moest hij, behalve het richtig inzicht in deze dingen, een grote macht hebben en een groot gezag, als een Shaw, als een Anatole France. Dan zou ook de 'taalgevoelige' spoedig ervaren dat zijn afkeer niet gericht was tegen bepaalde woorden, maar tegen de mentaliteit, waarvan hun gebruik getuigde. Een groot auteur kan elk woord rehabiliteren, als juist, zuiver en schoon doen voelen!

Zoals het nu is, draaien de dingen in een cirkel. De taalvorsers nemen in hun woordenboeken als 'zuivere taal' wat ze bij de vooraanstaande auteurs gevonden hebben, en de auteurs bedienen zich ervan, omdat ze weten, dat het hun lezers als 'zuiver' aandoet.

1. Ik noem nog het geval van de criticus, die Maupassant een 'succulent' verteller noemt, om het afgezaagde 'sappig' te vermijden. De lezer stuit op het vreemde woord, vertaalt het, bemerkt dat het... sappig betekent, en voelt zich natuurlijk gehinderd door de humbug.

Op welke wijze het betere onderscheidingsvermogen een samengesteld woord of gangbare uitdrukking, welke reeds in zich zelf betekenis heeft (een cursus volgen, iets in een kleur houden) door uit-een-houden (onderscheiden) voor verstarring bewaart, is reeds besproken. Zo zal de dichter ook uitdrukkingen, waarvan het gebruik zich gaandeweg beperkte tot één verband, waarin het dan niet meer spreekt (Mevr. V. B. zal zo vrij zijn), verwijden op een wijze, die het gebruikte adjectief, reeds cliché geworden, plotseling weer doet voelen als een wezenlijke onderscheiding. Naast een 'rood belopen oog' zet hij een 'wit belopen hemel', naast 'te hoop gelopen mensen' op dezelfde wijze 'te hoop geschoven stoelen'. Ook met dat verwijden dient hij voorzichtig te zijn. Is de uitdrukking reeds lang cliché geworden, dus niet meer te redden, dan laat hij zijn bekommering voor de innerlijke harmonie zwaarder wegen dan zijn zorg voor een bepaald woord en berust in het onherroepelijke. Neem echter een uitdrukking als 'zijn bezinning verliezen', deze is weliswaar reeds afgestompt tot, en algemeen gangbaar voor 'krankzinnig worden', maar toch nog wel voor vernieuwing vatbaar, juist omdat het woord 'bezinning' voor 'dieper oordeel' in de laatste tijd aan het opkomen is. De in een der vorige hoofdstukken besproken oordeelsbelemmering tegenover het uitheemse zou, dit alles overwogen, dus heel goed aldus kunnen worden geformuleerd, dat men tegenover het uitheemse 'zijn bezinning verliest'. Het afwijkend gebruik zal hier niet geforceerd en belachelijk (als 'ongedwongen zijn handtekening zetten'), doch verrassend aandoen en op die wijze de aandacht vastnemen. Maar de grootste voorzichtigheid is hier noodzakelijk.

Hoezeer altijd de uit het woordgebruik blijkende innerlijke gesteldheid — en nooit de woorden op zich zelf — het mooi-vinden bepaalt, blijkt het best uit de indruk, die een herhaling op de lezer maakt. Doet deze aan als ongewild, als een slofheid, dan wordt ze zelfs door kinderen en ongeoeffenden als hinderlijk gevoeld. 'Ze gingen laat naar bed om de volgende dag vroeg op te kunnen staan, en de volgende dag hadden ze ook heel veel plezier.' Hoe suf en slof. Maar nu 'de volgende dag hoefde de dokter niet meer te komen, de volgende dag was het

kindje dood'. Deze soort herhaling kan in een bepaald verband dikwijls indrukwekkend zijn. Precies hetzelfde doet nu eens mooi, dan weer lelijk aan. In de eerste volzin ware al veel verbeterd door het vervangen van het 'de' na de komma door 'die', niet omdat dit iets aan 'klank' of 'ritme' verbetert, maar omdat de lezer dan het contact gevoelt met iemand, die zich rekenschap geeft van wat hij schrijft.

Vergelijk nog het bekende 'Grote plas, grote plas, 'k wou je leeggemalen was' met 'En ik hoop, u zich goed geamuseerd hebt'. In beide gevallen is 'dat' weggelaten, in het tweede geval doet het afgrijselijk aan, in het eerste volstrekt niet. Van 'dichterlijke vrijheid' is hier geen sprake, hetzelfde laat zich in proza denken. Het is eenvoudig de aanraking met de mentaliteit, waarvan het tweede symptoom is en het eerste niet, die het gevoel van hinder opwekt, niet de constructie zelf. In een uitsluitend over literaire schoonheid handelend boek zou hierover nog veel te zeggen zijn—hier kan dit alles slechts vluchtig, als onderdeel van het betoog, ter sprake komen. Ik bedoel immers alleen, aan te tonen, dat de onderscheiding in 'mooi' en 'niet mooi' noch met klank noch met ritme tezamenhangt, dat hier alles symptomatische waarde heeft, alles bepaald wordt door wat uit het woordgebruik omtrent de geest van de dichter blijkt. Daarom kan in deze dingen alleen geoordeeld worden door wie met de gebruikswaarde van het ogenblik, men kan zeggen met de *koerswaarde* der woorden volkomen op de hoogte is. Deze wisselt aanhoudend. Hetzelfde woord, waarvan het gebruik voor tien, twaalf jaar duidde op originaliteit, d.w.z. op persoonlijk onderscheidingsvermogen, is heden symptoom van de meest complete onmacht. Denkt, behalve aan de reeds genoemde, aan 'lief' voor het tot dan gebruikelijke 'geliefde', aan 'lijf' voor het certijds discreter schijnende 'lichaam'.

Bijzonder leerzaam is in dit verband het voorbeeld van de buitenlandse dichteres, die in het Nederlands ging dichten. Natuurlijk was ze van de koerswaarde der woorden niet op de hoogte, dit toch zijn maar heel enkelen, en een vreemdeling leert het nooit. Zo ging zij dus op de klank der woorden af en liet 'geur' rijmen op 'kleur' en 'fijn' op 'schijn' omdat ze dat nu eenmaal 'mooi' vond. Niets van wat de dichter zoekt of

van wat hij mijdt, om van zijn innerlijkste leven onmiskenbaar te doen blijken, en de zo licht verstoorde harmonie zuiver te bewaren, vermocht die vrouw te zoeken of te mijden, en zo is er dan ook, door het ontbreken van het enig-mogelijke controle-middel, nooit eenstemmigheid, nooit enige zekerheid omtrent het gehalte van haar verzen verkregen, omtrent haar gehalte als dichter.

'Zon van mijn dagen', tegen een geliefde vrouw gezegd, schijnt afgezaagd bij het ridicule af. Ik schrok dan ook op, toen ik het aantrof bij een dichter van goede reputatie. Maar doorlezend, bemerkte ik: hij meent het... En zo bleek dit 'zich-rekenschap-geven' ook hier het criterium van het zuivere begrip. Zoals Anatole France het woord '*médiocre*', zo heeft deze dichter het 'zon van mijn dagen' gerehabiliteerd, door er zich rekenschap van te geven, door het te 'menen', toen hij het gebruikte.

Omgekeerd treft men vaak in stumperige vertalingen woorden aan, die 'mooi' zouden kunnen zijn, als ze 'gemeend' waren. Zo las ik ergens: 'Hun vergrendelde voorhoofden.' Maar twee regels verder: 'Het volk verdeelt zich (se divise!) in landbouwers en vissers.' En 'Het volkje is trots en niet bedelachtig.' Weldra bleek, dat de vertaler volkomen onmachtig had gestaan tegenover zijn taak, de zotheden stapelden zich opeen, en het 'vergrendeld', dat mooi zou zijn geweest, als het gemeend was geweest, werd walgelijk van grove onbeholpenheid. Wat een woord waard is, hangt er derhalve voor een groot deel van af, wie het gebruikt. En dat 'wie', de reputatie van de dichter, hangt dan omgekeerd weer af van de gemeenlijk door hem gekozen woorden.

Wat hier nu van het afwijkend, maar niet foutief geachte taalgebruik is gezegd, geldt evenzeer van het afwijkende en wél foutief geachte. Ook hier is 'alles geoorloofd, maar niet alles oorbaar'. De filoloog kan de kunstenaar niet beletten, over 'belegen broodjes' te spreken, van 'abrupt' de a af te knippen, tegen elke constructie in 'ineensen' voor ineens of ineenen te schrijven, en 'ze stonden of hadden ze stokken ingeslikt', en zelfs 'op' en 'af' tot 'oppe' en 'affe' te verbuigen, ofschoon dit laatste niet de inbreuk is op een incidentele regel of regeling,

maar een breken met de fundamentele opvatting omtrent de onmogelijkheid om wat geen eigenschap is (veraf) als eigenschap toe te kennen (veraffe stemmen). Doch ook dit is tenslotte 'geoorloofd'. De ene fundamentele opvatting kan immers wijken voor de andere. 'De Mens is de maatstaf van alle dingen', en zo iemand, dan is het de 'letterkundige' die in dit gebied het menselijke vertegenwoordigt. Wijkt hij dus van een tot dan algemeen gangbaar taalgebruik af, dan is zulks een bewijs dat dit taalgebruik in zijn algemeenheid niet langer gangbaar is. De filologen hebben dus aan de ene kant gelijk, zo ze afwijkingen door letterkundigen van naam begaan, niet als fouten maar als mogelijkheden of als vernieuwingen te boek stellen. Maar... 'De Mens is de maatstaf van alle dingen', beduidt iets geheel anders dan 'Ik ben de maatstaf van alle dingen'! Ook de grootste kunstenaar is uit het gemene erts gevormd, met hier en daar een tintel goud doch geenszins één klomp zuiver goud. Van zijn kruin tot zijn zolen zit hij, als ieder ander, vol van de algemene distinctiedrift, de hoogmoed, die willekeur baart.¹ Alleen daar, waar 'Verstand und rechter Sinn' zich onmiskenbaar openbaren, daar is het geoorloofde ook oorbaar.

Zo blijkt dus 'Verstand und rechter Sinn' uit het persoonlijk woordgebruik en zal, omgekeerd, 'Verstand und rechter Sinn' het persoonlijk woordgebruik wettigen, terwijl de taal geen enkele vaste norm van schoonheid biedt, daar ze geen eigen schoonheid bezit en zelfs geen eigen zijn. Terloops opgemerkt: het schilderen is, ook in de eenzaamheid, een genot, het schrijven niet. Het denken en het ondergaan, het passief-actief werkzaam-zijn aan de zelfonderscheiding, is de eigenlijke arbeid.

Hoe moeilijk het is, op dit gebied te onderscheiden, leert de immer actuele, de immer nijpende bevoegdheidsvraag. Inderdaad zijn de meesten helemaal niet, en is niemand helemaal wel bevoegd. Buiten een zeer kleine kring zou men zonder bezwaar

1. Als voorbeeld hiervan herinner ik aan het geval van de beroemde prozaïst, die 'roseau' door rozenstruik vertaalde en, door een professor in het Frans op de vingers getikt, hooghartiglijk antwoordde, dat hem, in dat verband, rozenstruik beter paste dan riet!

voortdurend het bombastische als verheven, het larmoyante als het ontroerde, de holste klinkklank als 'taalmuziek' kunnen introduceren, indien de mensen zich niet wijselijk op hun autoriteiten, hierin als in elk gebied, plachten te verlaten. Maar ook binnen die kleine kring kan men elk ogenblik dupe van mystificaties worden. Waar nu reeds het onderscheiden in literatuur van eigen tijd en eigen taal zo netelig is en zo moeilijk valt, daar kan toch eigenlijk tegenover andere tijden en andere talen nooit van een oordeel, dat die naam mag dragen, sprake zijn. Is er dan ook wel iets vermakelijkers dan allerlei heren en dames te horen uithalen over het 'mooie Frans' van die een en het 'voortreffelijk Engels' van die ander? Dat ook de 'bevoegden' zich niet voortdurend op de meest compromittante wijze in de vingers snijden, komt eenvoudig hierdoor, dat de uitheemse literatuur nooit anders dan onder het sterke geleide der uitheemse 'bevoegden' tot ons komt, zodat de 'preconceived idea' al voldoende is, om ons in de algemene verrukking of verbazing te doen delen. Dit geldt uiteraard het meest van lyrische poëzie en wellicht het minst van de overwegend intellectuele literatuur. Maar zelfs in de beoordeling daarvan blijft veel te gissen en te benaderen. De openbaring van 'Verstand und rechter Sinn' in auteurs als Galsworthy en Anatole France wekt de verwachting op, dat ze ook ten opzichte van het fijnere taalgebruik wel het juiste onderscheidingsvermogen zullen bezitten, maar strikte zekerheid is hier niet te verkrijgen. Dat de bevoegdheidskwestie ten opzichte van het uitheemse veel van haar scherpte en bitterheid verliest, komt hieruit voort, dat we daarin tenslotte niet zelf kiezen, ook zwijgen hier belang en ijdelheid en de distinctiedrift, de struggle voor het 'high life' van de roem.

Onlangs las iemand mij een en ander voor uit het oude reisjournaal van een man-van-smaak naar de trant van George Pontifex. Het relaas was opgesierd met poëtische ontboezemingen, Hollandse en Franse. Wat hadden we een plezier om die Hollandse rijmelarijen. Dat was de klapperman in eigen persoon! Maar nu de Franse. Ik had voor de aardigheid gewild, dat ze zonder 'gewapend geleide' op onze critici losgelaten waren. En toch kunnen ze niet anders dan van hetzelfde of nog

geringer gehalte, even stumperig of nog stumperiger zijn geweest. Maar terwijl de uit woordkeus en woordgebruik in eigen taal onmiskenbaar blijkende geestesarmoede en gevoelsleegte onmiddellijk doof maakte voor wat men bij een om andere redenen mooi-geacht vers als 'taalmuziek' prijst en ook meent te ondergaan, — liet zich zodra het oordeel over het ene niet functioneerde, onmiddellijk het andere weer gelden, en had men ons wijs gemaakt, dat dit mooie verzen van goede dichters waren, wij zouden er waarschijnlijk allen ingevlogen zijn. Het onderscheid tussen een verheven en een zot gedicht, die beide over een lyrisch onderwerp handelen — over een vergeetmeniet aan een beek, of over liefde in de Mei — schuilt in de allersubtielste dingen, die men, als het eigen taal betreft, meent te 'voelen', doch waarin men inderdaad slechts door geoefendheid en aanleg heeft leren onderscheiden, en die men dan ook in een vreemde taal nimmer onderscheidt. Onwetens, onwillekeurig vervangt men nu de gedachteloze en afgezaagde, maar wellicht welluidende woorden in die vreemde taal door het zuiverst overwogene en zorgvuldigst gekozene, dat men zich in de eigen taal herinnert of dat men zelf zou kunnen schrijven, en beeldt zich dan in, dat de aldus teweeggebrachte aandoeningen en ontroeringen enig bewijs vormen voor de waarde van het vers! Men heeft eenvoudig vertaald zonder dat men het merkte en... foutief vertaald!

Dezelfde oordeelsbelemmering kon ik een poos geleden herhaaldelijk in mij zelf waarnemen tegenover de in een zeker provinciaal blad verschijnende 'sinspreucken' van een zich noemende 'Neef van Cats'. De juiste koerswaarde van woorden en uitdrukkingen in die tijd is ons reeds onbekend, wij kunnen het plat-alledaagse niet van het simpel-verhevene onderscheiden en alleen de 'preconceived idea', dat die 'Neef van Cats' toch wel niet veel zaaks zal zijn, doet ons op onze hoede wezen. Men kan aannemen, dat wat uit de middeleeuwen tot ons gekomen is, behoort tot het beste van wat toen geschreven werd, omdat kunst alleen onder 'gewapend geleide' door de eeuwen heen gevoerd kan worden, maar wat ons zelf betreft: de 'preconceived idea' treedt ook hier op als misleidende schijn van een oordeel, dat niet mogelijk ware.

Geldt het nu levende en gangbare talen, dan kan de opletende begaafde zeer zeker tot enig, zij het dan ook geen onfeilbaar, inzicht in de 'koerswaarde' der woorden en daardoor tot een oordeel over literaire schoonheid komen. Voor de dode talen is dit onmogelijk. Hier heerst, gelijk gezegd, sinds eeuwen enkel en alleen traditie en traditionele suggestie, geen ander oordeel dan de 'preconceived idea'. En daarom klinkt dan ook dat praten over de 'mooie taal' van Homerus en Plato zo onuitsprekelijk zot in de oren van iemand, die er zich wezenlijk rekenschap van heeft gegeven, waar de waarderingen 'mooi' en 'lelijk' in taalgebruik en literatuur mee samenhangen en hoe zeer, in verband daarmee, het oordeel buiten een zeer enge kring van tijd en plaats alreeds onmogelijk wordt!

Zo laat zich dan ook in dit gebied het fundamentele begrips-tekort gelden. De immanente drang, om te begrijpen en te onderscheiden, wordt weerstreefd door de onmacht, om richtig te onderscheiden, waarin Levensdrift triomfeert over Rede, en die ook dit deel van het taalprobleem heeft gemaakt tot een chaos van misleiding en begripsverwarring, 'onstoffelijk gezichtsbedrog', in de noodzakelijkheid waarvan zich de noodzaak en de betekenis der Zelfvermomming openbaart.

Met de voorafgegane uiteenzettingen omtrent de verschillende functies van de Taal, en het aantonen der ficties, waartoe die functies aanleiding geven, met het ontmaskeren van het Lands-taal-fetisjisme, en het blootleggen der gangbare dwalingen omtrent Taalschoonheid en Taalgevoel — met het herleiden van al die misleidingen en dwalingen tot het ene, fundamentele begripstekort, het onvermogen, om te (onder)scheiden, hetwelk, gepaard aan de drift naar de onderscheiding, de foutieve groepering in het gebied van het oordeel en de bizarre associatie daarbuiten produceert — met, in het kort, een naar beste kunnen duidelijke aantoning van een der wijzen, waarop Levensdrift over Rede triomfeert, heb ik eigenlijk de taak, die ik mij stelde, volbracht. Niettemin moge hier nog een en ander over vertalen volgen, omdat veel van het aangetoonde ook daarop van toepassing is.

Op het gebied van vertalen hoort men de tegenstrijdigste dingen. Enerzijds heet het, dat vertalen eigenlijk een onmogelijk en onbegonnen werk is, anderzijds denkt Jan-en-Alleman het te kunnen. Dat is nu net alsof men zei: Eieren zijn te broos om te verzenden, en gaf ze daarna in een gonjezak aan de vrachtrijder mee. De zaak is, dat eieren uitstekend kunnen worden verzonden, maar niet in gonjezakken, en dat alles kan worden vertaald, voorzover het kan worden gelezen, maar niet door Jan en Alleman.

Allereerst deze vraag: Wat is vertalen en wat houdt het eigenlijk in? In een vorig hoofdstuk werd terloops aangeroerd de vraag, of we in woorden dan wel woordeloos denken en uitte ik het vermoeden, dat we misschien wel woordeloos zouden kunnen denken — hoewel misschien zelfs de doofstomme zijn

eigen persoonlijk vocabulaire bezit! — maar dat zich van jongs-af ons denken en voelen en ondergaan zodanig met namen en benamingen heeft geassocieerd, dat het daarvan nu niet meer te scheiden is. De eigen taal wordt niet meer als 'taal' gevoeld: het ding *heet* niet 'mand', maar het *is* 'mand'.

Weinigen vermogen te (onder)scheiden tussen hun gedachten en hun taal. De onontwikkelde geeft zich van de woorden en constructies, die hij bezigt, niet de geringste rekenschap, maakt men hem op iets afwijkends of merkwaardigs daarin opmerkzaam, dan wordt hij verlegen en voelt zich voor de gek gehouden. Met de ontwikkelde staat het niet veel beter. Houdt men iemand een eigenaardigheid uit zijn dagelijks spraakgebruik voor, dan kan het gebeuren, dat hij ontkent, dat ooit te zeggen. Het als woord of uitdrukking van ding of aandoening gescheidene en ten toon gehoudene herkent hij niet. Wezenlijke oplettendheid en levende aandacht voor het dagelijks gesproken woord — iets anders dan een opgeschroefd en onecht nationalistisch purisme — ontmoet men slechts bij hoge uitzondering. Wie het in beschaafd gezelschap aan den dag legt, wordt mal gevonden en voor een frik gehouden.

Gedachte en woord van eigen taal zijn één, het aanleren van een vreemde taal is dus niet het overzetten van benamingen en uitdrukkingen uit de ene in de andere, maar eenvoudig het toekennen van namen aan voorwerpen, hoedanigheden, aandoeningen en begrippen, die tot dan geen naam schenen te hebben. Leert men iemand, dat 'rouge' rood, 'maison' huis, 'amour' liefde en 'froid' koud is, dan vloeit de inhoud van rood, huis, liefde en koud in die benamingen over en associeert zich daarmee en wordt daarmee een. Voor het ding of de aandoening bestaan nu voortaan twee tekens. Zo goed als 'kip' en 'hoen', 'morgen' en 'ochtend', 'vent' en 'kerel', 'rundvlees' en 'ossenvlees' overeenkomstige voorstellingen oproepen, zo zal ook 'maison' opwekken, wat 'huis' opwekt, 'amour' doen weerklinken, wat 'liefde' doet weerklinken. De inhoud der woorden is bij alle individuen overeenkomstig, in zoverre als mensen eenvormig zijn, en verschillend in zoverre als mensen persoonlijk zijn. Zo zal 'rood' en dus ook 'rouge' voor de een iets anders zijn dan voor de ander, zo wekken 'liefde', 'huis', 'koud' in de

een waarschijnlijk geheel andere beelden en aandoeningen dan in de ander. Elk mens is, binnen de beperkingen der eenvormigheid, een wereld op zich zelf, een eiland, en alle onderlinge nadering moet tenslotte benadering blijven. Maar wat 'rood' mij niet zegt, zal 'rouge' mij ook niet zeggen, en wat 'liefde' niet in mij opwekt, zal ook 'amour' niet opwekken, want ik heb zelf 'rouge' en 'amour' gevuld uit wat 'rood' en 'liefde' voor mij inhouden, immers niets dan dat tot mijn beschikking hebbend.

De nieuwe naam associeert zich dus met het begrip, het beeld, de aandoening en schijnt die voortaan uit te drukken, als de eigen, in ons geval dus de Hollandse naam. Het is die associatie, welke het aanleren van vreemde talen mogelijk maakt, het geheugen speelt daarbij een tweede, een ondergeschikte rol. Vandaar dat men een vreemde taal spoediger en beter kan lezen dan spreken, terwijl toch voor het spreken een veel minder uitgebreid woordgebruik en een veel minder gecompliceerde zinsbouw worden vereist! Dit verschijnsel zou zeker veel meer verwonderen, indien we het vermogen hadden, ons over het gangbare en vanzelfsprekende te verwonderen. Het vindt zijn verklaring hierin, dat bij het lezen de associatie optreedt, terwijl het spreken veel meer van het geheugen vergt. 'Maison' suggereert niet het woord 'huis', maar het ding 'huis' — doch 'huis' suggereert alleen het ding, en geenszins het woord 'maison'.

Welke rol speelt nu in dit proces de 'oorspronkelijke taal'? Over de ficties en verbeeldingen, welke ermee samenhangen, is reeds in vorige hoofdstukken gesproken. Zoals iemand met gebrekkige ogen, maar een zuivere fantasie, kunstvoorwerpen, bloemen en gezichten vermooid ziet, doordat hij blind is voor de gebreken en onzuiverheden, zo dient ditzelfde tekort aan onderscheidingsvermogen als een factor in de bekoring, die er uitgaat van de vreemde taal. Onzuiverheden, aanstellerigheden, banaal of belachelijk taalgebruik, alles dus dat in de eigen taal hem het werk bederven zou, ontgaat hem in de vreemde taal en zou hem veel voor fraai doen slikken, indien niet reeds anderen, met de vreemde taal als hij met zijn eigen vertrouwd, voor hem geschikt en gekozen hadden. Wat in eigen taal als on-

zuiver en belachelijk wordt gevoeld, druist immers, gelijk gezegd, volstrekt niet in tegen analogie en etymologie of tegen de logica, maar eenvoudig tegen een bizar en grillig taalgebruik, dat men in een vreemde taal nooit tot in finesses kennen kan. Ik voor mij zal dus altijd liever een Franse dan een Hollandse vertaling van een Russisch boek lezen, ofschoon ik ervan overtuigd ben, dat ze wel even slecht zal zijn, maar in het Frans merk ik dat niet. Of zou iemand zich soms willen inbeelden, dat hij een fout, overeenkomstig aan 'Michel Angelo was een onverbeterlijk genie' of 'Geachte toelusteraars', terwijl men wel mag zeggen dat Michel Angelo's werk onverbeterlijk was, en dat de mensen toelusterden, — in een vreemde taal zou kunnen signaleren? Dan moet men de annotaties bij schooluitgaven in vreemde talen maar eens met een kritisch oog bekijken! Niemand kent een vreemde taal zodanig, dat het wezenlijk kennen heten mag, weinigen kennen zo hun eigen taal. En juist dat niet kennen maakt, met het prestige van het uitheemse, de bekoring van het lezen in vreemde talen uit.

Ook de zogeheten Taalmuziek, gelijk reeds terloops werd gezegd, dat welluidendheidsgehalte, dat op zich zelf niets beduidt, dat in eigen taal alleen tot een impressie van schoonheid *schijnt* mede te werken, wanneer het werk door andere kwaliteiten vermag te ontroeren of aan te grijpen, en dat in banale verzen of lelijk proza, hoewel vaak in dezelfde mate aanwezig, niet genoten wordt en zelfs niet opgemerkt, — denk maar aan langes, erretjes en melluk — oefent in een vreemde taal, door hetzelfde gebrek aan onderscheidingsvermogen, een overmatige bekoring uit. Zijn er dan verder, behalve de geneugten van het snobisme en de illusies der kortzichtigheid, andere elementen in de 'oorspronkelijke taal', die de Hollandse lezer iets zouden kunnen geven, dat een vertaling hem niet geven kan? Waar zou het eigenlijk vandaan moeten komen? Gelijk gezegd, ons begrijpen blijft altijd gebrekkig, in eigen taal alreeds en hoezeer dan in een vreemde. Doch dit geldt voor de lezer gemeenlijk in nog groter mate dan voor de vertaler. Het is dan ook mijn vaste overtuiging, dat reeds een middelmatig goede vertaling het overgrote deel der 'ontwikkelden' meer profijt verschaft dan het lezen in de 'oorspronkelijke taal'. En deze overtuiging

is gebaseerd op wat ik nu wel langzamerhand weet van het taalbegrip dier ontwikkelden. Maar nu de eigenlijke vraag.

In de associatie van naam en ding wordt dus, zei ik, de taal a.h.w. geëcarteerd. 'Heten' doet zich voor als 'zijn', gelijk in de eigen taal. Dit ecarteren van de taal geschiedt te volkomener naarmate men die taal beter kent. Elkeen kan dat in zich zelf nagaan.

Hoe dikwijls gebeurt het niet, dat men zich een aangrijpend of lachwekkend toneel in een roman, of wel een uiteenzetting omtrent beelden, gebouwen, schilderijen in een boek over kunst-historie tot in bijzonderheden herinnert, zonder zich echter te kunnen herinneren, in welke taal men het las. Betreft het een roman, dan brengt de een of andere naam meestal licht, maar mensen, die Franse en Duitse boeken raadpleegden in dezelfde periode over hetzelfde onderwerp, hebben mij verzekerd dat ze zich dikwijls van beschrijvingen alles herinneren, behalve de taal, waarin ze gesteld waren. In zulk een hoge mate hadden ze, lezend, de taal geëcarteerd, zo onmiddellijk had zich woord omgezet tot begrip, voorstelling, aandoening, impressie. Op welke wijze hadden die lieden nu eigenlijk van het 'lezen in het oorspronkelijk' geprofiteerd? Op geen enkele. 'Oorspronkelijke taal' is een fictie, omdat 'taal' een fictie is.

Hoe minder men eigenlijk een taal kent, hoe zwaarder men haar gewaar wordt, hoe meer men ermee vertrouwd raakt, hoe volkomener men haar ecarteert. Dit beduidt dan ook een afstomping tegenover metaforen en beeldsprakige woorden, gelijk aan die tegenover het overeenkomstige in eigen taal. Kent men een taal nog niet voldoende, dan merkt men alles op, is over alles opgetogen. Ik herinner hier aan de exaltatie voor 'sarong soerat', voor 'tampat goela' en voor de 'Schitterende Graaf van den Bosch'. Zo vond een vertaler uit het Russisch de uitdrukking 'hoor hem stromen' zo 'beeldend' dat hij het noodzakelijk moest laten staan. 'Hoor hem doorslaan', aan het doorslaan van de zangvogel ontleend, is nog wel zo beeldend, maar om dat op te merken, moet men zich kunnen verwonderen, iets anders dan zich vergapen. Wat zou het gevolg zijn van een dergelijke vertaalmethode? Dat, wat door de auteur zonder bijzondere nadruk of ophef is gezegd, in de vertaling veel

te veel naar voren springt. Precies alsof men 'klokhuis' zou vertalen als 'de woning van het appelklokje' (en klokje is dan nog beeldsprakig!) of 'een raar zoodje' als 'een raar kooksel', afgaande op het verband tussen 'zieden' en 'zoodje' en niet wetend dat het geen Hollander aldus aandoet. Zo wordt dan 'sarong soerat' het 'manteltje van de brief' terwijl sarong de algemene betekenis heeft van 'omhulsel', die zich dan ontplooit over lichamen en brieven. 'Sarong soerat' is volkomen overeenkomstig aan vingerhoed, en 'tampat goela' (suikerpot, letterlijk 'woning van de suiker') aan klokhuis.

Geven wij ons eens rekenschap van wat 'tegen iemand uitvaren' beduidt. Eigenlijk niet meer of minder dan: een schip uitrusten, om iemand te bestrijden. Denken we ook aan 'ondermijnen', 'ontduiken', en 'geijkt'. Deze woorden hebben zich zo volkomen met hun gebruikelijke betekenis geassocieerd, dat we ons van hun zin geen rekenschap meer geven, wat op zich zelf beschouwd jammer kan heten, maar wat voor de werkzaamheid van het vertalen hoogst noodzakelijk is, omdat men de bedoeling van de auteur moet weergeven, zodat, wat hij niet opzichtig bedoeld heeft, dat ook niet in de vertaling mag zijn.

Reeds in het Hollands maakt het een belachelijk effect, als men een beeldsprakig woord een te opvallende plaats in de volzin geeft, door het te scheiden van de uitdrukking, waarbij het behoort. Zo bijv.: 'Hij ging naar een tafel, waarop papieren slingerden.' In 'laat niet alles slingeren' krijgt men van de eigenlijke zin van 'slingerden' als heen en weer bewegen, niet de geringste impressie —, laat een auteur echter iemand gaan naar een tafel, 'waarop papieren slingeren', dan ontstaat in de lezer de dulle voorstelling van een tafel vol heen en weer zwabberende bladen papier. Dit voorbeeld is ontleend aan de vertaling van een boek van Maupassant door een bekend Hollands letterkundige. Hetzelfde zotte effect in deze zin: Het portret werd hem aangeboden ter gelegenheid van een bezoek, dat door de heer x. aan mr. s. in diens landhuis bij Londen verleden zomer werd gebracht. 'Een bezoek brengen', geeft geen andere impressie, dan het eenvoudige 'bezoeken', het woord 'brengen' spreekt niet, omdat het 'vanzelf spreekt', zet men het echter op een te opvallende plaats, dan openbaart het ongevraagd en zeer

misplaatst zijn eigenlijke zin. De heer x. droeg dat bezoek onder de arm en kwam er mee naar mr. s. gereisd! Deze zin is ontleend aan een kunstbericht in een groot dagblad. Als derde voorbeeld herinner ik aan 'toen ze de fiets thuisbrachten, was hij kort en klein'. De uitdrukking 'alles kort en klein slaan' wekt alweer geen andere impressie dan 'vernielen', kort en klein spreken niet, omdat ze alweer 'vanzelf spreken'. Zet men echter voor 'was hij helemaal vernield', 'was hij kort en klein', dan openbaren die woorden ongevraagd hun zin en krijgt men de komieke impressie van een fiets, die in de lengte en de breedte gekrompen zou zijn. Dit voorbeeld is ontleend aan een vertaling van een boek van Georg Hermann door een geprezen vertaalsster. In 'Op zijn grijze lokken zat een donker mutsje' is 'zitten' eigenlijk ook te gek. 'Die jas zit goed' doet niet anders aan dan 'die jas past goed'. Laat men echter een mutsje op grijze lokken 'zitten', dan suggereert men veel te duidelijk een zitvlak. Dit voorbeeld is uit een vertaling van Hoffmann door een bekende schrijfster.

Ten opzichte van de levende talen bestaat voor de oplettende en scherpzinnige alweer de kans, om al te levendige impressies van de eigenlijke zin der woorden, die door de auteur niet zijn bedoeld en die dus storend werken, te leren ecarteren, bij meer verwijderde talen wordt dat al moeilijker en bij dode talen ondoenlijk. Hier voerde de gebrekkige kennis der beoefenaars van vroeger eeuwen, gepaard aan de geëxalteerde eerbied voor de klassieken en het religieus ontzag voor de Schrift, tot een overdrijving, waarvan men zich thans niet meer kan ontdoen, ook al wilde men, daar het controlemiddel ontbreekt. Wie weet hoe huiselijk Socrates met leerlingen en tegenstanders keuvelde en of het onwezenlijke, in onze oren zo pompeus klinkende 'Vriend' eigenlijk wel iets anders beduidde dan het ons familiaar klinkende 'waarde heer', dat in het Chinees vertaald, een Chinees misschien als 'kostbare heerser' zal aandoen! Of dan het zelfs een beetje vulgaire 'Amice'! Ik ben er dan ook in mijn hart van overtuigd, dat de gangbare opvattingen omtrent de geweldige 'bloemrijkheid' der Oosterse talen wel voor een goed deel berusten zullen op een overmatig opmerken van alles waarvoor men in eigen taal is afgestompt, dus tenslotte op

gebrekkige kennis van die talen. Konden de joden uit het o.t. eens lezen, welke spreektaal men hun in de mond legt, ze hielden zich wellicht de buik vast van het lachen. Een aardig voorbeeld van exaltatie door onkunde herinner ik mij uit de Faustvertaling met commentaar van een der eerste Hollandse letterkundigen. Over de monoloog-aanhef 'Habe nun ach Philosophie, Juristerei und Medizin...' heette het, dat Faust zozeer aan het tobben is geslagen, dat hij 'zijn Ik-heid daardoor vergeet'. Het weglaten van 'Ich' is echter iets heel gewoons. Laat men zulke exaltaties, en ze zullen te lichter voorkomen, naar mate de taal, waaruit men vertaalt, in een sterker 'reuk van heiligheid' staat, in de vertaling gelden, dan wordt zulk een vertaling een karikatuur. Men mag dus pas gaan vertalen, wanneer men ten opzichte van een taal zo ver is, dat men haar ecarteren kan.

Wat is dan nu vertalen? Vertalen is niets anders dan parafraseren. Men denke nu vooral niet dat hier de zogeheten 'vrije vertaling' bedoeld wordt. 'Vrij' vertalen is tegenover literatuur een onbeschaamdheid en mag in andere gevallen alleen 'bewerken' heten, neen, de zogenaamd 'letterlijke' vertaling is een parafrase, reeds omdat letterlijk vertalen onmogelijk is. In een der vorige hoofdstukken had ik het over het zogeheten 'onvertaalbare woord'. Men bedoelt daarmee eenvoudig het woord dat bij vertaling door een omschrijving moet worden vervangen. Het is daarom echter volstrekt niet onvertaalbaar, want dan zou het onbegrijpelijk zijn. Begrijpen is in zekere zin al vertalen. Taal en gedachte zijn immers één en verweven, de bewoordingen, waarin men het voor zich zelf en anderen heeft verklaard, maken reeds de 'vertaling' uit. De sprekende mens kan niets begrijpen, dat hij niet kan verwoorden, en alleen dat niet verwoorden, wat hij niet begrijpt. Is de verklaring (vertaling) dus gebrekkig, dan blijkt daaruit, dat het begrijpen gebrekkig was. Wie zegt 'ik begrijp het wel, maar ik kan het niet uitdrukken', weet niet wat begrijpen is. Voor de meeste mensen blijft dan ook inderdaad 'begrijpen' hun leven lang een klank zonder zin. Het bedenkelijke is nu, waar het vertalen geldt, dat ze hun eigen onmacht uitgeven voor een principiële onmogelijkheid, deze toeschrijven aan bijzondere kwaliteiten van die an-

dere taal en als remedie het zogeheten 'lezen in het oorspronkelijk' aanbevelen!

'Onvertaalbaar woord' is een zinledigheid. Onbegrijpelijke woorden zullen er in elke taal, en vooral in dode talen wel bij menigte zijn. Maar niemand vermag ze aan te wijzen. Wie dat vermocht, had meteen hun onbegrijpelijkheid en daarmee hun onvertaalbaarheid voor een goed deel opgeheven.

Onlangs las ik een Frans boek dat tot titel had *Mort de Quelqu'un*, een titel die er voor het Hollands oog nogal onbeholpen uitzag en waarvan bleek dat hij in het Hollands had kunnen luiden *Een Sterfgeval*. Zo zal de vertaler nu eens een 'onvertaalbaar' woord van de vreemde taal moeten vervangen door een omschrijving, dan weer voor een omschrijving in de vreemde taal een 'onvertaalbaar' Hollands woord kunnen geven. Indien er dus al van 'verlies' bij vertaling sprake kon zijn, weegt er altijd een 'winst' tegen op, maar noch verlies noch winst zijn hier reëel, want het gaat zuiver en alleen om het begrip en niet om het benodigd aantal lettergrepen. Inkt is goedkoop en papier geduldig — en van 'bondige', 'zangerige', 'kernachtige' woorden heb ik reeds het nodige gezegd.¹

Geen enkel woord is onvertaalbaar, maar ook, geen enkel woord is zonder meer vertaalbaar. Overeenkomstige woorden in verschillende talen dekken elkaar niet, maar synoniemen in dezelfde taal dekken elkaar ook niet. Kager Meer is Kager Plas,

1. Er ligt altijd een zekere pretentie-van-ingewijde in dat praten over onvertaalbare woorden. Zo beweerde onlangs een Joods weekblaadje, dat 'mesjogge' onvertaalbaar was, omdat... iemand een vriend die klaagde dat hij van het studeren krankzinnig zou worden, had toegevoegd: 'Jij krankzinnig? Je bent mesjogge.' Deze anekdote bewijst geenszins dat mesjogge onvertaalbaar is, maar wel, dat men een woord twee keer kan zeggen, zonder te bemerken, dat men hetzelfde woord zegt, zoals ook in 'tot dusver is met zachtheid opgetreden, maar voortaan zal opgetreden worden', of 'ze is vlees noch vis, ze is nog maar een bakvis'. Mesjogge is altijd en overal te vervangen door gek, mal en dwaas. De man had ook kunnen zeggen 'Jij krankzinnig? Je bent gek.'

maar er ligt een plas, geen meer op straat. 'Ik ben boos op je' is hetzelfde als 'ik ben kwaad op je', maar kwade trouw is niet boze trouw. Ochtend en morgen is hetzelfde, maar men zegt toch niet 'goeden ochtend'. Synoniemen raken elkaar in een punt en verwijderen zich dan over verschillende gebieden. Zo ook de overeenkomstige woorden in een vreemde taal. Tu is niet jij, want in het Hollands tutoyeert men de Godheid niet en zijn dienstboden wel —, vous is niet gij, want in Holland spreken echtelieden elkaar niet toe met Gij of U. Petit is niet klein, want een Hollandse vader zegt niet tot zijn twintigjarige zoon 'kleintje', maar een Franse vader zegt wel 'mon petit'. 'Ces' is niet deze, want men zegt niet 'deze dames stonden op', maar in het Frans 'ces dames' als de vrouwelijke leden van een bepaald gezelschap zijn bedoeld. 'Lui' is niet hem, immers 'Elle et Lui' is 'Zij en Hij', en 'on' is helemaal niet 'men'.

Wij aten een gerecht dat we wat machtig vonden. Weet je, vroeg een der disgenoten, wat de Engelsen in dat geval voor machtig zeggen? Rich. Inderdaad, maar 'rich' kan een aanbeveling zijn en 'machtig' nooit. Men kan dus niet altijd 'rich' en 'machtig' door elkaar vervangen. In een voor schoolgebruik bewerkt Frans boekje vond ik bij 'pleurnicher' als voetenoot 'drenzen'. Maar de mensen die daar 'pleurnicher' zeiden, zouden nooit in het Hollands 'drenzen' hebben gezegd. Letterlijk vertalen is eenvoudig een eufemisme voor vertalen zonder oordeel. 'Tomber' is vallen, zo leert men op school. Maar 'tomber' is lang niet altijd vallen. 'Ils tombent d'accord' is niet 'zij vallen akkoord'. 'Vallen' is ook niet 'tomber'. 'Het water valt' is niet 'l'eau tombe'.

'Het woord krijgt zijn zin in de zin', heeft Hegel gezegd. Elk woord heeft ook inderdaad een onbeperkt aantal betekenissen. De in de woordenboeken gegevene zijn uiteraard enkele weinige grepen, mogelijkheden, soms onmogelijkheden. Wie deze enkele weinige mogelijkheden voor alle voorkomende gevallen gebruikt, vertaalt niet 'letterlijk', maar, gelijk gezegd, als een dwaas. Het 'beeld' van het woord is de synthese van al zijn betekenissen, het is dus in verschillende mensen verschillend, immers naar de aard van elks onderscheidingsvermogen, meer of minder onderscheiden. Zo valt dus bij de vertaling elk woord

uiteen in een aantal andere, en een aantal verschillende groeit ineen tot één, niet anders dan dat trouwens bij de synoniemen in eenzelfde taal het geval is.

Vertalen is parafraseren, het is 'in eigen woorden' weergeven van wat het lezen van boek of vers aan onderscheidingen van begrip, gevoel, beeld heeft opgewekt. Hoeveel mensen kunnen in hun eigen taal parafraseren? Zoveel mensen als 'eigen woorden' hebben. Zoveel mensen ook kunnen vertalen.

Konden we nu parafrase of vertaling vergelijken met het origineel — maar dit is een illusie, want niemand kan een vreemde taal zodanig kennen, dat hij in staat is, over de literaire kwaliteiten van het daarin geschrevene een zelfstandig oordeel te vellen — dan zou de vertaling meestal wel beneden het oorspronkelijk blijken te staan. Omdat in het algemeen alleen goede auteurs vertaald worden, en de hele wereld vertaalt. Maar dit is incidenteel en zit volstrekt niet aan het vertalen zelf vast. Zouden auteur en vertaler gelijkwaardig zijn, dan zouden ook origineel en vertaling gelijkwaardig zijn, is de vertaler literair de meerdere van de auteur, dan is de vertaling ook mooier dan het origineel. Dit mag eigenlijk ook niet wezen, maar het is onvermijdelijk, het is trouwens nooit met zekerheid vast te stellen. Bekoord door het onderwerp, de karakterontleding, de daaruit blijkende gemoeds- en geestesgesteldheid, zal de vertaler zijn lievelingsauteur allicht een grote uitdrukkingsmacht toekennen en pogen die in eigen vertaling tot zijn recht te doen komen. In de reputatie van die ander bij zijn landgenoten, meer nog in het logisch verband tussen geestelijke gaven en 'taalgevoel' ligt dan wel een duidelijke aanwijzing, maar nooit een volmaakte stelligheid.

Zo dus tegenover levende talen voor de vreemdeling ten opzichte der fijnere onderscheidingen alles gissen en tasten blijft, hoe veel te meer dan al weer voor de dode talen, waar alles op traditie en associatie berust. Vanouds en voornamelijk deze, dat wat klassiek is, ook 'nobel' is —, welke noblesse dan tot uitdrukking moet komen in een soort kip-op-hoge-poten-stijl. Hoe ver de bevangenheid op dit gebied kan gaan, toonde ons het vermakelijk verhaal van de Griekse h, die men bepaalde woorden aanplakte, om ze te adelen!

De 'beoefening der klassieken' beleefde haar bloeitijd, men bedenke dit toch wel, gelijktijdig met de 'kunsttaal', met pompeuze kanselarijstijl en brallende rederijkerij, met alles, waarmee de moderne dichter sinds lang gebroken heeft. Te veel vergeet men, dat zich uit die oorsprong de nog immer gangbare traditie is gaan ontwikkelen, in een tijd, toen men zich omtrent het wezenlijk taalgebruik in Athene en Rome, omtrent de nauwkeurige koerswaarde der woorden al niet de geringste zekerheid meer verschaffen kon, zodat de in andere gebieden mogelijke vernieuwing door scherpzinnige en vrije geesten, uitgesloten moest blijven. Niemand vermag een wezenlijk oorspronkelijke vertaling uit een dode taal te leveren, want niemand vermag zich omtrent het oorspronkelijk taalgebruik te vergewissen. Wat voor een nieuwe vertaling doorgaat, is dan ook altijd een overzetting van verouderd Hollands in hedendaags Hollands, of van eens anders onliterair in eigen literair Hollands, nooit een vertaling in de eigenlijke zin, wat de vertaler zich hieromtrent ook in zijn onschuld moge inbeelden. Wat jaar in jaar uit op de gymnasia plaats grijpt, is eenvoudig het overhevelen der tradities van het voorafgaande in het volgende geslacht.

Men moet eens letten op wat er al zo door tijdgenoten, een etmaal of nog minder reizens van hier verwijderd, over Holland en Hollanders wordt geschreven. Door Engelsen, Noren, Italianen, van Amerikanen gezwogen. Geen Hollandse eigenaam of hij is verkeerd gespeld, geen Hollandse overlevering of ze is verkeerd overgebracht, geen Hollands spreekwoord of het is verkeerd toegepast. De dwaasheid is er met lepels af te scheppen, uit de geringste schijn worden de boudste conclusies getrokken. Ook zou men eens een griezelboek als *Das grüne Gesicht* moeten lezen, om te weten, hoe een modern Duits auteur de Amsterdamse jodenbuurten en schippersbuurten en hun bevolking ziet. Misschien zou men dan wat minder zelfverzekerd over Oosterse cultuur, middeleeuws gemoeds- en Oud-Grieks geestesleven spreken.

Zo zal dan, om hierop terug te komen, elke vertaling de tekorten vertonen, welke voortkomen uit ongewisheid, onkunde, tradities, en suggesties, en vaak ook daardoor een gekunsteld-

heid, waar misschien het origineel vrij van was, zonder dat men dit echter met zekerheid kan vaststellen. Mij persoonlijk schijnen bijvoorbeeld de pretentieuze deftigheid, de hautain-literaire pose van sommige hedendaagse Plato-vertalingen kwalijk verenigbaar met de geest van iemand, wie de diepste levensproblemen zo na aan het hart lagen, en de vertaler veeleer ingegeven door de huidige associatie tussen 'klassiek' en voornaam-aristocratisch. Dante-vertalingen geven mij vaak dezelfde indruk. Eerlijk gezegd geloof ik zelfs dat moderne vertalingen van Shakespeare en Dante niets zijn en niets kunnen zijn dan parafrasen van oudere en andere vertalingen, waarbij de hedendaagse bewerker aangewezen is op de commentaren van tijdgenoten, die dan wel van hetzelfde gehalte zullen zijn als hedendaagse commentaren op hedendaagse auteurs. Dat we Shakespeare en Dante 'in het oorspronkelijk' lezen en genieten, behoort tot het aantal onzer dierbaar gekoesterde illusies. Maar hoe zeer wordt die taak des oordelens en des genietens verlicht door de geruststellende zekerheid, dat Homerus en Plato en Shakespeare en Dante groot zijn!

Tegenover de onvermijdelijke tekorten van een vertaling als remedie het 'lezen in het oorspronkelijk' te willen aanbevelen, is al bijzonder onnozel. Ze komen immers juist voort uit een tekort aan kennis en begrip van de oorspronkelijke taal, die bij de gewone lezer uiteraard in hoger mate ontbreken dan bij de kundige en toegewijde vertaler.

Geldt dit alles nu reeds voor de vertalingen van letterkundigen, hoe veel moet er dan wel aan die van niet-letterkundigen ontbreken. Hier heerst al een bijzonder zonderling misverstand. Van slechte en lelijke vertalingen bijv. uit het Engels door een in die taal gedoctoreerde of 'hoogst-bevoegde' heet het dikwijls: Ja, hij kent wel goed Engels, maar hij kent geen Hollands. Maar is dit denkbaar? Van de wieg af spreekt, leert men Hollands, op lagere, middelbare en hogere scholen wordt elk vak in het Hollands gedoceerd, men leest zijn dagblad, zijn sportblad in het Hollands, schrijft zijn minnebrieven in het Hollands, maakt zich boos in het Hollands, terwijl, tenslotte, de studie in de vreemde taal tegelijk een studie in het Hollands is, immers 'leren' niets anders dan vergelijken. Aan het eind van

dit alles gekomen, zou men niet het Hollands, maar wel die andere taal behoorlijk kennen? Dat is toch te gek om alleen te lopen. Wie op volwassen leeftijd geen Hollands kent, en zo is het inderdaad met de meesten gesteld, kent zeker geen andere taal.

Bij dit alles moet wel onderscheid worden gemaakt tussen het persoonlijk en het onpersoonlijk taalgebruik. Dit laatste beperkt zich voor elke taal eenvoudig tot een verzameling clichés, de gemeenplaatsen van het gemene gevoel en het gemene begrip, met verder handelstermen, eethuistermen, modemagazijn-termen, sporttermen, theatertermen, straatverkeertermen en bittertafeltermen. Niet alleen kost het bemachtigen daarvan betrekkelijk weinig moeite, maar ze behoeven nog niet eens in hun beperkte omvang behoorlijk te worden gebruikt. Dure tijdsomstandigheden, rekenschap houden, verplichtend avondtoilet, gevallen regen, de bij monde van de voorzitter overhandigde krans, het aan een gelukkig toeval te *wijten* behoud (dit is van een ingenieur!), dat alles gaat in de eigen taal glad erin en niemand merkt het op, het laat ze koud, als de altijd grove en algemene strekking maar duidelijk is. Zie ik dan ook in de bladen staaltjes van 'Hollands om te rillen' aan handelsaanbiedingen uit den vreemde ontleend, dan vraag ik mij wleens af, hoe voor een in die richting onderscheidend Fransman het Frans van onze handelscorrespondenten er wel uit zal zien! Wanneer ik na dit alles staande houd, dat vertalen van literair werk uitsluitend door letterkundigen moet worden verricht, dan volgt daaruit volstrekt nog niet, dat ieder letterkundige vertalen kan. Vertalen is in zekere zin veel moeilijker dan schrijven. Zoals een redelijke parafrase van het opstel van een ander te geven een moeilijker opgaaf kan zijn dan zelf een redelijk opstel te vervaardigen. Waar ligt dat aan?

In de al te volkomen vergroeiing van 'taal' met gedachte, gevoel, aandoening, impressie. De omvang en de aard van ieders 'taalschat', van de woorden en wendingen, die hij steeds tot zijn beschikking heeft, wordt bepaald door de omvang en de aard van zijn geest. Zoals de mens uit wat hij leest en leert, alleen datgene opneemt, wat hij in aanleg reeds wist, zo assimileert hij zich ook alleen met die woorden en constructies, die

voor eigen gemoedsroerselen en geestesbewegingen tot symbool en teken kunnen strekken. Het zou tot interessante uitkomsten kunnen leiden, als men de aard en de geest van verschillende auteurs eens toetste aan de aard en de geest van de door hem het veelvuldigst gebruikte woorden en constructies, alsook aan de soort metaforen die men het meest bij hem aantreft. De letterkundige bezit dus slechts in zover 'eigen woorden', als hij een 'eigen' geestes- en gemoedsleven heeft. Daartegenover mag van de in die zin 'gemene man', gerust gezegd worden, dat hij uitsluitend spreekt in clichés, daar ook zijn gedachten, gevoelens, begrippen en impressies gemeenplaatsen zijn. Daarvoor is hij immers juist de 'gemene man'. Alle clichés zijn daarom nog niet van hetzelfde gehalte als het 'beslist iets apart' van de handelsreiziger, doch de clichés der beschaafden — de van bepaalde denkbeelden 'doordrongen', uit dit of dat geslacht 'voortgesproten' mensen — zijn niettemin clichés. Ze liggen in letterkundig werk voor het rapen: koel-cerebraal, verbluffende techniek, goed gesternte, grenzeloze ijdelheid, zuivere grondstoffen, rode wangen en tintelende ogen, wijde verschieten, bloeiende ondernemingen, succesvolle voorstellingen, — zijn alle uit werken van als goede auteurs bekendstaanden afkomstig. Daarnaast vertoont zich dan, gelijk gezegd, het opzichtige en gezochte woord, dat een schijn van originaliteit moet geven.

Het dichterlijk genie is hij, die nooit cliché zou kunnen schrijven, omdat hij in elke nuance van waarneming, van overdenking, van aandoening wezenlijk persoonlijk is, en van dat persoonlijke in het daardoor van zelf tot in nuances persoonlijke woord getuigt. Zijn werk vertoont noch de dode plekken van het cliché, noch de valse glans van het lege, opzichtige woord. Dat is alles, en hoe zeldzaam is toch het dichterlijk genie!

De gewone middelmatige schrijver schrijft altijd nog driekwart cliché, omdat hij zelf driekwart gemeenplaats is. De grote omtrekken van een geval, de grote lijnen van een karakter kan hij ontwerpen (onderscheiden), maar een enigszins fijner en dieper onderscheidingsvermogen is al een uitzondering. Voor zover hij gemeenplaats is, heeft hij, mede door de gewoonte van het schrijven, de gangbare gemeenplaatsen der 'beschaafden'

voortdurend tot zijn beschikking en wel, gelijk gezegd, in het bijzonder datgene, wat zich van meet af met zijn bijzondere geaardheid, zijn geestesbewegingen en gemoedsroerselen als uitdrukking heeft geassocieerd.

Nu gaat hij vertalen en bevindt zich plotseling tegenover andere geestesbewegingen en gemoedsroerselen. De vertrouwde woorden en wendingen kunnen hem niet meer dienen, het vlot en gemakkelijk omgaan met tenslotte altijd hetzelfde en eigenlijk vrij beperkte vocabulaire komt hem niet meer te pas. Het van jongs af tezamen vergroeide wordt gewelddadig vaneengereten, hij moet voor het nieuwe geestesleven nieuwe bevoordingen zoeken, hij moet zich uit zijn eigen taal een nieuwe taalschat creëren.

Bij die op zich zelf reeds moeilijke opgave komen dan nog de belemmeringen van het vreemde idioom, van de anders geconstrueerde zinnen en vooral ook, gelijk gezegd, het gevaar van in de vertaling in plaats van de gebruikswaarde te veel de eigenlijke zin van een woord te laten gelden, waardoor dit een reliëf krijgt, dat door de schrijver niet werd gewenst. Dit gevaar bestaat ook bij uitdrukkingen. 'De kat uit de boom kijken', zal misschien op een vreemdeling een bijzonder komische indruk maken, terwijl het ten onzent vaak zonder enige humoristische bijbedoelingen voor 'afwachten' wordt gebruikt. De onkundige vertaler zal zich haasten, een uitdrukking, welke in zijn taal komische kracht heeft, als equivalent te gebruiken met het gevolg dat een volkomen verkeerde indruk wordt gewekt.

Het tegelijk houtherige, hoekige en vage, onvaste der meeste vertalingen, ook van letterkundigen, vindt derhalve ten eerste zijn oorzaak in de geestelijke onmacht tegenover het vreemde geestesleven. Het is volkomen onmogelijk, het werk van een auteur, die men niet volkomen begrijpt en aan wie men zich niet geestelijk verwant gevoelt, naar de eis te vertalen —, daarom doen die gewone damesvertalingen van Gorki en Ibsen dan ook zo allerdolst aan. Men voelt dat de arme zielen eigenlijk nooit precies snappen, waar de auteur het over heeft. Een eerste eis is dus een zekere universaliteit, het vermogen, zich begripend met anderen te vereenzelvigen. Daarbij voegt zich dan dadelijk de noodzakelijkheid, om tussen gebruikswaarde en oor-

spronkelijke zin van elk beeldsprakig woord—en talloze woorden zijn beeldsprakig—precies te onderscheiden. Hier-voor wordt haast nog meer gevoel voor de situatie dan parate 'kennis van de taal' vereist. In de meeste gevallen kan men gauwer en stelliger zeggen, dat wat er staat, niet goed is, dan aangeven wat er wel zou moeten staan. Met weet dan alleen dit stellig, dat de situatie niet door het gebezigde woord wordt gekarakteriseerd. Tenslotte dan moet de vertaler zich van de taal kunnen bevrijden, hij moet de taal kunnen ecarteren.

Hoe gaat dit ecarteren in zijn werk? De vertaler neemt een bepaalde zin of periode en begint met zich omtrent de betekenis van elk woord en elke uitdrukking nauwkeurig te vergewissen, niet omtrent de 'vertalingen' die het woordenboek geeft, maar omtrent de zin die ze hebben in de zin. Hoe meer hij de situatie tot in de bijzonderheden begrijpt, d.i. hoe beter hij zich in de geest van de auteur en diens personen verplaatst, met des te groter stelligheid zal hij ook van hem in een bepaalde nuance onbekende woorden de incidentele betekenis kunnen afleiden. Daarom leert men een taal, zoals die door de beste auteurs van het land wordt gebruikt, dan ook eigenlijk pas recht kennen, door die goede auteurs te vertalen, waarbij men natuurlijk met een fonds van kennis, maar vooral met een grote mate van begrip tegenover zijn geest aanvangen moet. Na aandachtige lezing, waarin men elk woord tot zich laat doordringen, schuift men het boek van zich af en zoekt in zich zelf naar de totaal-impressie van volzin of periode. Deze zal zich voordoen als een nog troebel beeld, een onvoldoend duidelijke foto, want al zullen benamingen van zelfstandigheden, eigenschappen, handelingen, zich wel dadelijk in het synthetisch beeld laten gelden, niet of minder, aanduidingen van de verhoudingen zoals die in bijwoorden of voegwoorden tot uiting komen. Leest men dezelfde zin nu nog eens, en schuift het boek opnieuw van zich af, dan is het beeld gecompliceerder en completer, en tegelijk een geheel, een synthese namelijk van elk gebeuren, het hoe en het waarom, en van alles wat daarbij betrokken is. Elk woord heeft daartoe zijn nuance bijgedragen, elk woord doet in dat totaalbeeld mee, zonder echter als woord te worden onderscheiden. De taal is nu volkomen geëcarteerd, opgelost tot een com-

plex van gedachten en impressies, van voorstelling en gevoel, volkomen overeenkomstig aan wat er in de vertaler zou omgaan, indien hij het gelezene had ondergaan of beleefd. Dit stelt hij dan in zijn eigen taal te boek. Om goed te vertalen, moet men dus feitelijk uit het hoofd vertalen, zonder heugenis aan de woorden en constructies van het origineel. Zulk een vertaling is allermint 'vrij' te noemen, ze geeft tot in finesses weer, wat de vertaler van het origineel begrepen en wat hij daarbij gevoeld heeft. Verder kan niemand komen, nauwgezetter kan niemand zijn. Gunt men zich niet de tijd om deze methode te volgen, dan zal men zich ook niet van het idioom der taal, waaruit men vertaalt, bevrijden en schrikken als men leest wat men geschreven heeft!

Aan een vertaling moet men niet kunnen bemerken dat het een vertaling is, en men kan dat bijna altijd. Men mag aannemen dat een groot dagblad in een land als het onze, welks talenkennis zijn glorie is, de letterkundige overzichten van een Frans medewerker laat vertalen door iemand die reden heeft om te menen, dat hij Frans kent — de vertalingen in een groot dagblad, dat ik geregeld lees, zijn eenvoudig week aan week beneden elk peil. 'Het woord krijgt zijn zin in de zin', de zin is niet begrepen en het woord 'vertaald' aan de hand van het woordenboek. Nogmaals, men moet aan een vertaling niet kunnen merken dat het een vertaling is, maar evenmin mag de taal Hollands zijn. De lezer moet geen ogenblik de onzinnige indruk krijgen, dat de Fransen en Engelsen in het boek Hollands spreken. De taal moet neutraal zijn, zodanig, dat ze gemakkelijk geëcarteerd kan worden, opgelost in een complex van gedachte en voorstelling, impressie en aandoening, waarvan men zich later niet meer moet kunnen herinneren, uit welke taal het tot ons kwam, maar waarin niettemin de fijne nuancering en schakering van aandoening en verbeelding te danken zijn aan de fijne nuanceringen en schakeringen van die zelfde taal!

Dit resultaat is slechts te bereiken bij een zorgvuldig vermijden van opzichtige, opvallende, of ook al te 'litteraire' woorden — die immers allicht 'mannen-van-tachtig'-associaties zouden opwekken — en van elke nationale en lokale bijmaak. Juist

omdat men zo gemakkelijk de eigen taal ecarteert, kan een vertaling heel goed de illusie geven, dat de personen leven en spreken in hun eigen, uitheemse milieu. Maar dan moet er ook niet, zoals in 'Welkom, Vreemdeling' een mat met 'Welkom' liggen op de vloer van het... Amerikaanse hotel! Want een op zulk een opvallende plaats en met zulk een opzettelijke bedoeling aangebracht woord laat zich niet ecarteren, maar dringt zich op de alleronzinnigste manier als Hollands op. Zo kan men het 'please' van een opschrift uitstekend vervangen door s.v.p., dat niet alleen internationaal is, maar dat ook veel meer spreekt als sein dan als afkorting—maar niet zoals ik ergens zag door a.u.b. — het ongewone hiervan dwingt de geest tot aanvullen en er ontstaat de dwaze impressie, dat op een muur in Londen een Hollands 'alstublieft' heeft bestaan! Hetzelfde met u.s.w., dat men beter door etc. dan door enz. kan vervangen, hoewel enz. zich toch nog lichter ecarteren laat, daar het al meer een sein werd, dan a.u.b. Zo moet men ook niet in een vertaling uit het Duits over stuivers en dubbeltjes spreken, men laat de mensen niet redeneren 'als Brugman' of rekenen 'volgens Bartjes', noemt Franse of Engelse matrozen geen Jantjes, laat mensen geen Goudse pijpen roken en zegt niet dat het zo oud is als de weg naar Kralingen. Botboer en 'in touw zijn' moeten vermeden worden als specifiek (gewestelijk) Hollands, 'mooi belicht' is veel te 'Nieuwe-Gidserig'. Particularismen van elke aard werken storend en modern-literaire woorden misschien het ergst van alles.

De hedendaagse 'kunsttaal' is in zekere zin een 'slang', dat zich onmiddellijk en hinderlijk met de namen en de boeken van bepaalde personen associeert.

Uit het voorafgaande blijkt duidelijk, dat vertalen een schepende arbeid is, in zekere zin moeilijker dan schrijven, door de gewelddadige scheuring tussen eigen gemoedsleven en eigen woordenschat en de noodzakelijkheid, een ander gemoedsleven onder andere woorden te brengen. De in die richting niet begaafde leert zijn eigen taal nooit wezenlijk kennen, want 'taalbegrip' is juist, naar ik eerder uiteenzette, het symptoom van een wijsgerig-dichterlijke aanleg, hij leert dus ook nooit een vreemde taal wezenlijk kennen, noch de daarin schrijvende

dichter en wijsgeer verstaan. Het gangbare onderscheid tussen de 'correct'-geheten zogenaamd 'letterlijke', maar niet-schone, en de artistieke vertaling is volkomen fictief, en vindt zijn ontstaan in de dwaling, speciaal der classici, dat men 'letterlijk' vertalend, toch iets redelijks te voorschijn kan brengen. Een vertaling die niet tegelijk mooi is, kan niet 'correct' zijn, tenzij men beweert dat de auteur als een keukenmeid schreef, maar dat is gewoonlijk de bedoeling niet. Wat men een 'letterlijke' vertaling noemt, is tenslotte het best te vergelijken met de parafrase, die een schooljongen van Vondel zou geven.

Niet altijd is die eis, dat de taal tegelijk neutraal, in zekere zin kleurloos, én rijk genuanceerd moet zijn, — zich licht moet laten ecarteren en toch een onuitwisbaar beeld in het geheugen stempelen — even gemakkelijk te vervullen. Bijzondere moeilijkheden levert bijv. het gebruik van dialect, als karakteristiek van een persoon uit een bepaald gewest bedoeld. Vroeger brak men zich daar het hoofd niet mee, in die goede oude tijd lieten letterkundigen Faust over het *Handelsblad* spreken en in *The Rivals* de mensen wedden om een 'fijne fles'. Men vertaalde eigennamen, noemde een Normandiër een Geldersman en liet hem dan ook maar Gelders spreken. Op het schutblad kwam te staan: 'Naar het Frans'. Algemeen wordt nu wel gevoeld, dat het zo niet gaat. Het afwijkende en opvallende van dialect maakt het zo gewenste ecarteren tot een onmogelijkheid, het associeert zich noodzakelijk met een bepaalde streek van dit land en wekt dus de dwaze voorstelling dat die Engelsen in de Betuwe wonen! Het middel, om hieraan tegemoet te komen, is het vermijden van elk bestaand dialect, men fabriceert zich voor de gelegenheid een fantasie-dialect en gebruikt dat zo spaarzaam mogelijk. Dezelfde moeilijkheid doet zich voor met spraakeigenaardigheden, die in het uitheemse op iets anders wijzen dan hier. Zo het weglaten van de h, waarmee de Engelse auteur de stadsplebejer karakteriseert, doch dat in Holland alleen boeren uit bepaalde streken eigen is. Persoonsnamen en plaatsnamen moeten niet vertaald worden, ze zouden zich als Hollands veel meer opdringen, veel minder gemakkelijk laten ecarteren. Titels, waarmee personen worden aangesproken, zullen ook meestal onveranderd moeten worden overgenomen —, men moet

Freiherr niet door Jonkheer vertalen, dat is veel te modern Hollands. 'Comte', 'Duc' of 'Duke', 'Marquis' en 'Earl' kunnen daarentegen vrijelijk vertaald worden. Graaf, hertog en markies hebben immers hetzelfde neutrale, klassieke karakter, jonkheer juist alleen niet. Daar de Amerikanen en Engelsen en ook al wel Fransen meer en meer het Hollandse 'Mijnheer' ('Mynheer', zoals het bij hen heet) onvertaald overnemen, juist om Holland te karakteriseren, doet men beter, het in vertalingen te mijden en door het weliswaar stijve, maar neutrale 'de heer' te vervangen. Men kan de buitenlander toch geen titel aanplakken, die in zijn oog juist Holland karakteriseert. Voor 'Mevrouw' geldt dit niet. 'Lord' en 'Sir' dienen wel onvertaald te worden overgenomen, ze hebben in het Hollands geen equivalent en doen niet meer als Engels aan dan de plaatsnamen. Aanspraak-vormen moet men eenvoudig vervangen door die welke in Holland tussen overeenkomstige personen gebruikelijk zijn. Zo vond ik eens uit het Frans 'mijnheer de minister' vertaald. Men zegt ten onzent 'Excellentie' en moet dat ook in een vertaling schrijven. Het is allerm minst mijn bedoeling, een 'handleiding voor vertalers' te schrijven, en deze weinige aanwijzingen dienen dan ook alleen, om mijn zienswijzen omtrent het 'ecarteren' van de taal toe te lichten. Een beletsel daartoe is ook wel degelijk de gewoonte, om aan Taal op zich zelf wezenlijkheid en waarde toe te kennen. Met het vermijden van plumpe en domme germanismen, anglicismen en gallicismen is nog niet heel veel bereikt. De eis 'goed Hollands' beduidt hier eigenlijk: geen Hollands. Alleen echter door zich van de gangbare ficties omtrent Taal te bevrijden, bevrijdt men zich van de taal en leert leven in het Begrip.

Toen ik mij voor geruime tijd voornam, deze dingen te zeggen, nam ik mij tegelijk voor, een aantal vertalingen te lezen, ten einde de algemene tekorten aan bijzondere gevallen te demonstren. Ik koos daartoe noch anonieme vertalingen, noch werk van algemeen als prullen bekend staande vertalers, doch uitsluitend dat van hen, die hun naam op hun werk zetten en daarvoor lof oogstten of die als letterkundigen naam maakten, of wel na academische opleiding in de letteren promoveerden. Ik bewaarde tenslotte de notities uit vier boeken, het eerste van

een vertaler die wel geen grote roep heeft, doch 'er wezen mag', het tweede van een zeer geprezen vertaalster, het derde van een bekend letterkundige en het vierde van een dokter in de letteren, en ik kwam tot de ontdekking dat het onderling onderscheid bedroevend gering was. Ze lieten wel geen van allen de mensen 'pijnappels' eten en 'citroensap' drinken, of 'de ijzereen vuist in de mond voeren', maar ze bleken toch geen van vieren bij machte, zich van de taal, waaruit ze vertaalden, te bevrijden. Het uitheemse idioom, de afwijkende constructie, sloeg ze met zo volkomen lamheid, dat ze dingen schreven, die ze in het Hollands eenvoudig niet bij elkaar hadden kunnen flansen, terwijl ze op de eenvoudigste zinswendingen niet schenen te kunnen komen. De doctor in de letteren vertaalde aldus uit het Engels: Er is een massa raad die ik zou willen geven. Deze periode is de beste die ze ooit zullen hebben. Hij pakt uit (bedoeld is: hij geeft een uiteenzetting!) over de plichten van de vader. Verontrustend (voor onrustbarend) snel oud geworden. Wij moeten de verantwoordelijkheid dragen, hen, zo goed wij kunnen, groot te brengen. Het ontwaken, waartoe zijn jeugdig gemoed op het punt staat, te komen. Ik houd er niet van (voor 'het staat mij niet aan', I don't like it). Een vraagstuk aanvaarden (voor: onder de ogen zien). Hij zal een succes van zijn leven maken. Ze ontdekte dat ze hoofdpijn had. Ze blijven langer jong dan ze plachten te doen.

De bekende letterkundige vertaalt aldus uit het Frans: Het matig (voor: afgemeten) bewegen van zijn armen. De kleinigheden en dingetjes, waaruit het mondaine leven bestaat. Over vijf minuten ben ik een kind des doods (voor: 'ben ik dood'; als men tegen iemand zegt 'je bent een kind des doods', zegt men toch niet 'je bent dood'). Men had hem alle eren gegeven. Gezelschappelijke beschouwingen (voor: conventionele overwegingen). Hij was uitgestudeerd in de sport van het Franse gesprek. Een versiering van kleine merkwaardigheden rondom zijn stijgende beroemdheid. Belangen van allerlei soort. Hij schilderde levende mensen met klassieke herinneringen.

De geprezen vertaalster aldus uit het Duits: De tijd gedurende de catechisatie (bedoeld: de periode, waarin ze ter catechisatie ging). Hij bekeek precies alle lege winkels, om ze omtrent

hun ligging en zichtbaarheid en de loop op te nemen (bedoeld: in verband met...). De hond behandelde hem uitsluitend als vreemde door weer naar zijn broekspijpen te happen (bedoeld: de hond toonde dat hij hem als vreemde beschouwde...) Ze hoopte hem een paar liefkozingen te geven. *Niets* zou vervelender zijn dan *wanneer* er regen kwam. Met grote strepen over hun vleugels zaten de Atalanta's tegen de boom (vergeleijk: met grote stappen kwam hij nader). Daar stond de in de tuin aan het werk zijnde P. Onverliesbaar. Iemand die hij voor de achterdeur rijp hield (bedoeld: iemand die in de termen viel, om door die deur te worden binnengelaten). Met elke vezel, die ze in zich hadden. Ze had een parelsnoer, lakschoenen, een lage hals. In zalig liefdesgeslenter voort te sluipen. Och hemel ja, als jeugd vaak wist! Hij was niet de man, die zich door overwegingen van huiselijke aard liet leiden, ten opzichte van zakenprincipes wankelend te worden.

De 'gewone vertaler', maar die toch voluit zijn naam op zijn werk zet, vertaalt ten slotte aldus uit het Engels: Hij keek naar het angstig voorgevoel op haar gelaat. Ze had hem zijn deelneming in de zwelgp partij vergeven. Ze vervulde haar plicht met beslist succes. Ze begon in radeloze wanhoop haar hoofd te schudden. Hij maakte zich druk (voor: hij was druk bezig) met een klant. Een gezicht, dat een nietszeggende grijns uitdrukte. Een stuk papier, dat ze begon voor te lezen. Bij de komst van iedereen roep je de naam. Ze had de wegcijfering van haar persoonlijkheid tot de hoogste graad opgevoerd. Dit zijn enkele uit tientallen, het aldus 'vertolkte' boek behoorde een tijdlang tot de veel-gelezene.

Het is onmogelijk, deze zotheden en slofheden te schuiven op gebrek aan kennis van de taal waaruit men vertaalt of van de eigene. Ze getuigen van geheel andere tekorten, van die, welke door geen studie zijn aan te vullen en waartegen diploma's en bullen geen waarborg bieden, omdat ze zijn de fundamentele tekorten van de geest, het onbegrip en de onmacht tegenover fijnere onderscheidingen en dieper liggende nuances van gevoel en bedoeling, welke onmacht dan in het lompe en linkse van de taal tot uitdrukking komt. Voorzover die tekorten ook de vertalingen van letterkundigen ontsieren, geldt van hen het-

zelfde. Blijkt daarbij hun oorspronkelijk werk beter dan hun vertaalwerk, en dit is herhaaldelijk het geval, dan bewijst dit, dat ze alleen voor de uitdrukking van het direct-persoonlijke de juiste woorden en constructies tot hun beschikking hebben, m.a.w. dat hun begripen niet verder dan dat direct persoonlijke reikt, terwijl dan hun eigen taal vermoedelijk ook wel voor meer dan driekwart uit cliché zal bestaan. Zo kan dan een vertaling een uitnemende toetssteen zijn voor de wezenlijke ruimte van iemands wezen, zo goed als voor zijn onderscheidingsvermogen.

En hier als overal heeft het taalgebruik op zich zelf slechts een symptomatische betekenis.

Met een verwijzing naar de samenvatting aan het begin van dit hoofdstuk kan ik dan nu mijn taak als geëindigd beschouwen.

Laren (N. H.), 1920—1924

Band en stofomslag: Alje Olthof

ISBN 90 214 5452 1

Eerste druk 1925

Tweede druk 1948

Derde druk 1980

Voorwoord Annie

Romein-Verschoor

Hedendaags fetisjisme is een boek over taal. Wat heeft taal met fetisjisme te maken? Fetisjisme is het vereren, liefhebben, aanbidden van fetisjen. Een fetisj is iets dat voor iets anders staat, terwijl er tussen dat andere en de fetisj verder geen band is. Een fetisj is dus een symbool, maar geen symbool dat alleen wordt gebruikt om ergens naar te verwijzen, maar een symbool dat ook in andere opzichten de plaats inneemt van de zaak waarnaar verwezen wordt. *Hedendaags fetisjisme* gaat dus over eigenschappen die door mensen aan taal worden toegekend, maar die in feite eigenschappen zijn van de werkelijkheid waarnaar door middel van taal verwezen wordt.

Dat fetisjisme uit zich in allerlei vormen. Het uit zich er bij voorbeeld in dat wij bepaalde dialecten en zelfs talen lelijk, plat, vulgair, bekakt vinden klinken, terwijl we in feite moeten zeggen dat de gebruikers van dat dialect of die taal in onze ogen dergelijke eigenschappen bezitten. Het uit zich erin dat wij geneigd zijn verband aan te nemen tussen de schoonheid van een literaire

taaluiting en de daarin gebezigde spraakklanken, terwijl die schoonheid bij een geringe wijziging in *betekenis* verdwijnt als sneeuw voor de zon. Het uit zich in de wil een buitenlands boek 'in het oorspronkelijk' te lezen, terwijl een vertaler er allicht meer van begrijpt dan wij. Het uit zich in taalnationalisme en -purisme. Het tiert welig onder allerlei groepen mensen, maar vooral onder politici en taalgeleerden.

De taalgeleerde dr. F. Balk schreef er, als Frida Balk, in *Vrij Nederland* van 23 februari 1980 dit over: 'Carry van Bruggen. Haar filosofisch en taalbeschouwelijk werk vertoont geniale trekken met als hoogtepunt *Hedendaagsch fetischisme*, dat zijn weerga niet kent in de essayistische produktie van intellectuele vrouwen in het Nederland van toen en nu. (Daarom vind ik het al te gelijknamige boekje van Renate Rubinstein *ongepast*.)'

Hedendaags fetisjisme verscheen in 1925 voor het eerst; voor de tweede druk (1948) schreef Annie Romein-Ver-schoor een inleiding, waar ook deze derde druk mee opent.

Hedendaags fetisjisme is een boek over taal. Wat heeft taal met fetisjisme te maken? Fetisjisme is het vereren, liefhebben, aanbidden van fetisjen. Een fetisj is iets dat voor iets anders staat, terwijl er tussen dat andere en de fetisj verder geen band is. Een fetisj is dus een symbool, maar geen symbool dat alleen wordt gebruikt om ergens naar te verwijzen, maar een symbool dat ook in andere opzichten de plaats inneemt van de zaak waarnaar verwezen wordt. *Hedendaags fetisjisme* gaat dus over eigenschappen die door mensen aan taal worden toegekend, maar die in feite eigenschappen zijn van de werkelijkheid waarnaar door middel van taal verwezen wordt.

Dat fetisjisme uit zich in allerlei vormen. Het uit zich er bij voorbeeld in dat wij bepaalde dialecten en zelfs talen lelijk, plat, vulgair, bekakt vinden klinken, terwijl we in feite moeten zeggen dat de gebruikers van dat dialect of die taal in onze ogen dergelijke eigenschappen bezitten. Het uit zich erin dat wij geneigd zijn verband aan te nemen tussen de schoonheid van een literaire

taaluiting en de daarin gebezigde spraakklanken, terwijl die schoonheid bij een geringe wijziging in *betekenis* verdwijnt als sneeuw voor de zon. Het uit zich in de wil een buitenlands boek 'in het oorspronkelijk' te lezen, terwijl een vertaler er allicht meer van begrijpt dan wij. Het uit zich in taalnationalisme en -purisme. Het tiert welig onder allerlei groepen mensen, maar vooral onder politici en taalgeleerden.

De taalgeleerde dr. F. Balk schreef er, als Frida Balk, in *Vrij Nederland* van 23 februari 1980 dit over: 'Carry van Bruggen. Haar filosofisch en taalbeschouwelijk werk vertoont geniale trekken met als hoogtepunt *Hedendaagsch fetischisme*, dat zijn weerga niet kent in de essayistische produktie van intellectuele vrouwen in het Nederland van toen en nu. (Daarom vind ik het al te gelijknamige boekje van Renate Rubinstein *ongepast*.)'

Hedendaags fetisjisme verscheen in 1925 voor het eerst; voor de tweede druk (1948) schreef Annie Romein-Verschoor een inleiding, waar ook deze derde druk mee opent.

